

Παραδοτέο 1Γ
Μελέτη

Δράση 1
**«Διακρίσεις και εμπόδια στην επαγγελματική
αποκατάσταση των ατόμων με αναπηρία
αποφοίτων ΑΕΙ»**

Έργο
«ΕΚΠΟΝΗΣΗ ΜΕΛΕΤΩΝ»

της Πράξης
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΗΡΙΑ - ΑΠ 7 με κωδ. ΟΠΣ 277710
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΗΡΙΑ - ΑΠ 8 με κωδ. ΟΠΣ 277711
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΗΡΙΑ - ΑΠ 9 με κωδ. ΟΠΣ 277712

του Ε.Π. «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση»

Αθήνα, Αύγουστος 2014

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Έργο: «Εκπόνηση μελετών»

Δράση 1: Διακρίσεις και εμπόδια στην επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων με αναπηρία αποφοίτων
ΑΕΙ

Παραδοτέο 1Γ: Τελική Μελέτη

Πίνακας Περιεχομένων

1	Εισαγωγή	5
1.1.	Το πλαίσιο της έρευνας: η δικαιωματική προσέγγιση της αναπηρίας, εκπαίδευση και απασχόληση	5
1.2.	Στόχος της έρευνας	10
1.3.	Μεθοδολογία της έρευνας	11
2.	Βιβλιογραφική επισκόπηση	21
2.1.	Εκπαίδευση, Εργασία και Κοινωνικές Ανισότητες	21
2.2.	Κοινωνικός Αποκλεισμός	27
2.3.	Κοινωνικός αποκλεισμός, ευπαθείς κοινωνικές ομάδες και εκπαίδευση	30
2.4.	Μετάβαση στην εργασία και επαγγελματική ένταξη	32
2.5.	Ανεργία: Ερμηνείες και Μετρήσεις	38
2.6.	Απασχόληση και αναπηρία. Ελλάδα και Ευρώπη	45
2.7.	Πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και την αγορά εργασίας: ερευνητικά δεδομένα	60
3.	Άτομα με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και στην εργασία: υφιστάμενη κατάσταση	73
3.1.	Αναπηρία και εκπαίδευση: το θεσμικό πλαίσιο	73
3.2.	Άτομα με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	78
3.3.	Αγορά εργασίας και άτομα με αναπηρία: το θεσμικό πλαίσιο	102
4.	Διακρίσεις και εμπόδια στη φοίτηση και στην επαγγελματική αποκατάσταση: η εμπειρία των ατόμων με αναπηρία	113
4.1.	Διακρίσεις και εμπόδια για τα άτομα με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	121
4.2.	Άτομα με αναπηρία και αγορά εργασίας	171
4.3.	Οι απόψεις των ατόμων με αναπηρία, των Πανεπιστημιακών, και εκπροσώπων από τον χώρο της εργασίας και από το αναπηρικό κίνημα	211
5.	Συμπεράσματα – Προτάσεις	231
5.1.	Εμπόδια και διακρίσεις στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	231
5.2.	Εμπόδια και διακρίσεις στην εργασία και στην απασχόληση	240
	Βιβλιογραφία	245
	Παραρτήματα	

Έργο: «Εκπόνηση μελετών»

Δράση 1: Διακρίσεις και εμπόδια στην επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων με αναπηρία αποφοίτων
ΑΕΙ

Παραδοτέο 1Γ: Τελική Μελέτη

1. Εισαγωγή

1.1. Το πλαίσιο της έρευνας: η δικαιωματική προσέγγιση της αναπηρίας, εκπαίδευση και απασχόληση

Η Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία αποτελεί το πρώτο διεθνές κείμενο ανθρωπίνων δικαιωμάτων που αποσκοπεί να διασφαλίσει τα άτομα με αναπηρία ως φορείς ίσων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Σύμφωνα με το σκοπό της, η Σύμβαση αποσκοπεί *«να προάγει, προστατεύσει και να διασφαλίσει την πλήρη και ίση απόλαυση όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών, από όλα τα άτομα με αναπηρίες και να προάγει το σεβασμό της εγγενούς αξιοπρέπειάς τους»* και αναδιατυπώνει θεμελιώδη δικαιώματα υπό την οπτική της αναπηρίας.

Η Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία αντιλαμβάνεται επομένως την αναπηρία, όχι ως ατομικό/προσωπικό πρόβλημα του ατόμου, αλλά ως το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης των ατομικών εμποδίων με το περιβάλλον που θέτει εμπόδια, αποκλείοντας τη συμμετοχή. Με άλλα λόγια, η κοινωνία καθιστά τα άτομα ανάπηρα επιβάλλοντας εμπόδια τα οποία τα απομονώνουν και τα αποκλείουν¹. Η αντίληψη αυτή μεταφέρει το κέντρο βάρους από το άτομο και την αναπηρία ως *προσωπική τραγωδία του εμποδιζόμενου ατόμου* στον τρόπο με τον οποίο η κοινωνία αντιδρά στο αντικειμενικό γεγονός της αναπηρίας² και τους *έξωθεν επιβαλλόμενους περιορισμούς*.

Η νέα, δικαιωματική, αντίληψη για την αναπηρία αποτυπώνεται στο προοίμιο της Σύμβασης (σημείο ε) το οποίο αναφέρει *«ότι η αναπηρία είναι μια εξελισσόμενη έννοια και ... προκύπτει από την αλληλεπίδραση μεταξύ των εμποδιζόμενων προσώπων και των περιβαλλοντικών εμποδίων και των εμποδίων συμπεριφοράς που παρεμποδίζει την πλήρη και αποτελεσματική συμμετοχή τους στην κοινωνία, σε ίση βάση με τους άλλους»*. Η αναπηρία δεν προκύπτει από το (εμποδιζόμενο) πρόσωπο αλλά από την αλληλεπίδρασή του με περιβαλλοντικά εμπόδια και εμπόδια συμπεριφοράς. Ως εκ τούτου, αποτελεί κοινωνικό πρόβλημα που απορρέει πρωτίστως από το γεγονός ότι οι ανάγκες των ατόμων με αναπηρία, που διαφέρουν από αυτές των ατόμων χωρίς αναπηρία, δεν λαμβάνονται υπόψη κατά την οικοδόμηση του φυσικού περιβάλλοντος, των

¹ Union of the Physically Impaired Against Segregation (UPIAS) 1976

² Michael Oliver, *Understanding Disability*, Palgrave, 2009

θεσμών και της νομοθεσίας, θέτοντας με τον τρόπο αυτό εμπόδια στη συμμετοχή. Η Σύμβαση εστιάζει στην ανάγκη αλλαγής του περιβάλλοντος, ώστε να ανταποκρίνεται στις ανάγκες όλων των ατόμων, συμπεριλαμβανομένων και των ατόμων με αναπηρία και όχι στην ανάγκη να λειτουργεί το άτομο με αναπηρία με τον ίδιο τρόπο όπως τα άτομα χωρίς αναπηρία.

Κεντρικό ρόλο στη δικαιωματική προσέγγιση της αναπηρίας αποτελεί η έννοια των εμποδίων που τίθενται από το περιβάλλον. Ο εντοπισμός και η άρση των εμποδίων αυτών, που συνήθως απορρέουν από την έλλειψη καθολικού σχεδιασμού και την έλλειψη ενσωμάτωσης της διάστασης της αναπηρίας σε επιμέρους μέτρα και πολιτικές, αποτελεί προϋπόθεση για την ίση απόλαυση των θεμελιωδών δικαιωμάτων από τα άτομα με αναπηρία. Υποστηρίζοντας την καινοτομική αυτή προσέγγιση, η παρούσα έρευνα αποσκοπεί να εντοπίσει και να καταγράψει τα εμπόδια που υφίστανται στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, στην εργασία και στην απασχόληση και να προτείνει μέτρα για την ίση .

Τα δικαιώματα στην εκπαίδευση και στην απασχόληση ως προϋποθέσεις της αυτονομίας του ατόμου με αναπηρία

Κρίσιμος για τη δικαιωματική αντίληψη της αναπηρίας είναι ο ρόλος της αυτονομίας του ατόμου. Ενώ η ιατρική θεώρηση της αναπηρίας θεωρεί δεδομένη και μη αναστρέψιμη την έλλειψη ικανότητας και την περιορισμένη αυτονομία του ατόμου με αναπηρία την οποία υποκαθιστά με την παρέμβαση τρίτων, η δικαιωματική θεώρηση της αναπηρίας αναγνωρίζει τον κεντρικό ρόλο της αυτονομίας του ατόμου, τον αναφαίρετο χαρακτήρα της και αποδέχεται την παρέμβαση τρίτων με σκοπό να ενισχύσει, να διευρύνει και να υποστηρίξει την αυτονομία του ατόμου (και όχι να την υποκαταστήσει). Επιπλέον, προάγει την ενεργό και άμεση συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία στην κοινωνική ζωή και σε όλες τις αποφάσεις που τα αφορούν ως βασικό τρόπο συνδιαμόρφωσης του περιβάλλοντος.

Δικαιώματα «κλειδί» για την αυτονομία κάθε ατόμου, και βασικούς πυλώνες της δικαιωματικής αντίληψης της αναπηρίας, είναι η εκπαίδευση και η απασχόληση. Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία αποδίδει στα δυο αυτά δικαιώματα ιδιαίτερη σημασία.

Το άρθρο 24 της Σύμβασης αναγνωρίζει το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία στην εκπαίδευση και κατοχυρώνει την υποχρέωση των κρατών μερών να εξασφαλίσουν ένα σύστημα ανοικτής εκπαίδευσης (inclusive education) σε όλα

τα επίπεδα το οποίο θα διασφαλίζει την ανάπτυξη των δυνατοτήτων, την αξιοπρέπεια και την αυτοεκτίμηση, το σεβασμό για τα δικαιώματα, τις θεμελιώδεις ελευθερίες και την ανθρώπινη ποικιλομορφία, την ανάπτυξη της προσωπικότητας, των ταλέντων, της δημιουργικότητας και των διανοητικών και σωματικών ικανοτήτων των ατόμων με αναπηρία, και θα τα διευκολύνει να συμμετέχουν αποτελεσματικά στην κοινωνία. Το δικαίωμα στην εκπαίδευση αποτελεί ουσιώδη προϋπόθεση και της αυτονομίας του ατόμου αλλά και της ουσιαστικής ένταξης στην κοινωνία.

Για την εξασφάλιση του δικαιώματος στην εκπαίδευση τα κράτη οφείλουν να διασφαλίζουν ότι τα άτομα με αναπηρίες δεν αποκλείονται από το γενικό εκπαιδευτικό σύστημα, ότι έχουν πρόσβαση σε ενιαία, ποιοτική και ελεύθερη πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, σε ίση βάση με τους άλλους, στις κοινότητες στις οποίες ζουν, ότι παρέχεται εύλογη προσαρμογή, ότι λαμβάνουν την απαραίτητη υποστήριξη στο γενικό εκπαιδευτικό σύστημα για να διευκολυνθεί η αποτελεσματική εκπαίδευσή τους και ότι παρέχονται αποτελεσματικά εξατομικευμένα μέτρα υποστήριξης. Σε ό,τι αφορά την τριτοβάθμια εκπαίδευση, τα κράτη υποχρεούνται να διασφαλίζουν την πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία στη γενική τριτοβάθμια εκπαίδευση χωρίς διακρίσεις και σε ίση βάση με τους άλλους και να παρέχουν τις εύλογες προσαρμογές που είναι απαραίτητες.

Το δικαίωμα στην εκπαίδευση αφορά το σύνολο των ατόμων με αναπηρία, χωρίς οποιαδήποτε διάκριση μεταξύ ατόμων που επιδέχονται (ή δεν επιδέχονται) ειδικής αγωγής και εκείνων που επιδέχονται (ή δεν επιδέχονται) εκπαίδευσης³, σε οποιοδήποτε επίπεδο. Η Σύμβαση αποσκοπεί στη δημιουργία και ανάπτυξη συστημάτων εκπαίδευσης τα οποία απευθύνονται σε όλους και τα οποία μπορούν να συμβάλουν στην ανάπτυξη και στην εκπαίδευση όλων. Ζητούμενο αποτελεί η ένταξη των ατόμων με αναπηρία στο γενικό σύστημα εκπαίδευσης, διαμορφώνοντας ένα εκπαιδευτικό περιβάλλον το οποίο ανταποκρίνεται στις ανάγκες όλων των μαθητών. Αυτό συνεπάγεται ότι τα εκπαιδευτικά συστήματα πρέπει να σχεδιάζονται λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες όλων των μαθητών και φοιτητών ανεξαρτήτως αναπηρίας.

Τέλος, η Σύμβαση αναγνωρίζει τη σημασία των δεξιοτήτων ζωής και κοινωνικής ανάπτυξης και προβλέπει τη διευκόλυνση της εκμάθησης Braille, χρήση εναλλακτικών κειμένων, βοηθητικών και εναλλακτικών μεθόδων, μέσων και

³ IDA CRPD Forum, 2008, Contribution to the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights' thematic study to enhance awareness and understanding of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, focusing on legal measures key for the ratification and effective implementation of the Convention

μορφών επικοινωνίας και προσανατολισμού και κινητικών δεξιοτήτων και διευκόλυνσης της υποστήριξης και της καθοδήγησης από/προς άτομα/ομάδες σχετικές με την αναπηρία, τη διευκόλυνση της εκμάθησης της νοηματικής γλώσσας και της προώθησης της γλωσσικής ταυτότητας της κοινότητας των κωφών, τη διασφάλιση ότι η εκπαίδευση των ατόμων και συγκεκριμένων παιδιών που είναι τυφλά, κωφά ή κωφά και τυφλά, παρέχεται στις καταλληλότερες γλώσσες και μεθόδους και με τα καταλληλότερα μέσα επικοινωνίας για το άτομο και σε περιβάλλον που μεγιστοποιεί την ακαδημαϊκή και κοινωνική ανάπτυξη.

Το άρθρο 27 της Σύμβασης κατοχυρώνει το δικαίωμα στην εργασία και στην απασχόληση. Η συγκεκριμένη διάταξη αναγνωρίζει το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία να επιλέγουν ελεύθερα και σε ίση βάση την εργασία τους και να μετέχουν σε ένα ανοιχτό και προσβάσιμο εργασιακό περιβάλλον. Για το σκοπό αυτό, η Σύμβαση προβλέπει την απαγόρευση των διακρίσεων λόγω αναπηρίας στην απασχόληση, δίκαιες και ευνοϊκές συνθήκες εργασίας, την άσκηση των εργασιακών και συνδικαλιστικών δικαιωμάτων σε ίση βάση, την αποτελεσματική πρόσβαση σε προγράμματα επαγγελματικού προσανατολισμού, υπηρεσίες διορισμού και επαγγελματική και συνεχιζόμενη εκπαίδευση, την προαγωγή των ευκαιριών απασχόλησης και εξέλιξης στη σταδιοδρομία για τα άτομα με αναπηρίες, τις ευκαιρίες για αυτοαπασχόληση, επιχειρηματικό πνεύμα, ανάπτυξη των συνεταιρισμών και έναρξη ατομικών επιχειρήσεων, την απασχόληση ατόμων με αναπηρία στο δημόσιο τομέα, την προαγωγή της απασχόλησης των ατόμων με αναπηρίες στον ιδιωτικό τομέα, τη διασφάλιση εύλογων προσαρμογών στον εργασιακό χώρο, την προαγωγή της απόκτησης επαγγελματικής εμπειρίας στην ανοικτή αγορά εργασίας και την προαγωγή της επαγγελματικής αποκατάστασης, της διατήρησης της εργασίας και τα προγράμματα επιστροφής στην εργασία για τα άτομα με αναπηρίες.

Απώτερο στόχο του άρθρου 27 αποτελεί η δημιουργία αγοράς εργασίας και εργασιακού περιβάλλοντος που είναι ανοικτά και προσβάσιμα στα άτομα με αναπηρίες και στο πλαίσιο των οποίων μπορούν να ασκούν ισότιμα το δικαίωμά τους. Η συγκεκριμένη διάταξη καλύπτει όλα τα άτομα με αναπηρία καθώς και τα άτομα που απέκτησαν αναπηρία κατά τη διάρκεια της επαγγελματικής τους ενασχόλησης. Για την επίτευξη του στόχου αυτού, το άρθρο επιβάλλει δύο βασικές υποχρεώσεις: την υποχρέωση των κρατών να προστατεύουν και να διασφαλίζουν την άσκηση του δικαιώματος στην εργασία και επιμέρους πτυχές της (παρ. 1) και την υποχρέωση των κρατών να διασφαλίζουν ότι τα άτομα με αναπηρίες δεν υφίστανται συνθήκες δουλείας ή υποτέλειας και ότι προστατεύονται από την καταναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία (παρ. 2)

Αφορά όλες τις μορφές εργασίας και απασχόλησης και καλύπτει το δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα. Καλύπτει το σύνολο των όρων πρόσβασης και παραμονής στην εργασία, την πρόσληψη, τη μισθοδοσία, την επαγγελματική εξέλιξη, την υπηρεσιακή κατάσταση, την ασφάλιση, το σύνολο των συνθηκών εργασίας, τη δυνατότητα έκφρασης παραπόνων και αποκατάστασής τους. Κατοχυρώνει το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία για ενημέρωση και πρόσβαση σε όλα τα προγράμματα επαγγελματικού προσανατολισμού, σε όλα τα είδη επαγγελματικής κατάρτισης και την απρόσκοπτη άσκηση των εργασιακών και συνδικαλιστικών δικαιωμάτων τους. Τα συμβαλλόμενα μέρη πρέπει να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα προκειμένου να προάγουν ευκαιρίες για αυτοαπασχόληση και επιχειρηματική δραστηριοποίηση και ανάπτυξη.

Η δημιουργία μιας ανοικτής αγοράς εργασίας είναι βασικό ζητούμενο. Στην κατεύθυνση αυτή απαιτείται αφενός η αφαίρεση των εμποδίων που δυσχεραίνουν την πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία στην εργασία και αφετέρου η λήψη μέτρων για την προώθηση της απασχόλησης των ατόμων με αναπηρία στο δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα. Το δικαίωμα στην εργασία αποτελεί το «κλειδί» για την αυτόνομη διαβίωση των ατόμων με αναπηρία, την ενδυνάμωσή τους και την ουσιαστική ένταξή τους στην κοινωνία.

Διακρίσεις και εμπόδια στην άσκηση των δικαιωμάτων στην εκπαίδευση και στην απασχόληση

Η ίση μεταχείριση και η απαγόρευση των διακρίσεων αποτελεί οριζόντια αρχή που διέπει τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα με Αναπηρία και λειτουργεί ως «ηθική πυξίδα» για την ερμηνεία όλων των δικαιωμάτων. Όπως αναφέρθηκε, η Σύμβαση δεν κατοχυρώνει νέα δικαιώματα για τα άτομα με αναπηρία, αλλά «αναδιατυπώνει» θεμελιώδη δικαιώματα, λαμβάνοντας υπόψη την οπτική της αναπηρίας. Η ίση μεταχείριση και απόλαυση των δικαιωμάτων βρίσκεται στην «καρδιά» της Σύμβασης που αποσκοπεί «να προάγει, προστατεύσει και να διασφαλίσει την πλήρη και ίση απόλαυση όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών, από όλα τα άτομα με αναπηρίες και να προάγει το σεβασμό της εγγενούς αξιοπρέπειάς τους».

Οι διακρίσεις γίνονται αντιληπτές ως δυσμενής μεταχείριση κάποιου/ας στη βάση της αναπηρίας. Οι διακρίσεις είναι άμεσες όταν ένα πρόσωπο υφίσταται μεταχείριση λιγότερο ευνοϊκή από αυτήν την οποία υφίσταται, υπέστη ή θα υφίστατο σε ανάλογη κατάσταση ένα άλλο πρόσωπο, ή έμμεσες όταν μια εκ

πρώτης όψεως ουδέτερη διάταξη, κριτήριο ή πρακτική ενδέχεται να προκαλέσει μειονεκτική μεταχείριση ενός προσώπου, εκτός αν η εν λόγω πρακτική μπορεί να δικαιολογηθεί αντικειμενικά (Οδηγία 2000/78 ΕΚ).

Η εκδήλωση και ο εντοπισμός των διακρίσεων λαμβάνουν χώρα όταν ευνοούνται συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες και όχι άλλες, όταν τα άτομα με αναπηρία απορρίπτονται δίχως την πρότερη προσπάθεια για προσαρμογή στις ανάγκες τους, όταν κάποιος στερείται βασικά δικαιώματα από τη στιγμή που εκλαμβάνεται ως «διαφορετικός» (ομοκοινωνικοί ή τοξικομανείς λόγου χάριν), όταν ιδιαίτερες κοινωνικές ομάδες αποκλείονται λόγω στερεοτυπικών αντιλήψεων.

Η καταπολέμηση των διακρίσεων και η αφαίρεση των εμποδίων που υφίστανται τα άτομα με αναπηρία αποτελούν τα μέσα για την επίτευξη του σκοπού αυτού. Ο εντοπισμός των διακρίσεων που υφίστανται και των εμποδίων στην ένταξή τους στην εκπαίδευση, στην εργασία και στην κοινωνική ζωή, αποτελούν προαπαιτούμενο για τη «διόρθωση» της υφιστάμενης κατάστασης στην κατεύθυνση που υπαγορεύει η Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία.

1.2. Στόχος της έρευνας

Στο πλαίσιο που αναπτύχθηκε παραπάνω, στόχο της συγκεκριμένης μελέτης με τίτλο «*Διακρίσεις και εμπόδια στην επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων με αναπηρία αποφοίτων ΑΕΙ*» είναι ο εντοπισμός των διακρίσεων και των εμποδίων που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία που έχουν αποφοιτήσει από σχολές τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην επαγγελματική τους αποκατάσταση σε σχέση και με τους αποφοίτους του γενικού πληθυσμού.

Η μελέτη αφορά τα άτομα με αναπηρία που φοιτούν και έχουν φοιτήσει στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας. Η έρευνα αποσκοπεί να αναδείξει με ποσοτικά και ποιοτικά στοιχεία τα εμπόδια (θεσμικά, φυσικά, αρχιτεκτονικά, τεχνολογικά κλπ) και τις διακρίσεις που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία στην πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, στη φοίτηση σε αυτή, στην επαγγελματική τους αποκατάσταση και στην παραμονή τους στην αγορά εργασίας καθώς επίσης και την αποτελεσματικότητα των υποστηρικτικών δομών.

1.3. Μεθοδολογία της έρευνας

Η έρευνα βασίζεται στη δικαιωματική θεώρηση της αναπηρίας και στη συμμετοχική έρευνα και θέτει τα άτομα με αναπηρία, τις εμπειρίες, τα βιώματα και τις απόψεις τους, στο επίκεντρο της μεθοδολογικής προσέγγισης. Ως προς τούτο, η έρευνα αποσκοπεί να εντοπίσει τα εμπόδια και τις διακρίσεις μέσα από τα βιώματα των ίδιων των ατόμων με αναπηρία.

Η μεθοδολογία της έρευνας αξιοποίησε συνδυαστικά την πρωτογενή ποιοτική έρευνα και τη συλλογή δευτερογενών στοιχείων και βασίστηκε στους ακόλουθους συμπληρωματικούς πυλώνες: α) την αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης σχετικά με την παρουσία των ατόμων με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και στην αγορά εργασίας μέσα από δευτερογενή βιβλιογραφική έρευνα και τη συλλογή και επεξεργασία στοιχείων και δεδομένων από εμπλεκόμενους φορείς και β) την καταγραφή των εμπειριών των ατόμων με αναπηρία μέσα από προσωπικές συνεντεύξεις με άτομα με αναπηρία φοιτητές/αποφοίτους ΑΕΙ/εργαζόμενους ή μη και γ) την εμβάθυνση στα ευρήματα των συνεντεύξεων σε τρεις ομάδες εστιασμένης συζήτησης με άτομα με αναπηρία και εκπροσώπους του αναπηρικού κινήματος, εκπροσώπους της πανεπιστημιακής κοινότητας και εκπροσώπους του χώρου της εργασίας.

1.3.1. Συλλογή δευτερογενών στοιχείων

Στόχο του συγκεκριμένου τμήματος της έρευνας αποτέλεσε η αποτύπωση με στοιχεία και δεδομένα της τρέχουσας «πραγματικότητας» σχετικά με τα άτομα με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και στην αγορά εργασίας. Για το σκοπό αυτό αναζητήθηκαν και συλλέχθηκαν δευτερογενή στοιχεία από το σύνολο των φορέων που ασκούν αρμοδιότητες στο χώρο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και της αγοράς εργασίας (Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα και Ανώτατα Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, εμπλεκόμενα Υπουργεία, φορείς και υπηρεσίες). Συγκεκριμένα αναζητήθηκαν στοιχεία από τους ακόλουθους φορείς:

1. Γενική Γραμματεία Πρόνοιας του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας. Ζητήθηκαν στοιχεία σχετικά με:
 - Τον αριθμό των ατόμων με αναπηρία, καθώς και τον αριθμό/ποσοστό ανά κατηγορία αναπηρίας.
 - Τον αριθμό των δικαιούχων επιδομάτων αναπηρίας, καθώς και τον αριθμό/ποσοστό δικαιούχων ανά κατηγορία αναπηρίας.

2. Ελληνική Στατιστική Αρχή - ζητήθηκαν στοιχεία σχετικά με:

- Τον αριθμό και το ποσοστό των ατόμων με αναπηρία σε σχέση με το γενικό πληθυσμό
- Τον αριθμό των αποφοίτων ΑΕΙ με αναπηρία
- Το ποσοστό απασχόλησης των ατόμων με αναπηρία σε σχέση με το ποσοστό απασχόλησης του γενικού πληθυσμού
- Κάθε άλλο στοιχείο η έρευνα που διαθέτει η υπηρεσία και αφορά τις συνθήκες ή/και τα εμπόδια και τις διακρίσεις που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία

3. Πρυτανείες των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων

- Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
- Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
- Πανεπιστήμιο Πατρών
- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
- Πανεπιστήμιο Κρήτης
- Πανεπιστήμιο Πειραιώς
- Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
- Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
- Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
- Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
- Πανεπιστήμιο Αιγαίου
- Ιόνιο Πανεπιστήμιο
- Πάντειο Πανεπιστήμιο
- Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
- Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
- Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
- Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
- Πολυτεχνείο Κρήτης
- Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Ζητήθηκαν στοιχεία από τις σχολές και τα τμήματα του κάθε ιδρύματος σχετικά με:

- Τον αριθμό των εισακτέων φοιτητών με αναπηρίες και χρόνιες παθήσεις καθ' υπέρβαση σε ποσοστό 5% του συνολικού αριθμού των εισακτέων
- Τη μορφή αναπηρίας των καθ' υπέρβαση εισακτέων φοιτητών
- Τον αριθμό των εισακτέων, τις αντίστοιχες χρονικές περιόδους, με το σύστημα των γενικών εξετάσεων
- Τον αριθμό των φοιτητών με αναπηρία που εισήχθησαν στο πανεπιστήμιο με το σύστημα των γενικών εξετάσεων / τη μορφή της αναπηρίας τους

- Τις εύλογες προσαρμογές που παρείχε το πανεπιστήμιο σε φοιτητές με αναπηρία
- Τον αριθμό των πτυχιούχων φοιτητών με αναπηρία
- Κάθε άλλο στοιχείο, έρευνα, μελέτη που αφορά τις συνθήκες ή/και τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι φοιτητές με αναπηρία

4. Προέδροι Τεχνολογικών Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων

- Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Αθήνας
- Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Ανατολικής Μακεδονίας Θράκης
- Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Δυτικής Ελλάδας
- Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Δυτικής Μακεδονίας
- Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Ηπείρου
- Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Θεσσαλίας
- Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Θεσσαλονίκης
- Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Ιονίων Νήσων
- Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Κεντρικής Μακεδονίας
- Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Κρήτης
- Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Πειραιά
- Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Πελοποννήσου
- Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Στερεάς Ελλάδας

Ζητήθηκαν στοιχεία σχετικά με:

- Τον αριθμό των φοιτητών με αναπηρίες (καθώς και τη μορφή αναπηρίας) σε σχέση με το συνολικό αριθμό φοιτητών
- Τις εύλογες προσαρμογές που παρέχει το ίδρυμα σε φοιτητές με αναπηρία
- Τον αριθμό των πτυχιούχων φοιτητών με αναπηρία
- Κάθε άλλο στοιχείο, έρευνα, μελέτη που αφορά τις συνθήκες ή/και τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι φοιτητές με αναπηρία.

5. Γραφεία Διασύνδεσης

- Γραφείο Διασύνδεσης Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
- Γραφείο Διασύνδεσης Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
- Γραφείο Διασύνδεσης Πανεπιστημίου Πατρών
- Γραφείο Διασύνδεσης Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
- Γραφείο Διασύνδεσης Πανεπιστημίου Κρήτης
- Γραφείο Διασύνδεσης Πανεπιστημίου Πειραιώς
- Γραφείο Διασύνδεσης Πανεπιστημίου Μακεδονίας
- Γραφείο Διασύνδεσης Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

- Γραφείο Διασύνδεσης Πανεπιστημίου Πελοποννήσου
- Γραφείο Διασύνδεσης Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης
- Γραφείο Διασύνδεσης Πανεπιστημίου Αιγαίου
- Γραφείο Διασύνδεσης Ιόνιο Πανεπιστημίου
- Γραφείο Διασύνδεσης Πάντειου Πανεπιστημίου
- Γραφείο Διασύνδεσης Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου
- Γραφείο Διασύνδεσης Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών
- Γραφείο Διασύνδεσης Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών
- Γραφείο Διασύνδεσης Χαροκόπειου Πανεπιστημίου
- Γραφείο Διασύνδεσης Πολυτεχνείου Κρήτης
- Γραφείο Διασύνδεσης Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου

Ζητήθηκαν στοιχεία σχετικά με:

- Εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι φοιτητές με αναπηρία
- Τον αριθμό των φοιτητών που έλαβαν υποστηρικτικές υπηρεσίες καθώς και το είδος των υπηρεσιών αυτών
- Αριθμό φοιτητών με αναπηρία που αποκαταστάθηκαν επαγγελματικά
- Άλλα στοιχεία και δεδομένα, έρευνες και μελέτες που διαθέτουν σχετικά με τους φοιτητές με αναπηρία.

6. Δομές/υπηρεσίες Πανεπιστημίων

- a. Μονάδα Προσβασιμότητας Φοιτητών με Αναπηρία Πανεπιστημίου Αθηνών
- b. Επιτροπή Κοινωνικής Πολιτικής και Υγείας ΑΠΘ
- c. Επιτροπή Παρατηρητηρίου της Ακαδημαϊκής Πορείας Φοιτητών του Α.Π.Θ.
- d. Δομή «Πρόσβαση» Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Ζητήθηκαν στοιχεία σχετικά με:

- Αριθμό φοιτητών/φοιτητριών με αναπηρία του ιδρύματος, αλλά και αριθμό εκείνων που απευθύνθηκαν στην υπηρεσία για την παροχή υποστήριξης.
- Το είδος της υποστήριξης που ζήτησαν ή/και έλαβαν φοιτητές/φοιτήτριες με αναπηρία.
- Κάθε άλλο στοιχείο, έρευνα, μελέτη που διαθέτει ο φορέας και αφορά τους φοιτητές/φοιτήτριες με αναπηρία.

7. Υπουργείο Εργασίας Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας

Ζητήθηκαν στοιχεία σχετικά με:

-
- Τον αριθμό και το είδος των εφαρμοζόμενων προγραμμάτων για τα άτομα με αναπηρία
 - Τον αριθμό των ατόμων με αναπηρία που τοποθετήθηκαν σε επιχειρήσεις, εκμεταλλεύσεις κλπ του ιδιωτικού τομέα σύμφωνα με το νόμο 2643/1998, τον αριθμό των επιχειρήσεων που προσέλαβαν άτομα με αναπηρία, καθώς και τον αριθμό/ποσοστό των προσληφθέντων ανά κατηγορία αναπηρίας, φύλο, μορφωτικό επίπεδο.
 - Τον αριθμό/ποσοστό των τοποθετήσεων ατόμων με αναπηρία σε θέσεις εργασίας στον ιδιωτικό τομέα σε σχέση με τον αριθμό των σχετικών προκηρύξεων θέσεων.
 - Τον αριθμό των διοικητικών κυρώσεων που υποβλήθηκαν σε βάρος των εργοδοτών που δεν προχώρησαν σε πρόσληψη ατόμων με αναπηρία.
 - Τον αριθμό των αιτημάτων που υποβλήθηκαν από εργοδότες για αντικατάσταση προσληφθέντων ατόμων με αναπηρία λόγω «ακαταλληλότητας», καθώς και τον αριθμό των αντικαταστάσεων που διενεργήθηκαν.
 - Κάθε άλλο στοιχείο ή έρευνα που αφορά τις τοποθετήσεις ατόμων με αναπηρία σε θέσεις εργασίας στον ιδιωτικό τομέα, καθώς και την εξέλιξη των περιπτώσεων.
 - Τον αριθμό των προκηρύξεων που έχουν δημοσιευθεί για το διορισμό ατόμων με αναπηρία σύμφωνα με το νόμο 2643/1998, καθώς και τις θέσεις/φορείς/υπηρεσίες, αλλά και τις κατηγορίες αναπηρίας που αυτές αφορούν.
 - Τον αριθμό των ατόμων με αναπηρία, που απασχολούνται στο δημόσιο τομέα (γενικά και ανά φορέα/υπηρεσία), καθώς και τις θέσεις/αρμοδιότητες/ειδικότητες αυτών ανά κατηγορία αναπηρίας, επίπεδο εκπαίδευσης, φύλο.
8. Υπουργείο Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας - Γενική Γραμματεία Βιομηχανίας - ζητήθηκαν στοιχεία σχετικά με:
- Τον αριθμό, το είδος και τη γεωγραφική κατανομή των προγραμμάτων που απευθύνονται σε άτομα με αναπηρία (γενικά και ανά κατηγορία αναπηρίας).
 - Τον αριθμό των ωφελουμένων από τα ανωτέρω προγράμματα (γενικά, ανά κατηγορία αναπηρίας και ανά φύλο).
9. Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης ΕΠ «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού»
- Τον αριθμό, το είδος και τη γεωγραφική κατανομή των προγραμμάτων που απευθύνονται σε άτομα με αναπηρία (γενικά και ανά κατηγορία αναπηρίας).
 - Τον αριθμό των ωφελουμένων από τα ανωτέρω προγράμματα (γενικά, ανά κατηγορία αναπηρίας και ανά φύλο).

10. Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης ΕΠ «Ανταγωνιστικότητα & Επιχειρηματικότητα»

- Τον αριθμό, το είδος και τη γεωγραφική κατανομή των προγραμμάτων που απευθύνονται σε άτομα με αναπηρία (γενικά και ανά μορφή αναπηρίας).
- Τον αριθμό των ωφελουμένων από τα ανωτέρω προγράμματα (γενικά, ανά κατηγορία αναπηρίας και ανά φύλο).

11. Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης ΕΠ «Εκπαίδευση και διά βίου μάθηση»

- Τον αριθμό, το είδος και τη γεωγραφική κατανομή των προγραμμάτων που απευθύνονται σε άτομα με αναπηρία (γενικά και ανά μορφή αναπηρίας).
- Τον αριθμό των ωφελουμένων από τα ανωτέρω προγράμματα (γενικά, ανά κατηγορία αναπηρίας και ανά φύλο).

12. Άλλοι φορείς

Στοιχεία που αφορούν εργαζόμενους με αναπηρία ζητήθηκαν από το Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών, το Δικηγορικό Σύλλογο Θεσσαλονίκης, το Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος, το Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.

Η επικοινωνία με τους εμπλεκόμενους φορείς πραγματοποιήθηκε με έγγραφη αποστολή αιτήματος παροχής στοιχείων και τηλεφωνική επικοινωνία και όχληση. Η ανταπόκριση δεν ήταν άμεση από τους περισσότερους φορείς, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις δεν δόθηκαν τα στοιχεία που ζητήθηκαν.

Τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν αποτέλεσαν αντικείμενο επεξεργασίας και ομαδοποίησης, προκειμένου να καταγραφούν, όσο το δυνατόν πιο αντιπροσωπευτικά αριθμητικά και στατιστικά δεδομένα, αλλά και ποιοτικά δεδομένα που άπτονται θεμάτων της παρουσίας των ατόμων με αναπηρία στην ανώτατη εκπαίδευση και στην αγορά εργασίας.

1.3.2. Έρευνα πεδίου

Τα εμπειρικά δεδομένα της έρευνας αναζητήθηκαν με εις βάθος συνεντεύξεις με άτομα με αναπηρία που φοιτούν και έχουν αποφοιτήσει από ΑΕΙ (εργαζόμενους και ανέργους) καθώς και μικρό αριθμό γονέων φοιτητών με αναπηρία, προκειμένου να αποτυπωθεί σε κάποιο βαθμό και η άποψη της οικογένειας.

1.3.2.1. Συνεντεύξεις σε βάθος

Οι συνεντεύξεις σε βάθος αποτελούν την πλέον συχνή μέθοδο συλλογής ποιοτικών δεδομένων στην κοινωνική επιστήμη μέσα από τη δημιουργία ενός πλαισίου όπου ο πληροφορητής αναπτύσσει ελεύθερα και σε βάθος τις απόψεις και τις σκέψεις του για το ερευνητικό αντικείμενο. Βασική αρχή των συνεντεύξεων ήταν η διατύπωση της φωνής των ατόμων με αναπηρία σε σχέση με τις εμπειρίες και τις καταστάσεις που έχουν βιώσει, τα εμπόδια που έχουν αντιμετωπίσει και τις διακρίσεις που υφίστανται ή έχουν υποστεί κατά την είσοδο στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, κατά τη φοίτηση σε αυτή και στην προσπάθεια ένταξης και παραμονής στην αγορά εργασίας.

Βασικό βήμα της έρευνας ήταν ο εντοπισμός ατόμων με αναπηρία που θα δέχονταν να μετέχουν στην έρευνα. Η πρώτη επαφή με το υποψήφιο δείγμα έγινε με την αποστολή επιστολών σε οργανώσεις ατόμων με αναπηρία και την ενημέρωση για το αντικείμενο και τους στόχους της μελέτης. Ενημέρωση στάλθηκε στους κάτωθι φορείς, μέλη της ΕΣΑμεΑ:

- Εθνική Ομοσπονδία Τυφλών
- Εθνική Ομοσπονδία Κινητικά Αναπήρων
- Ομοσπονδία Κωφών Ελλάδος (ΟΜ.Κ.Ε.)
- Πανελλήνια Ομοσπονδία Νεφροπαθών
- Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Γονέων και Κηδεμόνων Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες (ΠΟΣΓΚΑΜΕΑ)
- Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Οικογενειών για την Ψυχική Υγεία
- Πανελλήνια Ομοσπονδία Σωματείων Συλλόγων Ατόμων με Σακχαρώδη Διαβήτη

Παράλληλα, διενεργήθηκε τηλεφωνική επικοινωνία με τους φορείς και με οργανώσεις ατόμων με αναπηρία σε επίπεδο περιφέρειας. Επίσης επικοινωνία πραγματοποιήθηκε και με τα πανεπιστήμια (Μονάδα Προσβασιμότητας Πανεπιστημίου Αθηνών, Επιτροπή Κοινωνικής Πολιτικής Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κλπ).

Η συνέντευξη βασίστηκε σε οδηγό ημι-δομημένης μορφής (Παράρτημα 1). Επιδιώχθηκε η αμεσότητα μεταξύ ερευνητών και συνεντευξιαζομένων και η κατανόηση των στάσεων και συμπεριφορών μέσα από τα μάτια των υποκειμένων της έρευνας. Οι ερωτήσεις ήταν ανοικτού τύπου. Συνολικά, πραγματοποιήθηκαν 78 συνεντεύξεις με άτομα με αναπηρία.

Πριν από την έναρξη της συνέντευξης παρουσιάζονταν το αντικείμενο της συνέντευξης και τονίζονταν η τήρηση της ανωνυμίας των πληροφορητών και η

σημασία της συμμετοχής στην έρευνα. Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων έγινε προσπάθεια να δημιουργηθεί ένα πλαίσιο διαρκούς προβληματισμού και αναστοχασμού, ώστε να καταστεί δυνατό η ποιοτική αυτή μέθοδος να λειτουργήσει ως μεγεθυντικός φακός για το υπό διερεύνηση ζήτημα, με σκοπό να αναφανεί κατά το δυνατόν τεκμηριωμένα και καθαρά ο μηχανισμός της εκδήλωσης και της βίωσής του.

Μέσα από τις συνεντεύξεις επιδιώχθηκε να καταγραφούν οι προσωπικές εμπειρίες σε ό,τι αφορά:

- Τα εμπόδια και τις διακρίσεις που υφίστανται/υπέστησαν στην προσπάθεια εισόδου στην τριτοβάθμια εκπαίδευση
- Τα εμπόδια και τις διακρίσεις που υφίστανται/υπέστησαν κατά τη διάρκεια της φοίτησής τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση
- Τα εμπόδια και τις διακρίσεις στην αναζήτηση εργασίας
- Τα εμπόδια και τις διακρίσεις στο χώρο εργασίας
- Την αποτελεσματικότητα υφιστάμενων μηχανισμών και μέτρων στήριξης κατά τη διάρκεια των σπουδών τους ή και μετά την αποφοίτησή τους

1.3.2.2. Ομάδες εστιασμένης συζήτησης

Τα ευρήματα της πρωτογενούς έρευνας συζητήθηκαν σε ομάδες εστιασμένης συζήτησης προκειμένου να διερευνηθούν περαιτέρω οι παράγοντες που οδηγούν σε διακρίσεις ή αναπαράγουν διακρίσεις. Οργανώθηκαν τρεις ομάδες εστιασμένης συζήτησης, στις οποίες μετείχαν: άτομα με αναπηρία, εκπρόσωποι οργανώσεων ατόμων με αναπηρία, εκπρόσωποι του χώρου της εργασίας (Υπουργείο Εργασίας, ΣΕΠΕ, ΙΝΕ ΓΣΕΕ...), πανεπιστημιακοί και στελέχη πανεπιστημιακών υπηρεσιών (πχ δομές και μηχανισμοί στήριξης).

Οι εστιασμένες συζητήσεις αποσκοπούσαν στο να διευκολύνουν την κατανόηση των δομικών, θεσμικών, στερεοτυπικών ή άλλων εμποδίων που πρέπει να αλλάξουν καθώς και στους μηχανισμούς και παρεμβάσεις που απαιτούνται για την αντιμετώπιση και την εξάλειψή τους.

Η εστιασμένη συζήτηση πραγματοποιήθηκε με βάση οδηγό συζήτησης που είχε τους ακόλουθους βασικούς άξονες:

1. Άτομα με αναπηρία

- Επάρκεια θεσμικού/νομικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση (θεωρία και πράξη)
- Αδυναμίες εθνικού συστήματος ποσόστωσης
- Απόψεις για προγράμματα απασχόλησης
- Εμπόδια πριν την εισαγωγή στα ΑΕΙ
- Εμπόδια και διακρίσεις στην αγορά εργασίας

2. Εκπρόσωποι χώρων εργασίας / Πανεπιστημιακών δομών σύνδεσης με την αγορά εργασίας

- Λόγοι απροθυμίας πρόσληψης ατόμων με αναπηρία
- Προτάσεις για την ενσωμάτωση των ΑΜΕΑ στις επιχειρήσεις
- Προγράμματα προώθησης της απασχόλησης των ΑΜΕΑ;

3. Εκπρόσωποι ατόμων με αναπηρία - Πανεπιστημιακοί

- Ζητήματα πρόσβασης στη φοίτηση των ΑΜΕΑ
- Πανεπιστήμιο και ΑΜΕΑ
- Βασικά προβλήματα – διάγνωση αναγκών των φοιτητών Αμεα-δυνατότητες αντίδρασης – αποτελεσματικότητα φορέων.

Έργο: «Εκπόνηση μελετών»

Δράση 1: Διακρίσεις και εμπόδια στην επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων με αναπηρία αποφοίτων
ΑΕΙ

Παραδοτέο 1Γ: Τελική Μελέτη

2. Βιβλιογραφική επισκόπηση

2.1. Εκπαίδευση, Εργασία και Κοινωνικές Ανισότητες

Ο όρος κοινωνική ανισότητα αφορά στην ουσία την κατάταξη των υποκειμένων σε ιεραρχικά κοινωνικά στρώματα. Οι κοινωνικοί επιστήμονες σε γενικές γραμμές αποδέχονται ότι η κοινωνική ανισότητα είναι κοινωνικά δομημένη πράγμα το οποίο σημαίνει ότι αυτή, (α) είναι θεσμοποιημένη, ότι, (β) εμφανίζεται με συγκεκριμένες, επαναλαμβανόμενες και σχετικώς σταθερές μορφές και ότι, (γ) “μεταβιβάζεται” από τη μια γενιά στην άλλη. Όπως αναφέρει η Τσαούση (2006), οι τρεις διαστάσεις της κοινωνικής στρωμάτωσης είναι η οικονομική διάσταση, το γόητρο και η δύναμη. Πιο συγκεκριμένα:

(I) Η οικονομική διάσταση (οικονομική θέση) σχετίζεται με τον πλούτο και το εισόδημα. Ο πλούτος αναφέρεται σε οτιδήποτε έχουν οι άνθρωποι στην ιδιοκτησία τους. Το εισόδημα αναφέρεται στην ποσότητα χρημάτων που εισπράττουν. Με άλλα λόγια, ο πλούτος βασίζεται σε αυτά που έχουν και κατέχουν οι άνθρωποι, ενώ το εισόδημα στα χρήματα που λαμβάνουν σε τακτά χρονικά διαστήματα. Σε γενικές γραμμές θα λέγαμε ότι το εισόδημα στις μεταβιομηχανικές χώρες είναι άνισα κατανομημένο. Για παράδειγμα, το 1999, το πλουσιότερο ένα-πέμπτο (1/5) του πληθυσμού των Η.Π.Α. εισέπραττε περίπου το 50% του συνολικού εθνικού εισοδήματος. Ο Νομπελίστας οικονομολόγος Paul Samuelson είχε περιγράψει την κατάσταση ως εξής: “Αν κατασκευάζαμε μια πυραμίδα χρησιμοποιώντας παιδικούς κύβους και το κάθε στρώμα αντιπροσώπευε \$500 εισοδήματος, η κορυφή της πυραμίδας θα ήταν πολύ ψηλότερη από το Όρος Έβερεστ, αλλά οι περισσότεροι άνθρωποι θα βρίσκονταν λίγα μόλις μέτρα από το έδαφος”. Η αναλογία του Samuelson δείχνει ότι το χάσμα ανάμεσα στο εισόδημα των πλουσιότερων και των φτωχότερων ομάδων στις Η.Π.Α. αυξάνεται συνεχώς. Τα φτωχότερα κράτη έχουν και αυτά προβλήματα ανισότητας εισοδήματος. Ίσως το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η Βραζιλία, η χώρα με τη μεγαλύτερη εισοδηματική ανισότητα στον κόσμο: εδώ, το φτωχότερο 20% του πληθυσμού εισπράττει μόνο το 2% του συνολικού εισοδήματος, ενώ το πλουσιότερο 10% εισπράττει παραπάνω από το 50% του συνολικού εισοδήματος.

(II) Το γόητρο αναφέρεται στον σεβασμό, στον θαυμασμό και στην αναγνώριση που συνδέονται με μια συγκεκριμένη κοινωνική θέση. Σε κοινωνικές έρευνες, οι ερωτώμενοι καλούνται να κατατάξουν μια σειρά από επαγγέλματα ανάλογα με

το κοινωνικό τους κύρος. Σε μια έρευνα του 1982 στις Η.Π.Α., τα πέντε επαγγέλματα με το μεγαλύτερο κύρος ήταν γιατρός, καθηγητής πανεπιστημίου, δικηγόρος, οδοντίατρος και υψηλόβαθμος τραπεζικός υπάλληλος. Τα πέντε επαγγέλματα με το λιγότερο κύρος ήταν υπάλληλος σε βενζινάδικο, σερβιτόρος(-α), οδοκαθαριστής, θυρωρός και λούστρος (τελευταίο επάγγελμα στην κατάταξη). Σε μια πιο πρόσφατη έρευνα (1998), η κατάταξη είχε αλλάξει: σε ό,τι αφορά τα πέντε πρώτα επαγγέλματα, το επάγγελμα του γιατρού ήταν και πάλι πρώτο, αλλά στη λίστα ακολουθούσε ο δικηγόρος, ο οδοντίατρος, μετά ο καθηγητής πανεπιστημίου, και τέλος ο αρχιτέκτων. Τα τελευταία πέντε επαγγέλματα ήταν σερβιτόρος(-α), μπάρμαν (μπαργούμαν), βοηθός σε αγροτικές εργασίες, θυρωρός και εφημεριδοπώλης.

(III) Η δύναμη αναφέρεται στην ικανότητα ατόμων και ομάδων να επιβάλλουν τη θέλησή τους, σύμφωνα με τη Βεμπεριανή αντίληψη, σε ποικίλες καταστάσεις ακόμη κι όταν συναντούν την αντίσταση των άλλων. Πολύ απλά, η δύναμη καθορίζει ποια άτομα ή ποιες ομάδες θα κυριαρχήσουν: ποιων τα συμφέροντα θα εξυπηρετηθούν, ποιων οι αξίες θα προβληθούν (Τσαούση, 2006, <http://old.phs.uoa.gr/~ahatzis/SGH11.pdf>).

Η εκπαίδευση αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους θεσμούς διαμέσου του οποίου η κοινωνική ανισότητα κατασκευάζεται, νομιμοποιείται και αναπαράγεται, από την πρώτη μέχρι και την τελευταία βαθμίδα της. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος και η σχέση του με την κοινωνική στρωμάτωση. Μολονότι οι περισσότερες σχετικές μελέτες σχετικοποιούν τη διαταξικότητα του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος βασιζόμενες κυρίως σε ποσοτικά δεδομένα, λίγοι θα διαφωνούσαν ότι η μετατροπή του ίδιου του σχολείου, και κυρίως του λυκείου σε εξεταστικό κέντρο και η κυριαρχία του φορμαλιστικού (αφαιρετικού) τρόπου σκέψης συμβάλλουν στην απαξίωσή του στα μάτια των μαθητών. Εντούτοις, η επιτυχής του αποπεράτωση συνιστά πάντοτε το αναγκαίο βήμα για την εισαγωγή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, επομένως και ένα βήμα, κυρίως για τα παιδιά από τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα, για κοινωνική ανέλιξη. Αλλά ακόμη και αν το σχολείο απαξιώνεται ως χώρος μάθησης, παραμένει, κυρίως για τους εφήβους, βιωματικός χώρος και δύσκολα μπορεί να εξηγηθεί η δυσαρέσκεια και η πλήξη τους ως προς αυτό καθώς και η αποστροφή προς κάθε σχολική δραστηριότητα. Επιπλέον, δύσκολα μπορεί να εξηγηθούν η κοπάνια, οι απουσίες, η φασαρία μέσα στην τάξη, η αποφυγή διαβάσματος, η μαγκιά κ.ά. με όρους πολιτισμικού ελλείμματος (deficit) και γλωσσικής υστέρησης (restricted code).

Στη συνάφεια αυτή η σχέση εκπαίδευσης και κοινωνικής ανισότητας αποκτά ακόμα περισσότερο ενδιαφέρον καθόσον αποτυπώνει με συμπυκνωμένο τρόπο τη διασύνδεσή της με την υφιστάμενη αγορά εργασίας. Η υψηλή ανεργία, κυρίως η νεανική, οι δουλειές του ποδαριού, η ανασφάλιστη εργασία, οι χαμηλές αμοιβές ακόμη και όταν υπάρχει εργασία, οι παρεκκλίνουσες συμπεριφορές κ.ά., διαμορφώνουν ένα κοινωνικό τοπίο που χαρακτηρίζεται από την ρευστότητα, τις ασυνέχειες, την ανασφάλεια και την αβεβαιότητα μπροστά στο μέλλον. Επιπρόσθετα η ανατροπή της οικολογικής ισορροπίας στους αστικούς κυρίως, αλλά όχι μόνο, χώρους, τις τελευταίες δεκαετίες διαμορφώνει μια δυναμική εξέλιξη που πολύ περιορισμένα δύναται να ελεγχτεί ή να διαχειριστεί από το εκπαιδευτικό σύστημα εν γένει. Χωρίς να υιοθετεί κανείς την οργανισμική (εξελικτικιστική) προσέγγιση της ανθρώπινης οικολογίας (Σχολή του Σικάγο) για την πόλη (εισβολή/διαδοχή/εκδίωξη), δύναται να διακρίνει ακόμη και δια γυμνού οφθαλμού ότι η αλλαγή των οικονομικών δραστηριοτήτων αλλά και οι στεγαστικές πρακτικές (αντιπαροχή κ.λπ.) (δεκαετία του '80), σε συνάρτηση με την εγκατάσταση των μεταναστών στις πόλεις, (δεκαετία του '90), δημιούργησαν νέα οικονομικά και κοινωνικο-δημογραφικά δεδομένα στη διάσταση των εντάσεων και των ανταγωνισμών για σημαντικούς πόρους (εργασία, στέγαση, εκπαίδευση κ.λπ.). Σαφώς το εκπαιδευτικό σύστημα, όπως και η οικογένεια, αλλά και άλλοι κοινωνικοί θεσμοί, θεωρητικά τουλάχιστον, δύναται διαμέσου της κοινωνικοποίησης και της έγερσης προσδοκιών για κοινωνική ανέλιξη να περιορίσουν τις κοινωνικές εστίες έντασης και ανισότητας. Ποιές όμως μπορεί να είναι οι επιπτώσεις όταν οι προσδοκίες που καλλιεργεί η κοινωνία για αυτοπραγμάτωση και κοινωνική άνοδο προσκρούουν πάνω στη δομή της αγοράς εργασίας και διαψεύδονται; Ποια μέσα μένει να χρησιμοποιήσουν τα άτομα και πρωτίστως οι ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, όταν οι ατομικές προσδοκίες και τα σχέδια ζωής διαψεύδονται εξαιτίας της ανυπαρξίας θεμιτών μέσων πραγμάτωσης, όπως είναι η εργασία κ.ά.;

Οι ως άνω παρατηρήσεις βασίζονται εν πολλοίς σε θεωρητικές προτάσεις που προσφέρουν και το πλαίσιο για τη συστηματική ανάλυση των όποιων σχετικών εμπειρικών δεδομένων (ποσοτικών και ποιοτικών). Αυτές συνάγονται από την κοινωνιολογία της εκπαίδευσης (Bourdieu, Bernstein κ.ά.), από τον κριτικό ρεαλισμό (Bhaskar κ.ά.) από την κριτική ερμηνευτική (Hall, Fairclough κ.ά.), από την κριτική παιδαγωγική (Aple, Freire, Giroux κ.ά.) και από την κριτική εθνογραφία που εγκαινιάστηκε από τον P. Willis στην κλασική του μελέτη, *Learning to Labor. How Working Class Kids get Working Class Jobs* (1977). Η αναλυτική κατηγορία της κοινωνικής τάξης προέρχεται από το μαρξικό παράδειγμα ενώ το κύρος και οι πρακτικές διάκρισης που συνιστούν

σημαντικούς δείκτες κοινωνικής διαστρωμάτωσης προέρχονται από το βεμπεριανό ή νεοβεμπεριανό παράδειγμα (Bourdieu, Goldthorpe κ.ά.).

Μία από τις βασικές διαπιστώσεις της κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης είναι ότι η κουλτούρα του σχολείου είναι πολύ κοντά στις αξίες, το *habitus* και τις γλωσσικές πρακτικές των μεσοαστικών και αστικών στρωμάτων και ξένη με την αντίστοιχη κουλτούρα της εργατικής τάξης (P. Bourdieu, B. Bernstein). Κατ' αυτόν τον τρόπο οι μαθητές με γονείς από τα πρώτα στρώματα είναι καλύτερα εξοικειωμένοι με την κουλτούρα του σχολείου, την οποία αισθάνονται ως συνέχεια του κοινωνικο-πολιτισμικού περιβάλλοντος της οικογένειας. Αντίθετα, τα παιδιά από τα εργατικά και λαϊκά στρώματα, όπως και τα παιδιά των μεταναστών, βιώνουν το σχολείο ως ασυνέχεια, καθώς αυτό είναι μακριά από την «κουλτούρα» της τάξης τους και τις αξίες της εργατικής και λαϊκής οικογένειας. Το γεγονός αυτό έχει ως συνέπεια: α) κακές σχολικές επιδόσεις των δευτέρων σ' αντίθεση με τις καλές των πρώτων, ενώ το σχολείο αποδεχόμενο αυτές ως το αποτέλεσμα ατομικών επιδόσεων νομιμοποιεί ουσιαστικά τις κοινωνικές διαφορές, και β) την εναντίωση των παιδιών από εργατικές και λαϊκές οικογένειες στις αξίες του σχολείου (κονφορμισμός, ατομικισμός, ανέλιξη κ.ά.) και τον σχηματισμό μιας αντικουλτούρας, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την σχολική διαδρομή και την επαγγελματική ανέλιξή τους. Συχνά μάλιστα αυτές οι κοινωνικές συμπεριφορές συνοδεύονται από την εμφάνιση υποπολιτισμικών μορφωμάτων (υποκουλτούρες, κλίκες κ.λπ.) που μέσω της διαφορικής συναναστροφής και της αλληλεπίδρασης ευνοούν την διάπραξη (προ)παραβατικών πράξεων.

Εντούτοις, η επιμονή στη διαμόρφωση ενός αναλυτικού προγράμματος το οποίο θα συμπεριλαμβάνει, σύμφωνα με κάποιες προσεγγίσεις και την κουλτούρα και τις αξίες της εργατικής τάξης, δεν αποκλείεται να οδηγήσει και στην μεγαλύτερη περιχαράκωσή της, εγκλωβίζοντας τους μαθητές των οποίων οι γονείς προέρχονται από χαμηλά κοινωνικά στρώματα στα όρια της εμπειρίας τους (αντριλίκι, γρήγορα λεφτά, επαγγελματική περηφάνια, χειρωνακτικές-εκτελεστικές δουλειές όπως αυτή του πατέρα κ.λπ.), (βλ. Willis 1977). Μια τέτοια εξέλιξη έρχεται να νομιμοποιήσει και μάλιστα «από τα κάτω» την αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων, πόσο μάλλον όταν η εργατική κουλτούρα και η εμπειρία της εργατικής τάξης διεμβολίζεται από τις δομές (μισθωτή εργασία, κρατικός πατερναλισμός, μετανάστευση κ.λπ.). Ανοιχτό είναι επίσης το ενδεχόμενο ο αξιακός σχετικισμός να «περάσει» στο αναλυτικό πρόγραμμα και να νομιμοποιήσει επίσης σε γνωσιολογικό επίπεδο έναν αντίστοιχο σχετικισμό. Βεβαίως τα τελευταία χρόνια, ενδεχομένως και υπό την πίεση των διαπιστώσεων που παραπάνω αναφέραμε και της αντίστοιχης

κριτικής, παρατηρείται ένα «άνοιγμα» των αναλυτικών προγραμμάτων, κυρίως σε επίπεδο θεματολογίας προς τη βιωματική και διαθεματική γνώση αλλά και σ' επίπεδο διδακτικών πρακτικών, διαμέσου προώθησης της μαθητοκεντρικής διδασκαλίας (μέθοδος project, βιωματική μάθηση κ.λπ.), όπως περίπου εμφανίζεται στα προγράμματα της «ευέλικτης ζώνης» κ.ο.κ. Εδώ, η χαλάρωση του αναλυτικού προγράμματος αναδεικνύει ουσιαστικά, όπως και στα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας, σε «απόλυτο» ρυθμιστή της παιδαγωγικής σχέσης τον εκπαιδευτικό.

Σημαντικά στην καθήλωση των παιδιών από τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες και τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα φαίνεται να συμβάλουν οι αντιλήψεις, οι αναπαραστάσεις και οι διδακτικές πρακτικές των δασκάλων, οι οποίοι ως φορείς της σχολικής κουλτούρας και του σχολικού habitus εμφανίζονται για ευνόητους λόγους θετικοί έναντι των μαθητών από τα μεσαία αστικά στρώματα και αρνητικοί έναντι των μαθητών από τα εργατικά και λαϊκά στρώματα. Η διαφορική αντιμετώπιση των παιδιών ανάλογα με την κοινωνική τάξη και το κοινωνικό-πολιτισμικό περιβάλλον (Milieu) των γονέων τους διαμορφώνει, όπως είναι αναμενόμενο, διαφορετικές στρατηγικές ενεργοποίησης και ανόδου. Επίσης, οι διαφορετικές οικονομίες του θυμικού που προσδιορίζουν ανάλογα με την κοινωνική καταγωγή και το κοινωνικο-πολιτισμικό περιβάλλον τη σωματική έξη (hexis corporelle), (P. Bourdieu, J. Cl. Passeron) των μαθητών φαίνεται να βαραίνει πολύ στα μάτια των εκπαιδευτικών όσον αφορά το βαθμό συμπάθειας απέναντί τους. Η αντικειμενοποίηση των ταξινομήσεων που απορρέουν από εδώ, επειδή επηρεάζει την εικόνα που έχουν οι ίδιοι μαθητές για τον εαυτό τους αλλά και το επίπεδο των προσδοκιών τους, επέχει θέση αυτοαξιολόγησης με σοβαρές τις επιπτώσεις για την σχολική και επαγγελματική τους σταδιοδρομία (self-fulfilling prophecy). Όπως είναι αυτονόητο πολύ περισσότερο οι ταξινομήσεις αυτές αφορούν στα παιδιά των μεταναστών και των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων

Οι παρατηρήσεις αυτές σε συνάρτηση με το γεγονός ότι το σχολείο και γενικότερα το εκπαιδευτικό σύστημα συνιστά ενδεχομένως τον σημαντικότερο μηχανισμό ιδεολογικής αναπαραγωγής, θέτουν άμεσα το ζήτημα της σχέσης της κοινωνικής στρωμάτωσης με το εκπαιδευτικό σύστημα και την κοινωνική αναπαραγωγή των συνεπαγόμενων κοινωνικών σχέσεων. Η κατάσταση των όρων της κοινωνικής αναπαραγωγής στα εκάστοτε κοινωνικο-πολιτισμικά και οικογενειακά περιβάλλοντα, προκαθορίζει αποφασιστικά το βαθμό κοινωνικής κινητικότητας. Σε συνάρτηση μάλιστα με τις οικογενειακές στρατηγικές, τους γονικούς ελέγχους και την διαφοροποιημένη αντίληψη για την εκπαίδευση και τις αξίες της, διαμορφώνεται και ένα είδος κοινωνικού πεπρωμένου αντίστοιχα.

Εφόσον μάλιστα δεχτεί κανείς τη θέση για την πολλαπλή αντιστοιχία του αναλυτικού προγράμματος (Curriculum), (τι διδάσκεται, πως διδάσκεται, πως αξιολογείται) αλλά και του κρυφού με τους διαφορετικούς τύπους εκπαίδευσης (Γενικό Λύκειο, Επαγγελματικό Λύκειο, Επαγγελματικές Σχολές κ.ά.), με την έννοια ότι οι μαθητές εξοικειώνονται ανάλογα με την κοινωνική σύνθεση των σχολείων με συγκεκριμένες δεξιότητες (αφαιρετική σκέψη vs πρακτική) καταδεικνύεται και η συμβολή της στην αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων. Η διερεύνηση του ρόλου των εκπαιδευτικών πολιτικών με τους αντίστοιχους μηχανισμούς διαλογής που κάθε φορά εγκαθιδρύονται (σύστημα εξετάσεων, τύποι σχολείων, διαμόρφωση των βάσεων για την είσοδο στη τριτοβάθμια εκπαίδευση κ.λπ.) θα καταδείξει, διαμέσου της ελεγχόμενης ροής του μαθητικού πληθυσμού (βαθμός διαπερατότητας μεταξύ των τύπων σχολείου, σχολική διαρροή κ.λπ.) προς συγκεκριμένους σχολικούς τύπους και πανεπιστημιακά τμήματα τους τρόπους συγκρότησης του μαθητικού και φοιτητικού σώματος.

Μία σημαντική παράμετρος του ζητήματος είναι ότι επιχειρούνται να εισαχθούν μαθητοκεντρικά συστήματα διδασκαλίας, και διαθεματικές μορφές γνώσης όταν το εκπαιδευτικό σύστημα μαζικοποιείται και αρθρώνονται εναγωνίως -τη στιγμή που αυτό εξαιτίας αυτής της εξέλιξης αδυνατεί να ικανοποιήσει τις προσδοκίες για κοινωνική ανέλιξη (το πτυχίο χάνει σε αντίκρισμα στην αγορά εργασίας)- ατομικές προσπάθειες αποπρολεταριοποίησης. Σε συνθήκες υπερσυσσώρευσης του κεφαλαίου και μετάβασης σε νεοτεϊλορικές συνθήκες παραγωγής (Μεταφορντισμός), το κρίσιμο ζήτημα είναι η ευελιξία και η κινητικότητα της εργασίας ώστε να μεγιστοποιηθεί η ρευστοποίησή της, και να δεσμευτεί εκ νέου, γεγονός που έχει ως συνέπεια την μετατόπιση, όσον αφορά στην εκπαιδευτική διαδικασία, από τα ποσοτικά στα ποιοτικά στοιχεία (κοινωνικές δεξιότητες, φαντασία, δημιουργικότητα κ.λπ.). Εδώ τα αίτια της ανεργίας αναζητούνται κυρίως στην πλευρά της προσφοράς εργασίας και όχι στην πλευρά της ζήτησης όπως διατείνεται ο κεϋνσιανισμός. Μια δεύτερη συνέπεια αυτής της εξέλιξης είναι η σχετικοποίηση σταθερών δομών, κυρίως επαγγελματικής εκπαίδευσης που προετοιμάζε κατά μονοσήμαντο τρόπο τους εργαζομένους για εξειδικευμένες θέσεις εργασίας και η μετατόπιση προς τον εργαζόμενο που προσδιορίζεται από την ικανότητα προσαρμογής (πολυλειτουργικός εργαζόμενος κ.ο.κ.). Στα μέσα της δεκαετίας του '80 γίνεται λόγος πλέον, κυρίως στον αγγλοσαξωνικό χώρο, (στην Ελλάδα αυτό γίνεται στη δεκαετία του '90) όχι για τη μόρφωση σε βάθος αλλά για τη μόρφωση σε πλάτος και την επιστροφή στα βασικά (back-to- basics). Έτσι λοιπόν οι μεταρρυθμίσεις κυρίως της δεκαετίας του '90, αφαιρούν σταδιακά από τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση την αρμοδιότητά της να χορηγεί τίτλους σπουδών που έως τότε

επείχαν θέση διαπιστευτηρίων για την είσοδο στην αγορά εργασίας. Έμφαση δίδεται πλέον σε άτυπες δομές εκπαίδευσης (δια βίου εκπαίδευση, συνεχιζόμενη κατάρτιση κ.ο.κ.) αλλά και στο μεταλυκειακό επίπεδο επαγγελματικής εκπαίδευσης (ΙΕΚ, ΚΕΚ κ.ά.) ενώ προωθείται και η αποσύνδεση του πτυχίου από το επάγγελμα. Τα επίπεδα εκπαίδευσης δεν προκαθορίζουν πλέον το προφίλ των θέσεων εργασίας.

Παρόλο που είναι ένα ζήτημα το κατά πόσον στην Ελλάδα εμπεδώνεται ένα φορντικό καθεστώς ρύθμισης πόσο μάλλον ένα μεταφορντικό (βλ. και Lipietz), ωστόσο η μετάβαση στη «κοινωνία των υπηρεσιών», στην «κοινωνία της γνώσης», κ.ο.κ. απαιτεί εργαζόμενους με γενικές δεξιότητες (σύνθεση χειρωνακτικών και χαμηλών διανοητικών), από τη μια (αριθμητική ευελιξία), αλλά και εργαζόμενους που θα συμβάλλουν στην επανασύνθεση της εργασιακής διαδικασίας σε νέα εργασιακά περιβάλλοντα, από την άλλη (λειτουργική ευελιξία). Γίνεται σαφές ότι οι αλλαγές αυτές με τις αποειδικεύσεις και τις αναβαθμίσεις χαράζουν πάνω στο κοινωνικό σώμα ανεξίτηλα τα σημάδια της εργασιακής πραγματικότητας, διαμορφώνοντας τους κοινωνικούς και τους ιδεολογικούς όρους αποδοχής είτε μιας ρευστής συνθήκης είτε του κινδύνου του κοινωνικού αποκλεισμού.

2.2. Κοινωνικός Αποκλεισμός

Η εργασιακή πορεία των υποκειμένων ιδιαίτερα στη σημερινή συγκυρία προσδιορίζεται μέσα από μια σειρά από παράγοντες οι οποίοι αφορούν χαρακτηριστικά και δεξιότητες που θεωρητικά πρέπει να προσφέρουν και να διαθέτουν στην αγορά εργασίας. επί της ουσίας διαμορφώνεται μια άνιση κοινωνική σχέση όπου ο εργαζόμενος καλείται να προσαρμόζεται διαρκώς σε απαιτήσεις από τη σκοπιά της ζήτησης που, σε συνδυασμό με το κοινωνικο-πολιτισμικό κεφάλαιό του, θεωρητικά θα του δημιουργήσουν αλλά δεν θα του εξασφαλίσουν τις προϋποθέσεις πρόσβασης στην απασχόληση. Έτσι ο κοινωνικός αποκλεισμός, ένα όρος που αφορά κυρίως στην πρόσβαση στην εργασία και την απασχόληση αποτελεί μια δυνάμει διαρκή κοινωνική συνθήκη για μεγάλο κομμάτι του κοινωνικού συνόλου.

Ο όρος ως τέτοιος είναι αμφισβητούμενος. Για την προέλευσή του, είναι δυνατόν να ανατρέξει κανείς στον Weber, ο οποίος προσδιόρισε τον αποκλεισμό ως μια μορφή κοινωνικής περιχαράκωσης (social closure). Ο Weber θεώρησε ότι η αποκλείουσα περιχαράκωση (exclusionary closure) συνιστά προσπάθεια

μιας ομάδας να εξασφαλίσει για τον εαυτό της μια προνομιούχα θέση σε βάρος μιας άλλης ομάδας, μέσω μιας διαδικασίας καθυπόταξης (Οικονόμου-Φέρωνας, 2006).

Η σύγχρονη χρήση του όρου «κοινωνικός αποκλεισμός» φαίνεται να έλκει την καταγωγή της από τη Γαλλία, όπου σε πρώτη φάση, αναφερόταν σε όσους δεν καλύπτονταν από το βισμαρκιανό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης. Οι κοινωνικά αποκλεισμένοι τη δεκαετία του 70 ήταν αυτοί που αποκλείονταν με διοικητικά κριτήρια από το κράτος και δεν καλύπτονταν από το δίκτυο κοινωνικής προστασίας. Αργότερα η αυξανόμενη ένταση των κοινωνικών προβλημάτων στα περίχωρα των μεγάλων πόλεων οδήγησε στη διεύρυνση του ορισμού, ώστε να συμπεριλάβει την δυσारेστημένη νεολαία και τα απομονωμένα άτομα (Buchardt, Le Grand, Picaud, 2006).

Σύμφωνα με τη μεταγενέστερη γαλλική σκέψη ο «κοινωνικός αποκλεισμός» είναι η έννοια μέσω της οποίας περιγράφονται, ορίζονται και ερμηνεύονται σήμερα τα κοινωνικά προβλήματα. Είναι μια θεματική που ορίζει τα νέα προβλήματα κοινωνικής αποσταθεροποίησης πρώην εν δυνάμει μισθωτών πληθυσμών, ως αποτέλεσμα της ανεργίας και της κρίσης του παραγωγικού συστήματος. Στη συνέχεια γενικεύτηκε προοδευτικά στο χώρο της Ε.Ε. ως η έννοια στην οποία ομαδοποιούνται και μέσω της οποίας επαναδιατυπώνονται όλα τα κοινωνικά προβλήματα, ανεξάρτητα από τη φύση τους και την επιστημονική προβληματική θεμελίωσής τους και με βάση το κοινό γεγονός ότι θέτουν πρόβλημα στην κοινωνία. Κατ' αυτόν τον τρόπο ορίζονται ως προβλήματα που γεννούν κοινωνικό αποκλεισμό: η ανεργία και κυρίως η ανεργία μακράς διάρκειας, η μετανάστευση, ο αναλφαβητισμός, η σχολική αποτυχία, η πολιτισμική ή θρησκευτική ιδιαιτερότητα, η απομόνωση ορεινών πληθυσμών, η υποβαθμισμένη γειτονιά της πόλης, η ανισότητα των φύλων, η κοινωνική παραβατικότητα, η σωματική ή διανοητική δυσμορφία (Πετράκη, 1998).

Τα παραπάνω προβλήματα δεν είναι δυνατό να προσεγγισθούν στο πλαίσιο της ίδιας θεωρητικής επεξεργασίας, ούτε να αποτελέσουν υποέννοιες του ίδιου εννοιολογικού συστήματος, καθώς η κοινωνική επιστήμη δεν μπορεί να εντάξει σε μια θεωρία για τη φτώχεια, την ανεργία, το ρατσισμό και την παραβατικότητα, και όλους αυτούς τους τομείς στους οποίους εντοπίζεται ο κοινωνικός αποκλεισμός. Όπως έχει σωστά τονιστεί από τον Fassin Didier (1996) η θεωρητική ασάφεια του όρου που αποτελεί και τον λόγο για τον οποίο δέχεται σοβαρές κριτικές και έχει περιορισμένη ευριστική νομιμοποίηση δεν αποδίδεται στην ελλιπή του θεωρητικοποίηση αλλά στο ίδιο το αντικείμενο,

αυτό που περιγράφεται ως «κοινωνικός αποκλεισμός». Παρ' όλα αυτά η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού ως αναλυτικό εργαλείο μπορεί να βοηθήσει σημαντικά στην εφαρμογή της κοινωνικής πολιτικής, καθώς εκλαμβάνεται ως μια πραγματικότητα ορατή με γυμνό μάτι, που μπορούμε να τη μετρήσουμε με ποσοτικούς και ποιοτικούς δείκτες, σαν μια βιώσιμη κατάσταση που δεν χρειάζεται απόδειξη.

Ο αποκλεισμός παραπέμπει στην αναπαράσταση της κοινωνίας ως χώρου, από τα νοητά όρια του οποίου κάποιοι που πριν ήταν μέσα στην κοινωνία τώρα θα βρεθούν εκτός. Παραπέμπει σε μια κοινωνία διχοτομημένη στη βάση του «μέσα και του έξω», όπου το «μέσα» ορίζεται από ιδιότητες κοινωνικής κανονικότητας και το «έξω» από ιδιότητες και χαρακτηριστικά που «ανααιρούν την κοινωνία» και της δημιουργούν προβλήματα: ανεργία, κοινωνική απομόνωση-περιθωριοποίηση, φτώχεια, αναλφαβητισμό, σχολική αποτυχία. Με άλλα λόγια, ο «κοινωνικός αποκλεισμός» στην ακραιφνή εκδοχή του είναι το εργαλείο περιγραφής και ορισμού της «εξόδου» από την κοινωνική κανονικότητα πληθυσμών που στην προηγούμενή τους κατάσταση διέθεταν δυναμικό κοινωνικής ενσωμάτωσης (Πετράκη, 1998).

Για τους Αμερικανούς επιστήμονες κοινωνιολόγους οι όροι όπως «γκετοποίηση», «περιθωριοποίηση» και «υπό-τάξη» θεωρούνται περισσότερο ορθοί από τον «κοινωνικό αποκλεισμό», αλλά οι έννοιες δεν είναι ασύνδετες μεταξύ τους. Η «υπό-τάξη» συνήθως εκλαμβάνεται ως αποτελούμενη από αρκετές γενιές ανθρώπων που ζουν σε γκέτο, λαμβάνουν προνοιακή βοήθεια και είναι αποκομμένοι από τον βασικό κορμό της κοινωνίας για τον οποίο συνιστούν κίνδυνο (Buchardt, Le Grand, Picaud, 2006).

Το Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για την Ανάπτυξη βρίσκεται στην πρώτη γραμμή των προσπαθειών που λαμβάνουν χώρα προκειμένου να προσδιοριστεί η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού στον ανεπτυγμένο και αναπτυσσόμενο κόσμο. Σειρά ερευνών μεταξύ διαφόρων χωρών ανέδειξε τη σπουδαιότητα της πραγμάτωσης των αστικών και κοινωνικών δικαιωμάτων – για παράδειγμα το δικαίωμα σε βασική εκπαίδευση και υλική ευημερία. Ο κοινωνικός αποκλεισμός, επομένως, έγινε αντιληπτός ως έλλειψη αναγνώρισης των βασικών δικαιωμάτων ή, όπου η αναγνώριση αυτή υπήρχε, ως έλλειψη πρόσβασης στο πολιτικό, νομικό σύστημα το οποίο είναι αναγκαίο για να καταστούν αυτά τα δικαιώματα πραγματικότητα (Buchardt, Le Grand, Picaud, 2006).

Στην Ελλάδα, ο όρος χρησιμοποιήθηκε τα τελευταία δέκα χρόνια από την επιστημονική και την πολιτική κοινότητα για να περιγράψει μια σειρά από

ετερόκλητα φαινόμενα που ανήκαν παραδοσιακά σε διαφορετικές επιστημονικές κατηγορίες. Κατά πρώτο λόγο θα λέγαμε ότι η χρήση του όρου στην Ελλάδα δε διέφερε από αυτή που γνώρισε στην υπόλοιπη Ευρώπη καθώς επίσης και στις ΗΠΑ. Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού ως προς τη χρήση της συμπεριέλαβε εκείνα τα φαινόμενα και τα υποκείμενα που είχαν τεθεί εκτός θεσμοθετημένων κοινωνικών συστημάτων. Η εμφάνιση της χρήσης της έννοιας συμπίπτει με την προσπάθεια και την ανάγκη δημιουργίας κοινωνιών που στη βασική λειτουργία τους θα παράγουν «ένταξη» και όχι «αποκλεισμούς», θα αποδέχονται το διαφορετικό και δεν θα το απορρίπτουν, θα το ονομάζουν «διαφορετικό» με στόχο να το προστατέψουν και να δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις ένταξης του και όχι να αναπαράγουν τις ενστικτώδεις λειτουργίες απόρριψης και έκπτωσής του (Παπαδοπούλου, 2002).

Η συζήτηση και η χρήση του όρου «αποκλεισμός» σε επιστημονικές και εκλαϊκευμένες δημοσιεύσεις περιλαμβάνει τέσσερις διαστάσεις: Δηλώνει πρώτον μια κατάσταση για μια ή περισσότερες κοινωνικές ομάδες που είναι αποκλεισμένοι/ες σε σχέση με άλλες ομάδες που θεωρούνται οι κοινωνικά ενσωματωμένοι ή ενταγμένοι (Μυλωνάς, Μάνεσης, 2001). Δεύτερον, δηλώνει ότι αυτή η κατάσταση του αποκλεισμού είναι κοινωνικά άδικη (Αλεξιάδου, 2005). Τρίτον, το αίτημα της κοινωνίας και εν γένει της πολιτείας δεν μπορεί να είναι άλλο από την άρση του αποκλεισμού, και τέταρτον, ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι αποτέλεσμα διεργασιών και διαδικασιών που είναι σκόπιμες και επιτείνουν, ενισχύουν ή παράγουν και αναπαράγουν αυτό το φαινόμενο. Για πολλούς ερευνητές αυτό σημαίνει ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός συνδέεται άρρηκτα με τις υπάρχουσες κοινωνικές ανισότητες και μάλιστα ότι οι τελευταίες αποτελούν μια σημαντική πλευρά του αποκλεισμού ή έναν από τους κύριους μηχανισμούς που οδηγούν στον αποκλεισμό ορισμένων κοινωνικών κατηγοριών και ομάδων (Καντζάρα, 2006).

2.3. Κοινωνικός αποκλεισμός, ευπαθείς κοινωνικές ομάδες και εκπαίδευση

Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, παρά την τεχνολογική και κοινωνική πρόοδο, οι ευπαθείς κοινωνικές ομάδες υφίστανται κοινωνικό αποκλεισμό, ο οποίος μάλιστα έχει καταστεί βασικό πρόβλημα. Όπως επισημαίνει ο ΟΟΣΑ (OECD, 2001) αν και σε πολλές περιπτώσεις το βιοτικό επίπεδο βελτιώνεται, ωστόσο, πολλές κοινωνικές ομάδες δεν επωφελούνται από αυτή τη βελτίωση καθώς η συνεχώς εκσυγχρονιζόμενη αγορά εργασίας δεν περιλαμβάνει θέσεις

για αυτούς. Σύμφωνα και με την Λαφαζάνη ο όρος κοινωνικός αποκλεισμός περιγράφει την νέα φτώχεια, η οποία έχει ως αίτιο την ανεργία μακράς διάρκειας, την εργασία σε υποβαθμισμένες συνθήκες, ή/και την πολλαπλά «ελαστική» απασχόληση, η οποία στο μάκρος του χρόνου αποκλείει τα άτομα και τις κοινωνικές ομάδες από τα *minimum* κοινωνικά αγαθά και δικαιώματα, ενώ την ίδια στιγμή εμπεριέχει και εξασφαλίζει τους μηχανισμούς παγίωσης και αναπαραγωγής της (Λαφαζάνη, 1997). Το πρόβλημα επιδεινώνεται από το γεγονός ότι ο αποκλεισμός δεν περιορίζεται μόνο στο εισοδηματικό αλλά και στο κοινωνικό επίπεδο, δηλαδή στην απουσία της κοινοτικής αίσθησης και στην έλλειψη κοινωνικής συνοχής.

Ειδικότερα είναι γνωστό ότι στη σημερινή εποχή, η εργασία αποτελεί βασική προϋπόθεση για την πλήρη κοινωνική συμμετοχή, καθώς αποτελεί τη βάση του κοινωνικού κράτους πρόνοιας. Η ιδιότητα του πολίτη στηρίζεται στην εργασία καθώς τα πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα και η πρόσβαση σε υπηρεσίες πρόνοιας και κοινωνικής ασφάλισης (Καβουνίδη, 1998) εξαρτώνται από την εργασία που κάνει ένα άτομο. Καθώς λοιπόν ο θεσμός της εκπαίδευσης είναι αυτός που παρέχει τα εφόδια και πιστοποιεί την κατοχή γνώσεων, ο ρόλος της γίνεται ολοένα και πιο σημαντικός. Επίσης, είναι γενικά αποδεκτό ότι αν θέλουμε να διασφαλίσουμε και να αναπτύξουμε την κοινωνική συνοχή και να προωθήσουμε την πολιτισμική και τεχνολογική μας βελτίωση, είναι απαραίτητο να διευρυνθεί ο ρόλος της εκπαίδευσης, ώστε να συμπεριλάβει όλα τα άτομα της κοινωνίας.

Η εργασία με τη σειρά της, δηλαδή το επάγγελμα που ασκεί κανείς, θεωρείται ότι ορίζει σε μεγάλο βαθμό ποια θέση κατέχει το άτομο στην κοινωνική ιεραρχία (Μοσχονάς, 1998). Κάθε βαθμίδα λοιπόν της εκπαίδευσης, από την πρωτοβάθμια μέχρι και την τριτοβάθμια, παρέχει και τους ανάλογους τίτλους σπουδών, η διαβάθμιση των οποίων αντιστοιχεί, σε γενικές γραμμές με την διαβάθμιση των επαγγελμάτων. Όταν όμως λείπουν αυτά τα τυπικά προσόντα, τότε γίνεται δύσκολη η πρόσβαση στην αγορά εργασίας και οι νέοι στρέφονται σε επαγγέλματα που τα χαρακτηρίζει μικρή εξειδίκευση, μεγάλη εργασιακή ανασφάλεια και χαμηλός μισθός (Καράγιωργας et al., 1999). Στο κείμενο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, γνωστό ως η «Λευκή Βίβλος», αναφέρεται συγκεκριμένα ότι η αποτυχία στην εκπαίδευση είναι ένας σημαντικός παράγοντας περιθωριοποίησης, οικονομικού και κοινωνικού αποκλεισμού.

Η εκπαίδευση, συνεπώς, είναι ένας θεσμός που διαδραματίζει σημαντικό ρόλο, θα λέγαμε, ως προς την κοινωνική θέση την οποία δυνητικά θα κατακτήσει ή στην οποία θα κατανεμηθεί ως ενήλικος ο κάθε άνθρωπος βάσει της

προσωπικής του επιτυχίας στο επαγγελματικό και κοινωνικό πλαίσιο (Αλεξιάδου 2005). Επίσης κεντρικός είναι ο ρόλος της για τον εφοδιασμό της παραγωγής με τεχνογνωσία και με καταρτισμένη εργατική δύναμη. Για το λόγο αυτό εξάλλου, προωθούνται εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις που ενθαρρύνουν την κοινωνική κινητικότητα και ως εκ τούτου την ένταξη μεγαλύτερων τμημάτων του πληθυσμού στην παραγωγική δραστηριότητα (Αλεξίου, 1999).

Ωστόσο, όπως υπαινιχθήκαμε ήδη, υφίσταται ανισότητα στην ίδια τη συμμετοχή στην εκπαιδευτική διαδικασία. Για παράδειγμα, σύμφωνα με την Παπαδοπούλου, το κλασικό εκπαιδευτικό σύστημα, «αποκλείει» από τη συμμετοχική διαδικασία της σχολικής τάξης, κατηγοριοποιώντας σε «καλό» και «κακό» μαθητή, κατασκευάζοντας το φαινόμενο της σχολικής αποτυχίας, προσανατολίζοντας το άτομο προς όλο και πιο διαφορετικές και ευέλικτες μορφές εργασίας που δεν έχουν ορισθεί με σαφήνεια. Σε αυτούς τους θεσμοθετημένους μηχανισμούς διάκρισης των εκπαιδευτικών θεσμών, προστίθενται και κοινωνικές πρακτικές που φαίνονται όχι μόνο να αναπαράγουν, αλλά και να οξύνουν τις θεσμικές αντιθέσεις (Παπαδοπούλου, 2002), οι επενέργειες των οποίων προφανώς επεκτείνονται και στους εργασιακούς προσανατολισμούς των υποκειμένων.

2.4. Μετάβαση στην εργασία και επαγγελματική ένταξη

Η έννοια της μετάβασης από την εκπαίδευση στην εργασία αποτελεί μια σχετικά πρόσφατη εξέλιξη που αφορά κυρίως τη διαδικασία επαγγελματικής ένταξης των νέων σε συνάρτηση με τα υψηλά ποσοστά συμμετοχής τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Αυτό συμβαίνει κυρίως σε χώρες με υψηλή οικονομική ανάπτυξη. Στις χώρες αυτές εντοπίστηκε επιμήκυνση της περιόδου επαγγελματικής ένταξης και σε σχέση με αυτό επανορίσθηκε η έννοια της νεότητας η οποία σε μερικές περιπτώσεις έφθανε μέχρι και τα τριάντα έτη. Σύμφωνα με την Καραμεσίνη, η διαδικασία επαγγελματικής ένταξης των νέων έχει γίνει περισσότερο επικίνδυνη και επισφαλής ως αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης που ξεκίνησε τη δεκαετία του 1970 (Καραμεσίνη 2008). Η πραγματικότητα αυτή πλήττει τους νεοεισερχόμενους στην αγορά εργασίας ενώ η επιβράδυνση του οικονομικού κύκλου εκβάλλει στην προώθηση προσωρινών μορφών απασχόλησης οι οποίες αντιστοιχούν σε επισφαλείς θέσεις εργασίας που καταλαμβάνουν οι νέοι. Η μεγάλη πλέον απόσταση που χωρίζει την έξοδο από την εκπαίδευση από την επαγγελματική ένταξη των νέων ονομάστηκε «μετάβαση από την εκπαίδευση στην εργασία» κυρίως εξαιτίας του

γεγονότος ακριβώς της καθυστερημένης ένταξης εν σχέση με τις πρότερες γενιές για τις οποίες η ένταξη αυτή θεωρούνταν δεδομένη.

Σύμφωνα με μελέτη του ΚΑΝΕΠ/ΓΣΕΕ Οι απόφοιτοι της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης αποτελούν δείκτη εκροών του συστήματος και ταυτόχρονα δείκτη εισροών στην αγορά εργασίας. Κατ' αντιστοιχία, οι μεταβλητές που αναφέρονται και περιγράφουν ποιότητες της απασχολησιμότητάς τους, μπορούν να θεωρηθούν και ως δείκτες ευρύτερων παραγόμενων αποτελεσμάτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η ενίσχυση της απασχολησιμότητας των αποφοίτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης αποτελεί βασικό αιτούμενο στον Ευρωπαϊκό Χάρτη Ανώτατης Εκπαίδευσης από τη διακήρυξη της Μπολόνια (1999) έως και σήμερα, αλλά και στην ευρωπαϊκή ατζέντα εκσυγχρονισμού της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. (ΚΑΝΕΠ/ΓΣΕΕ 2013). Ο όρος απασχολησιμότητα, μολονότι παλαιός πλέον, περιγράφει τη νέα τάση στην αγορά εργασίας από το 1970 και μετά κατά την οποία το εργατικό δυναμικό χρειάζεται να προσαρμόζεται στις ανάγκες της σε μια μη σταθερή εργασιακή βάση. Οι εργαζόμενοι έχουν ημερομηνία εργασιακής λήξης γεγονός που δημιουργεί υψηλό βαθμό αβεβαιότητας και επισφάλειας.

Σύμφωνα με τη μελέτη του ΚΑΝΕΠ/ΓΣΕΕ, το 2012 στο σύνολο της ΕΕ-27 1 στους 5 απασχολούμενους (20,0%) έχει ολοκληρώσει μέχρι και την κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, 1 στους 2 απασχολούμενους (49,0%) έχει ολοκληρώσει την ανώτερη δευτεροβάθμια ή τη μεταδευτεροβάθμια μη τριτοβάθμιας επιπέδου εκπαίδευση, ενώ 1 στους 3 (31,0%) είναι απόφοιτος της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Σύμφωνα με πρόβλεψη του Ευρωπαϊκού Κέντρου για την Ανάπτυξη της επαγγελματικής Κατάρτισης, εκτιμάται ότι το 2020 το 31,5% των θέσεων απασχόλησης θα απαιτεί τριτοβάθμιο επίπεδο εκπαίδευσης, το 50,0% περίπου θα απαιτεί μεσαίο επίπεδο εκπαίδευσης, ενώ μόλις το 18,5% των θέσεων θα απαιτεί χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης. Η συγκεκριμένη πρόβλεψη για τις ανάγκες της αγοράς εργασίας δεν απέχει ιδιαίτερα από την τρέχουσα κατανομή των απασχολούμενων ανά επίπεδο εκπαίδευσης στο σύνολο της ΕΕ-27. Την ίδια χρονιά, το υψηλότερο ποσοστό αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στο σύνολο της απασχόλησης καταγράφεται στην Ιρλανδία (46,5%) και ακολουθούν κατά φθίνουσα σειρά: η Κύπρος (42,7%), το Λουξεμβούργο (42,5%), το Βέλγιο (41,3%), η Λιθουανία και το Ηνωμένο Βασίλειο (40,4%), η Φινλανδία (39,8%), η Ισπανία (39,5%), η Εσθονία (38,5%), η Σουηδία (35,4%), η Γαλλία (32,5%), η Λετονία (34,0%), η Δανία (33,7%), η Ολλανδία (33,2%) και η Ελλάδα (31,6%). Το χαμηλότερο ποσοστό αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στο σύνολο της απασχόλησης καταγράφεται στη Ρουμανία (18,6%) και ακολουθούν κατά αύξουσα σειρά: η Ιταλία (18,7%), η

Αυστρία (20,4%), η Τσεχία (20,7%), η Σλοβακία (21,3%), η Πορτογαλία (21,4%), η Μάλτα (21,8%), η Ουγγαρία (26,1%), η Βουλγαρία (28,5%), η Γερμανία (28,9%), η Πολωνία (29,5%) και η Σλοβενία (30,1%). Το υψηλότερο ποσοστό απασχολούμενων που έχουν ολοκληρώσει μέχρι και την κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση στο σύνολο της απασχόλησης καταγράφεται στην Πορτογαλία (56,2%) και ακολουθούν κατά φθίνουσα σειρά: η Μάλτα (46,4%), η Ισπανία (36,7%), η Ιταλία (33,9%), η Ελλάδα (28,6%), η Ολλανδία (24,6%), η Δανία (22,6%), η Γαλλία (21,0%), η Ρουμανία (20,1%), το Βέλγιο (19,4%), το Λουξεμβούργο (19,3%), η Κύπρος (17,8%), η Ιρλανδία (16,6%), το Ηνωμένο Βασίλειο (16,5%), η Αυστρία (15,0%), η Σουηδία (14,9%), η Γερμανία και η Φινλανδία (12,9%), η Ουγγαρία (10,8%), η Βουλγαρία (10,7%), η Σλοβενία (10,3%), η Λετονία (8,8%), η Εσθονία (8,1%), η Πολωνία (6,5%), η Τσεχία (4,3%), η Λιθουανία και η Σλοβακία (3,8%).

Κατά την περίοδο 2000-2012 και στο σύνολο της ΕΕ το ποσοστό αποφοίτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης επί του συνόλου των απασχολούμενων κατέγραψε αύξηση κατά 40,1%, από 22,2% το 2000 σε 31,0% το 2012. Την ίδια περίοδο, 26 από τα 27 κράτη μέλη καταγράφουν αύξηση του ποσοστού των απασχολούμενων με τριτοβάθμιο μορφωτικό επίπεδο. Η μεγαλύτερη αύξηση του ποσοστού σημειώνεται στη Μάλτα (κατά 182,0%) και ακολουθούν κατά σειρά: η Πορτογαλία (κατά 113,8%), η Πολωνία (κατά 113,2%), το Λουξεμβούργο (κατά 98,6%), η Ρουμανία (κατά 93,5%), η Ιρλανδία (κατά 85,7%), η Σλοβακία (κατά 72,9%), η Σλοβενία (κατά 72,8%), η Τσεχία (κατά 67,8%), η Λετονία (κατά 64,3%), η Ελλάδα (κατά 58,3%), η Ουγγαρία (κατά 54,8%), η Ιταλία (κατά 54,7%), η Κύπρος (κατά 47,7%), η Ισπανία (κατά 43,1%), η Γαλλία (κατά 39,3%), το Ηνωμένο Βασίλειο (κατά 36,8%), η Δανία (κατά 36,1%), η Ολλανδία (κατά 36,0%), η Αυστρία (κατά 31,3%), η Βουλγαρία (κατά 24,9%), το Βέλγιο (κατά 23,9%), η Εσθονία (κατά 20,3%), η Φινλανδία (κατά 18,4%), η Σουηδία (κατά 16,6%) και η Γερμανία (κατά 13,2%). Στον αντίποδα βρίσκεται η Λιθουανία, όπου την περίοδο 2000-2012 το ποσοστό αποφοίτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης επί του συνόλου των απασχολούμενων κατέγραψε μείωση κατά 12,7% (ΚΑΝΕΠ/ΓΣΕΕ 2013: 392-393).

Αναφορικά με το ποσοστό απασχόλησης ανά επίπεδο εκπαίδευσης το 2009 και στο σύνολο της ΕΕ το ποσοστό απασχόλησης των αποφοίτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ήταν 84,2%. Το αντίστοιχο ποσοστό των αποφοίτων της ανώτερης δευτεροβάθμιας και της μεταδευτεροβάθμιας μη τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ήταν 71,8%, χαμηλότερο κατά 14,7% του αντίστοιχου των αποφοίτων ISCED 5-6. Το ποσοστό απασχόλησης των αποφοίτων μέχρι και την κατώτερη

δευτεροβάθμια εκπαίδευση ήταν 45,1%, ποσοστό χαμηλότερο κατά 37,2% του αντίστοιχου των αποφοίτων ISCED 3-4 και κατά 46,4% του αντίστοιχου των αποφοίτων ISCED 5-6. Παρατηρείται, επομένως, ότι όσο υψηλότερο το επίπεδο εκπαίδευσης ISCED του αποφοίτου, τόσο υψηλότερη και η πιθανότητα απασχόλησής του. Η παρατήρηση αυτή επιβεβαιώνεται και στα 27 κράτη-μέλη.

Το 2009 το υψηλότερο ποσοστό απασχόλησης στους απόφοιτους της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης καταγράφεται στην Ολλανδία (94,7%) και ακολουθούν κατά σειρά: η Μάλτα (93,7%), το Βέλγιο (91,8%), η Αυστρία (91,6%), η Σουηδία (90,8%), η Γερμανία (90,6%), η Πολωνία (88,9%), η Τσεχία (88,7%), η Δανία (88,5%), η Πορτογαλία (88,0%), η Σλοβενία (87,9%), το Λουξεμβούργο (87,8%), η Λιθουανία (86,4%), η Φινλανδία (85,9%), η Ρουμανία (85,7%), το Ηνωμένο Βασίλειο (84,8%), η Βουλγαρία (84,4%), η Ιρλανδία (83,9%), η Ουγγαρία (83,4%), η Γαλλία (83,3%), η Κύπρος (83,0%), η Σλοβακία (81,9%), η Λετονία (81,3%), η Εσθονία (79,8%), η Ελλάδα (74,0%), η Ισπανία (73,4%) και η Ιταλία (69,3%). Το ίδιο έτος το υψηλότερο ποσοστό απασχόλησης στους απόφοιτους ανώτερης δευτεροβάθμιας και της μεταδευτεροβάθμιας μη τριτοβάθμιας εκπαίδευσης καταγράφεται επίσης στην Ολλανδία (89,8%) και ακολουθούν κατά σειρά: η Μάλτα (89,2%), η Αυστρία (87,1%), η Δανία (85,1%), το Λουξεμβούργο (81,9%), η Γερμανία (81,8%), η Κύπρος (80,0%), η Πορτογαλία (78,4%), η Τσεχία (77,5%), η Σλοβενία (77,1%), το Βέλγιο (76,0%), το Ηνωμένο Βασίλειο (74,2%), η Φινλανδία (74,1%), η Σουηδία (72,2%), η Σλοβακία (68,9%), η Πολωνία (68,5%), η Ουγγαρία (68,0%), η Γαλλία (67,3%), η Ιρλανδία (63,3%), η Ελλάδα (62,1%), η Λετονία (61,7%), η Εσθονία (61,5%), η Βουλγαρία (61,2%), η Ιταλία (59,4%), η Λιθουανία (57,9%), η Ρουμανία (57,5%) και η Ισπανία (57,4%). Τέλος, το 2009 το υψηλότερο ποσοστό απασχόλησης στους απόφοιτους μέχρι και την κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση καταγράφεται στην Κύπρο (70,3%). Κατά φθίνουσα σειρά ακολουθούν: η Πορτογαλία (68,7%), η Δανία (67,1%), η Ολλανδία (66,8%), η Μάλτα (59,2%), το Λουξεμβούργο (58,5%), η Ελλάδα (57,0%), η Σλοβενία (53,6%), η Ρουμανία (52,8%), το Ηνωμένο Βασίλειο (52,1%), το Βέλγιο (48,3%), η Σουηδία (43,7%), η Φινλανδία (43,5%), η Αυστρία (42,4%), η Ισπανία (41,8%), η Γερμανία (39,3%), η Γαλλία (38,1%), η Ιταλία (37,6%), η Πολωνία (35,8%), η Λιθουανία (34,2%), η Λετονία (33,3%), η Εσθονία (31,5%), η Ουγγαρία (29,0%), η Ιρλανδία (28,5%), η Τσεχία (23,9%), η Βουλγαρία (20,9%) και η Σλοβακία (19,5%).

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η Ελλάδα (με 74,0%) καταλαμβάνει την 25^η θέση στη σειρά κατάταξης ως προς το ποσοστό απασχόλησης των αποφοίτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης μεταξύ των 27 κρατών-μελών, την 20^η θέση (με 62,1%) στη σειρά κατάταξης ως προς το ποσοστό απασχόλησης των αποφοίτων

της ανώτερης δευτεροβάθμιας και μεταδευτεροβάθμιας μη τριτοβάθμιας εκπαίδευσης μεταξύ των 27 κρατών-μελών, ενώ ως προς τους, ενώ ως προς τους απόφοιτους μέχρι και την κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (ISCED 0-2) κατέχει το 7^ο υψηλότερο ποσοστό απασχόλησης (57,0%).

Μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ-27 και για τη συγκεκριμένη μεταβλητή, το μεγαλύτερο συγκριτικό πλεονέκτημα των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε σύγκριση με τους απόφοιτους των επιπέδων ISCED 3-4 καταγράφεται στη Λιθουανία, όπου οι απόφοιτοι των επιπέδων ISCED 5-6 σημειώνουν ποσοστό απασχόλησης κατά 28,5% υψηλότερο σε σύγκριση με τους αποφοίτους των επιπέδων ISCED 3-4. Κατά φθίνουσα σειρά ποσοστιαίας διαφοράς ακολουθούν: η Ρουμανία (κατά 28,2%), η Βουλγαρία (κατά 23,2%), η Ιρλανδία (κατά 20,6%), η Πολωνία (20,4%), η Λετονία (κατά 19,6%), η Σουηδία (κατά 18,6%), η Εσθονία (κατά 18,3%), η Ισπανία και η Γαλλία (κατά 16,0%), το Βέλγιο (κατά 15,8%), η Ουγγαρία (κατά 15,4%), η Σλοβακία (κατά 13,0%), η Ελλάδα (κατά 11,9%), η Φινλανδία (κατά 11,8%), η Τσεχία (κατά 11,2%), η Σλοβενία (κατά 11,2%), το Ηνωμένο Βασίλειο (κατά 10,6%), η Ιταλία (κατά 9,9%), η Πορτογαλία (κατά 9,6%), η Γερμανία (κατά 8,8%), το Λουξεμβούργο (κατά 5,9%), η Ολλανδία (κατά 4,9%), η Μάλτα και η Αυστρία (κατά 4,5%), η Δανία (κατά 3,4%) και η Κύπρος (κατά 3,0%). Η Ελλάδα με βάση τη διαφορά του ποσοστού απασχόλησης των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε σύγκριση με τους απόφοιτους των επιπέδων ISCED 3-4 (διαφορά κατά 11,9%) κατατάσσεται στην 14^η θέση μεταξύ των 27 κρατών-μελών (ΚΑΝΕΠ/ΓΣΕΕ 2013: 393-395).

Τέλος πάλι στην ίδια μελέτη αποτυπώνονται οι πρόσφατες τάσεις για τη διάρκεια μετάβασης από την εκπαίδευση στην αγορά εργασίας. Το 2009 και στο σύνολο της ΕΕ ο μέσος χρόνος που απαιτήθηκε για την εξεύρεση της πρώτης εργασίας μετά την αποχώρηση από την τυπική εκπαίδευση ήταν 5,1 μήνες για τους απόφοιτους της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Οι απόφοιτοι της ανώτερης δευτεροβάθμιας και της μεταδευτεροβάθμιας μη τριτοβάθμιας εκπαίδευσης χρειάστηκαν κατά μέσο όρο 2,2 μήνες περισσότερο για την εξεύρεση εργασίας (μέσος χρόνος 7,3 μήνες από την αποχώρηση από την αντίστοιχη βαθμίδα). Για τους απόφοιτους μέχρι και την κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση απαιτήθηκαν κατά μέσο όρο 9,9 μήνες για την εξεύρεση της πρώτης εργασίας μετά την αποφοίτησή τους από την αντίστοιχη βαθμίδα, δηλαδή χρονικό διάστημα υψηλότερο κατά 2,6 μήνες του αντίστοιχου των αποφοίτων ISCED 3-4 και κατά 4,8 μήνες του αντίστοιχου των αποφοίτων ISCED 5-6. Παρατηρείται, επομένως, ότι όσο υψηλότερο το επίπεδο εκπαίδευσης ISCED τόσο γρηγορότερη και η μετάβαση από την εκπαίδευση στην εργασία. Η παρατήρηση αυτή

επιβεβαιώνεται και στα 26 κράτη-μέλη.. Θα πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί η περίπτωση της Δανίας, όπου για τους αποφοίτους των επιπέδων ISCED 5-6 και των επιπέδων 3-4 απαιτείται το ίδιο χρονικό διάστημα για την εξεύρεση εργασίας (3,7 μήνες). Η μικρότερη χρονικά μετάβαση από την τριτοβάθμια εκπαίδευση στην εργασία καταγράφεται στη Μάλτα (2,6 μήνες) και ακολουθούν κατά σειρά: η Εσθονία (2,8 μήνες), το Ηνωμένο Βασίλειο, η Ολλανδία και η Λιθουανία (3,0 μήνες), η Τσεχία (3,1 μήνες), η Σουηδία, η Φινλανδία και η Σλοβακία (3,5 μήνες), η Πολωνία (3,6 μήνες), η Δανία, η Αυστρία και η Λετονία (3,7 μήνες), η Ιρλανδία (3,9 μήνες), η Ουγγαρία (4,0 μήνες), η Βουλγαρία (4,1 μήνες), το Λουξεμβούργο (4,2 μήνες), η Γαλλία και η Σλοβενία (4,6 μήνες), η Πορτογαλία (4,7 μήνες), η Κύπρος (4,8 μήνες), το Βέλγιο (5,3 μήνες), η Ισπανία (7,0 μήνες), η Ρουμανία (7,3 μήνες), η Ιταλία (9,8 μήνες) και η Ελλάδα (12,2 μήνες). Την ίδια χρονιά, η μικρότερη χρονικά μετάβαση από τα επίπεδα ISCED 3-4 στην εργασία καταγράφεται στο Ηνωμένο Βασίλειο (3,2 μήνες) και ακολουθούν κατά σειρά: η Ολλανδία (3,3 μήνες), η Δανία (3,7 μήνες), η Τσεχία (4,6 μήνες), η Ιρλανδία (4,7 μήνες), η Εσθονία (4,8 μήνες), η Αυστρία (4,9 μήνες), η Σουηδία (5,0 μήνες), η Λιθουανία (5,1 μήνες), το Βέλγιο (5,5 μήνες), το Λουξεμβούργο και η Πορτογαλία (5,7 μήνες), η Σλοβακία (6,3 μήνες), η Ουγγαρία (6,4 μήνες), η Φινλανδία (6,5 μήνες), η Λετονία και η Γαλλία (6,6 μήνες), η Μάλτα (7,0 μήνες), η Ισπανία (8,8 μήνες), η Πολωνία (9,0 μήνες), η Σλοβενία (9,8 μήνες), η Ιταλία (10,4 μήνες), η Βουλγαρία (11,7 μήνες), η Ρουμανία (12,0 μήνες), η Κύπρος και η Ελλάδα (13,9 μήνες).

Στα άτομα που έχουν ολοκληρώσει μέχρι και την κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση η μικρότερη χρονικά μετάβαση από την εκπαίδευση στην εργασία καταγράφεται στην Ιρλανδία (5,4 μήνες) και ακολουθούν κατά σειρά: η Σουηδία (5,6 μήνες), το Ηνωμένο Βασίλειο και η Ολλανδία (6,4 μήνες), η Πορτογαλία (6,7 μήνες), η Μάλτα (7,5 μήνες), το Βέλγιο και η Φινλανδία (7,6 μήνες), η Εσθονία (8,1 μήνες), η Δανία και το Λουξεμβούργο (8,5 μήνες), η Λιθουανία (8,9 μήνες), η Γαλλία (9,8 μήνες), η Λετονία (10,1 μήνες), η Ισπανία (10,2 μήνες), η Τσεχία (10,6 μήνες), η Ουγγαρία (10,9 μήνες), η Αυστρία (12,0 μήνες), η Ρουμανία (12,5 μήνες), η Ιταλία (13,6 μήνες), η Σλοβενία (14,9 μήνες), η Ελλάδα (15,1 μήνες), η Κύπρος (15,7 μήνες), η Πολωνία (17,0 μήνες), η Βουλγαρία (21,5 μήνες) και η Σλοβακία (24,3 μήνες).

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η Ελλάδα καταλαμβάνει την τελευταία θέση στη σειρά κατάταξης μεταξύ των 26 κρατών-μελών σημειώνοντας τη μεγαλύτερη χρονική διάρκεια μετάβασης στην πρώτη εργασία των αποφοίτων των επιπέδων ISCED 3-4 (13,9 μήνες) και ISCED 5-6 (12,2 μήνες), ενώ ως προς τους

απόφοιτους των επιπέδων ISCED 0-2 κατέχει την 21^η θέση με μέση διάρκεια 15,1 μήνες.

Μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ-26 και για τη συγκεκριμένη μεταβλητή, το μεγαλύτερο συγκριτικό πλεονέκτημα των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (ISCED 5-6) σε σύγκριση με τους απόφοιτους των επιπέδων ISCED 3-4 καταγράφεται στην Κύπρο, όπου οι απόφοιτοι των επιπέδων ISCED 5-6 χρειάζονται 9,1 μήνες λιγότερο για την εξεύρεση της πρώτης εργασίας σε σύγκριση με τους αποφοίτους των επιπέδων ISCED 3-4. Κατά φθίνουσα σειρά της συγκεκριμένης διαφοράς ακολουθούν: η Βουλγαρία (κατά 7,6 μήνες λιγότερο), η Πολωνία (5,4 μήνες), η Σλοβενία (5,2 μήνες), η Ρουμανία (4,7 μήνες), η Μάλτα (4,4), η Φινλανδία (3,0), η Λετονία (2,9), η Σλοβακία (2,8 μήνες), η Ουγγαρία (2,4 μήνες), η Λιθουανία (2,1 μήνες), η Γαλλία και η Εσθονία (2,0 μήνες), η Ισπανία (1,8 μήνες), η Ελλάδα (1,7 μήνες), η Σουηδία, το Λουξεμβούργο και η Τσεχία (1,5 μήνες), η Αυστρία (1,2 μήνες), η Πορτογαλία (1,0 μήνες), η Ιρλανδία (0,8 μήνες), η Ιταλία (0,6 μήνες), η Ολλανδία (0,3 μήνες), το Ηνωμένο Βασίλειο και το Βέλγιο (0,2 μήνες) και η Δανία με μηδενική χρονική διαφορά.

Η Ελλάδα με βάση τη χρονική διαφορά της μετάβασης των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε σύγκριση με τους απόφοιτους των επιπέδων ISCED 3-4 (διαφορά κατά 1,7 μήνες) κατατάσσεται στην 12^η θέση μεταξύ των 26 κρατών-μελών (ΚΑΝΕΠ/ΓΣΕΕ 2013: 395-396).

2.5. Ανεργία: Ερμηνείες και Μετρήσεις

Αναμφίβολα η σημαντικότερη μορφή κοινωνικής ανισότητας είναι η συνθήκη της ανεργίας. Ακόμα και δια γυμνού οφθαλμού μπορεί κανείς να διαπιστώσει το μέγεθος της κοινωνικής αδικίας που αυτή προκαλεί καθώς και τις επενέργειες που συνεπιφέρει. Η ανεργία αφορά πλέον σχεδόν το σύνολο του πληθυσμού με τα μεγαλύτερα ποσοστά να εντοπίζονται στις λεγόμενες ευάλωτες ομάδες.

Κατά τον Σπυριδάκη (2013), με βάση τον David Ashton, ο οποίος προσεγγίζει κοινωνιολογικά την αγορά εργασίας στις Η.Π.Α και στη Μ. Βρετανία, τις χώρες δηλαδή που έχουν δώσει το στίγμα των πολιτικών για την εργασία και την ανεργία διαχρονικά και σε διεθνές επίπεδο, υφίστανται τρία θεωρητικά ρεύματα, τα οποία επιχειρούν να ερμηνεύσουν το κοινωνικό πρόβλημα της ανεργίας (Ashton 1986: 39). Το πρώτο ρεύμα αφορά στις λεγόμενες κυκλικές θεωρίες. Εδώ εντάσσεται η νεοκλασική, η κεϋνσιανή και η μονεταριστική

προσέγγιση καθόσον και οι τρεις θεωρούν ότι η ανεργία είναι το αποτέλεσμα του οικονομικού κύκλου των επιχειρήσεων. Με άλλα λόγια θεωρείται ότι κάθε επιχείρηση εντάσσεται σε μια τροχιά ανοδικής οικονομικής ανάπτυξης τόσο ως προς την παραγωγή όσο και ως προς την απασχόληση, η οποία ακολουθείται από μια καθοδική πορεία στασιμότητας ή μείωσης του κύκλου εργασιών. Η διαδικασία αυτή επισυμβαίνει σε ολόκληρη την οικονομία, δεν αφορά ένα κλάδο αποκλειστικά και δεν εμφανίζεται κατά περιοδικό τρόπο.

Η κριτική που έχει ασκηθεί σε αυτό το ρεύμα σχετίζεται κυρίως με το γεγονός ότι δεν κάνει ουδεμία σχεδόν νύξη στην κοινωνική δομή από όπου πηγάζει η ανεργία καθώς επικεντρώνει σχεδόν αποκλειστικά στα βραχυπρόθεσμα επίπεδα εμφάνισης της αγνοώντας τις μεταβολές που έχουν μακροπρόθεσμη εμβέλεια. Σε αυτό συμβάλλει το ότι εστιάζει στενά στην οικονομική διαδικασία παραβλέποντας ευρύτερες πολιτικές και κοινωνικές αιτίες. Από την άλλη έχει σημασία το πολιτικό πλαίσιο στο οποίο οι θεωρήσεις του ρεύματος αυτού χρησιμοποιούνται και εφαρμόζονται. Η κεϋνσιανή προσέγγιση ανακούφισε πολιτικά τις κυβερνήσεις του Δυτικού κόσμου στο μέτρο που σε μεγάλο βαθμό απορρόφησε τους κοινωνικούς κραδασμούς κυρίως από τα χαμηλά εργατικά στρώματα θεσμοποιώντας τις υφιστάμενες σχέσεις κυριαρχίας (Ναξάκης 1997: 16). Ωστόσο, ιδιαίτερα τις τελευταίες δεκαετίες βρίσκεται σε αδυναμία να εξηγήσει την ύπαρξη των συνεχιζόμενα αυξανόμενων ποσοστών ανεργίας και του πληθωρισμού. Από την άλλη, η μονεταριστική προσέγγιση, όπως έχει εφαρμοστεί και εφαρμόζεται στην πολιτική της διάσταση, επιδιώκοντας τη μείωση του πληθωρισμού, παράγει ανεργία καθόσον μειώνει τις δημόσιες δαπάνες και επενδύσεις. Αφορά περισσότερο μια ιδεατή πραγματικότητα κατά την οποία η ελεύθερη οικονομία της αγοράς είναι ικανή από μόνη της, ως ευεργετική παλίρροια, να «σηκώσει όλες τις βάρκες» παρά μια πρακτικά επιβεβαιωμένη συνθήκη.

Ένα δεύτερο ρεύμα αφορά στις δομικές θεωρίες οι οποίες υποστηρίζουν ότι τα επίπεδα ανεργίας οφείλονται σε ευρύτερες δομικές αλλαγές που λαμβάνουν χώρα στην κοινωνία. Εδώ εντάσσονται δύο κυρίαρχες προσεγγίσεις, η μία μαρξικής και η άλλη τεχνολογικής έμπνευσης. Όσον αφορά στην πρώτη, υποστηρίζεται ότι οι κρίσεις που συνεπιφέρουν, μεταξύ άλλων, ανεργία, οφείλονται στη διαδικασία της καπιταλιστικής συσσώρευσης. Τα σημάδια της κρίσης άρχισαν να εμφανίζονται από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 όταν η απασχόληση και η βιομηχανική παραγωγή στις αναπτυγμένες χώρες άρχισαν να παρακμάζουν με αποτέλεσμα την πτώση του μέσου ποσοστού κέρδους. Για την προσέγγιση αυτή ο ρόλος της τεχνολογίας στην άνοδο της ανεργίας δεν παίζει τον πρωτεύοντα ρόλο καθόσον ήδη στην περίοδο της εκμηχάνισης νέες

τεχνολογίες και η αυτοματοποίηση εισάγονται στην παραγωγική διαδικασία δίχως να μειώνονται απαραίτητα οι θέσεις εργασίας ενώ η διαρκής αύξηση της παραγωγής και η επέκταση του βιομηχανικού τομέα δημιουργούσαν νέες θέσεις εργασίας. Έτσι, οι όποιοι απολυμένοι θα μπορούσαν να βρουν μια θέση απασχόλησης. Η συνθήκη αυτή, σύμφωνα πάντα με τη θεωρία, δεν είναι ίδια από το 1980 και μετά καθώς η κεφαλαιακή συσσώρευση στις αναπτυγμένες βιομηχανικά χώρες υφίσταται σοβαρή κρίση εξαιτίας του ότι δεν έχουν απομείνει σημαντικοί τομείς επένδυσης οι οποίοι θα δημιουργούσαν νέες θέσεις εργασίας. Τούτο είχε ως αποτέλεσμα ότι η πτώση του μέσου ποσοστού κέρδους αντισταθμίστηκε εις βάρος της εργασίας με τη χρήση νέας τεχνολογίας. Την ίδια στιγμή το κεφάλαιο επενδύονταν για τη δημιουργία μονάδων σε χώρες με χαμηλά εργατικά κόστη και υψηλά ποσοστά κέρδους πράγμα το οποίο εξέβαλε σε οξυμμένα επίπεδα ανεργίας στις Η.Π.Α και στη Μ. Βρετανία ενώ συνέβαλε στη βιομηχανική ανάπτυξη χωρών όπως, η Πορτογαλία, η Ισπανία, η Βραζιλία, η Ταϊβάν και η Νότιος Κορέα.

Σύμφωνα με τη δεύτερη προσέγγιση η ανεργία των δεκαετιών του 1970 και του 1980 οφείλονταν στη μεταβιομηχανική μεταβολή που βασίστηκε στην τεχνολογία της πληροφορίας. Η ανάπτυξη των κοινωνιών εκλαμβάνεται ως διαδικασία ασυνεχών μεταξύ τους σταδίων όπου το ένα διαδέχεται το άλλο μέσω ρήξεων που εντοπίζονται στις αλλαγές που συνεπιφέρει η τεχνολογία η οποία με τη σειρά της αυξάνει την παραγωγικότητα σε συγκεκριμένους τομείς και εξοικονομεί ανθρώπινο δυναμικό που μπορεί να απασχοληθεί σε άλλους. Το πρώτο στάδιο αφορούσε στη βιομηχανική επανάσταση κατά την οποία η γη έπαψε να είναι η κυριότερη μορφή απασχόλησης. Στο επόμενο, κυριάρχησε η βιομηχανική παραγωγή και η σχετιζόμενη με αυτή αγορά εργασίας, ενώ έπειτα, μετά την παρακμή του βιομηχανικού μοντέλου κυριάρχησε ο τομέας των υπηρεσιών ο οποίος θεωρείται ότι δεν θα έχει μακρά ζωή εξαιτίας της εξάπλωσης των τεχνολογιών της πληροφορικής οι οποίες θα υποκαταστήσουν πολλές από αυτές. Η εξάπλωση της τεχνολογίας της μικροηλεκτρονικής, κατά τη θεωρία, έχει ως πλεονέκτημα τη μείωση των εισροών στην παραγωγική διαδικασία και την αύξηση των εκροών πράγμα που σημαίνει ότι τα «έξυπνα» κομπιούτερ θα υποκαταστήσουν την ανθρώπινη εργασία. Για την προσέγγιση αυτή οι κοινωνίες θα χρειαστεί να επιλέξουν ανάμεσα στην αναδιοργάνωση της εργασίας στοχεύοντας σε μια κοινωνία ελεύθερου χρόνου, θέση που θυμίζει σε μεγάλο βαθμό την άποψη του A.Gorz και στην αποδοχή της αύξησης των επιπέδων ανεργίας στη βιομηχανία και τον τριτογενή τομέα. Η βασική θέση δηλαδή έγκειται στο πως οι κοινωνίες θα αντιμετωπίσουν τις εξελίξεις στον τομέα της τεχνολογικής προόδου.

Το τρίτο ρεύμα που επιχειρεί να ερμηνεύσει την ανεργία σχετίζεται με τις λεγόμενες θεωρίες των μακρών κυμάτων. Υποστηρίζεται ότι τα αυξημένα επίπεδα ανεργίας οφείλονται σε μια μακρά διαδικασία αλλαγών εγγενών στην ανάπτυξη του καπιταλιστικού συστήματος. Οι οικονομικοί κύκλοι των επιχειρήσεων εντάσσονται, κατά τη θεωρία, σε ευρύτερες περιόδους οικονομικής έκρηξης και παρακμής. Κατά τις περιόδους αυτές σημειώνεται υψηλό ποσοστό κέρδους το οποίο ακολουθείται από ύφεση ή στασιμότητα πράγμα το οποίο αντανακλά και στα επίπεδα απασχόλησης και ανεργίας. Η κάθε περίοδος-κύμα διαρκεί περίπου πενήντα χρόνια και εμφανίζεται με τρόπο ασυνεχή εν σχέση με την πρότερη περίοδο. Τούτο οφείλεται στο ότι το κεφάλαιο αναγκάζεται να εκμεταλλευθεί νέους τομείς και περιοχές ανάπτυξης, όταν πέφτει το ποσοστό κέρδους. Όταν οι τομείς αυτοί εντοπισθούν αρχίζει να υφίσταται ασυμβατότητα ανάμεσα στις θεσμικές μορφές έκφρασης του προηγούμενου κύματος και των νέων μορφών που χρειάζεται να υιοθετηθούν για την εκμετάλλευση των νέων πεδίων ανάπτυξης. Το προκύπτον αποτέλεσμα είναι ένας σημαντικός βαθμός κοινωνικής αναταραχής και διάρρηξης. Η θέση αυτή πρωτοδιατυπώθηκε από τον Ρώσο οικονομολόγο Nikolai Kondratiev το 1925 στο βιβλίο του, *The Major Economic Cycles*, ενώ όσοι είναι υποστηρικτές της θεωρίας αυτής ερίζουν για το ποιες είναι οι αιτίες εκείνες που καθορίζουν την εμφάνιση των μακρών κυμάτων. Ο Ashton ξεχωρίζει δύο σημαντικές παραλλαγές της θεωρίας. Η πρώτη αφορά στην άποψη των C. Freeman, J. Clark and L. Spete, οι οποίοι, στο βιβλίο τους με τίτλο, *Unemployment and Technical Innovation; A Study of Long Waves and Economic Development* το 1982, στηριζόμενοι στην ιδέα του Joseph Schumpeter περί δημιουργικής καταστροφής, μελέτησαν τη βιομηχανία των πλαστικών και ηλεκτρονικών που κατά την άποψη τους δημιούργησαν το τέταρτο και πιο πρόσφατο κύμα ανάπτυξης τη δεκαετία του 1960. Στην πορεία αυτές αναγκάστηκαν να προχωρήσουν σε καινοτομίες τεχνολογικού χαρακτήρα με σκοπό τη μείωση του κόστους παραγωγής. Η ανεργία προκλήθηκε από το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την επιδίωξη του κεφαλαίου να αποδυναμώσει τα συνδικάτα που κατά την περίοδο της οικονομικής έκρηξης είχαν αποκτήσει σημαντική ισχύ. Μολονότι η εξηγητική δυναμική της άποψης αυτής μοιάζει να εδράζεται σε ένα είδος τεχνολογικού ντετερμινισμού, αφήνει χώρο και για άλλες παραμέτρους κοινωνικού και πολιτικού χαρακτήρα. Η δεύτερη παραλλαγή αφορά κυρίως στους J. Gershuny and D. Miles οι οποίοι στο βιβλίο τους, *The New Service Economy* το 1983, υποστήριξαν την άποψη ότι η τεχνολογία της πληροφορίας μπορεί να αποτελέσει τη βάση για την απαρχή μιας νέας ανάπτυξης υπό το δεδομένο ότι θα επενδυθούν σημαντικά κεφάλαια στην ανάπτυξη και προαγωγή της υποδομής των τηλεπικοινωνιών. Το γεγονός αυτό θα μπορούσε να σηματοδοτήσει νέες δυναμικές και καινοτομίες στον τομέα των υπηρεσιών και

της βιομηχανίας και ως εκ τούτου να αυξήσει τις θέσεις εργασίας.

Τόσο οι δομικές θεωρήσεις όσο και αυτές των μακρών κυμάτων παρά τις επιμέρους αδυναμίες τους, που συνίστανται, εν σχέση με τις πρώτες, στο ότι φαίνεται να παραγνωρίζουν τη δυνατότητα του καπιταλιστικού συστήματος να δημιουργεί νέα περιθώρια και δυνατότητες κέρδους και εν σχέση με τις δεύτερες, στο ότι βασίζονται σε συζητήσιμα δεδομένα ενώ παράλληλα έχουν μια τάση απόδοσης υπερβολικής έμφασης στον τεχνολογικό παράγοντα, ενδεχομένως να αποτελούν συνδυαστικά μια αρκετά δυναμική και περισσότερο πειστική προσέγγιση για την εξήγηση του κοινωνικού ζητήματος της ανεργίας. Σε αυτή τη συνάφεια η σημαντικότερη συνεισφορά τους έγκειται στο ότι δεν αντιμετωπίζουν τη σφαίρα της οικονομίας ως μια αυτο-παραγόμενη επικράτεια προορισμός της οποίας είναι το ιδεολόγημα της μακροπρόθεσμης ισορροπίας όπου οι όποιες μεταβολές οφείλονται σε εξωτερικούς παράγοντες. Αντίθετα οι παράγοντες αυτοί λαμβάνονται υπόψη, και από τα δύο ρεύματα, στο πλαίσιο ευρύτερων πολιτικών και κοινωνικών διαδικασιών εντός των οποίων, όπως το θέτει ο Ashton, η θεώρηση της κοινωνικής ανάπτυξης διαμεσολαβείται από τον τρόπο με τον οποίο πραγματοποιείται η ανακατανομή των πόρων ανάμεσα στο κεφάλαιο και την κοινωνία, γεγονός που με τη σειρά του εκβάλλει σε νέες θεσμικές ρυθμίσεις καθώς και σε νέες κοινωνικές συγκρούσεις (Ashton 1986: 49).

Η εξήγηση της ανεργίας ως εμμένοντος φαινομένου καθώς και των επιπέδων της, από την άλλη, είναι ζητήματα που συνδέονται στενά με τον τρόπο μέτρησής της. Το πως μετράται η ανεργία και πότε κάποιος λογίζεται ως άνεργος έχει ιδιαίτερη σημασία καθόσον από το αποτέλεσμα εξαρτάται η προώθηση σχετικών πολιτικών αλλά και η δημιουργία ιδεολογικών αντιλήψεων ανάλογα με το τι διακυβεύεται εκάστοτε. Για παράδειγμα κατά την περίοδο 1979 έως και 1989 οι συντηρητικές Βρετανικές κυβερνήσεις άλλαξαν τον τρόπο μέτρησης της ανεργίας στις επίσημες στατιστικές 30 φορές εμφανίζοντας τη μειωμένη κάθε φορά για προφανείς πολιτικούς λόγους (Edgell 2006: 104).

Η «χρήση» του ζητήματος με τέτοιο τρόπο αποκρύπτει το πραγματικό πρόβλημα, αναδεικνύει κυρίως την οικονομική του πλευρά, αποσιωπώντας και συσκοτίζοντας, πίσω από άψυχες στατιστικές κατηγορίες, όχι μονάχα το κατά πόσο κάποιος είναι πραγματικά άνεργος ή όχι αλλά επίσης ποιες είναι εκείνες οι μορφές εργασιακής και οικονομικής δραστηριότητας τις οποίες τα κοινωνικά υποκείμενα μετέρχονται για να κερδίσουν τη ζωή τους, όταν βρίσκονται εκτός επίσημης και «μετρήσιμης» έμμισθης απασχόλησης (Procoli 2005: 3). Με άλλα λόγια απουσιάζει η ποιοτική προσέγγιση του ζητήματος η οποία αναδεικνύει

πτυχές του εργασιακού βίου των κοινωνικών υποκειμένων, οι οποίες κινούνται στη γκρίζα ζώνη ποικίλων μορφών εργασίας ως αποτέλεσμα τόσο των ευρύτερων οικονομικών συνθηκών όσο και των εκάστοτε επίσημων πολιτικών και στρατηγικών, είτε αυτές προέρχονται από το κράτος είτε από το κεφάλαιο. Οι πτυχές αυτές αφορούν στην καθημερινότητα των κοινωνικών υποκειμένων και κυρίως στο πώς επιχειρούν να αντιμετωπίσουν ακριβώς δυσλειτουργίες και «ατέλειες» της λειτουργίας της οικονομίας της αγοράς για τις οποίες δεν είναι υπεύθυνα. Υπό την οπτική αυτή η ποιοτική έμφαση μεταθέτει την εστίαση από την καταγραφή των στατιστικών κατηγοριών της ανεργίας στη διερεύνηση των αντιλήψεων για την ίδια την εργασία από τη σκοπιά εκείνων που βιώνουν την αποστέρηση της. Επί της ουσίας πρόκειται για μια αντίστροφη λογική, η οποία δεν προϋποθέτει την εκ των προτέρων επιβεβαίωση ενός οικονομικού περιγράμματος εξήγησης της ανεργίας αλλά την ανάδειξη εκείνων των μηχανισμών που οδηγούν σε αυτή μέσα από τη σκοπιά εκείνων που τη βιώνουν συμπεριλαμβάνοντας σαφώς και οικονομικούς λόγους. Η διαδικασία αυτή είναι εξόχως σημαντική καθόσον θέτει σε κριτική αμφισβήτηση και συζήτηση τις βεβαιότητες των οικονομικών μοντέλων, όταν αυτά δε λαμβάνουν υπόψη τους ευρύτερους ιστορικούς και κοινωνιολογικούς παράγοντες που ερμηνεύουν συνολικά το φαινόμενο και όχι αμιγώς οικονομικά.

Επιπλέον, ένα άλλο ζήτημα προκύπτει αναφορικά με την ταξινόμηση της περιόδου της ανεργίας σε βραχυχρόνια και μακροχρόνια. Όπως το θέτει ο Δεδουσόπουλος τα χρονικά όρια που έχουν ιστορικά χρησιμοποιηθεί από τους οικονομολόγους και στατιστολόγους είναι συμβατικά και δεν προέρχονται από κάποια θεωρητική θεμελίωση ή εμπειρική έρευνα. Ακόμη, εάν υποθεθεί ότι ο χρόνος της ανεργίας τριβής έχει τριπλασιασθεί από τη δεκαετία του 1980 και μετά τότε ένα σημαντικό μέγεθος της ανεργίας παραμένει δίχως ταξινόμηση. Τέλος παραμένει ως σημαντικό ζήτημα το πραγματικό γεγονός της μεγάλης μακροχρόνιας ανεργίας, δηλαδή πάνω από 24 μήνες, καθόσον οι δειγματοληπτικές και απογραφικές μελέτες προσδιορίζουν ένα συγκεκριμένο διάστημα ανεργίας και δεν αναφέρονται στο ολοκληρωμένο διάστημα της (Δεδουσόπουλος 2004: 79-80).

Μολαταύτα, όσο απλοϊκό και αν μοιάζει να είναι ως συμπέρασμα, οι αριθμοί που απεικονίζουν τα εκάστοτε επίπεδα ανεργίας αποκαλύπτουν ότι οι καπιταλιστικές οικονομίες με την εξαίρεση ίσως των Σκανδιναβικών χωρών, σπάνια μπορούν να διατηρήσουν την ασφάλεια της πλήρους απασχόλησης για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Το συμπέρασμα αυτό επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι ιδιαίτερα από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 και μετά τα επίπεδα ανεργίας διαρκώς αυξάνονται στις περισσότερες αναπτυγμένες περιοχές του

δυτικού κόσμου ενώ παράλληλα αυξάνεται το ποσοστό εκείνων που εξωθούνται στην αναγκαστική επιλογή της ημι-απασχόλησης (Yates 2003: 77-78). Σε αυτό το πλαίσιο χρειάζεται να τονιστεί ότι η γενική εικόνα για την κατανομή της ανεργίας στις αναπτυγμένες χώρες της Δύσης δείχνει ότι οι γυναίκες και οι νέοι πλήττονται περισσότερο καθώς και ότι η εθνοτική καταγωγή λόγω πολιτικών και τακτικών διάκρισης διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στον αποκλεισμό από τον κόσμο της εργασίας ιδιαίτερα στις Η.Π.Α. (Yates 2003: 80-81).

Εντός αυτού του πλαισίου, συνεχίζει ο Σπυριδάκης (2013) σε γενικές και μόνο γραμμές τα τελευταία χρόνια οι περισσότερες κυβερνήσεις χρησιμοποιούν τον ορισμό του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας για να μετρήσουν τα επίπεδα ανεργίας. Έτσι, σύμφωνα με τον ορισμό αυτό άνεργοι είναι αυτοί οι οποίοι, α) είναι εκτός εργασίας, β) αναζητούν με ενεργό τρόπο εργασία, γ) είναι διαθέσιμοι για εργασία. Ο ορισμός αυτός, σύμφωνα με τον Edgell, είναι περισσότερο ευρύς και λιγότερο αυστηρός από αυτόν της Μ. Βρετανίας, ο οποίος λογίζει την ανεργία επί τη βάση αυτών που είναι, α) εκτός εργασίας, β) εγγεγραμμένοι ως άνεργοι και γ) που λαμβάνουν κρατικά επιδόματα κατά της ανεργίας (Edgell 2006: 104). Καθίσταται σαφές ότι ο ορισμός του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας δίνει μεγαλύτερα ποσοστά ανεργίας.

Από τη στιγμή που θα ολοκληρωθεί η έρευνα για την ανεργία το ποσοστό της καθορίζεται διαιρώντας το με αυτό εκείνων που ήδη εργάζονται συνυπολογίζοντας και ένα ποσοστό λαθών και αποκλίσεων. Η μετέπειτα ερμηνεία των αριθμών, ωστόσο, όπως και αν μετράται η ανεργία, είναι εξόχως σημαντική για τους εξής λόγους: Πρώτον, επειδή είναι πολύ σύνηθες να συγκρίνονται ετήσια ποσοστά και επειδή αυτά προκύπτουν συνήθως ως οι μέσοι μηνιαίοι ή τετραμηνιαίοι όροι είναι πολύ πιθανό να μην αποτυπώνεται πλήρως το πραγματικό μέγεθος της ανεργίας, διότι δεν μετράται η κινητικότητα των εργαζομένων από μήνα σε μήνα. Δεύτερον, οι επίσημες στατιστικές αποκρύπτουν τον τρόπο λειτουργίας της αγοράς εργασίας καθώς σημαντικές κατηγορίες εργαζομένων υπολογίζονται ως τέτοιοι και όχι ως άνεργοι, όπως εκείνοι που αναγκάζονται να επιλέξουν την ημι-απασχόληση και εκείνοι που αποθαρρύνονται να συνεχίσουν την αναζήτηση εργασίας. Θα ήταν προτιμότερο η πρώτη κατηγορία να ορίζεται ως άνεργοι ημι-ασπασχολούμενοι. Η δε δεύτερη κατηγορία που ολόένα και περισσότερο αυξάνεται δεν αποτυπώνεται στις στατιστικές κατηγορίες των οικονομολόγων. Και οι δύο κατηγορίες συνεπώς συγκροτούν μια ομάδα συγκαλυμμένης ανεργίας. Τρίτον, ιδιαίτερα στις φτωχές ή στις αναπτυσσόμενες περιοχές του κόσμου υφίσταται σε μεγάλο βαθμό η περιθωριακή απασχόληση ή αλλιώς η απασχόληση στον άτυπο τομέα. Στην περίπτωση αυτή εμφανίζεται η περιστασιακή εργασία η οποία αν και σαφώς δεν

μπορεί να εξασφαλίσει σε σταθερή ή κάποια περιοδική βάση τα προς το ζην, ωστόσο, οι απασχολούμενοι σε αυτή υπολογίζονται ως εργαζόμενοι. Τέλος, οι στατιστικές κατηγορίες για τους άνεργους δεν μπορούν να φέρουν στο φως τον τρόπο με τον οποίο βιώνεται η κατάσταση τους από τους ίδιους επί τη βάση του φύλου, της εθνικής καταγωγής, της φυλής και του θρησκευματος. Στο Ισραήλ, για παράδειγμα, το 2002 η ανεργία είχε φτάσει το 9% ενώ στη Δυτική Όχθη της Παλαιστίνης και στη Γάζα 40%. Το αυτό συμβαίνει και με τους μαύρους και τους Ισπανόφωνους στις Η.Π.Α.(Yates 2003: 74-76).

2.6. Απασχόληση και αναπηρία. Ελλάδα και Ευρώπη

Σύμφωνα με τον Λογαρά (2013), συστηματική αντιμετώπιση του προβλήματος της απασχόλησης των ατόμων με αναπηρία υφίσταται με τον ν. 1648/1986 «Προστασία πολεμιστών, αναπήρων και θυμάτων πολέμου και μειονεκτούντων προσώπων» (Φ.Ε.Κ. 147 Α'/02.10.1986), με τον οποίο καθιερώνεται η προνομιακή υποχρεωτική τοποθέτηση (σύστημα ποσόστωσης) ευπαθών κοινωνικά ομάδων, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται και τα άτομα με αναπηρία και οι συγγενείς τους, σε θέσεις εργασίας τόσο του στενού & ευρύτερου δημοσίου τομέα όσο και του ιδιωτικού.

Οι σοβαρές αδυναμίες που παρουσίασε ο Νόμος κατά την εφαρμογή του, οδήγησε, με τη συμβολή του εθνικού αναπηρικού κινήματος, στην αντικατάστασή του από τον ν. 2643/1998 «Μέριμνα για την απασχόληση προσώπων ειδικών κατηγοριών και άλλες διατάξεις» (Φ.Ε.Κ. 220 Α'/28.09.1998) μέσω του οποίου θεσπίστηκαν αντικειμενικά κριτήρια. Η θέσπιση αυτών των κριτηρίων έθεσε τέρμα στις υπερβάσεις, τις υπερβολές και τις καταχρήσεις του προηγούμενου συστήματος και άλλαξε τη σχέση των πολιτών με αναπηρία με τον πολιτικό κόσμο της χώρας, τις υπηρεσίες και τα στελέχη του ίδιου του αναπηρικού κινήματος.

Οι δύο προαναφερθέντες Νόμοι αναμφισβήτητα αποτελούν τις πρώτες προσπάθειες εφαρμογής του κοινωνικού μοντέλου της αναπηρίας στη χώρα μας, δίχως όμως να καταπολεμούνται τα εμπόδια που δυσκολεύουν την ένταξή τους στην εργασία. Η αντιμετώπιση του ζητήματος της απασχόλησης των ατόμων με αναπηρία υπό την οπτική του κοινωνικού μοντέλου πραγματοποιείται με τον ν.3304/2005 μέσω του οποίου ενσωματώθηκε στην εθνική μας νομοθεσία η Οδηγία 2000/78/Εκ του Συμβουλίου της 27ης Νοεμβρίου 2000.

Πέραν των προαναφερθέντων ιδιαίτερα σημαντικών θεσμικών παρεμβάσεων, συνεχίζει ο Λογαράς, η εθνική πολιτική για την απασχόληση των ατόμων με αναπηρία μέχρι σήμερα εξαντλείται σε αποσπασματικές συγχρηματοδοτούμενες παρεμβάσεις του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου, οι οποίες κυρίως εντάθηκαν κατά την περίοδο εφαρμογής του Γ' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης 2000 - 2006 που η Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία (Ε.Σ.Α.μεΑ.) συμμετείχε για πρώτη φορά με δικαίωμα ψήφου στις Επιτροπές Παρακολούθησης των Τομεακών και Περιφερειακών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων.

Σε εθνικό επίπεδο, το αρμόδιο Υπουργείο για το σχεδιασμό πολιτικών και μέτρων απασχόλησης για τα άτομα με αναπηρία είναι το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης & Πρόνοιας. Φορέας υλοποίησης αυτών είναι ο Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (Ο.Α.Ε.Δ.). Ο φορέας που είναι αρμόδιος να συντονίζει τις συγχρηματοδοτούμενες παρεμβάσεις στον τομέα της απασχόλησης που εφαρμόζονται στη χώρα μας με πόρους του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου είναι η Ειδική Υπηρεσία Συντονισμού και Παρακολούθησης Δράσεων του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου - ΕΥΣΕΚΤ του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης & Πρόνοιας που συστάθηκε το έτος 2001 (Λογαράς 2013: 29-30).

Εν σχέση με την Ευρωπαϊκή σχετική πολιτική το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο έχει ήδη καταλήξει σε πρόταση ψηφίσματος το 2011 (Επιτροπή Απασχόλησης και Κοινωνικών Υποθέσεων A7-0263/2011) αναφορικά με την κινητικότητα και την ένταξη στην απασχόληση των ατόμων με αναπηρία το οποίο έχει ως ακολούθως:

1. υπογραμμίζει ότι ο στόχος της στρατηγικής Ευρώπη 2020 σχετικά με την επίτευξη ποσοστού απασχόλησης 75% για τον ενεργό πληθυσμό ηλικίας 20-64 ετών, δεν θα μπορέσει να επιτευχθεί χωρίς να συμπεριληφθεί και ο ενεργός πληθυσμός με κάποιας μορφής αναπηρία·
2. υπογραμμίζει ότι οι δημοσιονομικές δαπάνες προς όφελος και για οικονομική επένδυση σε άτομα με αναπηρία, αποτελεί μια μακροπρόθεσμη αποδοτική επένδυση για την ευημερία όλων και για μια βιώσιμη κοινωνία όπου οι άνθρωποι μπορούν να ζουν περισσότερο και να εργάζονται αποδοτικότερα σε καλύτερες συνθήκες· τονίζει ότι για τον λόγο αυτό, στο πλαίσιο των δημοσιονομικών μέτρων λιτότητας, δεν είναι αποδεκτές αδικαιολόγητες περικοπές στις υπηρεσίες για άτομα με αναπηρίες ή στα σχέδια που έχουν ως στόχο την κοινωνική τους ένταξη, δεδομένου ότι οι εν λόγω περικοπές θα σήμαιναν την κατάργηση της εγγύησης ορισμένων βασικών και αναπαλλοτρίωτων δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία· πιστεύει ότι, αντίθετα, οι επενδύσεις σε αυτόν τον τομέα θα πρέπει να αυξηθούν αισθητά· επαναλαμβάνει ότι όλες οι υπηρεσίες υγείας της Ευρωπαϊκής Ένωσης πρέπει να στηρίζονται στις θεμελιώδεις αξίες της καθολικότητας, της πρόσβασης σε περίθαλψη υψηλής ποιότητας και της αλληλεγγύης.
3. παρατηρεί ότι καθ' όλη τη διάρκεια της χρηματοπιστωτικής κρίσης, από την οποία

- υπάρχουν τώρα σημάδια ανάκαμψης, δημιουργήθηκε μια πραγματική αλληλεγγύη στις ευρωπαϊκές κοινωνίες· αναγνωρίζει πλήρως και τονίζει την ανάγκη για εξατομικευμένα μέτρα για άτομα με αναπηρίες τα οποία χρειάζονται, λόγω διαφορετικών επιπέδων και χαρακτηριστικών αναπηριών, εντατικότερη στήριξη που βασίζεται στα ανθρώπινα δικαιώματα και στην αξιοπρέπεια καθώς και στον κίνδυνο για διακρίσεις, πράγμα που συχνά δεν τηρείται και συνεπώς χρειάζονται να ενθαρρυνθούν και να ενισχυθούν εκστρατείες ευαισθητοποίησης του ευρωπαϊκού κοινού· τονίζει ότι θα πρέπει ως εκ τούτου να ληφθούν υπόψη οι ανάγκες ατόμων με αναπηρία με βάση τις ειδικές απαιτήσεις τους έτσι ώστε να μπορούν να γίνουν οι κατάλληλες ρυθμίσεις σε όλα τα στάδια εκπαίδευσης και κατάρτισης καθώς και της επαγγελματικής ζωής
4. τονίζει τη σπουδαιότητα των στόχων της ευρωπαϊκής στρατηγικής για την αναπηρία 2010-2020 (ΕΣΑ) και απευθύνει ιδιαίτερη έκκληση για τον καθορισμό λεπτομερέστερων δράσεων για όλα τα επίπεδα διακυβέρνησης που θα βασίζονται σε αξιόπιστα δεδομένα· θεωρεί ότι θα πρέπει να τηρηθεί η αρχή «τίποτε για τα άτομα με αναπηρία χωρίς τα άτομα με αναπηρία», δηλαδή άτομα με αναπηρία πρέπει να συμμετέχουν στη λήψη όλων των μέτρων και των αποφάσεων που τα αφορούν·
 5. εκφράζει τη λύπη του διότι η ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Αναπηρία δεν περιλαμβάνει ολοκληρωμένη προσέγγιση της διάστασης του φύλου ή ιδιαίτερο κεφάλαιο αφιερωμένο στις ειδικές ανά φύλο πολιτικές υπέρ των ατόμων με αναπηρία, παρά το γεγονός ότι οι γυναίκες με αναπηρίες βρίσκονται συχνά σε μειονεκτικότερη θέση σε σύγκριση με τους άνδρες με αναπηρία, και είναι συχνότερα θύματα φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού· καλεί την Επιτροπή και τα κράτη μέλη να λάβουν υπόψη τη διάσταση του φύλου σε όλο το φάσμα της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Αναπηρία (2010-2020)·
 6. τονίζει την ανάγκη για μια αποτελεσματική νέα προσέγγιση στην αναπηρία ξεκινώντας με τη δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού Συμβουλίου αναπηρίας, το οποίο θα συνεδριάζει σε τακτική βάση και με την ενεργό συμμετοχή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και τη συμμετοχή αντιπροσωπευτικών οργανώσεων ατόμων με αναπηρία, ειδικών ομάδων των κρατών μελών ώστε να εξασφαλιστούν αποτελεσματικότεροι μηχανισμοί για το συντονισμό και την παρακολούθηση καθώς και την αξιολόγηση, την εφαρμογή της ευρωπαϊκής στρατηγικής για την αναπηρία στα προγράμματα και τις στρατηγικές της Επιτροπής και των κρατών μελών, σύμφωνα με τις αρχές της επικουρικότητας·
 7. υπενθυμίζει ότι μια βιώσιμη κοινωνία όπου τα άτομα ζουν περισσότερο με καλύτερη υγεία θα πρέπει επίσης να συνεπάγεται βελτιώσεις στο σχεδιασμό αστικών και κοινόχρηστων περιοχών και στην προσβασιμότητα στα διαθέσιμα αγαθά και στις διαθέσιμες υπηρεσίες, συμπεριλαμβανομένης της ισότιμης πρόσβασης στις νέες τεχνολογίες πληροφορίας και επικοινωνίας, έτσι ώστε να βελτιωθεί η ποιότητα της ζωής των ατόμων με αναπηρία και να προληφθεί ο κοινωνικός αποκλεισμός·
 8. ζητεί τον πλήρη σεβασμό του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την υποστήριξη των αρχών του «σχεδιασμού για όλους» και του «καθολικού σχεδιασμού»· αναγνωρίζει τις προσπάθειες που καταβάλλουν οι Ευρωπαϊκή Ένωση και τα Ηνωμένα Έθνη όσον αφορά τη νομοθεσία που στοχεύει σε ενίσχυση της πλήρους ένταξης ατόμων με αναπηρία στην κοινωνία, αλλά είναι της άποψης ότι θα πρέπει να γίνουν περισσότερα·
 9. τονίζει ειδικότερα την ανάγκη να διασφαλισθεί και για τα παιδιά με αναπηρίες ο πλήρης σεβασμός των δικαιωμάτων που προβλέπει η Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού, μεταξύ των οποίων το δικαίωμα στο παιχνίδι, στην εκπαίδευση, στη συμμετοχή στη ζωή της κοινότητάς τους, συμπεριλαμβανομένης της πολιτιστικής και καλλιτεχνικής ζωής, στην αναγκαία ιατρική περίθαλψη για την προσωπική τους κατάσταση, στην ελευθερία αναζήτησης και λήψης πληροφοριών και ιδεών· επισημαίνει ειδικότερα ότι το άρθρο 23 της εν λόγω Σύμβασης αναγνωρίζει στα παιδιά με αναπηρίες το δικαίωμα να διάγουν πλήρη και αξιοπρεπή ζωή, σε συνθήκες οι οποίες εγγυώνται την αξιοπρέπειά τους, ευνοούν την

- αυτονομία τους και διευκολύνουν την ενεργό συμμετοχή τους στη ζωή του συνόλου και ζητεί για τα παιδιά με αναπηρίες να έχουν αποτελεσματική πρόσβαση στην εκπαίδευση, στην επιμόρφωση, στην περίθαλψη, στην αποκατάσταση αναπήρων, στην επαγγελματική εκπαίδευση και στις ψυχαγωγικές δραστηριότητες, έτσι που να επιτυγχάνεται η όσο το δυνατόν πληρέστερη κοινωνική ένταξη και προσωπική τους ανάπτυξη, συμπεριλαμβανομένης της πολιτιστικής και πνευματικής τους εξέλιξης·
10. ζητεί την αποτελεσματική ενσωμάτωση της διάστασης της αναπηρίας σε όλες τις πολιτικές της στρατηγικής Ευρώπη 2020 και τις εμβληματικές της πρωτοβουλίες, συμπεριλαμβανομένης της «Ένωσης της Καινοτομίας», στην οποία δεν γίνεται αναφορά στην αναπηρία·
 11. εφιστά την προσοχή στο γεγονός ότι πολλά άτομα με αναπηρίες εξακολουθούν να υποφέρουν από διακρίσεις όσον αφορά την έλλειψη ισότιμης αναγνώρισης ενώπιον του νόμου και της δικαιοσύνης, και καλεί τα κράτη μέλη να διορθώσουν και να αποκαταστήσουν αυτές τις ελλείψεις, συμπεριλαμβανομένων αποτελεσματικής πρόσβασης στη δικαιοσύνη για άτομα με αναπηρίες, κατάλληλης κατάρτισης των ατόμων που εργάζονται στον τομέα της διοίκησης της δικαιοσύνης, όπως η αστυνομία και το προσωπικό των φυλακών· τονίζει τη σπουδαιότητα της εγγύησης και της εξασφάλισης ισότιμης συμμετοχής στην πολιτική και δημόσια ζωή, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος ψήφου, της υποψηφιότητας στις εκλογές και της κατοχής αξιώματος, σύμφωνα με το άρθρο 29 της UN CRPD, διότι σύμφωνα με υπολογισμούς εκ μέρους σχετικών ΜΚΟ και εκλογικών εμπειρογνώμων μόνο ένα μικρό ποσοστό ατόμων με αναπηρίες μπορούν να συμμετάσχουν σε εκλογές·
 12. είναι της άποψης ότι η αγορά αγαθών και υπηρεσιών, συμπεριλαμβανομένων των σχετικών και προσβάσιμων πληροφοριών σχετικά με αυτά, πρέπει να περιλαμβάνει κατάλληλες (ηλεκτρονικές) λύσεις αγοράς, καθώς και αγαθά και υπηρεσίες που θα έχουν σχεδιαστεί για να είναι προσβάσιμα σε βάθος χρόνου· εφιστά την προσοχή στην ανάγκη εγκύρων προϊόντων για άτομα με αναπηρία όχι μόνο σύμφωνα με ευρωπαϊκά, αλλά και σύμφωνα και με παγκόσμια πρότυπα· καλεί την Επιτροπή να λάβει περαιτέρω κατάλληλα μέτρα για να προωθήσει την ανάπτυξη και την πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες καθολικού σχεδιασμού, όπως προβλέπεται στο άρθρο 29 της UN CRPD, συμπεριλαμβανομένης της ανταλλαγής βέλτιστων πρακτικών·
 13. τονίζει ότι, υπό το πρίσμα της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία, πολλές μελέτες έχουν αποκαλύψει τη διπλή διάκριση που υφίστανται οι γυναίκες με αναπηρία τόσο για λόγους φύλου όσο και για λόγους αναπηρίας· δεδομένης της έμπρακτης απουσίας μηχανισμών για το ζήτημα αυτό, ζητεί από την Επιτροπή να προβεί σε ειδική πρόβλεψη στα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας για γυναίκες με κάποια μορφή αναπηρίας·
 14. τονίζει ότι άτομα με νοητικές αναπηρίες και διανοητικές διαταραχές είναι ιδιαίτερα εκτεθειμένα στον κίνδυνο κακομεταχείρισης και βίας· καλεί τα κράτη μέλη να θεσπίσουν εξελιγμένο μηχανισμό ελέγχου που θα παρέχει κοινωνικές υπηρεσίες και νομική προστασία για θύματα και θα εξασφαλίζει το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών ατόμων που είναι έγκλειστα σε ιδρύματα, με ειδική αναφορά στις γυναίκες και τα παιδιά με αναπηρίες· ζητεί από το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο Ισότητας των Φύλων να εκπονήσει μελέτες σχετικά με την κατάσταση των κοριτσιών και των γυναικών με αναπηρίες σε σχέση με τη βία· τονίζει την ανάγκη μέτρων και δράσεων για την καταπολέμηση της διπλής διάκρισης των γυναικών και για την προώθηση της πλήρους ισότητας δικαιωμάτων και ευκαιριών· καλεί την Επιτροπή και τα κράτη μέλη να λάβουν ενεργά και αποτελεσματικά μέτρα για την υποστήριξη και προώθηση της μετάβασης από ιδρυματική φροντίδα σε φροντίδα με βάση την Κοινότητα, κάνοντας αποτελεσματική χρήση των δυνατοτήτων χρηματοδότησης της ΕΕ, όπως το Progress για μέτρα που θα αυξήσουν την ευαισθητοποίηση του κοινού για την κατάσταση των ατόμων με αναπηρία που είναι έγκλειστα σε ιδρύματα· καλεί τα κράτη μέλη να εγγυηθούν την πρόσβαση κατά προτεραιότητα των γυναικών με αναπηρία που

- πέφτουν θύματα βίας, στην κοινωνική στέγαση, σε επιδοτήσεις για την προσαρμογή του οικιακού περιβάλλοντος, στην υποστήριξη κατ' οίκον και σε δημόσιες υπηρεσίες που είναι αρμόδιες για περιπτώσεις έμφυλης βίας·
15. τονίζει ότι τα κράτη μέλη θα πρέπει να ενθαρρυνθούν να δίδουν ιδιαίτερα μεγάλη προσοχή στις κοινωνικές πτυχές της αναπηρίας· θεωρεί ότι αναγκαία προϋπόθεση για την ικανότητα του ατόμου να ασκεί τα ατομικά του δικαιώματα είναι η δημιουργία ενός νομικού υποβάθρου που θα υποστηρίζει τον μηχανισμό λήψης αποφάσεων· καλεί τα κράτη μέλη να ενθαρρύνουν, όσον είναι δυνατόν, μορφές υποστήριξης, όπως προσωπική βοήθεια και άλλες υπηρεσίες οι οποίες υποστηρίζουν την ανεξάρτητη διαβίωση προκειμένου να μειωθεί η ιδρυματική φροντίδα εν γένει υπέρ άλλων μορφών βοήθειας· καλεί την Επιτροπή να διεξαγάγει μια σε βάθος μελέτη αυτών των φαινομένων και να ευαισθητοποιήσει περαιτέρω το κοινωνικό σύνολο ως προς αυτά· υπογραμμίζει το ρόλο της εθελοντικής εργασίας ως ζωτικής στήριξης των ατόμων με αναπηρία, και καλεί την Επιτροπή και τα κράτη μέλη να συνεχίσουν και να βελτιώσουν τις πρωτοβουλίες και τα προγράμματα ενίσχυσης που απευθύνονται σε αυτήν την εργασία·
 16. τονίζει τη σημασία της εγγύησης και της διασφάλισης ισότιμης πρόσβασης στην πληροφόρηση του κοινού με ιδιαίτερη έμφαση στη δημόσια διαχείριση των φυσικών και ανθρωπογενών καταστροφών, σύμφωνα με το άρθρο 21 της UN CRPD·
 17. καλεί την Επιτροπή και τα κράτη μέλη να προβούν στις αναγκαίες ενέργειες για να προετοιμαστούν για φυσικές καταστροφές και για εκείνες που προκαλούνται από ανθρώπινη αμέλεια, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην κατάλληλη, χρήσιμη πληροφόρηση των ατόμων με αναπηρίες, μεταξύ άλλων μέσω της παρουσίασης χρήσιμων και κατάλληλων διεθνών παραδειγμάτων·
 18. τονίζει την ανάγκη ανάληψης δράσης, τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, για την προαγωγή της μετάβασης από την ιδρυματική φροντίδα στη φροντίδα σε επίπεδο τοπικής κοινότητας με τη χρήση των διαρθρωτικών ταμείων, σε συνδυασμό με την προαγωγή της ευαισθητοποίησης της κοινής γνώμης αναφορικά με την κατάσταση των ατόμων με αναπηρία που ζουν σε ιδρύματα·
 19. τονίζει ότι επί του παρόντος λείπουν ή είναι περιορισμένου χαρακτήρα συνεκτικά στοιχεία κατά φύλο για ζητήματα αναπηρίας και για υπηρεσίες που έχουν σχέση με την αναπηρία στα κράτη μέλη, συμπεριλαμβανομένων συγκεκριμένων δεικτών και πληροφοριών που αφορούν τον αριθμό και την ποιότητα ιδρυμάτων εγκλεισμού και οίκων διαμονής, και ότι η Eurostat θα πρέπει να παράσχει περισσότερα ετήσια στοιχεία ειδικά όσον αφορά το φύλο για άτομα με αναπηρίες και για αυτούς που αναλαμβάνουν τη φροντίδα τους·
 20. εκφράζει απογοήτευση αναφορικά με την έλλειψη διαφάνειας και την περιορισμένη εμπλοκή ατόμων με αναπηρία στη συγκέντρωση στοιχείων και στη διαβούλευση και θεωρεί ότι η Επιτροπή πρέπει να ενθαρρύνει τη συμμετοχή ατόμων με αναπηρία σε διαδικασίες διαβούλευσης οι οποίες πρέπει να είναι πλήρως προσβάσιμες σύμφωνα με τις εμπειρίες των ΜΚΟ, να είναι σχεδιασμένες κατά τέτοιο τρόπο ώστε να επιτρέπουν τη διατύπωση συγκεκριμένων παρατηρήσεων και να υποστηρίζονται από αποτελεσματικές εκστρατείες ενημέρωσης· τονίζει ότι, στη διαβούλευση της Επιτροπής η οποία πραγματοποιήθηκε, το 2009, στην κεντρική ιστοθέση της, ελήφθησαν μόνο 336 απαντήσεις από την κοινωνία των πολιτών, γεγονός που καταδεικνύει ότι οι ενημερωτικές εκστρατείες δεν έφτασαν στις ομάδες-στόχους, και ότι το διαδικτυακό μέσο δεν ήταν προσβάσιμο για τους τυφλούς που χρησιμοποιούν εκφωνητές κειμένου οθόνης· καλεί τα κράτη μέλη να διασφαλίσουν ότι σε όλες τις διαδικασίες υλοποίησης σε όλα τα επίπεδα τα άτομα με αναπηρίες και οι οργανώσεις τους θα συμπεριλαμβάνονται στη διαδικασία (όπως ορίζεται στο άρθρο 33 της UN CRPD)·
 21. καλεί την Επιτροπή να επιταχύνει τη διαδικασία παρακολούθησης, συνεργασίας και ανταλλαγής ορθών πρακτικών, μεταξύ κρατών μελών, ιδιαίτερα αναφορικά με τη συγκέντρωση συγκρίσιμων στοιχείων, ειδικά για κάθε φύλο, και δεικτών μέτρησης της

- προόδου, προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι που έχουν τεθεί τόσο σε εθνικό όσο και σε κοινοτικό επίπεδο· τονίζει ότι οι μετρήσεις θα πρέπει να βασίζονται στις ανάγκες των ατόμων με αναπηρία και όχι μόνο στις ιατρικές πτυχές, αλλά θα πρέπει επίσης να περιλαμβάνουν κοινωνικές, σχετικές με την απασχόληση και περιβαλλοντικές πτυχές· τονίζει παράλληλα τη σπουδαιότητα των συντονισμένων προσπαθειών για την καταπολέμηση της κατάχρησης του συστήματος και των ψευδο-αναπηριών·
22. υπενθυμίζει ότι η καταχώριση των ατόμων με αναπηρίες σε υπηρεσίες και για υποστήριξη που βασίζεται στον δημόσιο προϋπολογισμό δεν πρέπει να οδηγεί σε παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους και της ιδιωτικής τους ζωής, προκαλώντας στιγματισμό·
23. τονίζει ότι η δημογραφική αλλαγή θα οδηγήσει επίσης σε αυξημένο αριθμό ηλικιωμένων ατόμων με αναπηρίες, εφόσον, με την επιμήκυνση του προσδόκιμου ζωής, περισσότερα άτομα θα βιώσουν την έλευση μιας αναπηρίας· θα υπάρξει επομένως συνεχώς και μεγαλύτερη ανάγκη για την ανάπτυξη και το σχεδιασμό υπηρεσιών και λύσεων οι οποίες είναι προς όφελος αφενός των ατόμων με αναπηρίες, ανεξάρτητα από την ηλικία τους, και αφετέρου για τους ηλικιωμένους με ή χωρίς αναπηρίες·
24. ενθαρρύνει τις συμμαχίες μεταξύ των δύο κοινωνικών ομάδων, προκειμένου να συμβάλουν στην καινοτόμο ανάπτυξη που θα βασίζεται επίσης στην απασχόληση και στην κοινωνική ανάπτυξη στα κράτη μέλη, και προκειμένου να ανταποκριθούν στις νέες απαιτήσεις που προκύπτουν από τη γηράσκουσα κοινωνία και τις δημογραφικές αλλαγές·
25. καλεί την Επιτροπή να ενισχύσει τόσο τις κυρώσεις όσο και τα θετικά κίνητρα ώστε τα κράτη μέλη να εφαρμόσουν το άρθρο 16 του κανονισμού 1083/2006/ΕΚ και να σεβαστούν τις νομικά δεσμευτικές απαιτήσεις του· καλεί την Επιτροπή να ενισχύσει τις διατάξεις κατά των διακρίσεων και τις διατάξεις για την προσβασιμότητα στη μελλοντική πολιτική συνοχής 2014-2020 και να παρακολουθεί και να αξιολογεί την ορθή εφαρμογή των προγραμμάτων ευρωπαϊκής χρηματοδότησης και τη χρήση των ευρωπαϊκών ταμείων·
26. καλεί την Επιτροπή να προωθήσει τη χρήση των ευρωπαϊκών διαρθρωτικών ταμείων, ιδίως του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης, προκειμένου να βελτιωθεί η προσβασιμότητα σε αγαθά και υπηρεσίες και στο δομημένο περιβάλλον μέσω της χρήσης των ευρωπαϊκών κονδυλίων·
27. αναγνωρίζει ότι η ελεύθερη κυκλοφορία συνιστά θεμελιώδες δικαίωμα στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Ένωσης· τονίζει ότι επιδρά θετικά στην ποιότητα ζωής και στη συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία και των οικογενειών τους στην κοινωνία και στην αγορά εργασίας, σε ό,τι αφορά κυρίως την καλύτερη πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας και δίνοντας περισσότερη προσοχή στα άτομα με αναπηρία από χρόνιες παθήσεις προκειμένου να μειωθούν οι ανισότητες στον τομέα της υγείας σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση·
28. σημειώνει ότι, σε μια Ευρώπη που προωθεί την ισότητα και την ελεύθερη κυκλοφορία των πολιτών της στο εσωτερικό της επικράτειάς της, τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία διαφέρουν από το ένα κράτος στο άλλο·
29. τονίζει ότι οι προσβάσιμες μεταφορές επιτρέπουν στα άτομα με αναπηρίες να συμμετάσχουν στην αγορά εργασίας ευκολότερα και, ως εκ τούτου, βοηθούν στην καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού·
30. καλεί την Επιτροπή και τα κράτη μέλη να ολοκληρώσουν ταχύτερα την προσβασιμότητα στις υπηρεσίες μέσω διαφόρων στρατηγικών για την κατάργηση των εμποδίων πρόσβασης σε αυτές της τεχνολογίες, όπως π.χ. με τη μείωση των τιμών, καθώς και με τις εμβληματικές πρωτοβουλίες της στρατηγικής Ευρώπη 2020 που έχουν σχεδιασθεί για να επιτευχθούν οι στόχοι της στρατηγικής Ευρώπη 2020·
31. υπενθυμίζει ότι η κινητικότητα συνιστά βασικό ζήτημα της ευρωπαϊκής στρατηγικής για την απασχόληση και ότι τα εμπόδια που αφορούν ειδικότερα τη διασφάλιση μιας αξιοπρεπούς και ανεξάρτητης ζωής για τα άτομα με αναπηρία στην ΕΕ εξακολουθούν να είναι πολύ μεγάλα, σε ό,τι αφορά κυρίως τη φορητότητα των παροχών και των ενισχύσεων

- καθώς και την πρόσβαση στις εγκαταστάσεις ή την απαραίτητη προσωπική βοήθεια·
32. τονίζει ότι τα άτομα με αναπηρία, βάσει της οδηγίας για την εφαρμογή των δικαιωμάτων των ασθενών για διασυνοριακή υγειονομική περίθαλψη (2011/24/ΕΕ), δικαιούνται διασυνοριακή υγειονομική περίθαλψη και πρέπει να τους παρέχεται ισότιμη πρόσβαση σε υγειονομική περίθαλψη σε οποιοδήποτε κράτος μέλος της ΕΕ, ιδίως εάν χρήζουν ιδιαίτερα εξειδικευμένης μέριμνας·
 33. ζητεί την καλύτερη και αμοιβαία αναγνώριση της κατάστασης της αναπηρίας σε όλα τα κράτη μέλη· καλεί τα κράτη μέλη να προβούν σε ανταλλαγή ορθών πρακτικών προκειμένου να υπάρξει προσέγγιση των εθνικών συστημάτων όσον αφορά την εκτίμηση του βαθμού ή των βαθμών αναπηρίας σε ολόκληρη την ΕΕ, ούτως ώστε να διασφαλισθεί η καλύτερη κινητικότητα των ατόμων με αναπηρίες·
 34. υπογραμμίζει την ανάγκη να ενθαρρυνθούν τα κράτη μέλη να αναγνωρίζουν τη συμμετοχή και τη μη αμειβόμενη εργασία εκείνων - κυρίως γυναικών - που φροντίζουν άτομα με αναπηρίες, στα εθνικά συστήματα κοινωνικής ασφάλισης και κατά τη συνταξιοδότησή τους· τονίζει ότι πρέπει να δίδεται ιδιαίτερη προσοχή σε αυτές τις γυναίκες·
 35. αναγνωρίζει τη σημασία της σύστασης 98/376/ΕΚ του Συμβουλίου της 4ης Ιουνίου 1998 σχετικά με ένα δελτίο στάθμευσης για άτομα με αναπηρία που ορίζει ότι το εν λόγω δελτίο πρέπει να διατίθεται σε τυποποιημένη μορφή και να αναγνωρίζεται από όλα τα κράτη μέλη προκειμένου να διευκολύνεται η χρήση του αυτοκινήτου από τον κάτοχο του δελτίου· σημειώνει ότι ένας ενοποιημένος χάρτης της ΕΕ για τα δικαιώματα των ταξιδιωτών και σε σχέση με την απόκτηση και την ανανέωση των αδειών οδήγησης και τυχόν άλλων αδειών ή εγγράφων που ενδέχεται να απαιτούνται για τη διευκόλυνση της κινητικότητας μεταξύ των κρατών μελών, είναι βασικής σημασίας για την ένταξη των ατόμων με αναπηρία στο κοινωνικό σύνολο σε όλα τα κράτη μέλη· αναγνωρίζει ότι καινοτόμες μορφές εργαλείων ελεύθερης επικοινωνίας για τους τυφλούς και τους κωφούς, όπως προσβάσιμες υπηρεσίες πληροφοριών με ειδική αναφορά στις επιγραμμικές υπηρεσίες, είναι επίσης βασικές επίσης για τον απόλυτο σεβασμό των δικαιωμάτων τους· τούτο περιλαμβάνει εκδόσεις εύκολες στην ανάγνωση για άτομα με γνωστικές και διανοητικές αναπηρίες· ζητεί τη μείωση των εμποδίων στην ελευθερία κυκλοφορίας ατόμων με αναπηρίες, μέσω της υιοθέτησης μιας ευρωπαϊκής κάρτας κινητικότητας, που θα βασίζεται στην αμοιβαία αναγνώριση που διαθέτουν τα κράτη μέλη για τις κάρτες αναπηρίας και τις παροχές και τα δικαιώματα που αφορούν την αναπηρία έτσι ώστε να καταστεί ευκολότερο για άτομα με αναπηρίες να μελετούν, να εργάζονται και να ταξιδεύουν χρησιμοποιώντας επίσης το πλαίσιο ανοικτής μεθόδου συντονισμού· ζητεί τη δημιουργία μιας περισσότερο ενημερωτικής ιστοσελίδας από την Επιτροπή που θα στοχεύει άτομα με αναπηρίες, η οποία θα εξηγήει τα δικαιώματά τους και θα παρέχει πρόσθετη συγκεκριμένη ενημέρωση όσον αφορά τα ταξίδια·
 36. ζητεί από την Επιτροπή και τα κράτη μέλη να θεσπίσουν τα αναγκαία μέτρα για την προώθηση της πρόσβασης χωρίς φυσικά εμπόδια στους χώρους εργασίας και στις κατοικίες για άτομα με αναπηρία ως μέσο που θα διευκολύνει την ένταξή τους στον εργασιακό βίο·
 37. τονίζει ότι οι καινοτόμες και βασισμένες στη γνώση οικονομίες δεν είναι δυνατόν να αναπτυχθούν χωρίς προσβάσιμα περιεχόμενα και μορφές φιλικές στα άτομα με αναπηρία που θα διέπονται από δεσμευτική νομοθεσία, όπως προσβάσιμες ιστοσελίδες για τυφλούς και υποτιτλισμένο υλικό για τους βαρήκοους συμπεριλαμβανομένων των υπηρεσιών των μέσων μαζικής ενημέρωσης, διαδικτυακών υπηρεσιών διαθέσιμων για άτομα που χρησιμοποιούν νοηματικές γλώσσες, εφαρμογών έξυπνων τηλεφώνων και απτικών και φωνητικών βοηθημάτων στα δημόσια μέσα ενημέρωσης·
 38. ζητεί από την Επιτροπή και τα κράτη μέλη να ακολουθήσουν μια διττή προσέγγιση, στο πλαίσιο της οποίας η δεσμευτική νομοθεσία και τα πρότυπα θα θεωρούνται συμπληρωματικά μέσα, αναγκαία για την επίτευξη προσβασιμότητας· τονίζει ότι η νομοθεσία πρέπει να ορίζει ένα πλαίσιο που είναι βιώσιμο δεδομένων των ραγδαίων

- εξελίξεων στον τομέα των ΤΠΕ· σημειώνει ότι τα πρότυπα θα πρέπει να είναι εξελισσόμενα εργαλεία τα οποία μπορούν να εξασφαλίσουν εφαρμογή της νομοθεσίας·
39. έχει επίγνωση της έλλειψης ισότιμης πρόσβασης στην υγειονομική περίθαλψη, συμπεριλαμβανομένης της πρόσβασης σε πληροφόρηση σχετικά με την υγεία και την υγειονομική περίθαλψη, και καλεί την Επιτροπή να επισπεύσει το έργο της όσον αφορά συστάσεις που θα υποστηρίζουν την ισότιμη πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας και την ισότιμη πρόσβαση στην πληροφόρηση σχετικά με την υγεία και την υγειονομική περίθαλψη·
 40. τονίζει ότι, προκειμένου να επιτευχθεί η ενεργός συμμετοχή των ατόμων με αναπηρίες σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής, πρέπει να καταβληθούν προσπάθειες, ώστε να παρασχεθούν λύσεις επικοινωνίας για άτομα με νοητικές αναπηρίες (π.χ. ευανάγνωστοι ιστότοποι), και βοηθητικά και εναλλακτικά μέσα επικοινωνίας για άτομα με σύνθετες επικοινωνιακές ανάγκες·
 41. καλεί τα κράτη μέλη, με τη συνδρομή της Επιτροπής, να ενθαρρύνουν την ένταξη και αποδοχή στην κοινωνία των ατόμων με αναπηρία βελτιώνοντας την πρόσβασή τους σε αθλητικές, ψυχαγωγικές και πολιτιστικές εγκαταστάσεις και δραστηριότητες, συμπεριλαμβανομένων της προώθησης και της ανταλλαγής μεταξύ κρατών μελών πολιτιστικού υλικού προσβάσιμου σε άτομα με μειωμένη όραση σύμφωνα με το ψήφισμα του Συμβουλίου της 6ης Μαΐου 2003 σχετικά με την προσβασιμότητα σε πολιτιστικές υποδομές και πολιτιστικές δραστηριότητες ατόμων με αναπηρίες (2003/C 134/05)·
 42. καλεί τα κράτη μέλη να καλύψουν τις ελλείψεις στη νομοθεσία για την προσβασιμότητα, ιδίως όσον αφορά τις δημόσιες μεταφορές, τη νομοθεσία σχετικά με τα δικαιώματα των επιβατών, συμπεριλαμβανομένων των ζημιών του εξοπλισμού κινητικότητας, των υπηρεσιών των ηλεκτρονικών συστημάτων πληροφόρησης και των κανόνων για το δημόσιο δομημένο περιβάλλον και τις υπηρεσίες·
 43. είναι της άποψης ότι ίσες ευκαιρίες δεν μπορεί να σημαίνει ίδιοι όροι και συνθήκες για τα άτομα με διαφορετικές ανάγκες, και, ως εκ τούτου πιστεύει ότι τα άτομα με διάφορες αναπηρίες πρέπει να μπορούν να έχουν πρόσβαση σε κατάλληλα μέσα που θα τους επιτρέπουν να αγοράζουν αγαθά και υπηρεσίες δημιουργώντας πραγματικά ίσες ευκαιρίες·
 44. επανεπιβεβαιώνει ότι πρέπει να διασφαλιστεί μια καθολική, αποτελεσματική πρόσβαση χωρίς διακρίσεις για τα άτομα με αναπηρίες στην κοινωνική προστασία, στα κοινωνικά οφέλη, στην υγειονομική περίθαλψη, στην εκπαίδευση και πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες που διατίθενται στο κοινό, όπως π.χ. στέγαση, τηλεπικοινωνίες και ηλεκτρονικές επικοινωνίες, πληροφόρηση, περιλαμβανομένης της πληροφόρησης σε προσβάσιμη μορφή, χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες, πολιτιστικά και ψυχαγωγικά αγαθά, κτίρια που είναι ανοιχτά στο κοινό, μέσα μεταφοράς και άλλοι δημόσιοι χώροι και εγκαταστάσεις·
 45. τονίζει ότι η ένταξη στον κόσμο της εργασίας και η οικονομική ανεξαρτησία αποτελούν εξαιρετικά σημαντικούς παράγοντες για την κοινωνική ένταξη των ατόμων με αναπηρίες·
 46. επιβεβαιώνει ότι τα προϊόντα, τα αγαθά και οι υπηρεσίες, περιλαμβανομένων των τροποποιημένων εκδοχών αυτών, δεν θα πρέπει να κάνουν διακρίσεις και ότι, ως εκ τούτου, δεν μπορούν να κοστίζουν περισσότερο για τα άτομα με αναπηρία·
 47. θεωρεί ότι οι ΜΜΕ διαδραματίζουν θεμελιώδη ρόλο για την πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία στην απασχόληση, καθώς μπορούν να αποτελέσουν το κατάλληλο περιβάλλον εργασίας για να αναδείξουν τις ατομικές και επαγγελματικές τους ικανότητες· τονίζει συνεπώς ότι στις ΜΜΕ πρέπει να παρέχονται όχι μόνο όλες οι πληροφορίες σχετικά με τα μέτρα διευκόλυνσης και υποστήριξης που συνδέονται με την πρόσληψη ατόμων των προστατευόμενων κατηγοριών, αλλά και όλες οι πληροφορίες που αφορούν τις τεχνολογίες και τις σπουδές για να καταστούν τα άτομα με αναπηρίες αυτόνομοι και ενεργοί επαγγελματίες·
 48. τονίζει την εξαιρετική σημασία της απασχόλησης ατόμων με αναπηρία στην κανονική

- αγορά εργασίας· έχει επίγνωση της μεγάλης ανάγκης για περισσότερο ευέλικτες νομικές μορφές σχέσεων απασχόλησης με έμφαση σε σύγχρονες μορφές σχέσεων μεταξύ εργοδότη και εργαζόμενου, και καλεί την Επιτροπή και τις κυβερνήσεις των κρατών μελών να εγκρίνουν νομικά και χρηματοδοτικά μέτρα που θα υποστηρίξουν αποτελεσματικά την απασχόληση των ατόμων με αναπηρίες·
49. καλεί τα κράτη μέλη να βελτιώσουν και να προσαρμόσουν τις ενεργητικές πολιτικές τους για την απασχόληση ώστε αυτές να επιτρέπουν όχι μόνο την είσοδο των ατόμων με αναπηρία στην αγορά εργασίας, αλλά και την παραμονή τους σε αυτή· προτείνει να δρομολογηθούν πρωτοβουλίες προσαρμοσμένες στις επιμέρους ανάγκες των μορφών αναπηρίας περιλαμβάνοντας σχέδια και επαγγελματικό προσανατολισμό από τη στιγμή που τα άτομα που έχουν ανάγκη εγγράφονται στις ειδικές για τον σκοπό αυτόν συσταθείσες υπηρεσίες·
50. τονίζει ότι τα προστατευόμενα εργαστήρια και οι ολοκληρωμένοι χώροι εργασίας, αν και δεν μπορούν να εξομοιωθούν με τη συμμετοχή στην ανοικτή αγορά εργασίας, αποτελούν πολύτιμους τρόπους συνοδείας και υποστήριξης όλων των ατόμων με διαφορετικές αναπηρίες και σε διαφορετικό στάδιο ζωής, περιλαμβανομένου και του αξιοπρεπούς καταλύματος στη μετάβαση προς μια ανοικτή αγορά εργασίας· είναι της άποψης ότι η αδικαιολόγητη άρνηση αξιοπρεπούς καταλύματος (άρθρο 5 της οδηγίας 2000/78/EK) θα πρέπει να θεωρηθεί μορφή διάκρισης, σύμφωνα με το άρθρο 2 της UN CRPD· σημειώνει ότι σε ορισμένα κράτη μέλη, προστατευόμενα εργαστήρια και ποσοστώσεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως μεταβατικά μέτρα στην ανοικτή αγορά εργασίας, κάνοντας χρήση ειδικών διευκολύνσεων για άτομα με αναπηρίες και για προσωπικό καταρτισμένο να ανταποκριθεί στις ανάγκες τους· τονίζει ότι, στις μεγάλες επιχειρήσεις, θα πρέπει να είναι ευπρόσδεκτη η παρουσία εκπροσώπων των ατόμων με αναπηρία, επιτρέποντάς τους να μιλούν για τους ίδιους, όπως επίσης θα ήταν ευπρόσδεκτη μια ενίσχυση στενότερης συνεργασίας μεταξύ σχετικών τοπικών ΜΚΕ και ΜΜΕ· τονίζει ότι θα πρέπει να ενισχύονται οι προσωπικοί βοηθοί εφόσον αυτό είναι αναγκαίο, αφού αυτό θα βελτιώνει σημαντικά τις ευκαιρίες για άτομα με αναπηρίες να αποκτήσουν πρόσβαση στην αγορά εργασίας·
51. τονίζει τη σημασία των προγραμμάτων μετάβασης τα οποία, καταρχάς, παρέχουν ευκαιρίες εργασίας, ξεκινώντας από το προστατευόμενο εργαστήριο και συνεχίζοντας στην ανοικτή αγορά εργασίας, και, κατά δεύτερον, δημιουργούν ένα περισσότερο ευέλικτο πλαίσιο για τη μετάβαση από την επαγγελματική επιμόρφωση σε άλλες μορφές απασχόλησης στο πλαίσιο της εφαρμογής της στρατηγικής Ευρώπη 2020·
52. καλεί τα κράτη μέλη να ενισχύσουν και να βελτιώσουν τις ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης που υιοθετούν για την ένταξη των ατόμων με αναπηρία στην εργασία, καθώς επίσης και την αποτελεσματικότητα των αρμόδιων εθνικών φορέων·
53. σημειώνει ότι τα κράτη μέλη θα πρέπει, ως προτεραιότητα, να συμφωνήσουν και να εγκρίνουν το συντομότερο δυνατό την πρόταση οδηγίας του Συμβουλίου για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης μεταξύ ατόμων ανεξαρτήτως θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού (COM(2008)0426)· καλεί την Επιτροπή να συνεχίσει να υποστηρίζει την υπέρβαση των τεχνικών δυσκολιών εντός του Συμβουλίου προκειμένου να εξασφαλιστεί η επίτευξη μιας ταχείας συμφωνίας· σημειώνει ότι η πολιτική κατά των διακρίσεων διαδραματίζει καίριο ρόλο στην προώθηση της κοινωνικής ένταξης και της απασχόλησης για άτομα με αναπηρία·
54. ζητεί την αναθεώρηση της ευρωπαϊκής νομοθεσίας για τις δημόσιες προμήθειες προκειμένου τα κριτήρια προσβασιμότητας να καταστούν υποχρεωτικά για την εφαρμογή των κριτηρίων επιλογής που στοχεύουν στην προώθηση της κοινωνικής ένταξης, της καινοτομίας και της προσβασιμότητας για τα άτομα με αναπηρία·
55. τονίζει ότι, παρά τις υφιστάμενες διαφορές μεταξύ των επιμέρους κρατών μελών, η μεγάλη πλειονότητα των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης δεν προσφέρει την κατάλληλη ευελιξία ώστε να επιτρέπει τη λήψη κοινωνικών παροχών και παράλληλα την παραμονή

- του δικαιούχου στην αγορά εργασίας· ζητεί την αναθεώρηση των εν λόγω συστημάτων προκειμένου τα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης να γίνουν πιο ενεργά και οι παροχές και η μερική αναπηρία να μπορούν να είναι συμβατές με την παραμονή στην αγορά εργασίας·
56. υπενθυμίζει ότι η ίδια η Επιτροπή, στην ανακοίνωσή της σχετικά με μια ευρωπαϊκή στρατηγική για την αναπηρία, εκφράζει ανησυχίες σχετικά με τη χαμηλή διαθεσιμότητα υποτίτλων και ακουστικής περιγραφής στην τηλεόραση στην Ευρωπαϊκή Ένωση· υπογραμμίζει, ιδίως, το γεγονός ότι μια πανευρωπαϊκή εκστρατεία για τη διασφάλιση ευρύτερης πρόσβασης σε υποτίτλους στην τηλεόραση στην Ευρωπαϊκή Ένωση διενεργείται επί σειρά ετών από οργανώσεις κωφών και βαρήκων με την υποστήριξη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου· ζητεί την προσεκτικότερη υλοποίηση της υποχρέωσης των κρατών μελών βάσει της οδηγίας 2007/65/ΕΚ για την ενθάρρυνση των ραδιοτηλεοπτικών σταθμών να διασφαλίσουν μεγαλύτερη προσβασιμότητα σε υπηρεσίες μέσω ενημέρωσης για άτομα με προβλήματα όρασης ή ακοής· καλεί την Επιτροπή να προβλέψει συγκεκριμένες δυνατότητες χρηματοδότησης για τους δημόσιους ραδιοτηλεοπτικούς σταθμούς προκειμένου να τους βοηθήσει να θεσπίσουν το πλαίσιο των υπηρεσιών υποτίτλων και ακουστικής περιγραφής στα προγράμματά τους·
57. είναι της γνώμης ότι το επίπεδο απασχόλησης των ατόμων με αναπηρίες σε ολόκληρη την Ευρώπη είναι δραματικά χαμηλό και υπενθυμίζει στα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα ότι οι στόχοι της στρατηγικής Ευρώπη 2020 δεν μπορούν να επιτευχθούν εάν δεν βελτιωθεί η κατάσταση αυτών των ατόμων· ως εκ τούτου, η κοινωνία πρέπει να εξοικειωθεί με την αναπηρία και να την αποδεχτεί, μεταξύ άλλων και σε επίπεδο προσχολικής αγωγής και πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης·
58. αναφέρει ότι τα σημερινά συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης δεν αρκούν για να αποτρέψουν το υψηλό ποσοστό των ατόμων με αναπηρία που εγκαταλείπουν το σχολείο χωρίς πρόσθετες δημόσιες πολιτικές που προσφέρουν ειδική μαθησιακή υποστήριξη, αφού το στοιχείο που συνδέεται με το στόχο της στρατηγικής Ευρώπη 2020 συνιστά μείωση λιγότερη από 10%· τονίζει ότι αυτό οδηγεί σε σημαντικά κοινωνικά μειονεκτήματα και μειονεκτήματα όσον αφορά την απασχόληση, που έχουν αποτέλεσμα τη φτώχεια μεταξύ ατόμων με αναπηρία, ειδικότερα κατά τη διάρκεια της παρούσας οικονομικής κρίσης· δεδομένου του υψηλού ποσοστού ατόμων με αναπηρία που εγκαταλείπουν το σχολείο και υπό το πρίσμα των συμπερασμάτων του Συμβουλίου της 11ης Μαΐου 2010 σχετικά με την κοινωνική διάσταση της εκπαίδευσης και της κατάρτισης, τονίζει την ανάγκη για επένδυση σε αποτελεσματικά (περιλαμβανομένων εναλλακτικών) εκπαιδευτικά και προγράμματα (επαγγελματικής) κατάρτισης και την προώθηση αυτών που θα είναι προσαρμοσμένα στα χαρακτηριστικά, τις δεξιότητες και τις ανάγκες ατόμων με αναπηρία, σημειώνει δε ότι αυτό απαιτεί τη διαθεσιμότητα επαρκούς αριθμού εξειδικευμένου και δραστήριου επαγγελματικού δυναμικού με σωστά και κατάλληλα προγράμματα, καθώς και την πρόβλεψη τέτοιων προγραμμάτων στη διδασκόμενη ύλη όλων των επαγγελματικών ιδρυμάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης και των ιδρυμάτων ανώτερης εκπαίδευσης, καθώς επίσης στη μη διδασκόμενη ύλη που απευθύνεται σε άτομα με αναπηρία, με σκοπό να καταπολεμηθούν οι αρνητικές συμπεριφορές έναντι παιδιών με αναπηρία και προκειμένου αυτά να αποκτήσουν τα κατάλληλα προσόντα για τη σύγχρονη και ανοικτή αγορά εργασίας· καλεί τα κράτη μέλη και την Επιτροπή να παράσχει σε άτομα με αναπηρία τη δυνατότητα καλύτερης πρόσβασης στην ενημέρωση σχετικά με τα υφιστάμενα προγράμματα κινητικότητας και εκπαίδευσης, καθώς και ισότιμη πρόσβαση στα προγράμματα δια βίου μάθησης· σημειώνει ότι απαιτείται η ενσωμάτωση της διάστασης της πολιτικής κατά των διακρίσεων στη στρατηγική Ευρώπη 2020 και στις εμβληματικές πρωτοβουλίες της, προκειμένου να τηρηθεί το άρθρο 24 της UN CRPD·
59. επιβεβαιώνει ότι η εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς πρέπει να βρίσκεται στο επίκεντρο, κυρίως στο πλαίσιο της αναγνώρισης της αποκτηθείσας πείρας, και, συνεπώς, πρέπει αυτό να τονιστεί στο πλαίσιο του στρατηγικού πλαισίου για την ευρωπαϊκή συνεργασία στην εκπαίδευση και την κατάρτιση («ΕΚ 2020») καθώς και στην εμβληματική πρωτοβουλία για τις νέες δεξιότητες και θέσεις απασχόλησης της στρατηγικής Ευρώπη 2020· σημειώνει

- επιπλέον την ανάγκη για νέες και κατάλληλες κατευθυντήριες γραμμές και τη σωστή χρήση των ΤΠ στα σχολεία και στο σπίτι για την παροχή εξατομικευμένης και προσαρμοσμένης βοήθειας·
60. τονίζει ότι για όλα τα παιδιά, συμπεριλαμβανομένων των παιδιών με αναπηρίες, πρέπει να διασφαλισθεί το δικαίωμα καθολικής πρόσβασης σε όλους τους τομείς και όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης σε όλα τα εκπαιδευτικά ιδρύματα· καλεί την Επιτροπή και τα κράτη μέλη να εντατικοποιήσουν τη γενική πληροφόρηση των οικογενειών με παιδιά με αναπηρίες ώστε να εξασφαλίζεται η έγκαιρη αναγνώριση και υποστήριξη και να ανοίγονται δυναμικές λύσεις για τις συγκεκριμένες ανάγκες τους· τονίζει τη σημασία της κρατικής υποστήριξης στις οικογένειες ατόμων με αναπηρία, όσον αφορά χρηματοδότηση, υποστήριξη (συμπεριλαμβανομένων των υπηρεσιών φροντίδας παιδιών), παροχή υγειονομικής περίθαλψης, ψυχολογική στήριξη και ανταλλαγή εμπειριών, καθώς και περισσότερο ευέλικτα ωράρια εργασίας για (έναν από) τους γονείς με παιδιά με αναπηρία· προτρέπει τα κράτη μέλη να δημιουργήσουν ειδικές και προσβάσιμες θυρίδες όπου θα μπορούν να παρέχονται πληροφορίες και συμβουλές διοικητικής φύσεως· καλεί τα κράτη μέλη να υποστηρίξουν τις οικογένειες ατόμων με αναπηρία και τους επαγγελματίες που εργάζονται στα εθνικά συστήματα υγείας μέσω στοχοθετημένων μέτρων ενημέρωσης και κατάρτισης και με τη συμμετοχή των ενώσεων των ασθενών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και παρακολούθησης·
 61. υπογραμμίζει ότι οι εργοδότες πρέπει να επιτρέπουν στα άτομα με αναπηρίες να καταλαμβάνουν μια θέση εργασίας, εφόσον διαθέτουν τα προσόντα, και να εξελίσσονται, υποστηρίζοντάς τα μέσω κατάρτισης·
 62. τονίζει ότι πρέπει να ενθαρρυνθεί η προώθηση ολοκληρωμένων προγραμμάτων σχολικής εκπαίδευσης-εργασίας που θα επιτρέπουν την άμεση μετάβαση από την εκπαίδευση στον εργασιακό βίο για τα παιδιά με αναπηρία·
 63. τονίζει ότι, όσον αφορά τους νέους με αναπηρία, απαιτείται επίσης μέριμνα για τα ζητήματα κατάρτισης και εκπαίδευσης εκτός σχολικού συστήματος, όπως, για παράδειγμα, στους τομείς της κοινωνικότητας, των μέσων μαζικής ενημέρωσης (στο πλαίσιο των οποίων πρέπει να αναπτύσσεται ολόένα και περισσότερο το κριτήριο της προσβασιμότητας με συστήματα υποτιτλισμού και ακουστικής περιγραφής), του αθλητισμού, της ψυχαγωγίας και των υπαίθριων δραστηριοτήτων, αναλόγως με τις ιδιαιτερότητες κάθε νηπίου ή παιδιού· τονίζει ότι αυτά δεν είναι μόνον απαραίτητα μέσα για την υγιά ανάπτυξη κάθε ατόμου, αλλά αποτελούν και αναπαλλοτρίωτα δικαιώματα αναγνωρισμένα από τον ΟΗΕ·
 64. τονίζει ότι η διά βίου μάθηση αποτελεί έναν πολύ σημαντικό τρόπο για να υποστηριχθεί και να αυξηθεί η προσαρμοστικότητα και η συνέχεια της απασχόλησης των ατόμων με αναπηρίες και ότι αυτό αφορά κυρίως τα άτομα που αποκτούν μια μορφή αναπηρίας στο πλαίσιο της απασχόλησης, και ιδίως τα άτομα που πάσχουν από μια νόσο η οποία στην πορεία προκαλεί αναπηρία·
 65. καλεί την Επιτροπή και τα κράτη μέλη να υποστηρίξουν ή να θεσπίσουν υπηρεσίες αποκατάστασης στον τομέα της υγείας, της εκπαίδευσης, της κατάρτισης, της απασχόλησης, των μέσων για μια ανεξάρτητη διαβίωση, των μεταφορών, κτλ. που θα είναι αποτελεσματικότερες και επικαλυπτόμενες και οι οποίες δεν πρέπει μόνο να παρακολουθούνται και να προσαρμόζονται στις ατομικές ανάγκες, αλλά να βοηθούν και στον μακροπρόθεσμο δημοσιονομικό και αναπτυξιακό σχεδιασμό·
 66. πιστεύει ότι πρέπει να διοχετευθεί καταλληλότερη χρηματοδότηση προς τις οργανώσεις των ατόμων με αναπηρίες· επιμένει ότι για τις εν λόγω οργανώσεις, το ποσοστό συγχρηματοδότησης δεν πρέπει να είναι υψηλότερο του 10% της αξίας των σχεδίων που υποβάλλονται από τις ίδιες, δεδομένων των γνωστών οικονομικών δυσχερειών τους·
 67. τονίζει ότι η εθελοντική κοινωνική εταιρική ευθύνη μπορεί επίσης να αποτελέσει σημαντική δυναμική στην κατάσταση των ατόμων με αναπηρία· ζητεί τη θέσπιση βοήθειας και

- επιδότησεων με ειδική αναφορά στους πόρους και στον προγραμματισμό της ΕΕ, που θα ποικίλουν ανάλογα με τον τύπο της σύμβασης, για εταιρείες και άτομα που προσλαμβάνουν εργαζόμενους με αναπηρία· καλεί τους φορείς και τα ενδιαφερόμενα μέρη να υποστηρίξουν και να εφαρμόσουν ορθές πρακτικές σε αυτόν τον τομέα με ειδική αναφορά στις γυναίκες με παιδιά με αναπηρία·
68. επαναβεβαιώνει ότι η κατάρτιση των δημόσιων υπαλλήλων των θεσμικών οργάνων της ΕΕ και των κρατών μελών στην υποδοχή και στην ενημέρωση ατόμων με αναπηρία θα πρέπει να αποτελεί τον κανόνα και ότι η πρόσβαση σε δημόσια νομικά έγγραφα και διαδικασίες θα πρέπει να υποστηρίζεται από συγκεκριμένες δράσεις· καλεί τα θεσμικά όργανα της ΕΕ να αποτελέσουν παράδειγμα όσον αφορά την απασχόληση ατόμων με αναπηρίες και προτρέπει τα κράτη μέλη να επιδιώξουν επίσης την υλοποίηση αυτής της στρατηγικής·
69. τονίζει ότι οι πολιτικές ενθάρρυνσης και στήριξης της αυτοαπασχόλησης πρέπει να λαμβάνουν δεόντως υπόψη την ένταξη των ατόμων με αναπηρία τόσο στην αγορά εργασίας όσο και στην οικονομική δραστηριότητα, δεδομένου ότι αποτελεί πηγή ευελιξίας η οποία σε πολλές περιπτώσεις επιτρέπει την υπέρβαση των περιορισμών και των εμποδίων που υπάρχουν στους χώρους εργασίας· καλεί τα κράτη μέλη να θεσπίσουν περισσότερο κατάλληλες και περισσότερο αποτελεσματικές ενισχύσεις για τις πολιτικές αυτοαπασχόλησης που αφορούν αυτή την κοινωνική ομάδα·
70. καλεί την Επιτροπή να παρουσιάσει με αποτελεσματικότερο τρόπο τα πλεονεκτήματα της προσβασιμότητας και να ενσωματώσει τη διάσταση του κόστους και των δαπανών ως προς τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος χωρίς φραγμούς για όλους, με ιδιαίτερη έμφαση στη γηράσκουσα κοινωνία·
71. ενθαρρύνει τη δημιουργία ειδικών μορφών άδειας έτσι ώστε οι γονείς να μπορούν να φροντίζουν τα παιδιά τους με αναπηρία· υποστηρίζει επίσης ότι η δέσμευση και η εργασία των γονέων που έχουν παιδιά με αναπηρία θα πρέπει να αναγνωρίζεται ως επαγγελματική εμπειρία και θα πρέπει να λαμβάνεται ειδικά υπόψη όταν υπολογίζονται τα συνταξιοδοτικά δικαιώματα·
72. τονίζει ότι η ανεμπόδιστη πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας και σε σύνθετες υπηρεσίες αποκατάστασης δεν ανακόπτει πλήρως την επιδείνωση της υγείας, ιδίως σε μια γηράσκουσα κοινωνία, και για τον λόγο αυτόν ο καθένας φέρει ευθύνη σε σχέση με τις καθημερινές δραστηριότητες και τις καταναλωτικές συνήθειες, προκειμένου να δημιουργηθεί μια βιώσιμη κοινωνία στην οποία θα δίνεται ολοένα μεγαλύτερη αξία στην υγεία, από την πρόληψη έως την αποκατάσταση·
73. καλεί την Επιτροπή να διασφαλίσει επαρκή χρηματοδοτική στήριξη για την κεντρική οργάνωση εκπροσώπησης των ατόμων με αναπηρίες της ΕΕ, καθώς και για τις άλλες ευρωπαϊκές οργανώσεις των ατόμων με περιορισμένες ικανότητες, ούτως ώστε να διευκολυνθεί η πλήρης συμμετοχή στη χάραξη των πολιτικών και στην εφαρμογή της νομοθεσίας για την υλοποίηση των δεσμεύσεων της ΕΣΑ και της UN CRPD και σε άλλες διαδικασίες που αφορούν τη λήψη αποφάσεων αναφορικά με ζητήματα που αφορούν τα άτομα με αναπηρίες·
74. εκφράζει τη λύπη του για το γεγονός ότι τα άτομα με αναπηρία επιβαρύνονται με υπέρογκα έξοδα –επιπλέον έξοδα στα οποία υποβάλλονται λόγω της αναπηρίας τους – στην καθημερινότητά τους, γεγονός που υποβαθμίζει σημαντικά την ποιότητα ζωής τους·
75. καλεί την Επιτροπή, στο πλαίσιο των στόχων της για τη μείωση της φτώχειας, να παρουσιάσει αναλυτικά τα αριθμητικά στοιχεία που αφορούν τη φτώχεια προκειμένου να υπολογισθεί ο αριθμός των ατόμων με αναπηρία που βιώνουν φτώχεια, και να μπορέσουν να επιτευχθούν συγκρίσιμοι στόχοι για τη μείωση της φτώχειας των ατόμων με αναπηρία εντός του πλαισίου της στρατηγικής Ευρώπη 2020·
76. επισημαίνει ότι η εξάλειψη ή η μείωση αυτής της φτώχειας προϋποθέτει την απασχόληση μεγαλύτερου αριθμού ατόμων με αναπηρίες, αυξάνοντας τα καθαρά έσοδα στα δημόσια

- ταμεία μέσω των φόρων και μειώνοντας τον αριθμό των παροχών που χορηγούνται σε άτομα για λόγους ακραίας φτώχειας·
77. επιβεβαιώνει, υπενθυμίζοντας τη δυναμική ώθηση του Ευρωπαϊκού Έτους για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού καθώς και τη νέα ευρωπαϊκή πλατφόρμα κατά της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, ότι η φτώχεια δεν μπορεί να περιοριστεί χωρίς την ένταξη των ατόμων με αναπηρία αρχικά στον τομέα της εκπαίδευσης και αργότερα στην αγορά εργασίας, και την προσαρμογή των πολιτικών εσόδων αναφορικά με τα συστήματα συντάξεων αναπηρίας σύμφωνα με το σημείο 12 των συμπερασμάτων του Συμβουλίου EPSCO που εγκρίθηκαν κατά τη συνεδρίασή του στις 30 Νοεμβρίου 2009, λαμβανομένου υπόψη ότι αυτή η διαδικασία μπορεί να οδηγήσει επίσης στο στιγματισμό ατόμων·
 78. αναγνωρίζει ότι ο έγκαιρος εντοπισμός και η βοήθεια έχουν ζωτική και θεμελιώδη σημασία για τα παιδιά με αναπηρίες και πρέπει να θεωρούνται μακροπρόθεσμες επενδύσεις σε μια γηράσκουσα κοινωνία· παρατηρεί ότι οι οικογένειες των ατόμων με αναπηρίες είναι περισσότερο εκτεθειμένες στον κίνδυνο της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού και ότι χρειάζεται να επιστηθεί ιδιαίτερη προσοχή στα προβλήματα αυτά·
 79. καλεί τα κράτη μέλη να αποφύγουν αδικαιολόγητες περικοπές στην κοινωνική προστασία που παρέχεται στα άτομα με αναπηρία, στο πλαίσιο των πολιτικών λιτότητας ως επακόλουθο της οικονομικής κρίσης, καθώς είναι απαραίτητη για τη διασφάλιση της αξιοπρεπούς διαβίωσης αυτών των ατόμων ως αναφαίρετο δικαίωμα τους·
 80. αναφέρει ότι τα άτομα με αναπηρία αντιμετωπίζουν υψηλό κίνδυνο κοινωνικού αποκλεισμού και φτώχειας και επισημαίνει ότι το ποσοστό φτώχειας των ατόμων με αναπηρία είναι κατά 70% υψηλότερο από το αντίστοιχο των ατόμων χωρίς αναπηρία· τονίζει ότι άτομα με σοβαρές ή πολλαπλές αναπηρίες και μόνοι γονείς με παιδιά με αναπηρίες βρίσκονται στην πλέον ευάλωτη θέση· καλεί την Επιτροπή και τα κράτη μέλη να εγγυηθούν τα δικαιώματά τους και να λάβουν μέτρα για τη βελτίωση της ποιότητας της ζωής τους παρέχοντάς τους, μεταξύ άλλων, πρόσβαση σε πρακτικές πληροφορίες για καθημερινά ζητήματα συμπεριλαμβανομένων της εξοικείωσής τους με διαδικασίες απόκτησης δεξιοτήτων και με υπηρεσίες οι οποίες έχουν αντίκτυπο στην οικογενειακή ζωή·
 81. καλεί το Συμβούλιο και την Επιτροπή να προβούν σε περαιτέρω ενέργειες και να υποβάλλουν τακτικά αναφορές σχετικά με σπάνιες ασθένειες και να παράσχουν πραγματική βοήθεια για την ανάπτυξη των επαφών μεταξύ των γονέων και των ειδικών που ζουν όσο το δυνατόν εγγύτερα στις κατοικίες τους· είναι της άποψης ότι αυτό πρέπει να ληφθεί υπόψη και να αξιολογηθεί στο πλαίσιο του έργου της οργάνωσης INSERM· καλεί την Επιτροπή να προωθήσει τη δημιουργία ευρωπαϊκού δικτύου διαπιστευμένων κέντρων για τη διάγνωση και τη θεραπεία ειδικών μορφών σπάνιων νόσων, προκειμένου να συντονίζει και να παρακολουθεί τις δραστηριότητές τους και τα οφέλη που παρέχονται στους ασθενείς·
 82. επιβεβαιώνει ότι, βάσει των νέων δικαιωμάτων που θεσπίστηκαν στον Χάρτη της ΕΕ, η Επιτροπή υιοθετεί τη σωστή προσέγγιση έναντι των ίσων ευκαιριών: συνεχής και αδιάλειπτη καταπολέμηση των διακρίσεων, υποστήριξη των πολιτικών ενεργούς ένταξης και ευαισθητοποίησης σχετικά με την αναπηρία, συμπεριλαμβανομένων των εννοιών του «σχεδιασμού για όλους» και του «καθολικού σχεδιασμού» και υπογράμμιση της σημασίας των εύλογων προσαρμογών·
 83. καλεί τα κράτη μέλη και την Επιτροπή να επισπεύσουν την επικύρωση και εφαρμογή της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία (UN CRPD) καθώς και των προαιρετικών πρωτοκόλλων αυτής και χαιρετίζει την πρωτοβουλία της Επιτροπής για την προσχώρηση στο προαιρετικό πρωτόκολλο της σύμβασης·
 84. καλεί το Συμβούλιο και την Επιτροπή να εξετάσουν το ενδεχόμενο σύναψης μιας διοργανικής συμφωνίας με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και να καταρτίσουν εντός ενός έτους ειδική σύσταση για τη συμμετοχή του Κοινοβουλίου στην παρακολούθηση της

εφαρμογής της UN CRPD·

85. καλεί το Συμβούλιο να εγκρίνει την πρόταση απόφασης της Επιτροπής για τη σύναψη από την ΕΕ του προαιρετικού πρωτοκόλλου, τονίζοντας το γεγονός ότι ο μηχανισμός που θεσπίζεται από το εν λόγω πρωτόκολλο θα μπορούσε, με τη συμμετοχή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, να οδηγήσει στην εφαρμογή της UN CRPD από την ΕΕ·
86. καλεί την Επιτροπή να αναπτύξει συγκεκριμένες, κατάλληλες και λεπτομερέστερες δράσεις και να θεσπίσει έναν μηχανισμό παρακολούθησης για όλα τα επίπεδα διακυβέρνησης αναφορικά με την υλοποίηση της ΕΣΑ σύμφωνα με τον κατάλογο των δράσεων της ΕΣΑ σε στενή συνεργασία με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο·
87. καλεί τα κράτη μέλη να υποστηρίξουν όσο το δυνατόν περισσότερο κατάλληλα μέτρα και προσαρμοσμένα εργαλεία (εκτός της ιατρικής πτυχής) για μεγαλύτερο επίπεδο ανεξάρτητης διαβίωσης ούτως ώστε να διασφαλίζονται ίσες ευκαιρίες και ενεργός βίος για τα άτομα με αναπηρίες και τις οικογένειές τους·
88. επισημαίνει την ανάγκη παροχής βοήθειας σε όσους μπορούν να εργαστούν και επιθυμούν να παραμείνουν μέρος του εργατικού δυναμικού, ακόμα και αν έχουν χάσει μέρος των λειτουργικών ικανοτήτων τους· καλεί τα κράτη μέλη να προωθήσουν μια νοοτροπία ένταξης χωρίς αποκλεισμούς και να βοηθήσουν στην ενσωμάτωση των ατόμων με μερική ικανότητα εργασίας στην αγορά εργασίας·
89. καλεί τα κράτη μέλη να (επαν)εξετάσουν τις δράσεις και τα εθνικά προγράμματα ή τις στρατηγικές τους που σχετίζονται με την αναπηρία εντός του χρονικού περιθωρίου και του πλαισίου της ΕΣΑ σύμφωνα με τη στρατηγική Ευρώπη 2020 και τη Σύμβαση του ΟΗΕ για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία·
90. καλεί την Επιτροπή να παρουσιάσει μια νομοθετική πρόταση για μια ευρωπαϊκή πράξη για την προσβασιμότητα όπως ανακοινώθηκε στην ΕΣΑ, τονίζοντας την ανάγκη για ισχυρά δεσμευτικά μέτρα σε επίπεδο ΕΕ με σκοπό τη βελτίωση της προσβασιμότητας στα αγαθά και στις υπηρεσίες για τα άτομα με αναπηρίες με έναν σαφή οδικό χάρτη·
91. καλεί από τα κράτη μέλη να υιοθετήσουν, με την υποστήριξη της Επιτροπής, ειδικά κοινωνικά μέτρα διασφάλισης της ισότιμης πρόσβασης στις υγειονομικές υπηρεσίες, περιλαμβανομένων των ποιοτικών υγειονομικών υπηρεσιών και των υπηρεσιών αποκατάστασης για τα άτομα με νοητική ή σωματική αναπηρία·
92. τονίζει τη σημασία της έρευνας για νέες θεραπευτικές μεθόδους που ευνοούν περαιτέρω την κοινωνική ένταξη των ατόμων με αναπηρία· επισημαίνει, στο πλαίσιο αυτό, ότι, για παράδειγμα, αποδεικνύονται αποτελεσματικά το θέατρο και η θεραπευτική επαφή με κατοικίδια, καθώς προωθούν την κοινωνικοποίηση και τη διαπροσωπική επικοινωνία·
93. προτρέπει την Επιτροπή να λάβει τα αναγκαία μέτρα που θα βοηθήσουν τα άτομα με μειωμένη όραση να πραγματοποιούν εμπορικές συναλλαγές·
94. καλεί την Επιτροπή να περιλάβει περισσότερες αναφορές που σχετίζονται με την αναπηρία στην προβλεπόμενη αναθεώρηση της μεταρρύθμισης των δημόσιων συμβάσεων·
95. καλεί την Επιτροπή, σύμφωνα με την έκβαση της συζήτησης που πραγματοποιήθηκε μετά την έκδοση της Πράσινης Βίβλου σχετικά με τις συντάξεις, να υποστηρίξει μια οριζόντια πολιτική σχετικά με την αναπηρία στην επικείμενη Λευκή Βίβλο που αναμένεται να δημοσιευθεί το δεύτερο εξάμηνο του 2011·
96. καλεί την Επιτροπή να αξιολογήσει κατά πόσον τα πρόσθετα μέτρα που λαμβάνονται στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών διαρθρωτικών ταμείων με ιδιαίτερη έμφαση στο Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης θα βοηθήσουν τα άτομα με αναπηρίες που ζουν σε αγροτικές περιοχές να γίνουν ενεργοί πολίτες στην Ευρώπη·
97. καλεί την Επιτροπή και το Συμβούλιο να καταβάλουν κάθε δυνατή προσπάθεια για τη χάραξη κανόνων σχετικά με τον προσωπικό έλεγχο ασφάλειας κατά τη χρήση των

- υπηρεσιών μεταφορών, οι οποίοι θα διασφαλίζουν τα θεμελιώδη δικαιώματα και την αξιοπρέπεια των επιβατών και θα εξυπηρετούν τον σκοπό του ταξιδιού τους, σε ό,τι αφορά κυρίως τις ιατρικές συσκευές, τα βοηθήματα και τον βοηθητικό εξοπλισμό που μπορούν να έχουν μαζί τους κατά τη διάρκεια του ταξιδιού, και να επιτύχουν σαφή, κοινή ερμηνεία των υφιστάμενων απαιτήσεων ασφαλείας, προκειμένου να διασφαλίζεται ότι τα άτομα με αναπηρίες δεν στερούνται της δυνατότητας να ταξιδέψουν –χωρίς κατάλληλη αιτιολόγηση και σε δυσανάλογο βαθμό– απλώς και μόνο για να μην δημιουργηθεί αναστάτωση στον πάροχο της υπηρεσίας·
98. καλεί την Επιτροπή να εντείνει τις προσπάθειες για την επίτευξη εξατομικευμένων υπηρεσιών πλοήγησης για τους τυφλούς και τα άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης, να υποβάλλει ετησίως αναφορές σχετικά με αυτές και να καταθέτει συγκεκριμένες συστάσεις –λαμβάνοντας υπόψη τις δυναμικές τεχνολογικές εξελίξεις– διασφαλίζοντας ότι σημειώνεται πρόοδος και ότι είναι εφικτές οι συνεχείς, πολυτροπικές μεταφορές από πόρτα σε πόρτα, όπως ορίζεται στη Λευκή Βίβλο με τίτλο «Για ένα ανταγωνιστικό και ενεργειακά αποδοτικό σύστημα μεταφορών»·
99. καλεί τα κράτη μέλη να αναθεωρήσουν την παροχή υπηρεσιών υγείας για τα άτομα με αναπηρίες, συμπεριλαμβάνοντας π.χ. μέτρα που σχετίζονται με τη φυσική προσβασιμότητα σε υπηρεσίες, την κατάρτιση και το ιατρικό προσωπικό, την αύξηση της ευαισθητοποίησης, την πληροφόρηση σε προσβάσιμη μορφή, τις τυποποιημένες συμβουλευτικές υπηρεσίες, συμπεριλαμβανομένης της μετάφρασης σε διάφορες γλώσσες, και τις προσαρμοσμένες υπηρεσίες υγείας ανάλογα με τις ανάγκες των ατόμων με αναπηρίες·
100. καλεί την Επιτροπή και τα κράτη μέλη, στο πλαίσιο της στήριξης του αθλητισμού και των δραστηριοτήτων αναψυχής για τα άτομα με αναπηρίες, να αποφεύγονται οι διακρίσεις όταν εντοπίζονται αναπηρίες, και προτρέπει το Συμβούλιο να συνεχίσει τις προσπάθειές του, υπενθυμίζοντας ότι η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης υποσχέθηκε το 1986 να ενισχύσει τον αθλητισμό για τα άτομα με αναπηρίες·
101. καλεί την Επιτροπή και το Συμβούλιο να βελτιώσουν την πρόσβαση των ατόμων με αναπηρίες στο πεδίο των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας, συμπεριλαμβανομένης της αυξημένης ανταλλαγής βέλτιστων πρακτικών, να υποστηρίξουν την ανάπτυξη βέλτιστων μορφών συνεργασίας και να διασφαλίσουν ότι στους παρόχους υπηρεσιών επιβάλλονται κατάλληλες, κοινές και υποχρεωτικές απαιτήσεις όσον αφορά τα άτομα με αναπηρία, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στα άτομα με προβλήματα όρασης·
102. τονίζει ότι, σύμφωνα με το πνεύμα της UN CRPD, η οδηγία 2005/29/ΕΚ για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές –ιδίως η διάταξη σχετικά με τις παραπλανητικές παραλείψεις– αφορά και τα άτομα με αναπηρίες·
103. καλεί την Επιτροπή και το Συμβούλιο να αναλάβουν δράση βάσει της πρακτικής και της εμπειρίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, ώστε να επιτρέψουν την ανεμπόδιστη πρόσβαση των κωφών στις ΤΠΕ, σύμφωνα με τις αποφάσεις του Κοινοβουλίου του 1988 και του 1998, και να υποβάλλουν ετήσιες αναφορές σχετικά με το ζήτημα αυτό στον αρμόδιο ή στους αρμόδιους βουλευτές του ΕΚ·
104. καλεί την Επιτροπή να εκπονήσει μελέτη σχετικά με τα άτομα με προβλήματα όρασης, όπου θα αναλύονται τα χαρακτηριστικά των ψηφιακών οθονών (διεπαφών) των προϊόντων βιομηχανικής και οικιακής χρήσης και εναλλακτικές λύσεις αντίστοιχης πληροφόρησης για τους τυφλούς και θα υποβάλλονται συγκεκριμένες νομοθετικές προτάσεις·
105. καλεί τα κράτη μέλη και την Επιτροπή να αναγνωρίσουν τη νοηματική γλώσσα ως επίσημη γλώσσα στα κράτη μέλη· σημειώνει ότι τα κράτη μέλη θα πρέπει συνεπώς να εργαστούν προς την πιθανότητα μιας τέτοιας αναγνώρισης σύμφωνα με τη Δήλωση των Βρυξελλών της 19ης Νοεμβρίου 2010·
106. καλεί την Επιτροπή να επιστήσει την προσοχή στη συμπερίληψη των συμφερόντων των ατόμων με αναπηρίες, σύμφωνα με τους αναπτυξιακούς στόχους της χιλιετίας των

Ηνωμένων Εθνών, κατά τη διαχείριση της βοήθειας για τις διεθνείς σχέσεις και την ανάπτυξη·

107. αναθέτει στον Πρόεδρό του να διαβιβάσει το παρόν ψήφισμα στο Συμβούλιο, στην Επιτροπή και στις κυβερνήσεις και τα κοινοβούλια των κρατών μελών.

2.7. Πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και την αγορά εργασίας: ερευνητικά δεδομένα

Τα εμπειρικά δεδομένα που αφορούν την παρουσία των ατόμων με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και την επαγγελματική τους αποκατάσταση είναι περιορισμένα και περιπτωσιολογικά και συχνά εντάσσονται δίνοντας μια αποσπασματική εικόνα της πραγματικότητας. Στη συγκεκριμένη ενότητα παρουσιάζονται εμπειρικά δεδομένα που έχουν συνάφεια με το αντικείμενο της έρευνας.

Σε ό,τι αφορά την εμπειρία των ατόμων με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, τα εμπειρικά δεδομένα που εντοπίστηκαν αφορούν τα προβλήματα ένταξης και προσαρμογής στην πανεπιστημιακή κοινότητα, τις προϋποθέσεις ένταξης των φοιτητών με αναπηρία στην ακαδημαϊκή ζωή, την ανοιχτή και εξ' αποστάσεως εκπαίδευση, τις ειδικές προκλήσεις που αφορούν φοιτητές με προβλήματα όρασης και το ρόλο των γραφείων διασύνδεσης.

Η «Έρευνα για την καταγραφή των προβλημάτων ένταξης και προσαρμογής των φοιτητών με αναπηρίες ή παθήσεις του Α.Π.Θ. στην πανεπιστημιακή κοινότητα και γενικότερα στην ελληνική κοινωνία» (2009 Χριστίνα Μητσοπούλου, Αναστασία Ευκλείδη, Σπύρος Κούρτης, & Δημήτρης Χρηστίδης Τμήμα Ψυχολογίας Α.Π.Θ. & Επιτροπή Κοινωνικής Πολιτικής Α.Π.Θ) επιχείρησε να καταγράψει τις δυσκολίες πρόσβασης στις σπουδές και κοινωνικής ένταξης που αντιμετωπίζουν οι φοιτητές με αναπηρίες ή παθήσεις στο χώρο του πανεπιστημίου. Στην έρευνα έλαβαν μέρος 54 φοιτητές του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης οι οποίοι έπασχαν από ινσουλινοεξαρτώμενο διαβήτη (18), σκλήρυνση κατά πλάκας (7), ή παρουσίαζαν διαταραχές ακοής (11), όρασης (8) ή αντιμετώπιζαν κινητικά ή νευρολογικής φύσεως προβλήματα (10).

Η καταγραφή των δυσκολιών έγινε με τη βοήθεια ερωτηματολογίου που περιλάμβανε ερωτήσεις σχετικά με: (α) τις ακαδημαϊκές σπουδές (μελέτη,

διδασκαλία, εξετάσεις, πρόσβαση, κ.ά.), (β) τη ζωή στο χώρο του πανεπιστημίου (σχέσεις με συμφοιτητές, καθηγητές, συμμετοχή σε δραστηριότητες του πανεπιστημίου, κ.ά.), (γ) τον ελεύθερο χρόνο (αθλητισμός, τηλεόραση, καλλιτεχνία, ενασχόληση με Η/Υ, διάβασμα, παρέες).

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα έπρεπε να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο ανάλογα με την προσωπική τους εμπειρία. Η επεξεργασία των δεδομένων έγινε με ανάλυση παραγόντων προκειμένου να εντοπιστούν οι βασικοί παράγοντες που συνδέονται με την πρόσβαση και την κοινωνική ένταξη των φοιτητών με αναπηρίες ή παθήσεις στην πανεπιστημιακή ζωή και με ανάλυση διακύμανσης προκειμένου να διερευνηθεί η επίδραση του φύλου, της αναπηρίας ή πάθησης, και άλλων δημογραφικών παραγόντων στις δυσκολίες που συναντούν.

Οι συμμετέχοντες πληροφορήθηκαν για τη διεξαγωγή της έρευνας από αφίσες που αναρτήθηκαν σε χώρους του πανεπιστημίου. Όσοι ανταποκρίθηκαν ενημερώθηκαν για την έρευνα και ορισμένοι από αυτούς (5) ανέλαβαν το ρόλο του διαμεσολαβητή. Οι φοιτητές αυτοί αντιπροσώπευαν πέντε κύριες κατηγορίες αναπηρίας ή πάθησης, (α) νεανικό (ινσουλινοεξαρτώμενο) διαβήτη, (β) σκλήρυνση κατά πλάκας, (γ) διαταραχές ακοής, (δ) διαταραχές όρασης και (ε) κινητική αναπηρία. Ο ρόλος των διαμεσολαβητών ήταν να ενημερώσουν και να προσεγγίσουν άλλους φοιτητές με αντίστοιχα προβλήματα είτε μέσω των προσωπικών τους γνωριμιών είτε μέσω του δικτύου των συλλόγων στους οποίους ανήκαν. Η επιλογή των αναπηριών και των παθήσεων έγινε με βάση την επικοινωνιακή δυνατότητα της Επιτροπής Κοινωνικής Πολιτικής (Ε.Κ.Π.) στην προσέγγιση των φοιτητών με αναπηρίες. Και αυτό διότι η Ε.Κ.Π. μπορούσε να απευθυνθεί σε οργανωμένους συλλόγους ατόμων με ειδικές ανάγκες ή σε φοιτητές που φοιτούν με αρκετή συνέπεια στο πανεπιστήμιο και, επομένως, είχαν ενημερωθεί για την έρευνα.

Στο πλαίσιο της έρευνας πραγματοποιήθηκε επικοινωνία με 100 φοιτητές, από τους οποίους συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο 54 φοιτητές (27 γυναίκες και 27 άνδρες). Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε αποτελούνταν από τα εξής επιμέρους ερωτηματολόγια: (α) Ερωτηματολόγιο για τις Σπουδές (33 ερωτήσεις), β) Ερωτηματολόγιο για τη Ζωή στο Πανεπιστήμιο (24 ερωτήσεις), (γ) Ερωτηματολόγιο για τον Ελεύθερο Χρόνο (9 ερωτήσεις).

Τα αποτελέσματα ανέδειξαν είκοσι βασικούς παράγοντες εκ των οποίων ορισμένοι μόνο επηρεάζονται από την αναπηρία ή την πάθηση του φοιτητή και το φύλο. Σε γενικές γραμμές, οι φοιτητές με αναπηρία είχαν αρκετά καλή προσαρμογή στο πανεπιστήμιο, αν και δεν παύουν να υπάρχουν συγκεκριμένες

δυσκολίες ή εμπόδια. Τα συγκεκριμένα ζητήματα στα οποία επικεντρώθηκε η έρευνα ήταν τα ακόλουθα: (α) Δυσκολίες ακαδημαϊκής φύσης, όπως η πρόσβαση στο πανεπιστήμιο και τα κτίρια, ανταπόκριση στη διδασκαλία, τρόποι μελέτης και προβλήματα με τις εξετάσεις, (β) Συμμετοχή στην ευρύτερη ζωή στο χώρο του πανεπιστημίου (πολιτιστικές δραστηριότητες, κοινωνικές σχέσεις) και (γ) Αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου.

Σύμφωνα με τα ευρήματα, διαπιστώθηκε ότι δεν υπάρχει ολοκληρωμένη και σαφής πρόβλεψη για τους φοιτητές με αναπηρίες ή παθήσεις, καθώς δεν έχει ακόμα εξασφαλιστεί για όλους τους φοιτητές η ισότιμη συμμετοχή στη μάθηση. Αυτό σημαίνει ότι κάθε φοιτητής επωμίζεται μόνος του το βάρος του σχεδιασμού των σπουδών του και της εξεύρεσης των απαραίτητων υποστηρικτικών δικτύων. Κατά κύριο λόγο, ο φοιτητής κινεί τις διαδικασίες προκειμένου να του παρασχεθεί η βοήθεια που χρειάζεται, καθώς απουσιάζουν οργανωμένες υπηρεσίες ή σύμβουλος που θα μπορούσε να διευθετήσει τα ζητήματα που προκύπτουν. Έτσι, ο φοιτητής πρέπει να προνοήσει για τη μετακίνησή του, τη συγκέντρωση του υλικού των μαθημάτων (σημειώσεις, βιβλιογραφία, διερμηνεία, ηχογράφηση), τη μελέτη και την αποτελεσματική συμμετοχή στις εξετάσεις. Στις προσπάθειες αυτές οι φοιτητές υποστηρίζονται κυρίως από τους γονείς τους (μετακίνηση), τους συμφοιτητές (μελέτη) ή εθελοντές.

Κάθε Τμήμα του πανεπιστημίου παρέχει διαφορετικές δυνατότητες στους φοιτητές με αναπηρία. Σε πολλά Τμήματα η κτιριακή πρόσβαση δεν είναι δυνατή ενώ απουσιάζει και η δυνατότητα χρησιμοποίησης των βιβλιοθηκών και των Η/Υ.

Οι συμμετέχοντες αναφέρθηκαν σε έλλειψη ενημέρωσης του προσωπικού του πανεπιστημίου για θέματα που σχετίζονται με την αναπηρία (φύση της αναπηρίας και τις απαιτούμενες διευθετήσεις), γεγονός που συντηρεί την προκατάληψη και τα στερεότυπα. Επίσης, οι φοιτητές αναφέρθηκαν στη δυσκολία πληροφόρησής τους για θέματα σπουδών (μεταπτυχιακά, προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης), επαγγελματικού προσανατολισμού, νομικά θέματα και κυρίως για τη λειτουργία υπηρεσιών του πανεπιστημίου ή εθελοντών που θα μπορούσαν να τους υποστηρίξουν.

Την παρουσία των ατόμων με αναπηρία στο πανεπιστήμιο πραγματεύεται ο συλλογικός τόμος *«Άτομα με αναπηρίες στην τριτοβάθμια εκπαίδευση»* (επιμέλεια: Μαριάννα Ψύλλα, Κατερίνα Μαυριγιαννάκη, Αύρα Βαζαίου, κ.ά., Κριτική 2003) που εκπονήθηκε από το Πρόγραμμα Κοινωνικής Παρέμβασης του

Παντείου Πανεπιστημίου και του Εθνικού Ιδρύματος Νεότητας. Είναι αποτέλεσμα συνεργασίας με εκπροσώπους κρατικών, τοπικών και μη κυβερνητικών φορέων που ειδικεύονται σε θέματα σχετικά με τα άτομα με αναπηρίες καθώς και με μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας που έχουν αναπτύξει εξειδικευμένες υποστηρικτικές δράσεις για τους φοιτητές με αναπηρία. Αποτελείται από δύο μέρη: το πρώτο μέρος περιλαμβάνει κείμενα που αφορούν γενικές νομοθετικές ρυθμίσεις σχετικά με τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία. Το δεύτερο μέρος αποτελείται από κείμενα που αφορούν την πρόσβαση των φοιτητών με αναπηρία στον πανεπιστημιακό χώρο και στην εκπαιδευτική διαδικασία. Οι πρωτοβουλίες που αναφέρονται, εκτός από εφαρμοσμένα παραδείγματα καλής πρακτικής, αποτελούν και ένα δυνητικό εργαλείο για την περαιτέρω ευαισθητοποίηση της πανεπιστημιακής κοινότητας για την ισότιμη ένταξη και ενσωμάτωση σε αυτή των φοιτητών με αναπηρίες.

Ο συλλογικός τόμος *«Πανεπιστήμιο για Όλους Όροι και προϋποθέσεις πλήρους ένταξης των φοιτητών με αναπηρία στην ακαδημαϊκή ζωή»* (Επιμέλεια: Ελένη Σοφιανίδου, Φλωρεντία Μπακομήτρου, Αναστασία Καλαντζή-Αζίζι, Αθήνα 2005, Εκδόσεις: Πανεπιστήμιο Αθηνών) περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, τα αποτελέσματα έρευνας με θέμα: *«Η παροχή υπηρεσιών από τα Γραφεία Διασύνδεσης των ιδρυμάτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στους φοιτητές και πτυχιούχους με αναπηρίες»*. Η διερεύνηση των υπηρεσιών που παρέχονται από τα Γραφεία Διασύνδεσης για τους φοιτητές με αναπηρίες πραγματοποιήθηκε μέσω της αποστολής μιας ανοικτής πρόσκλησης συνεργασίας στις αντίστοιχες δομές των ΑΕΙ και των ΤΕΙ. Το δελτίο αυτό περιλάμβανε ανοιχτές ερωτήσεις που αφορούσαν 5 θεματικούς άξονες:

1. Ειδικές υπηρεσίες που παρέχουν τα Γραφεία Διασύνδεσης σε φοιτητές/αποφοίτους με αναπηρίες
2. Ειδικές ρυθμίσεις στη λειτουργία των Γραφείων Διασύνδεσης για φοιτητές/αποφοίτους με αναπηρίες
3. Δράσεις ευαισθητοποίησης ως προς την αναπηρία μέσα στο χώρο του πανεπιστημίου
4. Συνεργασία με επαγγελματίες, επιχειρήσεις, και εταιρείες για την εργασιακή ένταξη και τις προοπτικές απασχόλησης των πτυχιούχων με αναπηρίες
5. Προοπτικές εσωτερικού σχεδιασμού ειδικών δράσεων στο μέλλον

Συνολικά διανεμήθηκαν δελτία σε 40 γραφεία διασύνδεσης. Τα δελτία συμπληρώθηκαν από τους υπευθύνους των Γραφείων Διασύνδεσης κατά το χρονικό διάστημα από το Δεκέμβριο του 2000 έως τον Νοέμβριο του 2001. Συγκεντρώθηκαν συνολικά 28 συμπληρωμένα δελτία, 18 από Γραφεία Διασύνδεσης που υπάγονται σε ΑΕΙ και 10 από Γραφεία Διασύνδεσης που υπάγονται σε ΤΕΙ.

Από την πλειονότητα των εκπροσώπων των Γραφείων Διασύνδεσης που συμμετείχαν στην παρούσα μελέτη, επισημάνθηκε η περιορισμένη – και σε αρκετές περιπτώσεις μηδενική- προσέλευση φοιτητών και αποφοίτων με αναπηρίες στις δομές αυτές.

Στην πλειονότητά τους τα Γραφεία Διασύνδεσης που μετείχαν στην έρευνα δεν ανέφεραν την παροχή εξειδικευμένων υπηρεσιών σε άτομα με αναπηρίες, καθώς σύμφωνα και με το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας τους, απευθύνονται σε όλους τους φοιτητές και αποφοίτους χωρίς διακρίσεις. Σε αρκετές περιπτώσεις αναφέρθηκε πως εφαρμόζεται η εξατομικευμένη προσέγγιση και η παροχή υπηρεσιών πραγματοποιείται κατά περίπτωση και σύμφωνα με τις ανάγκες του κάθε αιτούμενου φοιτητή/αποφοίτου, συμπεριλαμβανομένων εν δυνάμει και τις ιδιαιτερότητες των ατόμων με αναπηρίες. Σε αρκετές περιπτώσεις επισημάνθηκε ότι μέχρι τη στιγμή της έρευνας δεν είχε τεθεί σχετικό αίτημα από κάποιο φοιτητή/απόφοιτο με κάποια αναπηρία, ώστε να παραστεί ανάγκη για σχεδιασμό και παροχή εξατομικευμένων υπηρεσιών.

Με βάση τα πορίσματα της έρευνας, δε φαίνεται να υπάρχει συστηματική και εξειδικευμένη συνεργασία των Γραφείων Διασύνδεσης με παράγοντες της αγοράς για την εργασιακή ένταξη των φοιτητών και των πτυχιούχων με αναπηρίες. Από τρεις μόνο περιπτώσεις Γραφείων Διασύνδεσης αναφέρεται η συνεργασία με τον ΟΑΕΔ για την ένταξη των αποφοίτων με αναπηρίες σε ειδικά προγράμματα απασχόλησης (ΤΕΙ Σερρών, Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Πανεπιστημίου Μακεδονίας), ενώ Γραφείο του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων αναφέρει ότι έχει συντάξει μια λίστα με επιχειρήσεις στην περιφέρεια Ηπείρου, οι οποίες έχουν τη δυνατότητα να προσλάβουν άτομα με αναπηρίες.

Η έρευνα με θέμα *«Ανοιχτή και εξ αποστάσεως τριτοβάθμια εκπαίδευση και άτομα με αναπηρία. Η περίπτωση του ελληνικού ανοιχτού πανεπιστημίου»* (Σοφία Κρητικού, Μαρία Κουτσούμπα, *Open Education - The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology Volume 7, Number 2, 2011*) πραγματεύεται τον τρόπο με τον οποίο η ανοιχτή και η εξ αποστάσεως

εκπαίδευση ανταποκρίνεται στις εκπαιδευτικές ανάγκες των ατόμων με αναπηρία. Η έρευνα αφορούσε τρεις προπτυχιακούς φοιτητές του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου, δύο φοιτητές με προβλήματα όρασης και ενός με προβλήματα ακοής. Για τη συλλογή πληροφοριών διενεργήθηκαν συνεντεύξεις το Μάρτιο του 2009. Σύμφωνα με στοιχεία του ΕΑΠ, ο συνολικός αριθμός εγγεγραμμένων φοιτητών με αναπηρία στα προπτυχιακά του προγράμματα το διάστημα 2002 ως 2009 ήταν 341, ωστόσο δεν κατέστη δυνατός ο εντοπισμός περισσότερων ατόμων για τη διενέργεια της ποιοτικής έρευνας.

Η έρευνα έδειξε ότι το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο διευκολύνει την πρόσβαση φοιτητών με αναπηρία σε αυτό και τους υποστηρίζει στη διάρκεια της φοίτησής τους τόσο οικονομικά (παρέχοντας τη δυνατότητα μείωσης ή εξάλειψης των διδάκτρων) όσο και με την παροχή εξοπλισμού που διευκολύνει την πρόσβαση σε ηλεκτρονικές πληροφορίες, έστω και αν αυτός δεν είναι επαρκής για να καλύψει τις ανάγκες των φοιτητών στο σύνολό τους. Ακόμη, καταγράφεται η πρόθεση διδασκόντων και διοικητικών υπαλλήλων να βοηθήσουν τους φοιτητές με αναπηρία, αλλά επισημαίνεται η απειρία τους και έλλειψη γνώσης για αυτό. Ακόμη, διαπιστώθηκε η ύπαρξη προβλημάτων οργάνωσης και αδυναμίας συντονισμού των διαφόρων τμημάτων (όπως για παράδειγμα η μη ενημέρωση από το Τμήμα Μητρώου της Μονάδας Διακίνησης Εκπαιδευτικού Υλικού για την ύπαρξη και το είδος της αναπηρίας του φοιτητή ώστε να αποσταλεί το σχετικό υλικό σε μορφή προσβάσιμη, αλλά και η μη οργανωμένη ενημέρωση των καθηγητών για την ύπαρξη φοιτητών με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες) και οι μη κατάλληλοι χώροι διεξαγωγής των ομαδικών συναντήσεων.

Τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν φοιτητές με προβλήματα όρασης διερευνήθηκαν σε εργασία με τίτλο «*Φοιτητές και φοιτήτριες με προβλήματα όρασης. Προβλήματα και αντιμετώπιση*» (Παναγιώτης Καρακώστας, Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, ΑΠΘ Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης). Η εργασία είχε στόχο τη διερεύνηση των συνθηκών για τους φοιτητές με προβλήματα στην όραση (ολική απώλεια όρασης – μειωμένη όραση). Ο ίδιος ο συγγραφέας της εργασίας έχει προβλήματα όρασης, επισημαίνοντας ότι σημαντικός όγκος των πληροφοριών που καταγράφονται αποτελούν προσωπικά του βιώματα. Στην εργασία καταγράφονται, πέρα από το θεσμικό πλαίσιο και θεωρητικές προσεγγίσεις, και τα αποτελέσματα έρευνας που διενεργήθηκε στη Θεσσαλονίκη την περίοδο 2004-2005 με συνεντεύξεις σε 11 αποφοίτους του ΑΠΘ (4 άντρες -2 με μειωμένη και 2 με ολική απώλεια όρασης- και 7 γυναίκες -3 με μειωμένη και 4 με ολική απώλεια όρασης). Η εγγραφή των ατόμων του δείγματος στο πανεπιστήμιο είχε γίνει, με βάση το

σχετικό νόμο για την καθ' υπέρβαση εγγραφή ατόμων με αναπηρίες στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Τα άτομα επιλέχθηκαν με σκόπιμη δειγματοληψία. Ως μέθοδος συλλογής δεδομένων επιλέχθηκε η ημιδομημένη σε βάθος συνέντευξη.

Όπως προέκυψε από την έρευνα, όσον αφορά την προσβασιμότητα των ατόμων με προβλήματα όρασης σε κτίρια και δημόσιους χώρους του Α.Π.Θ., διαπιστώνεται δυσκολία να κινηθούν και να λειτουργήσουν ομαλά και ανεμπόδιστα, στη βάση μιας γενικότερης αυτονομίας και μη εξάρτησης από τρίτους. Το σύνολο των συμμετεχόντων αναφέρει αδυναμία πρόσβασης σε υλικοτεχνική υποδομή και υπηρεσίες, διαπιστώνεται πρόβλημα πρόσβασης και χρήσης βιβλιοθηκών, ενώ έγινε ακόμη λόγος για αδόκιμες συμπεριφορές διδακτικού προσωπικού των τμημάτων, ενισχυμένες από αρνητικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας τους, από την ελλιπή τους κατάρτιση σε θέματα αναπηρίας, αλλά και προβλήματα μη έγκαιρης διάθεσης των συγγραμμάτων, σε συνδυασμό και με την ανάγκη μετατροπής του υλικού σε αναγνώσιμη μορφή.

Η ένταξη στην αγορά εργασίας των ατόμων με αναπηρία αποφοίτων ΑΕΙ δεν έχει διερευνηθεί σε βάθος και τα διαθέσιμα ευρήματα είναι αποσπασματικά αναδεικνύοντας επιμέρους μόνο πτυχές των εμποδίων που οδηγούν στην μικρή συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία στην αγορά εργασίας (σύμφωνα με στοιχεία από το Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς 2007-2013, το 84% των ατόμων με αναπηρία βρίσκεται εκτός εργατικού δυναμικού, τα άτομα με αναπηρία που εργάζονται καλύπτουν θέσεις χαμηλών δεξιοτήτων και αμοιβών και το μέσο εισόδημα οικογενειών με μέλος με αναπηρία είναι αρκετά συχνά χαμηλότερο του γενικού μέσου όρου).

Η έρευνα του ΕΚΠΑ «Επαγγελματική αποκατάσταση πτυχιούχων με αναπηρίες των παιδαγωγικών τμημάτων του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών» (Ζώνιου-Σιδέρη, Ε. Ντεροπούλου-Ντέρου, Η. Σπανδάγου) εστίασε στην επαγγελματική αποκατάσταση πτυχιούχων με χρόνιες παθήσεις και αναπηρίες αποφοίτων των Παιδαγωγικών Τμημάτων του Πανεπιστημίου Αθηνών. Βασικοί στόχοι της έρευνας ήταν η καταγραφή της πορείας της επαγγελματικής αποκατάστασης των πτυχιούχων με αναπηρίες, η ανάλυση των παραμέτρων που την επηρεάζουν, η διερεύνηση ομοιοτήτων και διαφορών σε διαφορετικές κατηγορίες αναπηρίας και χρόνιων παθήσεων καθώς και του βαθμού που επηρεάζουν την πανεπιστημιακή φοίτηση και την επαγγελματική αποκατάσταση. Η συλλογή δεδομένων πραγματοποιήθηκε με δύο ερωτηματολόγια εκ των οποίων το ένα απευθύνθηκε στους απόφοιτους των Παιδαγωγικών Τμημάτων που την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας εργάζονταν

και το άλλο σε αποφοίτους που ήταν άνεργοι. Το δείγμα επιλέχτηκε με βάση στοιχεία από τις Γραμματείες των δύο Παιδαγωγικών Τμημάτων και αφορούσαν φοιτητές/τριες που εγγράφηκαν χωρίς εξετάσεις σε ποσοστό 3% επί του συνόλου των εισαχθέντων φοιτητών. Έγινε διασταύρωση των στοιχείων και από το σύνολο των 239 πτυχιούχων εντοπίστηκαν οι 138. Το ερωτηματολόγιο εστάλη ταχυδρομικά. Σε δεύτερη φάση δόθηκε η δυνατότητα τηλεφωνικής συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου.

Η έρευνα αφορούσε συνολικά 239 φοιτητές και φοιτήτριες, και συγκεκριμένα: Φοιτητές και φοιτήτριες που εγγράφηκαν στο παιδαγωγικό τμήμα δημοτικής εκπαίδευσης (ΠΤΔΕ) κατά τα ακαδημαϊκά έτη 1984-1985 ως και 1999-2000, δηλαδή 254 φοιτητές και φοιτήτριες με αναπηρίες και χρόνιες παθήσεις. Από το σύνολο αποφοίτησε το 44,9%, δηλαδή 114 άτομα. Φοιτητές και φοιτήτριες που εγγράφηκαν στο Τμήμα Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία (ΤΕΑΠΗ) κατά τα έτη 1987-1988 ως 1999-2000, δηλαδή 255 άτομα, από τα οποία αποφοίτησαν 125 (55,7%).

Από τους αποφοίτους που έλαβαν μέρος στην έρευνα οι 58 ήταν εργαζόμενοι και μόνο 10 ήταν άνδρες. Η πλειοψηφία (σε ποσοστό 75,4%) έπασχε από μεσογειακή αναιμία. Οι αισθητηριακές και κινητικές αναπηρίες, που βασικά απαιτούν προσαρμογές στην προσβασιμότητα, στις μεθόδους διδασκαλίας, στο εποπτικό και υλικοτεχνικό υλικό κατά τη διάρκεια της φοίτησης εκπροσωπούνταν σε πολύ μικρό ποσοστό (10,3%). Για ανεύρεση εργασίας κανένας από τους μετέχοντες στην έρευνα δεν είχε απευθυνθεί στα γραφεία διασύνδεσης του πανεπιστημίου. Οι 51 από τους μετέχοντες εργάζονταν στο δημόσιο τομέα και 5 στον ιδιωτικό (2 δεν απάντησαν). Οι 51 απασχολούνται σε εργασιακή θέση που σχετίζεται με την εκπαίδευση και οι 7 σε άλλον επαγγελματικό χώρο.

Το «Εγχειρίδιο μελέτης για την ένταξη των ατόμων με αναπηρία στην εργασία και την καταπολέμηση διακρίσεων λόγω αναπηρίας στον τομέα της εργασίας» (2009) που υλοποιήθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος «Ενέργειες για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω αναπηρίας στον τομέα της εργασίας», το οποίο αποτελεί μέρος του έργου “Δράσεις για την προώθηση της ίσης μεταχείρισης”- PROGRESS VP/2008/005, αφορά τις διακρίσεις στο χώρο εργασίας για τα άτομα με αναπηρία και περιλαμβάνει τα αποτελέσματα έρευνας που υλοποιήθηκε στο διάστημα Σεπτέμβριος- Νοέμβριος 2009 για την αποτύπωση των αναγκών των ατόμων με αναπηρία, τον εντοπισμό των εμποδίων που αντιμετωπίζουν κατά την πρόσβασή τους στην εργασία και τη διατύπωση προτάσεων πολιτικής για την καταπολέμηση των διακρίσεων. Τα

στοιχεία που περιλαμβάνει δεν αφορούν αποκλειστικά άτομα με αναπηρία αποφοίτους ιδρύματος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Η

Το εγχειρίδιο εξετάζει το ισχύον θεσμικό πλαίσιο για την ένταξη των ΑμεΑ στην εργασία και την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω αναπηρίας, την καταγραφή των σχετικών στατιστικών μελετών κι ακαδημαϊκών ερευνών, την αποτύπωση των αναγκών και των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν τα ΑμεΑ κατά την πρόσβασή τους στην εργασία. Η διερεύνηση των αναγκών και των προβλημάτων έγινε μέσω πρωτογενούς έρευνας συλλογής στοιχείων και συνεντεύξεων με εκπροσώπους αρμόδιων αρχών και φορέων, αλλά και μέσω της διενέργειας δύο θεματικών εργαστηρίων για τη συνολική αποτίμηση των προτάσεων εκπροσώπων των ΑμεΑ και της κοινωνίας των πολιτών.

Απεστάλησαν ατομικά ερωτηματολόγια στα μέλη της Εθνικής Συνομοσπονδίας Ατόμων με Αναπηρία (50 ερωτηματολόγια), με σκοπό να απαντηθούν από άτομα με αναπηρία, εργαζόμενα ή μη. Αντίστοιχα ερωτηματολόγια απεστάλησαν και σε ιδιωτικές επιχειρήσεις, οι οποίες επελέγησαν τυχαία (μία επιχείρηση ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας) με σκοπό να απαντηθούν από το εκάστοτε τμήμα προσωπικού, καθώς και στις διευθύνσεις προσωπικού των υπουργείων και της τοπικής αυτοδιοίκησης 1ου και 2ου βαθμού Αττικής (νομαρχιακή αυτοδιοίκηση Αθηνών-Πειραιώς, νομαρχιακό διαμέρισμα Αθήνας και νομαρχιακό διαμέρισμα Πειραιά, νομαρχιακή αυτοδιοίκηση Αν. Αττικής, νομαρχιακή αυτοδιοίκηση Δυτ. Αττικής, και ο εκάστοτε μεγαλύτερος πληθυσμιακά δήμος: Αθηναίων, Πειραιά, Αχαρνών και Μεγαρέων). Τα ερωτηματολόγια που απευθύνονταν σε ΑμεΑ αποτελούνται από ερωτήσεις σχετικά με το αν θεωρούν πως έχουν υποστεί διάκριση στην εργασία τους, το είδος αυτής της διάκρισης, αν έχουν κάνει σχετική καταγγελία, εάν έχει βρεθεί λύση, αν πιστεύουν ότι υπάρχει προκατάληψη από πλευράς εργοδοτών απέναντι στα ΑμεΑ κ.ο.κ. Το δεύτερο είδος ερωτηματολογίων, το οποίο απευθυνόταν σε επιχειρήσεις και υπηρεσίες, αποτελείται από ερωτήσεις σχετικές με την προτίμηση ή μη ΑμεΑ ως υπαλλήλους, την ύπαρξη ή μη υποδομής για την απρόσκοπτη εργασία τους και την ύπαρξη αρνητικής προδιάθεσης απέναντι στα ΑμεΑ εν γένει.

Όπως προέκυψε από την έρευνα: ο 57,1% των συμμετεχόντων ήταν γυναίκες, το 42,9% άνδρες. Το 71,4% των ατόμων παρουσιάζουν κινητική αναπηρία, 14,2% έχουν κάνει μεταμόσχευση νεφρού και 14,2% έχουν αναπηρία 67% και άνω. Το 85,7% ήταν εργαζόμενοι και το 14,3% άνεργοι. Το 83,4% των ερωτώμενων εργάζεται στο δημόσιο τομέα και το 16,6% εργάζεται στον ιδιωτικό τομέα. Το 83,4% των ατόμων θεωρεί πως έχει υποστεί άνιση

μεταχείριση κατά τη διαδικασία επιλογής προσωπικού. Το 57,1% του δείγματος θεωρεί πως το γεγονός ότι είναι ΑμεΑ αποτέλεσε πλεονέκτημα για την πρόσληψή του (συγκεκριμένα τα άτομα αυτά εργάζονται στο δημόσιο τομέα και στη συγκεκριμένη απάντηση οι περισσότεροι αναφέρουν το νόμο 2643/1998). Το 71,4% των συμμετεχόντων έχει απευθυνθεί στον εργοδότη ή σε ιεραρχικά ανώτερό του για άνιση μεταχείριση εις βάρος τους, ενώ στο 1/5 των περιπτώσεων δεν βρέθηκε λύση. Το 28,6% των συμμετεχόντων αναφέρει ότι έχει προσφύγει σε αρμόδιους φορείς προκειμένου να καταγγείλει διάκριση και το 50% αναφέρει ότι βρέθηκε λύση.

Σε ό,τι αφορά τις προκλήσεις που σχετίζονται με την αυτοαπασχόληση και την επιχειρηματικότητα, η έρευνα «*Επιχειρηματικότητα και άτομα με αναπηρία*» (ΕΣΑμεΑ, Πρόγραμμα Κοινωνικής Πρωτοβουλίας EQUAL, Έργο «Γραφεία Προώθησης στην Απασχόληση», Υπό-έργο 11 «Ολοκληρωμένες παρεμβάσεις στο χώρο της εκπαίδευσης και των εθελοντικών οργανώσεων για την προώθηση της επιχειρηματικότητας», Μάρτιος 2005) εκπονήθηκε από την ΕΣΑμεΑ στο πλαίσιο υλοποίησης του Έργου «Γραφεία Προώθησης της Επιχειρηματικότητας» της Αναπτυξιακής Σύμπραξης «Επιχειρηματικότητα για Όλους», που εντάσσονταν στο Πρόγραμμα της Κοινωνικής Πρωτοβουλίας EQUAL. Αντικείμενο της μελέτης ήταν η καταγραφή των κινήτρων και των προθέσεων των ατόμων με αναπηρία για την έναρξη αυτόνομης επιχειρηματικής δραστηριότητας, η καταγραφή των ανασταλτικών παραγόντων και των πρόσθετων εμποδίων που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία σε σχέση με τους άλλους πολίτες για την έναρξη αυτόνομης επιχειρηματικής δραστηριότητας, καθώς η διαμόρφωση ενός πλαισίου προτάσεων για την ενίσχυση της επιχειρηματικής δραστηριότητας των ατόμων με αναπηρία.

Η μελέτη στηρίχθηκε στη σχετική διεθνή και ελληνική βιβλιογραφία, στα ευρήματα ποιοτικής εμπειρικής έρευνας που διενεργήθηκε, βάσει ανοιχτού ερωτηματολογίου, με φορείς της πολιτείας, των οργανώσεων ατόμων με αναπηρία και των ίδιων των ατόμων με αναπηρία, καθώς και στην αξιολόγηση της υλοποίησης σχετικών χρηματοδοτικών προγραμμάτων του EOMMEX και του ΟΑΕΔ.

Όπως παρουσιάζεται στη μελέτη, σύμφωνα με στοιχεία του ΟΑΕΔ κατά το διάστημα 1997-2001 εντάχθηκαν στην αγορά εργασίας 11.715 άτομα διαφόρων ευπαθών ομάδων πληθυσμού, από τις οποίες τα 9.359 ήταν άτομα με αναπηρία. Στο πρόγραμμα «Ενίσχυση Επιχειρηματικότητας Ατόμων με Αναπηρίες» του EOMMEX, στον πρώτο κύκλο οι αιτήσεις ατόμων με αναπηρία ανήλθαν στις 70,

ενώ τελικά τρία επιχειρηματικά σχέδια υλοποιήθηκαν ή βρίσκονταν στο στάδιο της υλοποίησης κατά την περίοδο διενέργειας της έρευνας. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως ενώ στην αρχική αξιολόγηση απορρίφθηκαν 12 από τα υποβληθέντα σχέδια, από τα 57 εγκεκριμένα αποσύρθηκαν για διάφορους λόγους τα 27. Κατά τον β' κύκλο υποβλήθηκαν 72 αιτήσεις, από τις οποίες απορρίφθηκαν οι 12.

Με βάση τα ίδια στοιχεία, προκύπτει ότι το 42,5% των προτάσεων (που καλύπτουν το 61,0% του προϋπολογισμού και το 45,4% των θέσεων εργασίας) προήλθαν από τους νομούς Αττικής και Θεσσαλονίκης κατά τον α' κύκλο, ενώ κατά τον β' κύκλο οι δύο αυτές περιοχές συγκέντρωσαν το 57,6% των προτάσεων (61% του προϋπολογισμού, 64,9% των προβλεπόμενων θέσεων εργασίας).

Τα περισσότερα άτομα με αναπηρία (37,3%) που υπέβαλαν αίτηση είναι ηλικίας 41 ως 50 ετών, ενώ ακολουθούν τα άτομα ηλικίας 31 ως 40 ετών (29,9%). Το 49,2% των αιτήσεων προέρχονταν από έγγαμα άτομα και το 46,2% ήταν άγαμοι. Το μεγαλύτερο ποσοστό των αιτήσεων (35,3%) προέρχεται από άτομα με ποσοστό αναπηρίας 67%, ενώ 29,% ήταν το ποσοστό των ατόμων με αναπηρία 68-80%. Οι μισές αιτήσεις (50,7%) υποβλήθηκαν από άτομα με κινητικά προβλήματα και όλες οι άλλες κατηγορίες αναπηρίας αντιπροσωπεύονται με ποσοστό κάτω του 10% η καθεμία.

Ενδιαφέρον είναι το γεγονός πως το επίπεδο εκπαίδευσης των ατόμων με αναπηρία που υπέβαλαν αίτηση ήταν υψηλό. Σε ποσοστό 32,9% ήταν απόφοιτοι ανώτερης ή ανώτατης σχολής (26,9% ΑΕΙ, 6% ΤΕΙ), οι μισοί περίπου (49,3%) διέθεταν απολυτήριο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (41,8% απόφοιτοι Λυκείου, 7,5% απολυτήριο Γυμνασίου), μόλις το 11,9% είχε απολυτήριο δημοτικού, ενώ ένα μικρό ποσοστό της τάξεως 6% είχε αποφοιτήσει από ειδική σχολή για άτομα με αναπηρία. Επιπλέον, σχεδόν το 70% των αιτούντων είχε επαγγελματική εμπειρία, αλλά στις περισσότερες περιπτώσεις αναντίστοιχη με τα τυπικά προσόντα τους.

Σε ό,τι αφορά τη στάση των εργοδοτών απέναντι στα άτομα με αναπηρία, η μελέτη *«Απόψεις, στάσεις, αντιλήψεις των εργοδοτών σχετικά με την απασχόληση ευπαθών κοινωνικά ομάδων και την υιοθέτηση της διαχείρισης της διαφορετικότητας στο χώρο εργασίας»* (Εθνικό Θεματικό Δίκτυο Διαχείρισης της διαφορετικότητας στον εργασιακό χώρο, Συνθετική μελέτη, Αθήνα, Ιούνιος 2008) αποτυπώνει τις απόψεις και οι στάσεις των επιχειρήσεων σχετικά με την πρόσληψη ατόμων προερχόμενων από κοινωνικά ευπαθείς ομάδες. Η έρευνα

διενεργήθηκε με τη διακίνηση και συμπλήρωση κλειστού ερωτηματολογίου σε 98 επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα. Στο σύνολό τους οι ερωτώμενοι εξέφρασαν θετική άποψη, ωστόσο το 72,4% των ερωτώμενων δεν θα προσλάμβανε στην εταιρία άτομα με ψυχική ασθένεια, ενώ το 32,7% δεν θα προσλάμβανε ούτε άτομα με αναπηρία (κινητικά προβλήματα, άτομα τυφλά, άτομα με χρόνιες ασθένειες).

Σύμφωνα με τη μελέτη, τα άτομα που προέρχονται από κοινωνικά ευπαθείς ομάδες, εφόσον καταφέρουν να εισέλθουν στην αγορά εργασίας κατά κανόνα – και με ελάχιστες εξαιρέσεις- λαμβάνουν θέσεις ανειδίκευτου προσωπικού. Συγκεκριμένα, με βάση τα αποτελέσματα της έρευνας, επιχειρήσεις που δήλωσαν ότι θα προσλάμβαναν άτομα κοινωνικά ευπαθών ομάδων, ανέφεραν τις εξής κατηγορίες: άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας εκτός ιδρυμάτων ως διοικητικό προσωπικό γραφείου σε ποσοστό 4,1%, σε εξειδικευμένα τεχνικά επαγγέλματα σε ποσοστό 2,0%, ως ανειδίκευτο εργατοτεχνικό προσωπικό σε ποσοστό 14,3%.

Σχετικά υψηλότερα ποσοστά δυνητικής απασχόλησης σε διοικητικές θέσεις καταγράφηκε για τα άτομα με αναπηρία. Με βάση τα ευρήματα ποιοτικής έρευνας σε σύνολο 150 επιχειρήσεων, οι θέσεις στις θα μπορούσαν να απασχοληθούν άτομα με ελαφριά ή βαριά κινητική αναπηρία ήταν θέσεις λογιστηρίου, γραμματειακής υποστήριξης, καταχώρησης, τηλεφωνικού κέντρου και δευτερευόντως θέσεις μηχανοργάνωσης και ανάλυσης. Το κοινό στοιχείο που χαρακτηρίζει τις περισσότερες από τις αναφερόμενες θέσεις είναι «η μη επαφή με κάποιον πελάτη» και «η απουσία μεγάλης δυναμικής στην εξέλιξή τους».

Τα εμπόδια ως προς την απορρόφηση ατόμων με ελαφριά ή βαριά κινητική αναπηρία, σύμφωνα με τους ερωτώμενους, εστιάζουν στα εξής: την υποδομή των επιχειρήσεων αλλά και των μέσων μαζικής μεταφοράς, το αντικείμενο της εργασίας και οι απαιτήσεις του, η αντίληψη περί «μειονεκτικής» εξωτερικής εμφάνισης και ό,τι αυτό συνεπάγεται για την εικόνα της εταιρίας και την επαφή με τους πελάτες, η αντιμετώπιση από τους συναδέλφους, η αντίληψη ότι αποτελούν εργαζόμενους υψηλότερου κόστους λόγω της αναγκαιότητας ύπαρξης απαραίτητων υποδομών.

Ακόμη, από την έρευνα της ΑΣ ΣΥΜΠΡΑΞΙΣ, από το σύνολο των επιχειρήσεων που μετείχαν, μόνο το 7,1% απασχολούσε άτομα με αναπηρία ή προβλήματα υγείας ως διοικητικό προσωπικό, το 5,1% ως τεχνικό προσωπικό και το 4,1% ως ανειδίκευτο εργατοτεχνικό προσωπικό.

«Έρευνα αγοράς για την επιλογή επαγγελματών που έχουν ζήτηση & ανταποκρίνονται στις δυνατότητες/ ικανότητες/ ιδιαίτερες ανάγκες των ΑΜΕΑ», Έργο: «Ολοκληρωμένο Διαπεριφερειακό Δίκτυο Συμβουλευτικής και Προώθησης της Απασχόλησης των Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες», Δίκτυο ΗΦΑΙΣΤΟΣ – EQUAL, Φορέας υλοποίησης δράσης ΚΕΚ ΔΥΝΑΜΙΚΗ, Δεκέμβριος 2006

Στο πλαίσιο του Μέτρου 1.1. της Κ.Π. EQUAL και του Έργου «Ολοκληρωμένο διαπεριφερειακό δίκτυο συμβουλευτικής και προώθησης της απασχόλησης των ατόμων με ειδικές ανάγκες» πραγματοποιήθηκε έρευνα για τον εντοπισμό των επαγγελματών που έχουν ζήτηση και ανταποκρίνονται στις ικανότητες-δεξιότητες των ΑμεΑ. Πραγματοποιήθηκαν 50 συνεντεύξεις σε βάθος με ημιδομημένο ερωτηματολόγιο με εκπροσώπους ιδιωτικών επιχειρήσεων στην Περιφέρεια Θεσσαλίας.

Το 30% των επιχειρήσεων υποστήριξε ότι απασχολεί άτομα με αναπηρία στην επιχείρησή τους. Οι λόγοι για τους οποίους οι επιχειρήσεις δεν απασχολούν ΑμεΑ είναι, κυρίως, οι εξής: θεωρούν ότι δεν μπορούν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της συγκεκριμένης εργασίας, δεν υπήρξε σημαντικό κίνητρο, δεν υπάρχει η πρόσβαση για Αμεα, είναι δύσκολη η εργασία για Αμεα.

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι, σε σχέση και με τις ανάγκες για προσωπικό των επιχειρήσεων που μετείχαν στην έρευνα, δυνητικά τα άτομα με αναπηρία θα μπορούσαν να απασχοληθούν σε θέσεις εργασίας όπως Υπάλληλος γραφείου – Γραμματειακή υποστήριξη. Υπεύθυνος σχεδίων φόρτωσης, βοηθός λογιστή, Web programmer/ Developer/ Προγραμματιστής, συντονιστής ενεργειών κατάρτισης, πωλητής/τρια, ασφαλιστικός σύμβουλος, εκπαιδευτικό προσωπικό, γαζώτρια, μηχανικός.

3. Άτομα με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και στην εργασία: υφιστάμενη κατάσταση

3.1. Αναπηρία και εκπαίδευση: το θεσμικό πλαίσιο

Η παροχή παιδείας σε όλους τους Έλληνες πολίτες αποτελεί βασική αποστολή του κράτους και η δωρεάν δημόσια εκπαίδευση είναι δικαίωμα όλων των Ελλήνων πολιτών και η πολιτεία πρέπει να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα προκειμένου να απολαμβάνουν αυτό το δικαίωμα και άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Τα δικαιώματα αυτά κατοχυρώνονται στο Σύνταγμα και, συγκεκριμένα, στις παραγράφους 2 και 4 του άρθρου 16. Το άρθρο 16 αναφέρεται στο δικαίωμα σε δωρεάν παιδεία, το οποίο καλύπτει όλο το φάσμα των πολιτών, συμπεριλαμβανομένων και των ατόμων με αναπηρία και κάθε βαθμίδα εκπαίδευσης, ενώ επιπλέον –και συγκεκριμένα στην παράγραφο 4- ορίζεται ως υποχρέωση του κράτους η ενίσχυση των σπουδαστών που έχουν ανάγκη από βοήθεια ή ειδική προστασία «ανάλογα με τις ικανότητές τους»

Η υποχρέωση του κράτους για ενίσχυση σπουδαστών που έχουν ανάγκη από βοήθεια ή ειδική προστασία συνδέεται με προϋποθέσεις και αναφέρεται στην κρατική πρόνοια για άλλου είδους παροχές, οι οποίες είναι συνδεδεμένες με τη διαβίωση μαθητών, φοιτητών, σπουδαστών. Παροχές που μπορεί να αφορούν σε τροφή, ένδυση, στέγαση, ενδεχόμενες χρηματικές καταβολές προς αυτούς⁴.

Το άρθρο 21 του Συντάγματος, με την αναθεώρηση του 2001, αναφέρεται ρητά στα άτομα με αναπηρία και θεμελιώνει την αυξημένη υποχρέωση της Πολιτείας για μεταχείριση τους κατ' εφαρμογή της αναλογικής ισότητας. Σύμφωνα με το άρθρο 21 παρ. 6 «*τα άτομα με αναπηρίες έχουν δικαίωμα να απολαμβάνουν μέτρων που εξασφαλίζουν την αυτονομία, την επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας*».

Τα συγκεκριμένα συνταγματικά δικαιώματα παρέχουν τις απαιτούμενες θεσμικές εγγυήσεις και επέχουν στην ουσία θέση κατευθυντήριων γραμμών. Συνεπώς, προκειμένου να ασκηθούν ουσιαστικά απαιτείται η παρέμβαση του κοινού νομοθέτη και ορισμός από αυτόν συγκεκριμένων μέτρων που απαιτείται να ληφθούν ώστε να παρασχεθεί στην πράξη η συνταγματική προστασία και να εκπληρωθούν οι συγκεκριμένοι στόχοι που απορρέουν από τις σχετικές

⁴ Κώστας Χ.Χρυσόγονος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006

διατάξεις. Είναι σαφές ότι αφορούν και την τριτοβάθμια εκπαίδευση, η οποία παρέχεται δωρεάν, κάτω από συγκεκριμένες διαδικασίες εισαγωγής, στο σύνολο των Ελλήνων πολιτών, αποφοίτων λυκείου.

Για τα άτομα με αναπηρία, ωστόσο, η διαδικασία εισαγωγής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση μπορεί να διαφοροποιείται, σε σχέση με τους υπόλοιπους μαθητές με απολυτήριο λυκείου. Κατ' αρχάς, τα άτομα με αναπηρία μπορούν να ακολουθήσουν τη διαδικασία των γενικών εισαγωγικών εξετάσεων σε ανώτατα ιδρύματα, όπως και όλοι οι υπόλοιποι μαθητές. Η εξέταση για εισαγωγή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση υποψηφίων με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες διενεργείται ανάλογα με τις ικανότητές τους, μπορεί να είναι γραπτή ή προφορική ή συνδυασμός των παραπάνω.

Ωστόσο, ειδικά για τη συγκεκριμένη κατηγορία μαθητών και υπό κάποιες προϋποθέσεις, η νομοθεσία προβλέπει και τη δυνατότητα εισαγωγής σε ιδρύματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης χωρίς τη διαδικασία των εξετάσεων. Το άρθρο 35 του νόμου 3794/2009 (όπως τροποποιήθηκε με το αρ. 39 παρ. 24 του ν.4186/2013) για την πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση περιλαμβάνει ευνοϊκές διατάξεις για τα άτομα με αναπηρία. Συγκεκριμένα, επιτρέπεται η εισαγωγή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση μαθητών που πάσχουν «από σοβαρές παθήσεις» καθ' υπέρβαση σε ποσοστό 5% του αριθμού των εισακτέων.

Οι παθήσεις αυτές αφορούν άτομα με αναπηρίες και χρόνιες παθήσεις και συγκεκριμένα: τυφλούς, με μειωμένη οπτική οξύτητα (με ποσοστό αναπηρίας άνω του 85%), κωφοί, κωφάλαλοι, πάσχοντες από μεσογειακή αναιμία, πάσχοντες από δρεπανοκυτταρική αναιμία, πάσχοντες από μικροδρεπανοκυτταρική αναιμία, πάσχοντες από συγγενή υδροκεφαλία με μόνιμη τεχνητή παροχέτευση του εγκεφαλονωτιαίου υγρού (Shunt), συνοδευόμενη και από άλλες διαμαρτίες, όπως αραχνοειδής κύστη με φαινόμενα επιληπτικής κρίσης, πάσχοντες από μυϊκή δυστροφία DUCHENNE, πάσχοντες από βαριά αγγειακή δυσπλασία του εγκεφαλικού στελέχους, πάσχοντες από κακοήθεις νεοπλασίες (λευχαιμίες, λεμφώματα, συμπαγείς όγκους), πάσχοντες από το σύνδρομο του Bund Chiari, πάσχοντες τη νόσο του Fabry, πάσχοντες από βαριά ινοκυτταρική νόσο (παγκρέατος, πνευμόνων), πάσχοντες από σκλήρυνση κατά πλάκας, πάσχοντες από βαριά μυασθένεια θεραπευτικώς αντιμετωπιζόμενη με φαρμακευτική αγωγή, νεφροπαθείς που υποβάλλονται σε αιμοκάθαρση ή περιτοναϊκή κάθαρση, πάσχοντες από συγγενική αιμορραγική διάθεση - αιμορροφιλίες και υποβαλλόμενοι σε θεραπεία με παράγοντες πήξεως, υποβληθέντες σε μεταμόσχευση μυελού των οστών, υποβληθέντες σε

μεταμόσχευση κερατοειδούς χιτώνας, υποβληθέντες σε μεταμόσχευση καρδιάς, υποβληθέντες σε μεταμόσχευση ήπατος, υποβληθέντες σε μεταμόσχευση πνευμόνων, υποβληθέντες σε μεταμόσχευση νεφρού, υποβληθέντες σε μεταμόσχευση παγκρέατος, υποβληθέντες σε μεταμόσχευση λεπτού εντέρου, πάσχοντες από ινσουλινοεξαρτώμενο νεανικό διαβήτη τύπου 1, πάσχοντες από σύνδρομο EVANS, πολυμεταγγιζόμενοι πάσχοντες από μεσογειακή αναιμία, με κινητικά προβλήματα οφειλόμενα σε αναπηρία άνω του 67%, πάσχοντες από φαιυλκετονουρία, πάσχοντες από συγγενή θρομβοφιλία και υποβάλλονται σε θεραπεία αντιπηκτικής αγωγής δια βίου, πάσχοντες από αρρυθμογόνο δυσπλασία δεξιάς κοιλίας με ενφυτευμένο απινιδωτή, πάσχοντες από τη νόσο GAUCHER, πάσχοντες από συμπλοκές συγγενείς καρδιοπάθειες χειρουργηθείσες ή μη με πνευμονική υπέρταση άνω των 50MM HG, πάσχοντες από μονήρη κοιλία, πάσχοντες από κοινό αρτηριακό κορμό, πάσχοντες από παθήσεις του μυοκαρδίου οποιαδήποτε φύσης που προκαλούν μόνιμη διαταραχή της λειτουργίας της καρδιάς (κλάσμα εξώθησης <35%), τεκμηριωμένο από εξειδικευμένες νοσοκομειακές μονάδες ηχωκαρδιολογίας και επιβεβαιωμένο σε μαγνητική τομογραφία καρδιάς, πάσχοντες από υπερτροφικού τύπου μυοκαρδιοπάθεια, πάσχοντες από πρωτοπαθή πνευμονική υπέρταση, πάσχοντες από σοβαρή πνευμονική ίνωση οποιασδήποτε αιτιολογίας, πάσχοντες από το σύνδρομο BRUGADA, πάσχοντες από ιδιοπαθή κοιλιακή ταχυκαρδία με τοποθέτηση απινιδωτή, πάσχοντες από γλυκογονιάσεις, πάσχοντες από κίρρωση ήπατος, πάσχοντες από πυλαία υπέρταση λόγω υποπλασίας πυλαίας φλέβας, πάσχοντες από τη νόσο του CROHN, πάσχοντες από τη νόσο WILSON, πάσχοντες από το σύνδρομο πολλαπλής νευρινωμάτωσης (RECKLINGHAUSEN), πάσχοντες από πολλαπλούν μύελωμα, πάσχοντες από σαρκοείδωση υπό μείζονα ανοσοκατασταλτική θεραπεία λόγω προσβολής πνεύμονος ή/και ΚΝΣ, πάσχοντες από αυτοάνοση ηπατίτιδα, υποβληθέντες σε λαρυγγεκτομή ολική, πάσχοντες από κρανιοφαρύγγωμα του εγκεφάλου, πάσχοντες από συστηματικό ερυθηματώδη λύκο υπό μείζονα ανοσοκατασταλτική θεραπεία λόγω προσβολής νεφρών ή/και ΚΝΣ ή/και ορογόνων υμένων ή/και αίματος, από συστηματική σκληροδερδία με διάχυτη δερματική προσβολή, πάσχοντες από ελκώδη κολίτιδα που λαμβάνουν ανοσοκατασταλτική αγωγή ή έχουν λάβει ανοσοκατασταλτική αγωγή στο παρελθόν και συνεχίζουν με διαφορετική φαρμακευτική αγωγή, ασθενείς με ελκώδη κολίτιδα που έχουν υποβληθεί σε ολική πρωκτοκολεκτομή και μόνιμη ειλεοστομία ή υφολική κολεκτομή με ειλεοπρωκτική αναστόμωση απευθείας ή με δημιουργία ειλεϊκής νεοληκύθου, πάσχοντες από θρομβοπενία, πάσχοντες από σύνδρομο KLIPPEL FEIL, πάσχοντες από νεανική ιδιοπαθή αρθρίτιδα με συνεχή ενεργότητα μετά την ηλικία των 14 ετών παρά τη βιολογική θεραπεία, πάσχοντες από σύνδρομο επίκτητη ανοσολογικής ανεπάρκειας (AIDS) υπό

αντιρετροϊκή θεραπεία, πάσχοντες από νυκτερινή παροξυσμική αιμοσφαιρινουρία με ανάγκη τακτικών μεταγγίσεων σε χρόνια βάση, πάσχοντες από ιδιοπαθή θρομβοπενική πορφύρα υπό μείζονα ανασοκατασταλτική θεραπεία, πάσχοντες από αυτοάνοση αιμολιτική αναιμία υπό μείζονα ανασοκατασταλτική θεραπεία, πάσχοντες από διάφορα σπάνια συγγενή, κληρονομικά ή επίκτητα σύνδρομα – νοσήματα όταν εκφράζονται με σοβαρές κλινικές εκδηλώσεις που προσδίδουν αναπηρία τουλάχιστον 80% εξεταζόμενοι κατά περίπτωση.

Οι υποψήφιοι καλούνται να απευθυνθούν σε ειδική επταμελή επιτροπή, που έχει συσταθεί σε συγκεκριμένα Δημόσια ή Πανεπιστημιακά Νοσοκομεία, για την διαπίστωση της πάθησής τους (καταθέτοντας σχετική αίτηση και ιατρική γνωμάτευση από δημόσιο νοσοκομείο). Οι υποψήφιοι τριών κατηγοριών αναπηρίας και συγκεκριμένα υποψήφιοι α) με μειωμένη οπτική οξύτητα (με ποσοστό αναπηρίας άνω του 80%), με κινητικά προβλήματα οφειλόμενα σε αναπηρία τουλάχιστον 67% και οι πάσχοντες από διάφορα σπάνια συγγενή, κληρονομικά ή επίκτητα σύνδρομα- νοσήματα όταν εκφράζονται με σοβαρές κλινικές εκδηλώσεις που προσδίδουν αναπηρία τουλάχιστον 80% χρειάζεται να καταθέσουν στις επιτροπές των νοσοκομείων και πιστοποιητικό ποσοστό αναπηρίας, που εκδίδεται από τα Κέντρα Πιστοποίησης Ποσοστού Αναπηρίας. Οι επταμελείς επιτροπές έκδοσης Πιστοποιητικών διαπίστωσης πάθησης για την εισαγωγή στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, αποτελούνται από ιατρούς των ακόλουθων ειδικοτήτων: Παθολογίας, Χειρουργικής, Καρδιολογίας, Νευρολογίας, Ενδοκρινολογίας, Ορθοπεδικής και Οφθαλμολογίας.

Οι περιορισμοί που τίθενται από το νόμο σχετικά με την επιλογή αντικειμένου σπουδών αφορούν τη μη δυνατότητα εισαγωγής τους σε τμήματα όπου, λόγω της φύσης της επιστήμης, είναι δυσχερές γι' αυτούς η παρακολούθηση, σύμφωνα με αιτιολογημένη απόφαση του τμήματος και έγκριση της συγκλήτου.

Η εξέταση για εισαγωγή σε ίδρυμα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης υποψηφίων με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες διενεργείται ανάλογα με τις ικανότητές τους και μπορεί να είναι είτε γραπτή, είτε προφορική, είτε συνδυασμός και των δύο⁵.

⁵ Ενδεικτικά, Υ.Α. Φ151/2996 Β6/13-1-2010 (ΦΕΚ 55/Β) – Τροποποίηση και συμπλήρωση της Υ.Α. Φ.151/22071/Β6/ 2009 (ΦΕΚ 373/Β'3-3- 2009) Πρόσβαση κατόχων απολυτηρίου Επαγγελματικού Λυκείου (ΕΠΑΛ) - Ομάδα Α στα Ανώτατα Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (ΑΤΕΙ), στην Ανώτατη Σχολή Παιδαγωγικής και Τεχνολογικής Εκπ/σης (ΑΣΠΑΙΤΕ), στις Ανώτερες Σχολές Τουριστικής Εκπ/σης (ΑΣΤΕ), στις Ακαδημίες Εμπορικού Ναυτικού (ΑΕΝ), στις Ανώτερες Στρατιωτικές Σχολές Υπαξιωματικών και Σχολές Αστυφυλάκων - (Αντικαθιστά το Άρθρο 12 της Φ.151/22071/Β6/ 2009).

Σε ό,τι αφορά τη φοίτηση ατόμων με αναπηρία σε ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ο νόμος 3549/2007 περιλαμβάνει ειδικές προβλέψεις. Συγκεκριμένα, σε κάθε τμήμα ΑΕΙ προβλέπεται η *σύσταση και λειτουργία υπηρεσίας υποστήριξης φοιτητών και σπουδαστών με αναπηρία*⁶. Επιπλέον, προβλέπονται διευκολύνσεις που αφορούν⁷: α) ενημέρωση από εντεταλμένο υπάλληλο των Γραμματειών των Τμημάτων για το πρόγραμμα, τον χρόνο και τον χώρο των μαθημάτων και για κάθε μεταβολή που έχει σχέση με τη φοιτητική τους κατάσταση και γενικά για κάθε θέμα που τους αφορά καθόλη τη διάρκεια των σπουδών β) Κατά την περίοδο των εξετάσεων, εξέταση σε χώρους προσβάσιμους, δυνατότητα συνοδείας, εάν χρειάζεται, στους χώρους των εξετάσεων από υπαλλήλους του Πανεπιστημίου ή από οικεία πρόσωπα και εξέταση με τους τρόπους που επιβάλλονται ανάλογα την περίπτωση.

Γ) Για όλη τη διάρκεια του ακαδημαϊκού έτους ορίζονται καθηγητής ή καθηγητές, στους οποίους μπορούν να απευθύνονται οι φοιτητές με αναπηρία για να συζητούν τα προβλήματά τους και οι οποίοι μεσολαβούν στις πανεπιστημιακές αρχές για την επίλυση τους.

Σχετικά με την πρόσβαση σε εκπαιδευτικό υλικό, όπως προβλέπεται στο θεσμικό πλαίσιο (ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΟΙΚ/94546/2007, ΦΕΚ Β' 2065/24-10-2007 «Αναπαραγωγή έργου πνευματικής ιδιοκτησίας προς όφελος τυφλών και κωφάλαλων και επέκταση της ρύθμισης σε άλλες κατηγορίες ατόμων με αναπηρίες», άρθρο 6) οι εκδότες υποχρεούνται να παρέχουν σε ηλεκτρονική μορφή τα αρχεία των υποχρεωτικών συγγραμμάτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (όπως και όλων των βιβλίων της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης).

Όσον αφορά στο θέμα της φυσικής προσβασιμότητας, ο Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός (νόμος 4067/2012) ρυθμίζει τα θέματα προσβασιμότητας στο φυσικό και δομημένο περιβάλλον και περιλαμβάνει ρητή αναφορά σε όρους και προϋποθέσεις φυσικής προσβασιμότητας που πρέπει να τηρούνται σε όλα τα νεόδμητα δημόσια κτίρια καθώς και, μεταξύ άλλων, σε κτίρια που έχουν χρήση εκπαίδευσης, αλλά και υποχρέωση διενέργειας των απαραίτητων διαμορφώσεων σε ήδη υφιστάμενα κτίρια, ώστε οι λειτουργικοί τους χώροι να είναι προσπελάσιμοι από άτομα με αναπηρία ή εμποδιζόμενα άτομα.

⁶ Άρθρο 12 του Νόμου 3549/2007 (ΦΕΚ 69/Α/20-03-2007) «Μεταρρύθμιση του θεσμικού πλαισίου για τη δομή και λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων»

⁷ Εγκύκλιος Φ5/1449/Β3/4-1-2006 του Υπουργείου Παιδείας, Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων

3.2. Άτομα με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση

Στην έκθεση της Eurostat (1995) αναφέρεται ότι μόλις το 3,4% των ατόμων με αναπηρίες στην Ελλάδα είναι απόφοιτοι κάποιας σχολής τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Σύμφωνα με τα ίδια στοιχεία, στη χώρα μας το 25,4% των ατόμων με αναπηρία είναι αναλφάβητοι, το 59,9% είναι απόφοιτοι δημοτικού, το 5,7% είναι απόφοιτοι γυμνασίου και το 5,6% είναι απόφοιτοι λυκείου. Τα στοιχεία αυτά, παρά το γεγονός ότι αφορούν περασμένες δεκαετίες καταδεικνύουν ότι σε πολύ μεγάλο βαθμό τα άτομα με αναπηρία έχουν εξαιρετικά περιορισμένες δυνατότητες πρόσβασης όχι μόνο στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, αλλά και στη δευτεροβάθμια (Eurostat 1995, Statistics in Focus 1995 / 10, Disabled Persons: Statistical Data). Ακόμη, σύμφωνα με έρευνα της Eurostat για τα Νοικοκυριά στην Ευρώπη (European Community Household Panel, ECHP, 1997) μόνο 9% των ατόμων με «σοβαρή» αναπηρία και 14% των ατόμων με αναπηρία πιο ελαφριάς μορφής φθάνουν σε επίπεδο πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Ακόμη, σε σχέση με το μορφωτικό επίπεδο των ατόμων με αναπηρίες άνω των 25 ετών τα οποία εργάζονται, σε σχέση με το επίπεδο μόρφωσης των ατόμων χωρίς αναπηρίες που επίσης εργάζονται και όπως καταγράφεται το 13% των ανδρών με αναπηρία έχουν πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε σχέση με το 27% των ανδρών χωρίς αναπηρία, ενώ το 15% των γυναικών με αναπηρία έχουν πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε σχέση με το 23% των γυναικών χωρίς αναπηρία.

Η εικόνα σχετικά με την παρουσία φοιτητών με αναπηρία στα ελληνικά πανεπιστήμια δεν είναι ακριβής. Απουσιάζει η συστηματική καταγραφή, με ποσοτικά και ποιοτικά στοιχεία, του πληθυσμού, των χαρακτηριστικών και των αναγκών των φοιτητών με αναπηρίες. Έκθεση του Ακαδημαϊκού Δικτύου εμπειρογνομόνων για την αναπηρία (ANED) του 2010 (*ANED country report on equality of educational and training opportunities for young disabled people, 2010*) ανέφερε ότι το 2005 ο συνολικός αριθμός φοιτητών και φοιτητριών με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση της χώρας δεν ξεπερνούσε τα 400 άτομα. Αυτό δεν μπορεί να επιβεβαιωθεί καθώς τα ιδρύματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης δεν τηρούν σχετικά δεδομένα. Τα διαθέσιμα στοιχεία αφορούν αποκλειστικά τους φοιτητές που εισάγονται καθ' υπέρβαση του συνόλου των εισακτέων λόγω αναπηρίας ή χρονίων παθήσεων, καθώς για την εγγραφή τους προσκομίζονται ιατρικά πιστοποιητικά. Τα στοιχεία αυτά δεν τυγχάνουν επεξεργασίας, ώστε να αναδειχθούν ποσοτικά ή ποιοτικά χαρακτηριστικά αυτής της ομάδας φοιτητών. Στοιχεία για τους φοιτητές με αναπηρίες που εισάγονται μέσω γενικών εξετάσεων δεν τηρούνται καθώς η αναπηρία δεν καταγράφεται.

Στο πλαίσιο της έρευνας ζητήθηκαν από όλα τα ΑΕΙ και ΤΕΙ της χώρας στοιχεία σχετικά με τους φοιτητές με αναπηρία που εισήχθησαν καθ' υπέρβαση του αριθμού των εισακτέων, τη μορφή της αναπηρίας ή της πάθησής τους καθώς και στοιχεία σχετικά με τον αριθμό των φοιτητών με αναπηρία που εισήχθησαν με γενικές εξετάσεις. Αρκετά πανεπιστήμια δεν παρείχαν στοιχεία, ενώ τα στοιχεία που συλλέχθηκαν είναι αποσπασματικά, δεν καλύπτουν το σύνολο των θεμάτων, τηρούνται με διαφορετικό τρόπο σε κάθε ίδρυμα ή σχολή και αφορούν διαφορετικές χρονικές περιόδους. Η παρουσία των φοιτητών με αναπηρία στα ελληνικά πανεπιστήμια με βάση τα στοιχεία αυτά, είναι η ακόλουθη:

Πίνακας 1: Φοιτητές με αναπηρία στα ελληνικά πανεπιστήμια					
Ίδρυμα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης	Χρονικό διάστημα αναφοράς	Αριθμός εισακτέων καθ' υπέρβαση (ποσοστό επί του συνόλου)	Μορφή αναπηρίας καθ' υπέρβαση εισακτέων	Αριθμός εισακτέων με το σύστημα των γενικών εξετάσεων	Αριθμός ατόμων με αναπηρία που εισήχθησαν με το σύστημα των γενικών εξετάσεων
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών	2014	1.000 (εκτίμηση για ενεργούς φοιτητές με αναπηρία)	-	-	-
Πανεπιστήμιο Κρήτης	2005-2014	285 (1,28%)		22.213	4 (αφορά φοιτητές με αναπηρία και χρόνιες παθήσεις που συνεργάστηκαν με το συμβουλευτικό κέντρο φοιτητών)
Πολυτεχνείο Κρήτης	2004-2014	43 (0,82%)		5.219	1 (με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία)
Ιόνιο Πανεπιστήμιο	2005-2014	58 (1,52%)	11 φοιτητές/φοιτήτριες με αναπηρίες (18,96%) 47 φοιτητές/φοιτήτριες με χρόνιες παθήσεις (81,03%)	3.811	-
Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών	2004-2014	419 (3,13%)	-	13.378	-
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου	2004-2014	95 (2,11%)	28 φοιτητές/φοιτήτριες με αναπηρία (29,47%) 67 με χρόνιες παθήσεις (70,52%)	4.491	10 άτομα (τα διαθέσιμα στοιχεία αφορούν μόνο τη Σχολή Οικονομίας, Διοίκησης και Πληροφορικής)
Πανεπιστήμιο Αιγαίου (σύνολο των φοιτητών με αναπηρία και όχι μόνο των εισακτέων καθ' υπέρβαση)	2011-2012	117 φοιτητές (1,10%) με «ειδικές ανάγκες» (εγγεγραμμένοι στις 16 από τις 17 σχολές του Ιδρύματος, βάσει ειδικής ενημερωτικής	19 φοιτητές/φοιτήτριες με αναπηρίες (24,05%) 60 φοιτητές/φοιτήτριες με χρόνιες παθήσεις (75,94%) Επιπλέον, 38	10.588 φοιτητές/φοιτήτριες (εγγεγραμμένοι στις 16 από τις 17 σχολές του Ιδρύματος, για το ίδιο	-

		έκθεσης για το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, που μας απέστειλε το ίδρυμα – οι 79 εξ αυτών αφορούν άτομα με χρόνιες παθήσεις και αναπηρίες)	φοιτητές/φοιτήτριες με δυσλεξία	χρονικό διάστημα, βάσει της ενημερωτικής έκθεσης)	
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης	2013-2014	197 (2,54%)		7.750	
	2011-2012 (έκθεση του Παρατηρητηρίου της ακαδημαϊκής πορείας φοιτητών από ευαίσθητες κοινωνικά ομάδες)	732 (1,1%) – εγγεγραμμένοι φοιτητές			
Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο	2003-2013	406 (ποσοστό 0,52% επί του συνόλου)	-	-	-
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας	2004-2014	267 (2,40%)	-	11.106	-
Πανεπιστήμιο Πειραιά	2004-2014	291 (1,81%)	-	16.020	-
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων (σε σύνολο 10 σχολών που απέστειλαν στοιχεία)	2004-2014	116 (1,10%) (** στο τμήμα Μαθηματικών, από τους 14 φοιτητές με αναπηρίες/χρόνιες παθήσεις που εγγράφηκαν, οι 11 διέκοψαν τη φοίτηση μετά από σχετική αίτησή τους)		10.481 (*τέσσερα τμήματα δεν ανέφεραν σχετικά στοιχεία)	1
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας	2014	201 (ενεργοί φοιτητές)	153 φοιτητές με θέματα υγείας (76,11%) 48 άτομα με αναπηρίες (ειδικότερα: 13 κωφά-βαρήκοα άτομα, 32 άτομα με κινητικές αναπηρίες, 3 άτομα με προβλήματα όρασης) – (23,88%)	-	-
Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο	-	-	-	-	-
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης	-	-	-	-	-
Πάντειο Πανεπιστήμιο	-	-	-	-	-
Πανεπιστήμιο Πατρών	-	-	-	-	-
Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο	-	-	-	-	-

ΤΕΙ Αθήνας	Φεβρουάριος 2014	427 (ενεργοί φοιτητές/φοιτήτριες με αναπηρία)	-		
ΤΕΙ Κρήτης	2004-2014	261 (0,36%) - (οι 97 έχουν διαγραφεί, ενώ οι 16 έχουν πάρει μετεγγραφή σε άλλο Ίδρυμα)		71.741	
ΤΕΙ Κεντρικής Μακεδονίας	2004-2014	65	-	-	-
ΤΕΙ Δυτικής Ελλάδας	2004-2014	106 (1,20%)		8.829 (τα στοιχεία αφορούν 7 τμήματα)	-
ΤΕΙ Δυτικής Μακεδονίας	-	-	-	-	-
ΤΕΙ Ηπείρου	-	-	-	-	-
ΤΕΙ Θεσσαλίας	-	-	-	-	-
ΤΕΙ Θεσσαλονίκης	-	-	-	-	-
ΤΕΙ Ιονίων Νήσων	-	-	-	-	-
ΤΕΙ Μακεδονίας/Θράκης	-	-	-	-	-
ΤΕΙ Πειραιά	-	-	-	-	-
ΤΕΙ Πελοποννήσου	-	-	-	-	-
ΣΥΝΟΛΟ		5.086		185.627	15

Πηγή: Στοιχεία που απέστειλαν οι Πρυτανείες των ΑΕΙ και οι Προεδρίες των ΑΤΕΙ στο πλαίσιο της έρευνας.

Με βάση τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν τα βασικά συμπεράσματα που προκύπτουν είναι τα ακόλουθα:

- Το σύνολο των φοιτητών και φοιτητριών με αναπηρία και χρόνιες παθήσεις των 18 Ανωτάτων Ιδρυμάτων που απέστειλαν σχετικά στοιχεία ανέρχονται σε 5.086 την περίοδο από το 2003-2014. Ο αριθμός αυτός αφορά φοιτητές που εισήχθησαν καθ' υπέρβαση του αριθμού των εισακτέων με γενικές εξετάσεις.
- Για το ίδιο χρονικό διάστημα, το σύνολο των φοιτητών ανέρχεται σε 185.627, σε 17 πανεπιστημιακά ιδρύματα που έδωσαν σχετικά στοιχεία. Στοιχεία σχετικά με το ποσοστό των φοιτητών που έχουν αναπηρία δεν υπάρχουν.
- Οι περισσότεροι φοιτητές με αναπηρία καταγράφονται στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο της Αθήνας, όπου σύμφωνα με εκτιμήσεις της Μονάδας Προσβασιμότητας του ΕΚΠΑ, υπάρχουν περίπου 1.000 ενεργοί φοιτητές με αναπηρία στις σχολές του ιδρύματος
- Το ποσοστό των φοιτητών με αναπηρίες και χρόνιες παθήσεις (με βάση τα δεδομένα που αφορούν τους καθ' υπέρβαση εισακτέους) σε σχέση με το σύνολο των φοιτητών για τα αντίστοιχα χρονικά διαστήματα διαμορφώνεται, συνολικά, στο 1,53% (σύμφωνα με τα στοιχεία που έχουν δώσει τα ιδρύματα για τις δύο επιμέρους αυτές κατηγορίες). Ποσοστό σημαντικά χαμηλότερο από εκείνο που με βάση το θεσμικό

πλαίσιο (αρχικά 3%, πλέον 5%) έχει δικαίωμα εισόδου χωρίς εξετάσεις καθ' υπέρβαση του συνολικού αριθμού των εισακτέων.

- Στοιχεία για τη μορφή της αναπηρίας/πάθησης βάσει της οποίας εισήχθησαν φοιτητές καθ' υπέρβαση του αριθμού των εισακτέων έδωσαν μόλις τέσσερα πανεπιστημιακά ιδρύματα. Όπως συνάγεται από αυτά, το 75,9% των καθ' υπέρβαση εισακτέων είναι άτομα με χρόνιες παθήσεις ενώ μόλις το 24,1% αφορά άτομα με αναπηρία.

Δομές και υπηρεσίες υποστήριξης φοιτητών με αναπηρία

Στο πλαίσιο της έρευνας η ομάδα έργου συγκέντρωσε στοιχεία από τα πανεπιστημιακά ιδρύματα της χώρας σχετικά με δομές που παρέχουν υπηρεσίες υποστήριξης σε άτομα με αναπηρία. Τα στοιχεία και οι πληροφορίες που συγκεντρώθηκαν και αφορούν στα μέτρα και στις υπηρεσίες υποστήριξης που λειτουργούν στα ιδρύματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και αφορούν φοιτητές με αναπηρία.

Τα περισσότερα πανεπιστημιακά ιδρύματα εγγράφως είτε τηλεφωνικώς απάντησαν πως τα κτίρια τους είναι προσβάσιμα σε άτομα με αναπηρία, αναφερόμενοι ωστόσο σε ράμπες για άτομα με κινητική αναπηρία.

Ειδικότερες υπηρεσίες που παρέχονται στα πανεπιστημιακά ιδρύματα, όπως αποτυπώνονται επιγραμματικά και στον παρακάτω πίνακα αφορούν στα εξής:

Στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών λειτουργεί μονάδα προσβασιμότητας για τους φοιτητές με αναπηρία (παρουσιάζεται αναλυτικά παρακάτω). Με βάση τα στοιχεία του ΕΚΠΑ από τη Μονάδα Προσβασιμότητας έχουν ζητήσει υπηρεσίες και έχουν λάβει υποστήριξη 84 προπτυχιακοί φοιτητές με ολική ή μερική απώλεια όρασης, 72 προπτυχιακοί φοιτητές με ολική ή μερική απώλεια ακοής ή/και ομιλίας, 221 προπτυχιακοί φοιτητές με σοβαρή κινητική αναπηρία στα άνω ή/και κάτω άκρα. Επιπλέον, για κάθε τμήμα του Πανεπιστημίου έχει οριστεί Σύμβουλος καθηγητής και αναπληρωτής του για τα άτομα με αναπηρία, ενώ καθήκοντα εξυπηρέτησης ατόμων με αναπηρία έχει αναλάβει και ένας υπάλληλος στη Γραμματεία κάθε τμήματος με αναπηρία.

Στο Πανεπιστήμιο Κρήτης λειτουργεί υπηρεσία υποστήριξης των φοιτητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, στο πλαίσιο του Συμβουλευτικού Κέντρου Φοιτητών (όπως παρουσιάζεται αναλυτικά παρακάτω).

Στο Πολυτεχνείο Κρήτης, τα υποστηρικτικά μέτρα που αναφέρθηκαν αφορούν την παροχή των απαιτούμενων προσαρμογών, ώστε οι φοιτητές που κινούνται με αναπηρικό αμαξίδιο να έχουν πρόσβαση στο σύνολο των χώρων, όχι μόνο στις αίθουσες, αλλά και σε βοηθητικούς χώρους.

Το Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, σε απαντητικό έγγραφό του, αναφέρει πως στο σύνολο των χώρων του Πανεπιστημίου διασφαλίζεται η προσβασιμότητα των ατόμων με αναπηρία, ενώ υπάρχουν και ειδικοί χώροι υγιεινής για τα άτομα με αναπηρία. Παράλληλα, στο σύνολο των αιθουσών υπάρχουν μικροφωνικές εγκαταστάσεις, ώστε να παρακολουθούν το μάθημα και φοιτητές με μειωμένη ακοή. Ακόμη, στο Πανεπιστήμιο λειτουργεί υπηρεσία συμβούλου ψυχικής υγείας, που απευθύνεται στο σύνολο των φοιτητών και στην οποία απασχολείται ιατρός υπεύθυνη της συμβουλευτικής ψυχοκοινωνικών προβλημάτων.

Στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης λειτουργεί Επιτροπή Κοινωνικής Πολιτικής, Κέντρο συμβουλευτικής και ψυχολογικής υποστήριξης φοιτητών, ενώ υπάρχει και Παρατηρητήριο ακαδημαϊκής πορείας φοιτητών που ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες (όπως αναλυτικά παρουσιάζονται παρακάτω).

Στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, όπως αναφέρθηκε σε σχετικό έγγραφο του Τμήματος Εκπαίδευσης, τα κτίρια όπου διεξάγονται οι ομαδικές συμβουλευτικές συναντήσεις των φοιτητών καθώς και οι εξετάσεις είναι προσβάσιμα στα άτομα με κινητικά προβλήματα. Επιπλέον μέτρα που εξυπηρετούν τα άτομα με αναπηρία αφορούν στην βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου, η οποία διαθέτει εξοπλισμό πρόσβασης σε Η/Υ για άτομα με προβλήματα όρασης, ο οποίος περιλαμβάνει πρόγραμμα ανάγνωσης οθόνης με δυνατότητα με δυνατότητα απεικόνισης σε οθόνη Braille και επιπλέον δυνατότητα απεικόνισης των δεδομένων της οθόνης ως και 32 φορές, λογισμικό βελτίωσης της απόδοσης φωνητικής αναγγελίας των δεδομένων της οθόνης, ειδικό εκτυπωτή Win Braille μέσα σε καμπίνα μείωσης θορύβου με δυνατότητα εκτύπωσης οποιουδήποτε αρχείου word που περιλαμβάνει ακόμη και μαθηματικές εξισώσεις καθώς και δυνατότητα εκτύπωσης οποιουδήποτε αρχείου PDF, συσκευή μεγέθυνσης που παρουσιάζει την εικόνα σε ενσωματωμένη οθόνη με δυνατότητα δημιουργίας αντιθέσεων, αντιστροφής χρωμάτων και μεγέθυνσης μέχρι 50 φορές, για τη διευκόλυνση των φοιτητών με προβλήματα όρασης. Ακόμη, η βιβλιοθήκη διαθέτει Οδηγό για σύστημα μεγέθυνσης τεκμηρίων, Οδηγό για συντομεύσεις πληκτρολογίου και έχει εξασφαλίσει άδεια χρήσης ειδικού λογισμικού ώστε αυτό να δανείζεται και να αποστέλλεται στους φοιτητές που έχουν προβλήματα όρασης μαζί με τις οδηγίες χρήσης και εγκατάστασης. Προκειμένου να

διευκολυνθεί η προσβασιμότητα ατόμων με κινητικά προβλήματα η βιβλιοθήκη έχει εξασφαλίσει μπροστά από το κτίριό της (στην Πάτρα) μία θέση στάθμευσης αποκλειστικά για άτομα με κινητικά προβλήματα.

Το Πανεπιστήμιο Μακεδονίας σε απαντητικό έγγραφο του αναφέρει ότι οι χώροι του ιδρύματος είναι προσβάσιμοι, ενώ ειδικότερες παροχές και υποστηρικτικές υπηρεσίες για φοιτητές με προβλήματα όρασης και προβλήματα ακοής παρέχονται από τη βιβλιοθήκη και το κέντρο πληροφόρησης του ιδρύματος (όπως παρουσιάζονται αναλυτικά παρακάτω).

Το Πανεπιστήμιο Πειραιά, σε σχετικό απαντητικό έγγραφο του, σχετικά με τις υποστηρικτικές παροχές σε φοιτητές με αναπηρία, αναφέρει θέματα προσβασιμότητας και κινητικότητας φοιτητών που κινούνται με αναπηρικό αμαξίδιο στους περισσότερους χώρους.

Στο ΤΕΙ Πειραιά, στις κτιριακές εγκαταστάσεις του, υπάρχουν ράμπες πρόσβασης ενώ λειτουργούν 10 ανελκυστήρες και υπάρχουν τουαλέτες προσβάσιμες σε άτομα με αναπηρία, όπως αναφέρεται σε σχετικό απαντητικό έγγραφο. Ως επιπλέον παροχή καταγράφεται η δυνατότητα χρήσης ταξί από φοιτητές και φοιτήτριες με αναπηρία, όταν υπάρχει πρόβλημα μετακίνησής του, με τα έξοδα να καλύπτονται από το ίδρυμα. Όπως επισημαίνεται, η Κοινωνική Υπηρεσία που λειτουργεί στο ΤΕΙ φροντίζει ώστε, σε περίπτωση που χρειάζεται, να προσλαμβάνεται κάθε χρόνο έκτακτο εκπαιδευτικό προσωπικό με γνώσεις της ελληνικής νοηματικής γλώσσας, ώστε να βοηθά τους φοιτητές και φοιτήτριες με προβλήματα ακοής ώστε να συμμετέχουν στα μαθήματα.

Στο ΤΕΙ Κρήτης, όπως αναφέρεται σε σχετικό έγγραφο, υπάρχουν ανελκυστήρες και ράμπες πρόσβασης ώστε να διευκολύνεται η μετακίνηση των ατόμων με κινητική αναπηρία, ενώ, αναφέρεται πως υπάρχει ολοκληρωμένο περιβάλλον μελέτης και εργασίας για άτομα με προβλήματα όρασης, χωρίς ωστόσο να δίνονται παραπάνω πληροφορίες.

Στο ΤΕΙ Κεντρικής Μακεδονίας δεν έγιναν κάποιες προσαρμογές για τη διευκόλυνση των ατόμων με αναπηρία, ενώ το ΤΕΙ Δυτικής Ελλάδας είναι το μοναδικό ανώτατο ίδρυμα, από όσα ανταποκρίθηκαν στο αίτημα για παροχή στοιχείων, που ανέφερε ότι δεν είναι προσβάσιμο το σύνολο των χώρων του ιδρύματος.

Πίνακας 2: Υπηρεσίες υποστήριξης ατόμων με αναπηρία σε ΑΕΙ/ΤΕΙ		
Ίδρυμα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης	Εύλογες προσαρμογές/υποστηρικτικά μέτρα / υποστηρικτικές υπηρεσίες Παρεχόμενες υπηρεσίες	Φοιτητές που εξυπηρετούνται
ΕΚΠΑ – Μονάδα προσαρμοστικότητας	Μονάδα Προσαρμοστικότητας Σύμβουλος καθηγητής (και αναπληρωτής) σε κάθε τμήμα Αρμόδιος για την εξυπηρέτηση φοιτητών ΑμεΑ υπάλληλος στη Γραμματεία κάθε τμήματος	84 προπτυχιακοί φοιτητές με ολική ή μερική απώλεια όρασης 72 προπτυχιακοί φοιτητές με ολική ή μερική απώλεια ακοής ή/και ομιλίας 221 προπτυχιακοί φοιτητές με σοβαρή κινητική αναπηρία στα άνω ή/και κάτω άκρα
Πανεπιστήμιο Κρήτης	Υπηρεσία στήριξης των Φοιτητών με Ειδικές Εκπαιδευτικές Ανάγκες που λειτουργεί στο Συμβουλευτικό Κέντρο Φοιτητών	
Πολυτεχνείο Κρήτης	Διευκόλυνση μετακίνησης φοιτητών που χρησιμοποιούν αναπηρικό καροτσάκι (ράμπες, ανελκυστήρες κλπ) ώστε να έχουν πρόσβαση στο σύνολο των χώρων που χρησιμοποιούν οι φοιτητές.	-
Ιόνιο Πανεπιστήμιο	-	-
Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών	Φυσική προσαρμοστικότητα στο σύνολο των χώρων (ράμπες, αναβατόρια σε όσους χώρους δεν υπάρχει πρόσβαση με ασανσέρ). Χώροι υγιεινής ΑμεΑ. Το σύνολο των αιθουσών διδασκαλίας είναι εξοπλισμένες με μικροφωνικές εγκαταστάσεις (για τη διευκόλυνση φοιτητών με προβλήματα ακοής). Λειτουργεί υπηρεσία συμβούλου ψυχικής υγείας.	
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου	-	-
Πανεπιστήμιο Αιγαίου	-	-
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης	Επιτροπή Κοινωνικής Πολιτικής, που, μεταξύ άλλων, προσφέρει και υπηρεσίες υποστήριξης σε φοιτητές/φοιτήτριες με αναπηρίες. Κέντρο συμβουλευτικής και ψυχολογικής υποστήριξης Παρατηρητήριο της ακαδημαϊκής πορείας φοιτητών που ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικά ομάδες.	Στο ΚΕΣΥΨΥ απευθύνονται κατά μέσο όρο 5 φοιτητές ανά έτος με κάποια μορφή αναπηρίας. Κυρίως φοιτητές με κινητικές αναπηρίες και λιγότερο με χρόνιες παθήσεις ή αισθητηριακές αναπηρίες.
Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο	Η βιβλιοθήκη του πανεπιστημίου διαθέτει εξοπλισμό πρόσβασης σε Η/Υ για άτομα με προβλήματα όρασης. Διαθέτει Οδηγό για σύστημα μεγέθυνσης τεκμηρίων, Οδηγό για συντομεύσεις πληκτρολογίου και έχει εξασφαλίσει άδεια χρήσης ειδικού λογισμικού ώστε αυτό να δανείζεται και να αποστέλλεται στους φοιτητές που έχουν προβλήματα όρασης μαζί με τις οδηγίες χρήσης και εγκατάστασης. Προκειμένου να διευκολυνθεί η προσαρμοστικότητα ατόμων με κινητικά προβλήματα η βιβλιοθήκη έχει εξασφαλίσει μπροστά από το κτίριό της (στην Πάτρα) μία θέση στάθμευσης αποκλειστικά για άτομα με κινητικά προβλήματα. Τα κτίρια όπου διεξάγονται Ομαδικές Συμβουλευτικές Συναντήσεις και εξετάσεις έχουν πρόσβαση για άτομα με κινητικά προβλήματα.	
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας	Προσαρμοστικότητα των χώρων. Ειδικές υπηρεσίες υποστήριξης και τεχνολογικός εξοπλισμός για φοιτητές με προβλήματα όρασης και με προβλήματα ακοής.	
Πανεπιστήμιο Πειραιά	Στο κεντρικό κτίριο παρέχεται η δυνατότητα πλήρους μετακίνησης. Έχουν κατασκευαστεί: Αναβατόρια ηλεκτρικά για αμαξίδια που οδηγούν από το ισόγειο προς τις αίθουσες διδασκαλίας του πρώτου	

	και του δεύτερου ορόφου. Ράμπα εισόδου. Ράμπα και αναβατήριο που οδηγεί στο κεντρικό αμφιθέατρο. Ανοίγματα των θυρών στους κεντρικούς ανελκυστήρες για τη μεταφορά αναπηρικών αμαξιδίων.	
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων	-	-
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας	Υπηρεσία Πρόσβαση	-
Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο	-	-
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης	-	-
Πάντειο Πανεπιστήμιο	-	-
Πανεπιστήμιο Πατρών	-	-
Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο	-	-
ΤΕΙ Αθήνας	Για διευκόλυνση μετακίνησης εντός του Ιδρύματος: ράμπες πρόσβασης, 10 ανελκυστήρες, ειδικές τουαλέτες. Όταν υπάρχει πρόβλημα μετακίνησης της το ΤΕΙ, το Ίδρυμα πληρώνει ταξί για τη μεταφορά των φοιτητών/φοιτητριών. Για να συμμετέχουν οι κωφοί και κωφάλαλοι φοιτητές στα μαθήματα, μέσω της Κοινωνικής Υπηρεσίας προσλαμβάνεται κάθε χρόνο έκτακτο εκπαιδευτικό προσωπικό με γνώσεις νοηματικής για την ελληνική γλώσσα.	-
ΤΕΙ Κρήτης	Ανελκυστήρες και ράμπες πρόσβασης. Ολοκληρωμένο περιβάλλον μελέτης και εργασίας για άτομα με οπτικές αναπηρίες.	-
ΤΕΙ Κεντρικής Μακεδονίας	Δεν έγιναν κάποιες προσαρμογές	-
ΤΕΙ Δυτικής Ελλάδας	Δεν είναι προσβάσιμο το σύνολο των κτιρίων	-
ΤΕΙ Δυτικής Μακεδονίας	-	-
ΤΕΙ Ηπείρου	-	-
ΤΕΙ Θεσσαλίας	-	-
ΤΕΙ Θεσσαλονίκης	-	-
ΤΕΙ Ιονίων Νήσων	-	-
ΤΕΙ Μακεδονίας/Θράκης	-	-
ΤΕΙ Πειραιά	-	-
ΤΕΙ Πελοποννήσου	-	-

Πηγή: Στοιχεία που απέστειλαν η Πρυτανείες των ΑΕΙ και οι Προεδρίες των ΑΤΕΙ στο πλαίσιο της έρευνας

Ειδικότερα μελετήθηκαν σε βάθος (ως προς τις παρεχόμενες υπηρεσίες) δομές που λειτουργούν στα παρακάτω πανεπιστήμια:

Μονάδα Προσβασιμότητας Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Στο ΕΚΠΑ λειτουργεί Μονάδα Προσβασιμότητας για φοιτητές με αναπηρία που ιδρύθηκε με την από 23 Φεβρουαρίου 2006 απόφαση της Πανεπιστημιακής Συγκλήτου και την από 22 Μαρτίου 2006 απόφαση του Πρυτανικού Συμβουλίου. Αποστολή της είναι η *επίτευξη στην πράξη της ισότιμης πρόσβασης στις ακαδημαϊκές σπουδές των φοιτητών με διαφορετικές ικανότητες και απαιτήσεις, μέσω της παροχής προσαρμογών στο περιβάλλον, Υποστηρικτικών Τεχνολογιών Πληροφορικής και Υπηρεσιών Πρόσβασης.*

Η Μονάδα Προσβασιμότητας του ΕΚΠΑ, κατά την τρέχουσα περίοδο (2013-2014) εξυπηρετεί 377 προπτυχιακούς φοιτητές με αναπηρία. Συγκεκριμένα, εξυπηρετεί 84 φοιτητές με ολική ή μερική απώλεια όρασης, 72 με ολική ή μερική απώλεια ακοής ή/και ομιλίας, 221 φοιτητές με σοβαρή κινητή αναπηρία στα άνω ή/και κάτω άκρα. Όπως επισημαίνεται, αναλυτική καταγραφή των φοιτητών με αναπηρία δεν υπάρχει καθώς η καταγραφή στη Μονάδα Προσβασιμότητας δεν είναι υποχρεωτική και πολλοί φοιτητές δεν δέχονται να καταγραφούν ή να δηλωθούν ως άτομα με αναπηρία. Οι φοιτητές με αναπηρία εμφανίζονται στη Μονάδα Προσβασιμότητας προκειμένου να κάνουν χρήση ορισμένων ειδικών παροχών (όπως για παράδειγμα, χορήγηση δωρεάν ειδικού εξοπλισμού πληροφορικής, δωρεάν μετακίνηση από και προς το πανεπιστήμιο κλπ). Οι κυριότερες ανάγκες των φοιτητών με αναπηρία, όπως καταγράφονται από την Μονάδα Προσβασιμότητας, αφορούν τη διαπροσωπική επικοινωνία με μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας (συμφοιτητές, καθηγητές και υπαλλήλους), την πρόσβαση στο δομημένο χώρο του Πανεπιστημίου, στο έντυπο ή ηλεκτρονικό εκπαιδευτικό υλικό, στον πίνακα και στις ανακοινώσεις, στις αίθουσες διδασκαλίας, στις εξετάσεις των μαθημάτων, στις πληροφορίες και το περιεχόμενο της ηλεκτρονικής σελίδας του Πανεπιστημίου.

Στη μονάδα Προσβασιμότητας παρέχονται υπηρεσίες που εξυπηρετούν τις ανάγκες πρόσβασης σε τρία επίπεδα:

- ✓ Υπηρεσίες πρόσβασης που απευθύνονται άμεσα στον φοιτητή με αναπηρία και περιλαμβάνουν:
 - Συστηματική καταγραφή των αναγκών των φοιτητών με αναπηρία.
 - Αξιολόγηση των ικανοτήτων των φοιτητών με αναπηρία.
 - Προσωπικές υποστηρικτικές τεχνολογίες (για παράδειγμα, παροχή δωρεάν λογισμικών)
 - Καθημερινή μεταφορά από και προς τους χώρους του πανεπιστημίου για φοιτητές που κινούνται με αναπηρικό αμαξίδιο
 - Προσβάσιμο εκπαιδευτικό υλικό (πανεπιστημιακά συγγράμματα, σημειώσεις, διαφάνειες κλπ)
 - Τηλεδιερμηνεία στην ελληνική νοηματική γλώσσα
 - Οργάνωση δράσεων εθελοντικής υποστήριξης φοιτητών με αναπηρία από άλλους φοιτητές
 - Ψυχολογική και συμβουλευτική υποστήριξη φοιτητών με αναπηρία.
- ✓ Υπηρεσίες πρόσβασης στο περιβάλλον του φοιτητή με αναπηρία που περιλαμβάνουν:

-
- Προσβασιμότητα στο δομημένο περιβάλλον του πανεπιστημίου
 - Δημιουργία και λειτουργία προσβάσιμων σταθμών εργασίας στις βιβλιοθήκες
 - Παροχή κατευθυντήριων οδηγιών (για παράδειγμα, για τον τρόπο συμμετοχής των φοιτητών με αναπηρία στις εξετάσεις, για τον τρόπο ανάπτυξης και παροχής προσβάσιμου εκπαιδευτικού υλικού από τους διδάσκοντες κλπ)
 - Κατάρτιση του προσωπικού του Πανεπιστημίου
 - Κατάρτιση των εθελοντών για την υποστήριξη των φοιτητών με αναπηρία.
- ✓ Υπηρεσίες προώθησης της προσβασιμότητας που περιλαμβάνουν:
- Αξιολόγηση της προσβασιμότητας των ιστοσελίδων
 - Οργάνωση ημερίδων και σεμιναρίων
 - Παραγωγή έντυπου και ηλεκτρονικού ενημερωτικού υλικού
 - Διάδοση τεχνογνωσίας
 - Συμμετοχή σε ερευνητικά και αναπτυξιακά προγράμματα.

Επιπλέον, σε κάθε Τμήμα του Πανεπιστημίου της Αθήνας έχει οριστεί Σύμβουλος Καθηγητής και Αναπληρωτής Συμβούλου Καθηγητή, με τους οποίους μπορούν να επικοινωνούν τα άτομα με αναπηρία, για την επίλυση ζητημάτων που αντιμετωπίζουν.

Επιτροπή Κοινωνικής Πολιτικής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Η Επιτροπή Κοινωνικής Πολιτικής ιδρύθηκε το Σεπτέμβριο του 1997 με απόφαση του Πρυτανικού Συμβουλίου και παρέχει υπηρεσίες στήριξης στους φοιτητές. Συγκεκριμένα, λειτουργεί Κέντρο συμβουλευτικής και ψυχολογικής υποστήριξης με κύριο σκοπό την παροχή υπηρεσιών συμβουλευτικής και ψυχολογικής υποστήριξης στους φοιτητές και στις φοιτήτριες του Α.Π.Θ., όπως και τη διοργάνωση παρεμβάσεων που στοχεύουν στην πρόληψη προβλημάτων ψυχικής υγείας. Συνοπτικά, οι υπηρεσίες που προσφέρονται και οι δραστηριότητες που διοργανώνονται από το ΚΕ.ΣΥ.Ψ.Υ.:

- Ατομική συμβουλευτική και ψυχοθεραπεία σε φοιτητές/τριες με δυσκολίες, όπως το άγχος, το στρες, δυσκολίες στην οικογένεια ή στις σχέσεις με τους άλλους, σεξουαλικά θέματα, ψυχοσωματικά

συμπτώματα αλλά και δυσκολίες προσαρμογής σ' ένα νέο περιβάλλον ή στις σπουδές.

- Ομαδικές ψυχοθεραπευτικές παρεμβάσεις για θέματα σχετικά με τη διαχείριση του άγχους, τις δεξιότητες επικοινωνίας, κ.α.
- Σεμινάρια με παρουσιάσεις από τους/τις ψυχολόγους του ΚΕ.ΣΥ.Ψ.Υ. και προσκεκλημένους ειδικούς σε διάφορα θέματα ψυχολογικού ή γενικού ενδιαφέροντος, που αφορούν άμεσα τους φοιτητές και εμπλουτίζουν τις γνώσεις και τις δεξιότητές τους. Τα σεμινάρια αυτά αναφέρονται σε θέματα όπως είναι η διαχείριση του στρες, η οργάνωση μελέτης και προετοιμασίας για τις εξετάσεις, οι κοινωνικές δεξιότητες και η επικοινωνία, η έκφραση και διαχείριση συναισθημάτων, οι πρώτες βοήθειες κ.α.
- Σεμινάρια που απευθύνονται στο διδακτικό και διοικητικό προσωπικό του Α.Π.Θ., σε θέματα που αφορούν την καλύτερη κατανόηση των ζητημάτων ψυχικής υγείας και την βελτίωση της επικοινωνίας με τους φοιτητές/τριες.
- Ομιλίες με παρουσιάσεις από τους/τις ψυχολόγους του ΚΕ.ΣΥ.Ψ.Υ. και προσκεκλημένους/ες ειδικούς που απευθύνονται στους φοιτητές, σε ποικίλα θέματα που αφορούν ευρύτερα κοινωνικά και ηθικά ζητήματα της εποχής. Επίσης, ομιλίες με στόχο την ενημέρωση και την πρόληψη σε θέματα υγείας, όπως είναι το AIDS, η αντισύλληψη, η ταυτότητα φύλου, οι διαταραχές πρόσληψης τροφής κ.α.
- Ενεργή συμμετοχή σε επιστημονικές ημερίδες και συνέδρια, σε θέματα που αφορούν την ψυχική υγεία των φοιτητών/τριών.
- Συγγραφή και διανομή ενημερωτικών φυλλαδίων για διάφορα θέματα συμβουλευτικής, όπως τι είναι συμβουλευτική, οι διαταραχές πρόσληψης τροφής, η αντισύλληψη, ο έλεγχος του θυμού, η οργάνωση χρόνου για μελέτη, οι τεχνικές μελέτης.
- Συνεργασία με το Συμβουλευτικό Σταθμό της Φοιτητικής Λέσχης για τις περιπτώσεις φοιτητών/τριών που χρειάζονται παράλληλη ψυχιατρική παρακολούθηση.

Οι συγκεκριμένες υπηρεσίες αφορούν το σύνολο των φοιτητών και όχι αποκλειστικά φοιτητές με αναπηρία. Στο ΚΕΣΥΨΥ, όπως αναφέρθηκε από αρμοδίους, απευθύνονται κατά μέσο όρο πέντε φοιτητές ανά έτος με κάποια μορφή αναπηρίας και κυρίως φοιτητές με κινητική αναπηρία και σπανιότερα φοιτητές με χρόνιες παθήσεις (πχ διαβήτη, καρκίνο, μεταμόσχευση) ή αισθητηριακές αναπηρίες. Τα αιτήματά τους είναι παρόμοια με αυτά του μέσου φοιτητικού πληθυσμού και αφορούν άγχος, μειωμένη διάθεση, διαπροσωπικές

σχέσεις και επικοινωνία. Τα θέματα που συνδέονται με την αναπηρία σπάνια είναι λόγος προσέλευσής τους, χωρίς αυτό να σημαίνει πως δεν συζητούνται κατά τη διάρκεια της θεραπείας. Όπου χρειάζεται διασύνδεση με άλλες υπηρεσίες ή θεσμούς αναφορικά με την αναπηρία το Κέντρο ενημερώνει και διαμεσολαβεί στο μέτρο που είναι απαραίτητο (πχ συμβούλους σπουδών του τμήματος τους, ιατρικές υπηρεσίες, υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας). Ακόμη, το ΚΕΣΥΨΥ διοργανώνει και συμμετέχει σε σεμινάρια και ημερίδες ευαισθητοποίησης για θέματα αναπηρίας με αποδέκτες το προσωπικό του Πανεπιστημίου (διοικητικοί υπάλληλοι και μέλη ΔΕΠ), σε θέματα που αφορούν στην επικοινωνία με φοιτητές με αναπηρία και στην υποστήριξη της ακαδημαϊκής τους πορείας.

Ακόμη λειτουργεί **Παρατηρητήριο της Ακαδημαϊκής Πορείας Φοιτητών** που ανήκουν σε Ευαίσθητες Κοινωνικές Ομάδες. Το Παρατηρητήριο της Ακαδημαϊκής Πορείας Φοιτητών που ανήκουν σε Ευαίσθητες Κοινωνικές Ομάδες (<http://acobservatory.web.auth.gr/>) έχει ως κύριο στόχο του να συνδράμει στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν κατά τη διάρκεια των σπουδών τους: οι φοιτητές ΑμεΑ, οι αλλοδαποί φοιτητές, οι μειονοτικοί και οι ομογενείς ή παλιννοστούντες φοιτητές αλλά και οποιαδήποτε άλλη κατηγορία φοιτητών, που κατά τη διάρκεια της φοίτησής τους παρουσιάζουν κάποιο ανασταλτικό για την πρόοδο των σπουδών τους πρόβλημα. Στους στόχους του Παρατηρητηρίου συγκαταλέγεται: α) η συγκέντρωση υλικού σχετικού με την ακαδημαϊκή πορεία των παραπάνω φοιτητών, και ειδικότερα σχετικά με τις ανάγκες τους και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν κατά τη φοίτησή τους στο Πανεπιστήμιο, β) η συγκέντρωση πληροφοριών σχετικά με υπάρχουσες υπηρεσίες, πρωτοβουλίες και δράσεις στο ΑΠΘ, που μεριμνούν για την υποστήριξη των εν λόγω φοιτητών, προκειμένου να τις κάνουμε γνωστές σε όλη την Πανεπιστημιακή κοινότητα (π.χ. ενισχυτική διδασκαλία ή άλλης μορφής διευκολύνσεις), γ) η καταγραφή καλών πρακτικών άλλων Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων της χώρας και του εξωτερικού, καθώς και η δυνατότητα συνεργασίας μαζί τους για την ανάπτυξη υποστηρικτικών υπηρεσιών.

Υπηρεσία «Πρόσβαση» του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας λειτουργεί από το 2010 η υπηρεσία «ΠΡΟΣΒΑΣΗ» για την υποστήριξη των φοιτητών με αναπηρία. Βασικοί στόχοι της είναι η καταγραφή των αναγκών των φοιτητών/τριών με ειδικές εκπαιδευτικές

ανάγκες ή/και αναπηρίες (ΦμεΑ) και των διδασκόντων τους, η ενημέρωση και η υποστήριξή τους. Ακόμη, η Υπηρεσία λαμβάνει πρωτοβουλίες παρέμβασης σε χώρους του Πανεπιστημίου, με στόχο τη βελτίωση της προσβασιμότητας για τους φοιτητές με αναπηρία. Η υπηρεσία λειτουργεί και ηλεκτρονικά, και μέσω της πλατφόρμας μπορεί να εγγράφονται οι ενδιαφερόμενοι φοιτητές με αναπηρία, εκφράζοντας τα θέματά τους, τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν, την όποια βοήθεια χρειάζεται να λάβουν.

Στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας οργανώνονται ομάδες εθελοντών που αναλαμβάνουν να βοηθούν φοιτητές με αναπηρία, προκειμένου να διασφαλίζεται η πλήρης προσβασιμότητά τους σε χώρους και υπηρεσίες. Ειδικά για φοιτητές με προβλήματα ακοής, παρέχεται η δυνατότητα διερμηνείας στην ελληνική νοηματική γλώσσα. Σε κάθε τμήμα του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας έχει οριστεί μέλος ΔΕΠ και υπάλληλος της Γραμματείας ως αρμόδιοι για θέματα αναπηρίας και ως συνδεδετικός κρίκος με την Υπηρεσία Πρόσβαση.

Υπηρεσία Στήριξης Φοιτητών με Ειδικές Εκπαιδευτικές Ανάγκες – Πανεπιστήμιο Κρήτης

Στο Πανεπιστήμιο Κρήτης λειτουργεί (από το 2002 με απόφαση Συγκλήτου) Συμβουλευτικό Κέντρο Φοιτητών το οποίο αναπτύσσει πρωτοβουλίες και προγράμματα για την καλύτερη προσαρμογή των φοιτητών με αναπηρία στο πανεπιστημιακό περιβάλλον και την ισότιμη πρόσβασή τους στις ακαδημαϊκές σπουδές.

Από το 2007 στο Συμβουλευτικό Κέντρο, ξεκίνησε να λειτουργεί η Υπηρεσία Στήριξης Φοιτητών με Ειδικές Εκπαιδευτικές Ανάγκες που αφορά άτομα που πάσχουν από σοβαρές ασθένειες, άτομα με ειδικές μαθησιακές δυσκολίες και άτομα με αναπηρία ή που εντάσσονται σε άλλες ειδικές κατηγορίες. Οι φοιτητές ενημερώνονται για την Υπηρεσία και τη δυνατότητα στήριξής τους από το προσωπικό των γραμματειών των τμημάτων, από τους διδάσκοντες καθώς και από ειδικές παρουσιάσεις του Κέντρου στους πρωτοετείς φοιτητές, αλλά και σχετικό έντυπο ενημερωτικό υλικό που διανέμεται καθώς και από την ιστοσελίδα του Κέντρου. Η επαφή με κάθε ενδιαφερόμενο φοιτητή γίνεται μέσω προσωπικής συνέντευξης ώστε να καθοριστούν οι εναλλακτικές λύσεις για την υποστήριξή του. Ανάλογα και με το τμήμα όπου φοιτητά ο κάθε φοιτητής γίνεται προσωπική ενημέρωση των διδασκόντων στην αρχή κάθε ακαδημαϊκού έτους και οποιαδήποτε άλλη στιγμή, αποστέλλεται στους

διδάσκοντες σχετικό εξειδικευμένο ενημερωτικό υλικό, γίνεται εκ νέου επαφή και υπενθύμιση πριν από την περίοδο των εξετάσεων για ειδικά μέτρα που χρειάζεται να ληφθούν κλπ.

Ακόμη, ορίζονται, επιμορφώνονται και συντονίζονται «φοιτητές βοηθοί σπουδών». Αυτοί είναι, κυρίως, εθελοντές, αλλά και επί πληρωμή μεταπτυχιακοί ή προπτυχιακοί φοιτητές, που εργάζονται σε όλη τη διάρκεια κάθε ακαδημαϊκού εξαμήνου, βάσει συγκεκριμένου ωραρίου, στο πλαίσιο ενός μαθήματος με φοιτητή με ειδική εκπαιδευτική ανάγκη προκειμένου να καλυφθούν οι όποιες ανάγκες δεν είναι δυνατόν να καλύψει η διδασκαλία του εκάστοτε μαθήματος από τον εκάστοτε διδάσκοντα. Η πορεία των φοιτητών τους οποίους στηρίζει η Υπηρεσία παρακολουθείται στη διάρκεια των σπουδών τους και, όποτε κρίνεται απαραίτητο, γίνεται επανασχεδιασμός των παροχών. Οι παροχές μπορεί να αφορούν:

- Διευθέτηση εναλλακτικού τρόπου εξέτασης ή και χρόνου διενέργειας εξέτασης ή και διάρκειάς της
- Θέματα εξετάσεων σε προσβάσιμη μορφή
- Παροχή επιπλέον χρόνου προετοιμασίας πριν από κάθε εξέταση
- Χρήση υποστηρικτικών συσκευών από διδάσκοντες κατά τις παραδόσεις των μαθημάτων
- Προσαρμοσμένο εκπαιδευτικό υλικό (ψηφιακή μορφή, μεγεθυμένα κείμενα κλπ)
- Χρήση υποστηρικτικών τεχνολογιών από τους φοιτητές κατά τη διάρκεια των εξετάσεων
- Διασφάλιση προσβασιμότητας χώρων παράδοσης μαθημάτων και διενέργειας εξετάσεων
- Ατομική και οικογενειακή ψυχολογική υποστήριξη, όταν κριθεί απαραίτητο
- Μεταφορά φοιτητών από και προς το πανεπιστήμιο (υπηρεσία που παρέχεται μόνο για τις σχολές στο Ηράκλειο).

Κέντρο Πληροφόρησης - Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας και συγκεκριμένα στη Βιβλιοθήκη και στο Κέντρο Πληροφόρησης λαμβάνονται ειδικά μέτρα προκειμένου οι χώροι να είναι προσβάσιμοι σε άτομα με αναπηρία, με βάση στοιχεία που συγκεντρώθηκαν κατά τη διενέργεια της έρευνας.

Υπηρεσίες προς άτομα με προβλήματα όρασης

Από το 2001 υπάρχει ηλεκτρονικός υπολογιστής με ειδικό εξοπλισμό για φοιτητές με προβλήματα όρασης, εγκατεστημένος σε ειδική αίθουσα στο χώρο. Από το 2005 ο ήδη υφιστάμενος σταθμός εργασίας ενισχύθηκε με περαιτέρω εξοπλισμό και δύο ηλεκτρονικούς υπολογιστές, εκτυπωτή Braille, σαρωτή βιβλίων και λογισμικό οπτικής ανάγνωσης χαρακτήρων για τη μετατροπή των έντυπων κειμένων σε ηλεκτρονική μορφή. Βασικό μέλημα αποτελεί η έγκαιρη διάθεση στους φοιτητές με προβλήματα όρασης της ηλεκτρονικής μορφής των εγχειριδίων που διανέμονται δωρεάν για τη φοίτησή τους. Με δικούς της πόρους η βιβλιοθήκη έχει ψηφιοποιήσει 20 εγχειρίδια.

Δημιουργία ειδικής συλλογής εγχειριδίων στο σύστημα ψηφιακής βιβλιοθήκης «ΨΗΦΙΔΑ», που χρησιμοποιείται για την αποθήκευση, μέσω ελεγχόμενης πρόσβασης της ψηφιακής μορφής, των συγγραμμάτων μαθημάτων του Πανεπιστημίου, προκειμένου να εξυπηρετούνται οι φοιτητές με προβλήματα όρασης.

Στη βιβλιοθήκη απασχολείται μόνιμος υπάλληλος (πληροφορικής) με προβλήματα όρασης που έχει αναλάβει το συνεχή έλεγχο της προσβασιμότητας των ιστοσελίδων των ηλεκτρονικών υπηρεσιών της βιβλιοθήκης.

Στους κοινόχρηστους χώρους της βιβλιοθήκης υπάρχουν ειδικοί χάρτες αφής, που απεικονίζουν τους βασικούς κοινόχρηστους χώρους του Πανεπιστημίου, της βιβλιοθήκης, καθώς και του ευρύτερου εξωτερικού χώρου.

Την περίοδο 2005-2008 διενεργήθηκαν σεμινάρια εκπαίδευσης βιβλιοθηκονόμων για την ανάπτυξη και προσφορά υπηρεσιών προς άτομα με προβλήματα όρασης. Έγιναν συνολικά 7 σεμινάρια, που τα παρακολούθησαν 113 άτομα (βιβλιοθηκονόμοι, αλλά και άλλοι εργαζόμενοι σε ακαδημαϊκές, δημόσιες και δημοτικές βιβλιοθήκες).

Την περίοδο 2007-2008 διενεργήθηκαν δύο σεμινάρια εκπαίδευσης ατόμων με προβλήματα όρασης στη χρήση των υποστηρικτικών τεχνολογιών και στις μεθόδους έρευνας προκειμένου να χρησιμοποιούν αποτελεσματικά τις ηλεκτρονικές υπηρεσίες πληροφόρησης της βιβλιοθήκης. Τα παρακολούθησαν συνολικά 18 άτομα (13 με ολική τύφλωση, 5 με μερική). Το σχετικό σεμινάριο έχει συμπεριληφθεί στο σταθερό πρόγραμμα πληροφορικής παιδείας που προσφέρει η βιβλιοθήκη στους φοιτητές και στους λοιπούς χρήστες της και προσφέρεται εφόσον ζητηθεί.

Ακόμη, στο Τμήμα Στατιστικής, Μηχανοργάνωσης και Πληροφορικής, για την εξυπηρέτηση φοιτητών με προβλήματα όρασης διατίθενται στο εργαστήριο του Κέντρου Υπολογιστών και Δικτύων 3 υπολογιστές με ειδικές προδιαγραφές.

Υπηρεσίες σε άτομα με προβλήματα ακοής

Στη βιβλιοθήκη απασχολείται βιβλιοθηκονόμος με γνώση της νοηματικής γλώσσας προς διευκόλυνση της επικοινωνίας με κωφάλαλα άτομα.

Ακόμη, πλαίσιο του Πανεπιστημίου, με πρωτοβουλία του Τμήματος Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής (όπου υπάρχουν και εργαστήρια για την ελληνική νοηματική γλώσσα) και μέρους των διδασκόντων παρέχονται συμβουλευτικές υπηρεσίες σε άτομα με προβλήματα ακοής. Επιπλέον, γίνεται προσπάθεια προκειμένου να παρέχεται, όποτε ζητείται, διερμηνεία στη νοηματική κυρίως από εθελοντές φοιτητές, καθώς δεν υπάρχουν σχετικά κονδύλια. Με από πρωτοβουλία των πρυτανικών αρχών, έγινε προμήθεια δύο συσκευών FM, ειδικών συστημάτων ενίσχυσης του ήχου στις αίθουσες διδασκαλίας, τα οποία διευκολύνουν την παρακολούθηση των παραδόσεων από βαρήκοους και κωφούς φοιτητές που χρησιμοποιούν τον προφορικό λόγο στην καθημερινή τους επικοινωνία. Η χρήση των συστημάτων μπορεί να γίνει από τον κάθε ενδιαφερόμενο, μετά από σχετικό αίτημα.

Απόφοιτοι με αναπηρία

Τα στοιχεία για τους αποφοίτους με αναπηρία είναι αποσπασματικά. Στο πλαίσιο της έρευνας αναζητήθηκαν διαθέσιμα στοιχεία τα οποία αποτυπώνονται στον ακόλουθο πίνακα:

Πίνακας 3: Απόφοιτοι με αναπηρία ανά ΑΕΙ/ΤΕΙ				
Ίδρυμα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης	Έτος αναφοράς	Αριθμός πτυχιούχων με αναπηρία	Αριθμός συνόλου πτυχιούχων	Αριθμός φοιτητών με αναπηρία
ΕΚΠΑ – Μονάδα Προσβασιμότητας	2014	Όπως επισημαίνεται από τις πρυτανικές αρχές του ΕΚΠΑ, σε σημαντικό αριθμό οι φοιτητές με αναπηρία λαμβάνουν το πτυχίο τους πολύ αργότερα από το μέσο όρο αποφοίτησης του κάθε τμήματος, ενώ πολλοί εγκαταλείπουν τις σπουδές τους χωρίς να το δηλώσουν ή παρουσιάζουν μεγάλα διαστήματα αποχής από τις σπουδές για λόγους που σχετίζονται με την αναπηρία τους (όπως λόγω συμμετοχής σε ειδικά προγράμματα αποκατάστασης)	-	1.000 (εκτίμηση της Μονάδας Προσβασιμότητας για ενεργούς φοιτητές με αναπηρία)
Πανεπιστήμιο Κρήτης	2005-2011	38	-	285
Πολυτεχνείο Κρήτης	2004-2014	8	-	43
Ιόνιο Πανεπιστήμιο	2005-2014	4	-	58
Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών	2004-2014	134 (15 πτυχιούχοι κατά μέσο όρο ανά έτος)	-	419
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου	2004-2014	18	-	95
Πανεπιστήμιο Αιγαίου	-	-	-	117
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης	2013-2014	-	-	197
	2011-2012 (με βάση έκθεση του Παρατηρητηρίου της ακαδημαϊκής πορείας φοιτητών που ανήκουν σε ευαίσθητες κοινωνικά ομάδες)	-	-	732 εγγεγραμμένοι - Το ποσοστό των λιμνάζοντων φοιτητών με αναπηρία διαμορφώνεται στο 31,3%, ενώ οι ενεργοί ανέρχονται στο 43,7% και οι επί πτυχίω στο 25%
Ελληνικό Ανοικτό	-	-	-	406

Πανεπιστήμιο				
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας	2004-2014	33	-	267
Πανεπιστήμιο Πειραιά	2004-2014	31	-	291
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων (σε σύνολο 10 σχολών που απέστειλαν στοιχεία)	2004-2014	16	-	116 (στο τμήμα Μαθηματικών, από τους 14 φοιτητές με αναπηρίες/χρόνιες παθήσεις που εγγραφήκαν, οι 11 διέκοψαν τη φοίτηση μετά από σχετική αίτησή τους)
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας	-	-	-	201 (ενεργοί φοιτητές)
Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο	-	-	-	-
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης	-	-	-	-
Πάντειο Πανεπιστήμιο	-	-	-	-
Πανεπιστήμιο Πατρών	-	-	-	-
Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο	-	-	-	-
ΤΕΙ Αθήνας	-	-	-	427
ΤΕΙ Κρήτης	2004-2014	35	-	261 (οι 97 έχουν διαγραφεί, ενώ οι 16 έχουν πάρει μετεγγραφή σε άλλο ίδρυμα)
ΤΕΙ Κεντρικής Μακεδονίας	2004-2014	2 (με βάση τα στοιχεία που αφορούν σε 5 από τα 9 συνολικά τμήματα του Ιδρύματος)	-	65
ΤΕΙ Δυτικής Ελλάδας	2004-2014	20	-	106
ΤΕΙ Δυτικής Μακεδονίας	-	-	-	-
ΤΕΙ Ηπείρου	-	-	-	-
ΤΕΙ Θεσσαλίας	-	-	-	-
ΤΕΙ Θεσσαλονίκης	-	-	-	-
ΤΕΙ Ιονίων Νήσων	-	-	-	-
ΤΕΙ Μακεδονίας/Θράκης	-	-	-	-
ΤΕΙ Πειραιά	-	-	-	-
ΤΕΙ Πελοποννήσου	-	-	-	-
Σύνολο		339		5086

Πηγή: Στοιχεία που απέστειλαν οι Πρυτανείες των ΑΕΙ και οι Προεδρίες των ΑΤΕΙ στο πλαίσιο της έρευνας

Από τα δεδομένα που συγκεντρώθηκαν μέσω της έρευνας διαπιστώνονται τα εξής:

- Όπως επισημάνθηκε από τις πρυτανικές αρχές του ΕΚΠΑ, σε σημαντικό ποσοστό, οι φοιτητές με αναπηρία λαμβάνουν το πτυχίο τους πολύ αργότερα από το μέσο όρο αποφοίτησης των λοιπών φοιτητών κάθε τμήματος, ενώ πολλοί εγκαταλείπουν τις σπουδές τους χωρίς να το δηλώσουν ή παρουσιάζουν μεγάλα διαστήματα αποχής από τις σπουδές για λόγους που σχετίζονται με την αναπηρία τους (όπως λόγω συμμετοχής σε ειδικά προγράμματα αποκατάστασης)
- Στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, το ποσοστό των λιμνάζοντων φοιτητών με αναπηρία διαμορφώνεται στο 31,3%.

- Αποσπασματικά στοιχεία που έδωσαν άλλες σχολές δείχνουν ότι σημαντικός αριθμός των ατόμων με αναπηρία δεν ολοκληρώνει τις σπουδές του
- Σε σχέση με τον αριθμό των φοιτητών με αναπηρία στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, από τα οποία συγκεντρώθηκαν σχετικά στοιχεία, το ποσοστό των πτυχιούχων με αναπηρία για τα αντίστοιχα χρονικά διαστήματα δεν ξεπερνά το 15%.
- Στοιχεία για τον συνολικό αριθμό των πτυχιούχων τις αντίστοιχες χρονικές περιόδους δεν διατέθηκαν.

Από το Πανεπιστήμιο στην αγορά εργασίας: ο θεσμός των γραφείων διασύνδεσης

Η σύνδεση του πανεπιστημίου με την αγορά εργασίας αποτελεί σημαντική πρόκληση για την τριτοβάθμια εκπαίδευση αλλά και για τους εργοδότες. Τα γραφεία διασύνδεσης, που συστάθηκαν και λειτούργησαν στα Ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης από το 1997 και εφεξής αποσκοπούν να συνδράμουν στο συγκεκριμένο ζήτημα. (Τα γραφεία διασύνδεσης αρχικά λειτούργησαν με χρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα πλαίσια του Επιχειρησιακού Προγράμματος Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης, ενώ πλέον λειτουργούν στο πλαίσιο των Δομών Απασχόλησης και Σταδιοδρομίας που έχουν δημιουργηθεί στα πλαίσια του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση»).

Κεντρικό σκοπό των γραφείων διασύνδεσης αποτελεί η παροχή στήριξης στους φοιτητές και στους αποφοίτους στο σχεδιασμό της επαγγελματικής τους σταδιοδρομίας, στην ανεύρεση εργασίας, αλλά και στο σχεδιασμό της περαιτέρω εκπαιδευτικής τους πορείας. Οι υπηρεσίες που παρέχουν τα γραφεία διασύνδεσης αφορούν στον επαγγελματικό προσανατολισμό, στην παροχή συμβουλών σταδιοδρομίας, στην πληροφόρηση για τα επαγγελματικά δικαιώματα, στην αναζήτηση εργασίας σχετικής με τις σπουδές που έχουν πραγματοποιήσει, στην πληροφόρηση για τις θέσεις που προκηρύσσονται σε δημόσιο και ιδιωτικό τομέα. Τα γραφεία διασύνδεσης λειτουργούν ως συνδετικοί κρίκοι μεταξύ του Πανεπιστημίου και επιχειρήσεων και εταιριών του ιδιωτικού τομέα που αναζητούν προσωπικό, παρέχουν προγράμματα επιμόρφωσης και κατάρτισης, διοργανώνουν ενημερωτικές ημερίδες και «ημέρες καριέρας» για να φέρουν σε άμεση επαφή φοιτητές-πτυχιούχους με εκπροσώπους της αγοράς εργασίας. Επιπλέον, παρέχουν πληροφόρηση και

συμβουλευτική σχετικά με περαιτέρω εκπαιδευτικές ευκαιρίες σε ελληνικά και ξένα πανεπιστήμια, ευκαιρίες σχετικά με υποτροφίες και κληροδοτήματα, προγράμματα κινητικότητας, εκπαιδευτικά σεμινάρια, συνέδρια, ημερίδες και θέματα Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στο πλαίσιο της έρευνας αναζητήθηκαν στοιχεία από τα Γραφεία Διασύνδεσης των ΑΕΙ σχετικά με τις υπηρεσίες που παρέχουν, τα ειδικά εμπόδια που αφορούν φοιτητές με αναπηρία και τα ποσοστά των αποφοίτων που έλαβαν υπηρεσίες και αποκαταστάθηκαν επαγγελματικά. Τα ευρήματα παρουσιάζονται στον ακόλουθο πίνακα:

Πίνακας 4: Υπηρεσίες που παρέχονται από τα Γραφεία Διασύνδεσης				
Ίδρυμα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης	Εμπόδια που αντιμετωπίζουν φοιτητές με αναπηρία	Αριθμός φοιτητών που έλαβαν υπηρεσίες	Είδος υπηρεσιών	Αριθμός αποφοίτων που αποκαταστάθηκαν επαγγελματικά
Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών	<p>Κύριο θέμα η καθυστέρηση προς ακαδημαϊκής προς πρόδου.</p> <p>Από το 2002 λειτουργεί συμβουλευτική υπηρεσία για την υποστήριξη φοιτητών και φοιτητριών με μαθησιακές δυσκολίες. Οι υπηρεσίες απευθύνονται σε φοιτητές με:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ ειδικές μαθησιακές δυσκολίες (δυσλεξία, δυσγραφία, δυσαναγνωσία, δυσαριθμησία) ✓ μαθησιακές δυσκολίες ✓ ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες ως αποτέλεσμα συγκεκριμένης αναπηρίας ✓ παραβατική συμπεριφορά καθώς και φοιτητές-φοιτήτριες που έχουν εισαχθεί στο 1^ο έτος με τη διαδικασία α) των φυσικών αδυνάτων ή β) με ποσοστό 3% λόγω αναπηρίας άνω του 67%. 	-	<p>2002-2014</p> <p>Σεμινάρια γενικής συμβουλευτικής (θέματα επιχειρηματικότητας, σύνταξη CV, τεχνικές αναζήτησης εργασίας κλπ) 112</p> <p>Σεμινάρια Μνημονικών Τεχνικών (ΑΜΕΑ) - 111, συμμετείχαν 424 φοιτητές ΑμεΑ</p> <p>Ατομικά ραντεβού φοιτητών/τριών με σύμβουλο ΑΜΕΑ - Αριθμός συναντήσεων: 832 Αριθμός φοιτητών: 90</p>	-
Ιόνιο Πανεπιστήμιο	-	-	-	-
Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών	-	-	Δεν προβλέπονται ειδικές υπηρεσίες για φοιτητές και φοιτήτριες με αναπηρία. Επί	-

			συγκεκριμένων περιπτώσεων, οι αρμόδιοι σύμβουλοι σταδιοδρομίας φροντίζουν να ενημερωθούν από μόνοι τους για ειδικότερα θέματα που μπορεί να αφορούν άτομα με αναπηρία, ώστε να παρέχουν την απαραίτητη πληροφόρηση, με τη στήριξη και υπό την καθοδήγηση του επιστημονικά υπεύθυνου	
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου	-	-	-	-
Πανεπιστήμιο Κρήτης		Δεν έχουν καταγραφεί περιπτώσεις φοιτητών με αναπηρία που να έχουν απευθυνθεί στο Γραφείο.		
Πανεπιστήμιο Αιγαίου	Καταγράφει αιτήματα και στοιχεία ωφελουμένων, προς δεν ερωτάται αν ο ωφελούμενος έχει κάποια πάθηση/αναπηρία ή αν προέρχεται από ευάλωτη κοινωνική ομάδα	-	Επιμόρφωση του προσωπικού προς Δομής Απασχόλησης και Σταδιοδρομίας από αρμόδια μέλη ΔΕΠ του Ιδρύματος. Έχει διαμορφωθεί και έχει αναρτηθεί στην ιστοσελίδα λίστα φορέων και οργανισμών που απευθύνονται σε άτομα με ειδικές ανάγκες και άτομα προερχόμενα από ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Η παροχή συμβουλευτικής γίνεται όχι μόνο με φυσική παρουσία, αλλά και με ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, τηλέφωνο, ιστοσελίδας και μέσω κοινωνικής δικτύωσης. Για την παροχή συμβουλευτικής μέσω φυσικής παρουσίας για άτομα με κινητικές αναπηρίες και για άτομα χωρίς/με μειωμένη οπτική οξύτητα, το Γραφείο στεγάζεται σε κτίριο σχεδιασμένο με ειδικές προδιαγραφές για ασφαλή και προσπελάσιμη πρόσβαση και χρήση (είσοδο προς το κτίριο, διάδρομοι μεγάλων διαστάσεων, ανελκυστήρες, χώροι υγιεινής)	
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης		2010-2013 70 φοιτητές και απόφοιτοι ΑΠΘ μέλη ευπαθών κοινωνικά ομάδων, 20 εκ των οποίων ήταν	Ατομική Συμβουλευτική επαγγελματικού προσανατολισμού. Τηλεσυμβουλευτική (μέσω ταχυδρομείου/τηλεφώνου, skype).	

		<p>άτομα με αναπηρία.</p> <p>Διοργανώθηκαν 4 ομαδικά εργαστήρια με θέμα «Γυναίκες και επαγγελματική εξέλιξη» που παρακολούθησαν συνολικά 56 γυναίκες.</p> <p>Διοργανώθηκαν δύο ομαδικά εργαστήρια με θέμα «Διαφορετικότητα και Απασχόληση» που παρακολούθησαν 16 άτομα μέλη ευπαθών κοινωνικά ομάδων.</p>	<p>Ενημέρωση για εξειδικευμένα θέματα που αφορούν σε μέλη ευάλωτων κοινωνικά ομάδων (επιδοτούμενα προγράμματα απασχόλησης μέσω ΟΑΕΔ, προγράμματα επιδότησης για επιχειρήσεις, προγράμματα κατάρτισης, επιδόματα/υποτροφίες).</p> <p>Ομαδικά εργαστήρια συμβουλευτικής.</p> <p>Έντυπος οδηγός συμβουλευτικής «Ευπαθείς Κοινωνικά Ομάδες και Απασχόληση».</p>	
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας	-	-	-	-
Πανεπιστήμιο Πειραιά	-	-	-	-
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων	-	-	-	-
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας	-	-	-	-
Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο	-	-	-	-
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης	-	-	-	-
Πάντειο Πανεπιστήμιο	-	-	-	-
Πανεπιστήμιο Πατρών	-	-	-	-
Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο	-	-	-	-
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών	-	-	-	-

Πηγή: Στοιχεία που απέστειλαν τα Γραφεία Διασύνδεσης των ΑΕΙ και ΑΤΕΙ στο πλαίσιο της έρευνας

Τα Γραφεία Διασύνδεσης υφίστανται ως θεσμός στο σύνολο των Ανώτατων Εκπαιδευτικών και Τεχνολογικών Ιδρυμάτων και λειτουργούν στο πλαίσιο των Δομών Απασχόλησης και Σταδιοδρομίας. Καταγράφονται συγκεκριμένες περιπτώσεις που τα γραφεία αυτά έχουν λάβει πρωτοβουλίες που αφορούν φοιτητές με αναπηρία (όπως παρουσιάζονται και στον παραπάνω πίνακα).

- Ειδικότερα, το Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, όπως αναφέρει σε σχετικό έγγραφο του Γραφείου Διασύνδεσης, ανέπτυξε από το Σεπτέμβριο του 2002 συμβουλευτική υπηρεσία για την υποστήριξη φοιτητών και φοιτητριών με αναπηρία, με σκοπό να συνδράμει την ακαδημαϊκή εξέλιξη αυτών των φοιτητών, ενώ έχει διοργανώσει κάποια σεμινάρια εστιασμένα στις ανάγκες φοιτητών με αναπηρία, ενώ παρέχεται και η δυνατότητα ατομικής συμβουλευτικής σε φοιτητές με αναπηρία.
- Πρωτοβουλίες έχει λάβει και το Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Η Δομή Απασχόλησης και Σταδιοδρομίας έχει εντάξει Κώδικα Δεοντολογίας ο οποίος λαμβάνει μέριμνα ώστε οι λειτουργίες των δομών να συνάδουν προς τις συνταγματικά κατοχυρωμένες ελευθερίες, φροντίζοντας για την δίκαιη και ίση μεταχείριση όλων των χρηστών των υπηρεσιών του Γραφείου Διασύνδεσης και των υπόλοιπων σχετικών δομών. Ακόμη, έχουν γίνει ενέργειες για την επιμόρφωση του προσωπικού της Δομής Απασχόλησης και Σταδιοδρομίας από αρμόδια μέλη του διδακτικού προσωπικού, ενώ με πρωτοβουλία του Γραφείου Διασύνδεσης έχουν συγκεντρωθεί και καταγραφεί σε λίστα φορείς και οργανισμοί που απευθύνονται σε άτομα με αναπηρία και σε άτομα που ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες και έχουν αναρτηθεί στην ιστοσελίδα της δομής

Όπως προέκυψε από την έρευνα, μέσω των εγγραφών απαντήσεων και μέσω τηλεφωνικών επαφών που διενεργήθηκαν με υπεύθυνους συμβούλους των γραφείων των ελληνικών πανεπιστημίων, στο σύνολό τους σχεδόν τα γραφεία διασύνδεσης δεν λαμβάνουν ειδικά μέτρα, ούτε διαθέτουν τεχνογνωσία για να ανταποκριθούν στις ιδιαίτερες απαιτήσεις που μπορεί να έχουν φοιτητές και φοιτήτριες με αναπηρία.

Η ύπαρξη ή μη αναπηρίας ή χρόνιας πάθησης δεν είναι στα στοιχεία που ζητούνται από τους φοιτητές να συμπληρώσουν στις σχετικές αιτήσεις και δεν αποτελούν στοιχεία που καταγράφονται στα σχετικά στατιστικά δεδομένα. Επομένως, δεδομένα για τα άτομα με αναπηρία που απευθύνονται στα Γραφεία Διασύνδεσης, λαμβάνουν υπηρεσίες από αυτά ή αποκαθίστανται επαγγελματικά μέσω αυτών δεν υπάρχουν.

Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι αρμόδιοι των γραφείων απάντησαν πως δεν έχουν εμπειρία ατόμων με αναπηρία, καθώς δεν έχουν απευθυνθεί σε αυτούς.

3.3. Αγορά εργασίας και άτομα με αναπηρία: το θεσμικό πλαίσιο

Η εργασία αποτελεί κοινωνικό δικαίωμα που προστατεύεται στο ελληνικό Σύνταγμα. Το άρθρο 22 παρ. 1 προβλέπει ότι *«η εργασία αποτελεί δικαίωμα και προστατεύεται από το Κράτος, που μεριμνά για τη δημιουργία συνθηκών απασχόλησης όλων των πολιτών και για την ηθική και υλική εξύψωση του εργαζόμενου αγροτικού και αστικού πληθυσμού. Όλοι οι εργαζόμενοι, ανεξάρτητα από φύλο ή άλλη διάκριση, έχουν δικαίωμα ίσης αμοιβής για παρεχόμενη εργασία ίσης αξίας...»*. Πέραν της γενικής συνταγματικής κατοχύρωσης για την άνευ διακρίσεων απόλαυση του δικαιώματος στην εργασία, η συνταγματική αναθεώρηση του 2001 κατοχύρωσε το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία να απολαμβάνουν ειδικά μέτρα φροντίδας από το κράτος. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το άρθρο 21 παρ. 6 *«Τα άτομα με αναπηρίες έχουν δικαίωμα να απολαμβάνουν μέτρων που εξασφαλίζουν την αυτονομία, την επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή προς στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή προς Χώρας»*. Η αναφορά στην ένταξη και συμμετοχή στην οικονομική ζωή περιλαμβάνει και θετικά μέτρα για την απασχόλησή τους.

Με βάση τη συνταγματική επιταγή, η βασική νομοθετική πρόβλεψη για την απασχόληση των ατόμων με αναπηρία αφορά τη δημιουργία συνθηκών προστατευόμενης απασχόλησης και υποχρεωτικής τοποθέτησης στο δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα. Ο Νόμος 2643/1998 (ΦΕΚ Α/220/28-09-1998) *«Μέριμνα για την απασχόληση προσώπων ειδικών κατηγοριών και προς διατάξεις»* αποτελεί το ισχύον πλαίσιο για την προώθηση της εργασίας και της απασχόλησης των ατόμων με αναπηρία.

Σκοπός του νόμου ήταν να διασφαλιστούν όροι διαφάνειας και αξιοκρατίας στο σύστημα των υποχρεωτικών τοποθετήσεων και ατόμων με αναπηρία προς θέσεις εργασίας που προβλέπονται (στο δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα), με τη θέσπιση συγκεκριμένων κριτηρίων για τη μοριοδότηση των ενδιαφερομένων. Τα κριτήρια αφορούσαν το ποσοστό αναπηρίας, την οικογενειακή κατάσταση, την ηλικία, την οικονομική κατάσταση, τα τυπικά προσόντα. Ο νόμος θεσπίζει ένα σύστημα ποσόστωσης για την πρόσβασή των ατόμων με αναπηρία στην αγορά εργασίας στο δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα.

Τα πρόσωπα που υπάγονται στις προστατευτικές διατάξεις του νόμου είναι οι πολύτεκνοι, όσοι έλαβαν μέρος στην Εθνική Αντίσταση και τέκνα τους καθώς και ανάπηροι και τραυματίες πολέμου, τρίτεκνοι και άτομα με ποσοστό

αναπηρίας τουλάχιστον 50% που έχουν περιορισμένες δυνατότητες για επαγγελματική απασχόληση εξαιτίας οποιασδήποτε χρόνιας σωματικής ή πνευματικής ή ψυχικής πάθησης ή βλάβης, εφόσον είναι γραμμένα στα μητρώα ανέργων αναπήρων του Οργανισμού Απασχολήσεως Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ), άτομα που έχουν τέκνο, αδελφό ή σύζυγο με ποσοστό αναπηρίας 67% και άνω εξαιτίας βαριών ψυχικών και σωματικών παθήσεων, οι οποίες διαπιστώνονται από προς αρμόδιες υγειονομικές επιτροπές (στην περίπτωση αυτή, η άσκηση του δικαιώματος προστασίας από ένα δικαιούχο αποκλείει προς υπολοίπους). Κατ' εξαίρεση για άτομα που πάσχουν από νοητική υστέρηση ή αυτισμό το ποσοστό αναπηρίας που απαιτείται για την παροχή προστασίας είναι 50% και άνω.

Σύμφωνα με το νόμο παρακρατείται με απόφαση του Υπουργείου Εργασίας ποσοστό 5% από τις θέσεις εργασίας κάθε δημόσιου φορέα των οποίων έχει εγκριθεί η πλήρωση και με την ίδια υπουργική απόφαση καθορίζεται ο αριθμός των θέσεων που αντιστοιχεί στο 5 % και προσδιορίζεται η κατηγορία προστατευόμενων προσώπων που δικαιούνται να λάβουν θέσεις εργασίας. Η κατηγορία των ατόμων με αναπηρία πρέπει να λαμβάνει τα 3/8 του συνολικού ακέραιου αριθμού θέσεων, δηλαδή τη μεγαλύτερη αναλογία θέσεων σε σχέση με τις λοιπές κατηγορίες προστατευόμενων προσώπων.

Ακόμη, στον ιδιωτικό τομέα ελληνικές ή ξένες επιχειρήσεις που απασχολούν προσωπικό από 50 άτομα και πάνω υποχρεούνται να προσλαμβάνουν προστατευόμενα πρόσωπα σε ποσοστό 8%, από το οποίο το 2% αφορά άτομα με αναπηρία. Στις δημόσιες επιχειρήσεις και τους οργανισμούς (με εξαίρεση αυτούς που εμφανίζουν αρνητικούς ισολογισμούς) η κατηγορία των ατόμων με αναπηρία λαμβάνει ποσοστό 3%.

Η τοποθέτηση σε θέση εργασίας του δημόσιου τομέα αποτελεί συνάρτηση των μορίων που συγκεντρώνει ο υποψήφιος, τη σειρά προτίμησης που εκδήλωσε για συγκεκριμένες θέσεις της προκήρυξης και τα τυπικά προσόντα που απαιτούνται για τη θέση από την αντίστοιχη προκήρυξη του ΑΣΕΠ. Η τοποθέτηση σε θέση εργασίας στον ιδιωτικό τομέα αποτελεί συνάρτηση των μορίων τα οποία συγκέντρωσε ο υποψήφιος, της σειράς προτίμησης του για συγκεκριμένες θέσεις και της εκφρασμένης προτίμησης της επιχείρησης σε ειδικότητες .

Επιπλέον, ειδικά για τα άτομα με προβλήματα όρασης, το θεσμικό πλαίσιο προβλέπει υποχρέωση των δημόσιων υπηρεσιών να προσλαμβάνουν στο 80% των κενών θέσεων τηλεφωνητών οικιακών τηλεφωνικών κέντρων τυφλούς πτυχιούχους των σχολών εκπαίδευσης τυφλών τηλεφωνητών.

Όπως σαφώς διαπιστώνεται, η προστασία παρέχεται σε μια ανομοιογενή ομάδα δικαιούχων που περιλαμβάνει και άτομα με αναπηρίες, ενώ επιπλέον το θεσμικό πλαίσιο για την υποχρεωτική τοποθέτηση ατόμων με αναπηρία στο δημόσιο τομέα είναι σχεδόν ανενεργό καθώς έχουν γίνει μόλις δύο διαδικασίες προσλήψεων. Τα προβλήματα είναι εντονότερα σε ό,τι αφορά τον ιδιωτικό τομέα.

Τις αδυναμίες του συγκεκριμένου νόμου έχει επισημάνει, μεταξύ άλλων ο Συνήγορος του Πολίτη. Σε ειδικό πόρισμα της Αρχής για το νόμο 2643/1998 επισημαίνεται το γεγονός ότι ο νόμος καλύπτει ανομοιογενείς κοινωνικές ομάδες, χωρίς στην πράξη η παρεχόμενη προστασία να καλύπτει τις εξειδικευμένες ανάγκες κάθε μιας από αυτές. Στο βαθμό που οι προστατευόμενοι δεν είναι ομοιόμορφη ομάδα με ταυτόσημα συμφέροντα, δημιουργούνται προβλήματα από το γεγονός ότι αύξηση παροχής προστασίας στη μια ομάδα, αν δεν συνοδεύεται από επιπλέον επιβάρυνση από πλευράς των εργοδοτών, συνεπάγεται τον αναπόφευκτο αντίστοιχο περιορισμό της προστασίας κάποιας άλλης. Καταγράφεται ακόμη μια σαφής προτίμηση των προστατευόμενων για θέσεις του δημοσίου και του ευρύτερου δημοσίου τομέα αποφεύγοντας τον ιδιωτικό τομέα. Τέλος, επισημαίνεται και ότι στη συντριπτική τους πλειοψηφία οι τοποθετήσεις σε ιδιωτικές επιχειρήσεις προσβάλλονται με ενδικοφανείς προσφυγές από υπόχρεους εργοδότες, καθώς και ότι ο νόμος συνιστά πεδίο σύγκρουσης ιδιωτικών προσωποποιήσιμων συμφερόντων μεταξύ των ιδιωτικών – κυρίως – επιχειρήσεων που φέρουν το βάρος της απασχόλησης των τοποθετούμενων σε αυτές και των προστατευόμενων που επιδιώκουν την απασχόλησή τους. Όπως διαπιστώνεται, «σχεδόν κάθε τοποθέτηση σε επιχείρηση του ιδιωτικού τομέα έχει προσβληθεί από τον υπόχρεο εργοδότη ενώπιον του αρμοδίου οργάνου».

Άλλα μέτρα προώθησης της απασχόλησης των ατόμων με αναπηρία εφαρμόζονται από το Οργανισμό Ανάπτυξης Εργατικού Δυναμικού. Οι εταιρίες που απασχολούν άτομα με αναπηρία επιχορηγούνται από τον ΟΑΕΔ για μέρος των αποδοχών που καταβάλλουν, ενώ σε επιχειρήσεις ή εκμεταλλεύσεις ή φορείς που απασχολούν άτομα με ειδικές ανάγκες καταβάλλεται από τον ΟΑΕΔ μέρος της δαπάνης για την εργονομική διευθέτηση του χώρου εργασίας των ατόμων αυτών.

Για την ενίσχυση της απασχόλησης των ατόμων με αναπηρία ο ΟΑΕΔ υλοποιεί προγράμματα επιδότησης νέων θέσεων εργασίας και νέων ελεύθερων επαγγελματιών και έχει δημιουργήσει δομές παροχής συνοδευτικών υποστηρικτικών υπηρεσιών για την ολοκληρωμένη υποστήριξη των ατόμων

αυτών. Τα προγράμματα περιλαμβάνουν: Προγράμματα επιχορήγησης εργοδοτών για την απασχόληση ατόμων με αναπηρίες ηλικίας 18-65 ετών (νέες θέσεις εργασίας), προγράμματα επιχορήγησης νέων ελεύθερων επαγγελματιών για άτομα με αναπηρίες ηλικίας 18-58 ετών, προγράμματα επιχορήγησης εργοδοτών και νέων ελεύθερων επαγγελματιών για την εργονομική διευθέτηση του χώρου εργασίας των ατόμων με αναπηρία και προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης των ατόμων με αναπηρία.

Άτομα με αναπηρία στην ελληνική αγορά εργασίας

Η ανεργία στην Ελλάδα βρίσκεται σε σχετικά υψηλά ποσοστά. Σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat, που δημοσιοποιήθηκαν τον Ιανουάριο του 2014, η Ελλάδα εμφανίζει το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας ανάμεσα στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά, το Σεπτέμβριο του 2013 η ανεργία στην Ελλάδα διαμορφώθηκε στο 27,4%. Στην Ευρωζώνη το ποσοστό ανεργίας παρέμεινε στο 12,1% και στην ΕΕ στο 10,9%. Τα κράτη- μέλη με το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας είναι η Ελλάδα με 27,4%, η Ισπανία με 26,7% και η Κροατία με 18,6%. Τα χαμηλότερα ποσοστά παρουσιάζουν η Αυστρία με 4,8%, η Γερμανία με 5,2% και το Λουξεμβούργο με 6,1%.

Σύμφωνα με στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Αρχής, που αφορούν στο πρώτο τρίμηνο του 2014 (Ιανουάριος – Μάρτιος 2014) η ανεργία στην Ελλάδα κυμαινόταν στο 27,8%. Το ποσοστό ανεργίας των γυναικών (31,4%) είναι σημαντικά υψηλότερο από των ανδρών (25,0%). Το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας παρατηρείται στους νέους ηλικίας 15-24 ετών (56,7%), το οποίο στις νέες γυναίκες φθάνει στο 61,5%. Το ποσοστό των «νέων ανέργων», δηλαδή των ανέργων που δεν έχουν εργαστεί ποτέ στο παρελθόν, ανέρχεται στο 23,0% του συνόλου των ανέργων ενώ οι μακροχρόνια άνεργοι (αυτοί που αναζητούν από 12 μήνες και άνω εργασία, ανεξάρτητα αν είναι «νέοι» ή «παλαιοί» άνεργοι), αποτελούν αντίστοιχα το 71,4%. Το ποσοστό ανεργίας των ατόμων με ξένη υπηκοότητα, είναι μεγαλύτερο από το αντίστοιχο των Ελλήνων υπηκόων (36,5% έναντι 27,0%). Επίσης, το 73,0% των ξένων υπηκόων είναι οικονομικά ενεργό, ποσοστό σημαντικά υψηλότερο από το αντίστοιχο των Ελλήνων το οποίο είναι 50,6%. Σε επίπεδο Περιφέρειας το μεγαλύτερο ποσοστό ανεργίας παρατηρείται στο Νότιο Αιγαίο με 30,3% και στην Κεντρική Μακεδονία με 29,9%. Στον αντίποδα, το μικρότερο ποσοστό ανεργίας παρατηρείται στο Βόρειο Αιγαίο με 24,4% και στη Πελοπόννησο με 23,4%. Το ποσοστό της μερικής απασχόλησης ανήλθε στο 9,2% του συνόλου των απασχολούμενων. Από το υποσύνολο αυτό των εργαζομένων το 62,7% έκανε αυτή την επιλογή διότι

δεν μπόρεσε να βρει πλήρη απασχόληση, το 7,0% για άλλους προσωπικούς ή οικογενειακούς λόγους, το 4,4 γιατί εκπαιδεύεται, το 3,2% διότι φροντίζει μικρά παιδιά ή εξαρτώμενους ενήλικες και το 22,8% για διάφορους άλλους λόγους. Το ποσοστό των μισθωτών, το οποίο εκτιμάται σε 63,3%, είναι χαμηλότερο του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στην οποία ανέρχεται στο 80% του συνόλου των απασχολουμένων.

Η κατανομή της ανεργίας, λαμβάνοντας υπόψη το επίπεδο εκπαίδευσης, έχει ως εξής: το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας παρατηρείται σε όσους έχουν πάει μερικές τάξεις Δημοτικού (45,0%) ενώ ακολουθούν τα άτομα που δεν έχουν πάει καθόλου σχολείο (38,4%) . Τα χαμηλότερα ποσοστά παρατηρούνται σε όσους έχουν διδακτορικό ή μεταπτυχιακό (15,3%) και στους πτυχιούχους της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (18,7%).

Ωστόσο, στα αναλυτικά ποσοστά ανεργίας για τα οποία τηρούνται στατιστικά στοιχεία δεν καταγράφεται η αναπηρία ως κατάσταση (καθώς είναι άγνωστο πόσα είναι τα άτομα με αναπηρία ή και χρόνιες παθήσεις στη χώρα μας) αλλά ούτε και σε σχέση με την αγορά εργασίας.

Σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Εργασίας, οι τοποθετήσεις ατόμων με αναπηρία που έχουν πραγματοποιηθεί με βάση το νόμο 2643/1998 είναι οι ακόλουθες (μέχρι και τον Απρίλιο του 2014):

Πίνακας 5: Τοποθετήσεις στο δημόσιο και ιδιωτικό τομέα με το ν. 2643/1998		
Έτος	Τοποθετήσεις στο δημόσιο τομέα	Τοποθετήσεις στον ιδιωτικό τομέα
2000	199 θέσεις	1494 θέσεις
2002	446 34 θέσεις τυφλών τηλεφωνητών	1746 θέσεις
2004	1125 θέσεις	
2007	69 θέσεις τυφλών τηλεφωνητών	
2008	1581 θέσεις	
2010	18 θέσεις τυφλών τηλεφωνητών	
2013	προκηρύχθηκαν 14 θέσεις εφοριακών για τις υπηρεσίες του υπουργείου οικονομικών	

Πηγή: Στοιχεία που απέστειλε το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας μετά από σχετικό αίτημα στο πλαίσιο διενέργειας της έρευνας

Σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης & Αποκέντρωσης από το 2006⁸:

⁸ Το Υπουργείο απέστειλε ερωτηματολόγιο σε δημόσιες υπηρεσίες ΝΠΔΔ και ΟΤΑ α' και β' βαθμού για να καταγράψει τον αριθμό των υπαλλήλων με αναπηρία που υπηρετούν σε αυτούς τους φορείς κατά κλάδο και ειδικότητα, το θεσμικό πλαίσιο πρόσληψής τους, τα καθήκοντα που ασκούν, καθώς και τα προβλήματα / δυσχέρειες που πιθανόν αντιμετωπίζουν στο χώρο εργασίας τους. Βλ. Υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, Γενική Γραμματεία Δημόσιας Διοίκησης και

- Από τους 885 υπηρεσίες ΝΠΔΔ και ΟΤΑ α' και β' βαθμού που απάντησαν σε ερωτηματολόγιο του Υπουργείου, 284 απασχολούν και 501 δεν απασχολούν άτομα με αναπηρία
- Στους 284 φορείς απασχολούνται συνολικά 2.232 άτομα με αναπηρία
- Από αυτά, 531 άτομα ήταν Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης, 1.043 Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, 209 ανήκαν στην κατηγορία Τεχνολογικής Εκπαίδευσης, 264 στην κατηγορία Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης. Για 185 υπαλλήλους δεν διευκρινίζεται η κατηγορία εκπαίδευσής τους
- Στο σύνολο των 284 φορέων που απασχολούν άτομα με αναπηρία, 19 φορείς αναφέρθηκαν σε προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι υπάλληλοι με αναπηρία στο χώρο εργασίας τους κατά την άσκηση των καθηκόντων τους.
- Από αυτούς που αναφέρθηκαν σε προβλήματα και οι 19 κάνουν αναφορά στις συνθήκες εργασίας και συγκεκριμένα:
 - 16 φορείς αναφέρονται στην προσβασιμότητα, 16 φορείς στο ωράριο εργασίας, 11 φορείς στη χορήγηση ειδικών αδειών και 11 φορείς σε άλλα προβλήματα (έλλειψη διευκόλυνσης μετακίνησης κατά τις περιόδους των ακραίων θερμοκρασιακών συνθηκών, απόσπαση ή μετάταξη κοντά στον τόπο μόνιμης κατοικίας).

Άτομα με αναπηρία, αυτοαπασχόληση και επιχειρηματικότητα

Στη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών έχουν υλοποιηθεί αρκετές δράσεις που αφορούσαν την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας των ατόμων με αναπηρία. Από τον ΟΑΕΔ υλοποιούνται ειδικά προγράμματα, συνήθως χρηματοδοτούμενα από διαρθρωτικό ταμείο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μέσω των οποίων δίνεται οικονομική βοήθεια σε άτομα με αναπηρίες (και ευπαθών κοινωνικών ομάδων ευρύτερα) για να ξεκινήσουν τη δική τους επιχείρηση.

Το Πρόγραμμα «Ενίσχυση Επιχειρηματικότητας Ατόμων με Αναπηρίες» αποτέλεσε μέρος των πρωτοβουλιών της Διεύθυνσης Μικρών και Μεσαίων Επιχειρήσεων του Υπουργείου Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας για την «Ενθάρρυνση Επιχειρηματικότητας Ομάδων Πληθυσμού». Στο πλαίσιο του

Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης – Γενική Διεύθυνση Διοικητικής Οργάνωσης και Διαδικασιών – Διεύθυνση Απλούστευσης Διαδικασιών και Παραγωγικότητας – Τμήμα Προσβασιμότητας ΑμεΑ, **ΘΕΜΑ:** Στοιχεία σχετικά με τον αριθμό ατόμων με αναπηρία (ΑμεΑ) που υπηρετούν σε δημόσιες υπηρεσίες, ΝΠΔΔ και ΟΤΑ α' και β' βαθμού - Προβλήματα στην άσκηση των καθηκόντων τους - Οδηγίες για την αντιμετώπιση των προβλημάτων, Αρ. Πρωτ. ΔΙΑΔΠ/Π.ΑμεΑ/Φ.3/ 7/19534, Αθήνα, 5 Σεπτεμβρίου 2006

προγράμματος (από το 2003 ως και το 2006) δημιουργήθηκαν 143 νέες επιχειρήσεις από άτομα με αναπηρίες και προέκυψαν 77 νέες θέσεις εργασίας, σύμφωνα με τη μελέτη αξιολόγησης που εκπονήθηκε από τον ΕΟΜΜΕΧ και το Εθνικό Παρατηρητήριο Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων.

Κύριος σκοπός του προγράμματος ήταν η ανάπτυξη, η υποστήριξη και η προώθηση της επιχειρηματικότητας των ατόμων με αναπηρία τα οποία υπέβαλαν τα επιχειρηματικά σχέδιά τους. Οι επενδυτικές προτάσεις εξετάστηκαν και αξιολογήθηκαν από τις επιτροπές του Υπουργείου Ανάπτυξης. Οι προσκλήσεις για κατάθεση των προτάσεων δημοσιεύθηκαν σε τρεις κύκλους μεταξύ των τριών χρόνων πραγματοποίησης του προγράμματος.

Με βάση στοιχεία από τη Γενική Γραμματεία Βιομηχανίας και Εμπορίου (στην οποία εντάχθηκε πλέον ο πρώην ΕΟΜΜΕΧ), ο αριθμός των αιτήσεων για τις νέες επιχειρήσεις του προγράμματος έφτασαν τις 344 για όλη την Ελλάδα. Από αυτές εντάχθηκε περίπου το 70% των αιτήσεων (4^η στήλη Πίνακα), ολοκληρώθηκαν σχεδόν το 50% (5^η στήλη Πίνακα) και υλοποιήθηκε σχεδόν το 40% (6^η στήλη Πίνακα). Σύμφωνα με την αξιολόγηση του προγράμματος «επικράτησε διστακτικότητα ή αδυναμία υλοποίησης των υποβαλλόμενων επιχειρηματικών σχεδίων», ενώ ο αριθμός των αιτήσεων χαρακτηρίζεται «φτωχός» σε σχέση με άλλα προγράμματα επιχορήγησης του υπουργείου. Υποστηρίχτηκε ότι λόγο για το μειωμένο αυτό ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός ότι δεν έχει ωριμάσει η ιδέα της επιχειρηματικότητας στα άτομα με αναπηρία, ενώ θεωρείται απογοητευτικό το ποσοστό της ολοκλήρωσης των αιτήσεων. Τα σχετικά δεδομένα αποτυπώνονται στον παρακάτω πίνακα:

ΚΥΚΛΟΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΙΤΗΣΕΩΝ (1)	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΝΤΑΞΕΩΝ (2)	ΑΡΙΘΜΟΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΕΩΝ (3)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΕΝΤΑΞΗΣ (%) (4)=(2)/(1)x100	ΠΟΣΟΣΤΟ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗΣ (%) (5)=(3)/(2)x100	ΠΟΣΟΣΤΟ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ (%) (6)=(3)/(1)x100
Α´	83	57	25	68,7	43,9	30,1
Β´	72	60	17	83,3	28,3	23,6
Γ´	189	167	101	88,4	60,5	53,4
ΣΥΝΟΛΟ	344	284	143	82,6	50,4	41,6

Πηγή: ΕΟΜΜΕΧ – ΕΘΝΙΚΟ ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟ για τις Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις, Μελέτη Αξιολόγησης για το Πρόγραμμα «Ενίσχυση Επιχειρηματικότητας Ατόμων με Αναπηρίες» αποτέλεσε μέρος των πρωτοβουλιών της Διεύθυνσης Μικρών και Μεσαίων Επιχειρήσεων του Υπουργείου Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας για την «Ενθάρρυνση Επιχειρηματικότητας Ομάδων Πληθυσμού», Αθήνα, Οκτώβριος 2011 (προσβάσιμο στο: <http://www.startupgreece.gov.gr/el/data-trends>)

Όσον αφορά την γεωγραφική κατανομή παρατηρήθηκε ότι τις τρεις πρώτες θέσεις στη συμμετοχή των υλοποιηθέντων επιχειρηματικών σχεδίων κατείχαν

οι περιφέρειες της Αττικής, της Κεντρικής Μακεδονίας και της Θεσσαλίας, δηλαδή οι τρεις μεγαλύτερες πληθυσμιακά περιφέρειες της χώρας. Συγκεκριμένα, ο αριθμός προτάσεων στην Αττική αντιπροσώπευε το 32,2% του συνόλου των αιτήσεων, ο αριθμός των προτάσεων στην Κεντρική Μακεδονία το 18,9%, ενώ ο αριθμός προτάσεων στην Θεσσαλία το 10,5%.

Όσον αφορά την ηλικιακή κατανομή η πλειοψηφία των επιχειρηματιών που συμμετείχαν στο πρόγραμμα ήταν μεταξύ των 31 με 50 ετών, ενώ μόνο το 12% ήταν νεότεροι, δηλαδή μεταξύ 21 έως 30 ετών. Τα άτομα με κινητική αναπηρία ήταν η πλειοψηφία αυτών που κατέθεσαν τις επιχειρησιακές ιδέες τους στο πρόγραμμα. Το ποσοστό αυτών που υλοποιήθηκαν ξεπερνά το 36% του συνόλου, ποσοστό που αντιπροσωπεύει αριθμητικά τα 52 υλοποιηθέντα επενδυτικά στοιχεία σύμφωνα. Τα 13 υλοποιηθέντα επενδυτικά σχέδια που έρχονται δεύτερα με ποσοστό 9.1% προέρχονταν από άτομα με αιματολογικά προβλήματα. Τα σχετικά δεδομένα, που αφορούν τον αριθμό των προτάσεων ανά κατηγορία αναπηρίας αποτυπώνονται στον παρακάτω πίνακα.

Α/Α	ΠΑΘΗΣΗ	ΑΡ. ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ	ΠΟΣΟΣΤΟ
1	ΚΙΝΗΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ	38	26,6%
2	ΝΕΦΡΟΠΑΘΕΙΕΣ	5	3,5%
3	ΑΙΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ	13	9,1%
4	ΠΑΡΑΠΛΗΓΙΑ/ΤΕΤΡΑΠΛΗΓΙΑ	14	9,8%
5	ΑΣΘΕΝΕΙΕΣ ΗΠΑΤΟΣ	3	2,1%
6	ΤΥΦΛΟΤΗΤΑ	6	4,2%
7	ΝΟΣΟΣ ΕΝΤΕΡΟΥ	1	0,7%
8	ΠΝΕΥΜΟΝΟΠΑΘΕΙΑ	4	2,8%
9	ΖΑΧΑΡΩΔΗΣ ΔΙΑΒΗΤΗΣ	7	4,9%
10	ΒΑΡΙΑ ΒΑΡΗΚΟΙΑ	2	1,4%
11	ΚΩΦΑΛΛΙΑ	2	1,4%
12	ΠΟΛΥΟΜΥΕΛΙΤΙΔΑ	2	1,4%
13	ΕΠΙΛΗΨΙΑ	1	0,7%
14	ΕΓΚΕΦΑΛΟΠΑΘΕΙΕΣ / ΝΕΥΡΟΛΟΓΙΚΑ	13	9,1%
15	ΝΟΣΟΣ CROH	1	0,7%
16	ΑΝΙΑΤΕΣ ΑΣΘΕΝΕΙΕΣ	11	7,7%
17	ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΗ ΑΝΑΙΜΙΑ	5	3,5%
18	CA ΩΘΗΚΩΝ	1	0,7%
19	ΒΑΤΤΑΡΙΣΜΟΣ ¹⁵	1	0,7%
20	ΝΟΗΤΙΚΗ ΥΣΤΕΡΗΣΗ	9	6,3%
21	ΔΥΣΛΕΞΙΑ	1	0,7%
22	ΦΛΕΓΜΟΝΩΔΗΣ ΝΟΣΟΣ ΠΑΧΕΟΣ ΕΝΤΕΡΟΥ	1	0,7%
23	ΚΑΡΔΙΑΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ	2	1,0%
	ΣΥΝΟΛΟ	143	100%

Πηγή: ΕΟΜΜΕΧ – ΕΘΝΙΚΟ ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟ για τις Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις, Μελέτη Αξιολόγησης για το Πρόγραμμα «Ενίσχυση Επιχειρηματικότητας Ατόμων με Αναπηρίες» αποτέλεσε μέρος των πρωτοβουλιών της Διεύθυνσης Μικρών και Μεσαίων Επιχειρήσεων του Υπουργείου Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας για την «Ενθάρρυνση Επιχειρηματικότητας Ομάδων Πληθυσμού», Αθήνα, Οκτώβριος 2011 (προσβάσιμο στο: <http://www.startupgreece.gov.gr/el/data-trends>)

Η πλειοψηφία των επιχειρήσεων που δημιουργήθηκαν δραστηριοποιούνται κυρίως στον τομέα των υπηρεσιών (61%) έχοντας υπερδιπλάσιο ποσοστό

συμμετοχής έναντι του εμπορίου (27%) και πενταπλάσιο σε σχέση με τον τομέα μεταποίησης (μόλις 12%).

Με βάση τα δεδομένα που προέκυψαν από την αξιολόγηση του προγράμματος οι επιχειρηματίες με αναπηρία υποστηρίχθηκαν κατά το ξεκίνημα της επιχείρησής τους κυρίως από τα μέλη της οικογένειάς τους (το 81,8% το υποστήριξε, σύμφωνα με την έκθεση αξιολόγησης του προγράμματος). Το 15,2% υποστηρίχτηκαν από τα άλλα άτομα ή φορείς και μόλις το 12,1% δεν υπέδειξε κανένα αρωγό στην προσπάθειά τους.

Ενδιάμεσα συμπεράσματα

Στην συγκεκριμένη ενότητα επιχειρήθηκε η αποτύπωση, μέσα από διαθέσιμα στοιχεία και δεδομένα και πληροφορίες που συλλέχτηκαν στο πλαίσιο της έρευνας να σκιαγραφηθεί η υφιστάμενη «εικόνα» που αφορά τους φοιτητές με αναπηρία, τις υπηρεσίες υποστήριξης και διασύνδεσης που λειτουργούν στο πλαίσιο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και την επαγγελματική τους αποκατάσταση.

Ένα πρώτο συμπέρασμα αποτελεί ότι η «εικόνα» που αφορά τους φοιτητές με αναπηρία είναι αποσπασματική και ασαφής: απουσιάζει οποιαδήποτε συστηματική καταγραφή, επεξεργασία και ανάλυση ακόμη και των λιγοστών δεδομένων που υπάρχουν (και αφορούν τους καθ' υπέρβαση εισαχθέντες φοιτητές) ή της εμπειρίας των υφιστάμενων δομών και υπηρεσιών. Η αναπηρία δεν καταγράφεται ως παράγων που συνδέεται με τις σπουδές και είναι «αόρατη» μέχρι τη στιγμή που κάποιος φοιτητής θα ζητήσει κάποια συγκεκριμένη υπηρεσία ή διευκόλυνση. Απουσιάζει επίσης, σύμφωνα με τα στοιχεία που συλλέχτηκαν, οποιαδήποτε συστηματική αξιολόγηση των αναγκών των φοιτητών με αναπηρία στο πλαίσιο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Το θεσμικό πλαίσιο προβλέπει κάποια ειδικά μέτρα που αφορούν την εισαγωγή ατόμων με αναπηρία και χρόνιες παθήσεις στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Τα στοιχεία αυτά είναι διαθέσιμα αλλά δεν τυγχάνουν επεξεργασίας ώστε να αναδειχθούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αυτής της ομάδας φοιτητών. Από τα στοιχεία που διέθεσαν κάποια ΑΕΙ, η ομάδα αυτή αφορά πρωτίστως άτομα με χρόνιες παθήσεις και σε μικρό ποσοστό άτομα με αναπηρία.

Τα τελευταία χρόνια καταγράφεται μια αυξημένη προσπάθεια υποστήριξης και άρσης των εμποδίων που αφορούν τους φοιτητές με αναπηρία. Το θεσμικό

πλαίσιο προβλέπει συγκεκριμένες διευκολύνσεις ενώ, σύμφωνα με τα δεδομένα που συγκεντρώθηκαν κατά τη διενέργεια της έρευνας, ιδρύματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης αναλαμβάνουν κάποιες πρωτοβουλίες και παρέχουν υπηρεσίες για τη στήριξη των φοιτητών με αναπηρία. Ωστόσο, αυτό δεν διασφαλίζει την οργάνωση ή την αποτελεσματικότητα των υπηρεσιών αυτών. Οι υπηρεσίες αυτές είναι πρωτίστως προσανατολισμένες στην διευκόλυνση της προσβασιμότητας στο χώρο του πανεπιστημίου και στη γνώση και δευτερευόντως στην ευρύτερη ένταξη των φοιτητών με αναπηρία στο πανεπιστημιακό περιβάλλον και στην απρόσκοπτη παρακολούθηση των σπουδών τους.

Περιορισμένα είναι τα στοιχεία που αφορούν τους αποφοίτους με αναπηρία. Σε ό,τι αφορά τη διασύνδεση με την αγορά εργασίας, ο βασικός θεσμός που έχει αναπτυχθεί στα πανεπιστήμια, τα γραφεία διασύνδεσης, παρέχει υπηρεσίες δικτύωσης, πληροφόρησης και ενημέρωσης σε αποφοίτους. Τα άτομα με αναπηρία αποτελούν τμήμα των επωφελούμενων.

Σε ό,τι αφορά την πρόσβαση στην αγορά εργασίας και την προώθηση στην απασχόληση τα διαθέσιμα στοιχεία αφορούν αποκλειστικά τις τοποθετήσεις που έχουν πραγματοποιηθεί σε θέσεις του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα με βάση τις διατάξεις του νόμου 2643/1998. Τα στοιχεία σχετικά με προγράμματα επιχειρηματικότητας, αλλά και ποιοτικά δεδομένα σχετικά με τα εμπόδια που αντιμετώπισαν τα άτομα με αναπηρία απουσιάζουν.

Συμπερασματικά, η σύντομη αυτή σκιαγράφηση της υφιστάμενης κατάστασης επιβεβαιώνει την εικόνα των ατόμων με αναπηρία ως «αόρατης» ομάδας τόσο εντός των πανεπιστημίων όσο και στην προσπάθεια πρόσβασης στην αγορά εργασίας. Καταγράφονται θετικές πρωτοβουλίες στην κατεύθυνση της βελτίωσης της εκπαιδευτικής εμπειρίας των ατόμων με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, χωρίς όμως κάποια συστηματική αξιολόγηση της αποτελεσματικότητάς τους.

Έργο: «Εκπόνηση μελετών»

Δράση 1: Διακρίσεις και εμπόδια στην επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων με αναπηρία αποφοίτων
ΑΕΙ

Παραδοτέο 1Γ: Τελική Μελέτη

4. Διακρίσεις και εμπόδια στη φοίτηση και στην επαγγελματική αποκατάσταση: η εμπειρία των ατόμων με αναπηρία

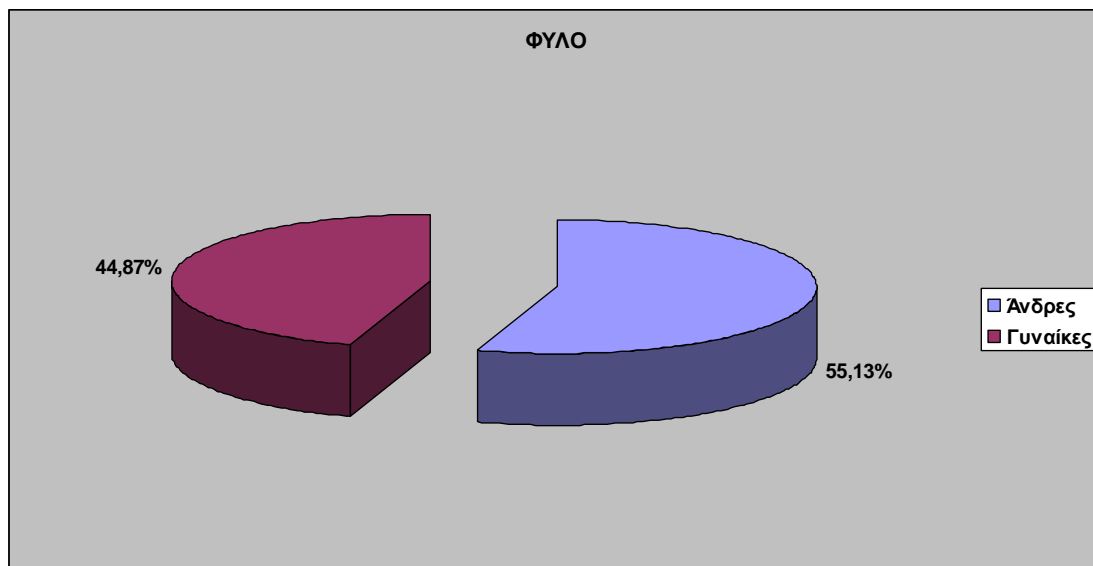
Η συγκεκριμένη ενότητα παρουσιάζει τα ευρήματα της ποιοτικής έρευνας που πραγματοποιήθηκε με φοιτητές και αποφοίτους με αναπηρία. Πραγματοποιήθηκαν 78 προσωπικές συνεντεύξεις μέσα από τις οποίες καταγράφηκε η εμπειρία των ατόμων με αναπηρία σχετικά με εμπόδια που αντιμετώπισαν στην προσπάθεια πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, κατά τη διάρκεια της φοίτησής τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, κατά την αναζήτηση εργασίας, στο χώρο εργασίας καθώς και σε σχέση με την αποτελεσματικότητα υφιστάμενων μηχανισμών και μέτρων στήριξης.

Το δείγμα της έρευνας περιλάμβανε 78 άτομα με αναπηρία. Αποτελούνταν από 35 γυναίκες – 43 άνδρες, ηλικίας από 22 ως 60 ετών. 43 άτομα ζουν στην Αττική και 35 στην περιφέρεια. Το δείγμα περιλάμβανε 30 άτομα με κινητικές αναπηρίες, 1 άτομο με προβλήματα ακοής, 25 άτομα με προβλήματα όρασης, 4 άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας και 17 άτομα με χρόνιες παθήσεις. 11 άτομα ήταν φοιτητές, 49 εργαζόμενοι (27 στο δημόσιο τομέα, 13 στον ιδιωτικό τομέα, 9 αυτοαπασχολούμενοι), 2 συνταξιούχοι, 13 άνεργοι και 3 γονείς φοιτητών με αναπηρία. Από το δείγμα, 52 άτομα έκαναν χρήση των ειδικών διατάξεων για την εισαγωγή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, ενώ 25 άτομα (από τους εργαζόμενους) βρήκαν θέση εργασίας μέσω των ειδικών διατάξεων. (Ο Πίνακας του Δείγματος στο Παράρτημα 2. Τα ηχητικά αρχεία των συνεντεύξεων και οι απομαγνητοφωνήσεις στο Παράρτημα 4)

Ειδικότερα:

Φύλο

Από το σύνολο των ατόμων που παραχώρησαν συνέντευξη οι 43 ήταν άνδρες (ποσοστό 55,13%) και οι 35 ήταν γυναίκες (ποσοστό 44,87%).

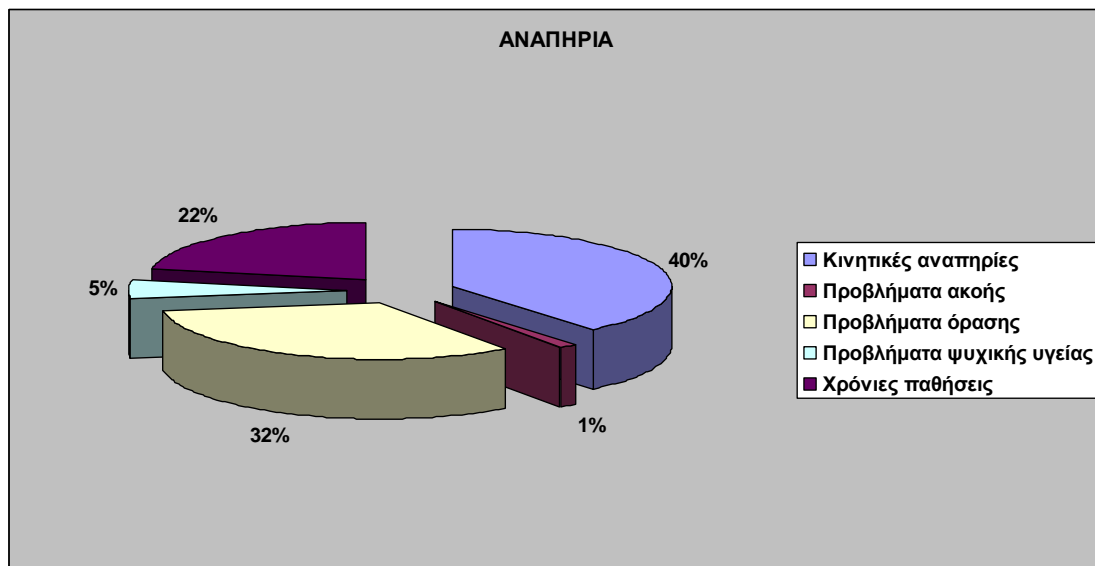

Ηλικία

Η ηλικία των ατόμων που έλαβαν μέρος στην έρευνα είναι μεταξύ 22 έως 60 ετών. Ο μέσος όρος ηλικίας των ατόμων είναι 38,80 ετών. Ειδικότερα, ο μέσος όρος της ηλικίας των γυναικών ήταν 28 έτη, ενώ ο μέσος όρος της ηλικίας των ανδρών ήταν 33,45 έτη.

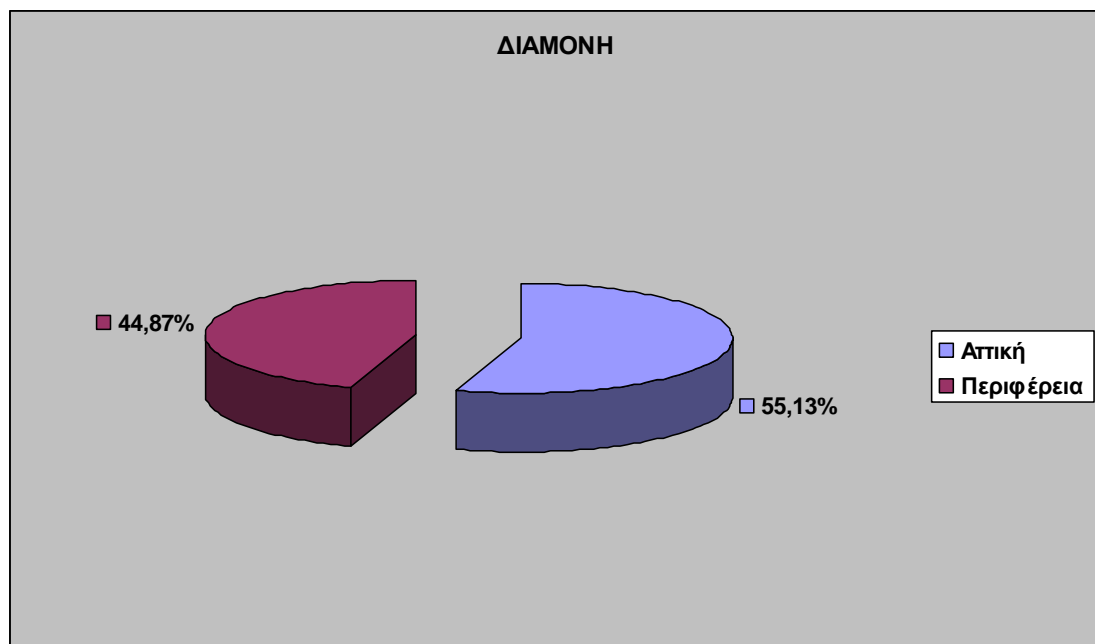
Είδος αναπηρίας

Όσον αφορά την μορφή της αναπηρίας, από τους συμμετέχοντες 30 άτομα είχαν κινητική αναπηρία, 25 άτομα πρόβλημα όρασης, 17 άτομα είχαν κάποια χρόνια πάθηση, 4 άτομα αντιμετώπιζαν πρόβλημα ψυχικής υγείας και ένα άτομο είχε πρόβλημα ακοής. Τα σχετικά δεδομένα αποτυπώνονται στο παρακάτω γράφημα

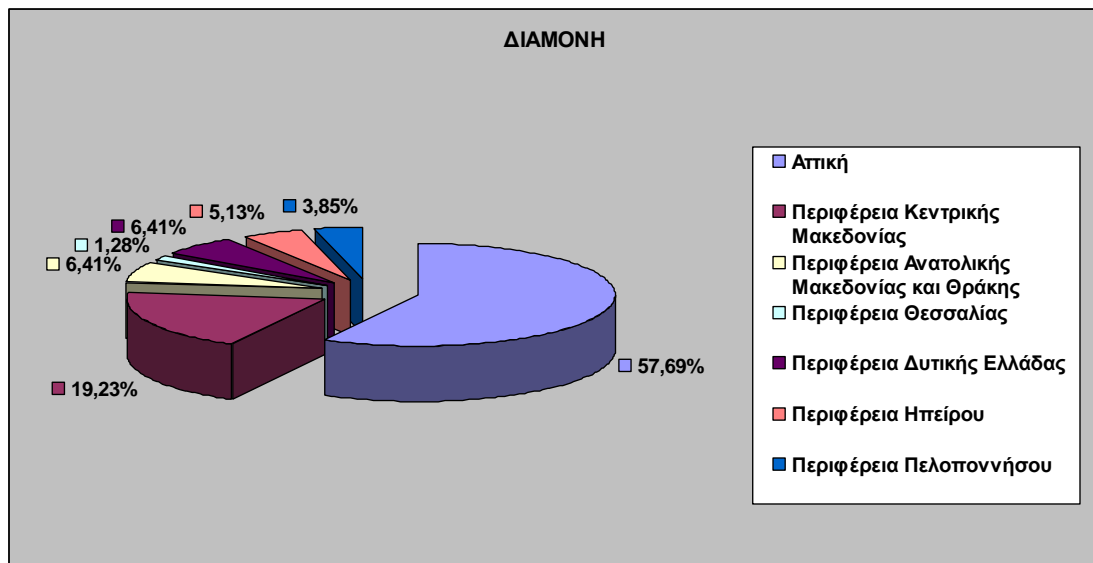

Γεωγραφική κάλυψη

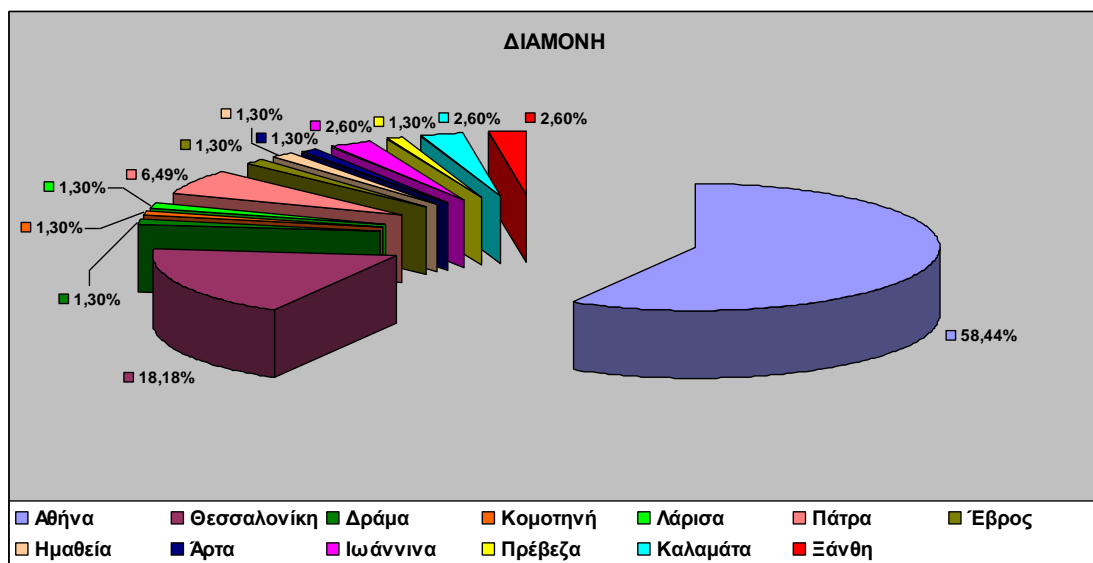
Το δείγμα της έρευνας καλύπτει τόσο την Αττική, όσο και την περιφέρεια. Συγκεκριμένα, 43 άτομα διαμένουν στην Αττική και 35 στην περιφέρεια. Τα σχετικά δεδομένα αποτυπώνονται στο παρακάτω γράφημα.

Αναλυτικότερα, ο καταμερισμός του δείγματος στις περιφέρειες έχει ως εξής: 45 άτομα κατοικούν στην Αττική, 15 στην περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας, 5 στην περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, 5 στην περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, 5 στην περιφέρεια Πελοποννήσου, 4 στην περιφέρεια Ηπείρου, και 1 στην περιφέρεια Θεσσαλίας.

Ειδικότερα, στην Αθήνα κατοικούν 45 άτομα, στην Θεσσαλονίκη 14, στην Πάτρα 5, στα Ιωάννινα 2, στην Καλαμάτα 2, στην Ξάνθη 2, στην Δράμα 1, στην Κομοτηνή 1, στην Λάρισα 1, στον Έβρο 1, στην Ημαθία 1, στην Άρτα 1 και στην Πρέβεζα 1 άτομο. Τα δεδομένα που αφορούν στην κατανομή του δείγματος ανά συγκεκριμένο δήμο αποτυπώνονται στο παρακάτω γράφημα

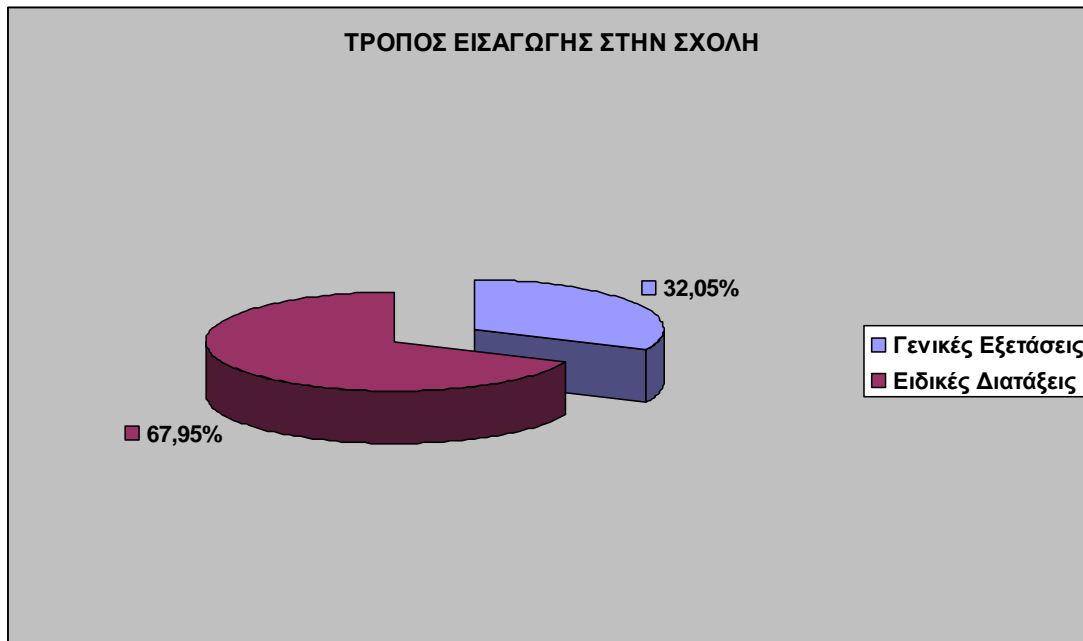
Αντικείμενο σπουδών

Σε ότι αφορά το αντικείμενο σπουδών, η μορφολογία του δείγματος αποτυπώνεται στον παρακάτω πίνακα:

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΣΠΟΥΔΩΝ	ΦΟΙΤΗΤΕΣ
Νομική	13
Παιδαγωγικό	12
Οικονομικό	10
Ιατρική	4
Πληροφορική	6
Κοινωνιολογία – Κοινωνική εργασία	5
Ψυχολογία	3
Βιβλιοθηκονομία	3
Διεθνών Περιφερειακών και Ευρωπαϊκών Σπουδών	2
Διοίκηση Επιχειρήσεων	2
Προσχολική Αγωγή	2
Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης	2
Φιλοσοφική	2
Γεωπονικό	2
Αγγλική Φιλολογία	1
Σχολή Νηπιαγωγών	1
Φιλολογία	1
Θεολογία	1
Φυσική Αγωγή και Αθλητισμός	1
Πολιτικός Μηχανικός	1
Λογιστική και Χρηματοοικονομική	2
Ιατρικές επιστήμες	1
Κοινωνική Ανθρωπολογία	1
Πολιτική Επιστήμη και Ιστορία	1
Σύνολο	75

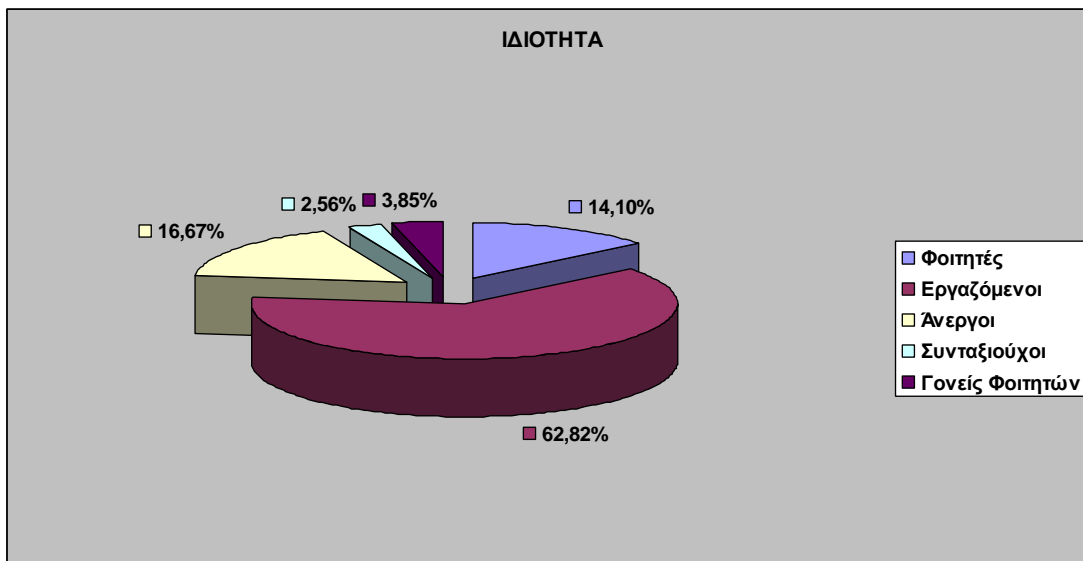
Τρόπος εισαγωγής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση

Από το σύνολο των συμμετεχόντων, 25 άτομα μπήκαν στην σχολή με Γενικές Εξετάσεις και 53 άτομα με επίκληση των ειδικών διατάξεων.

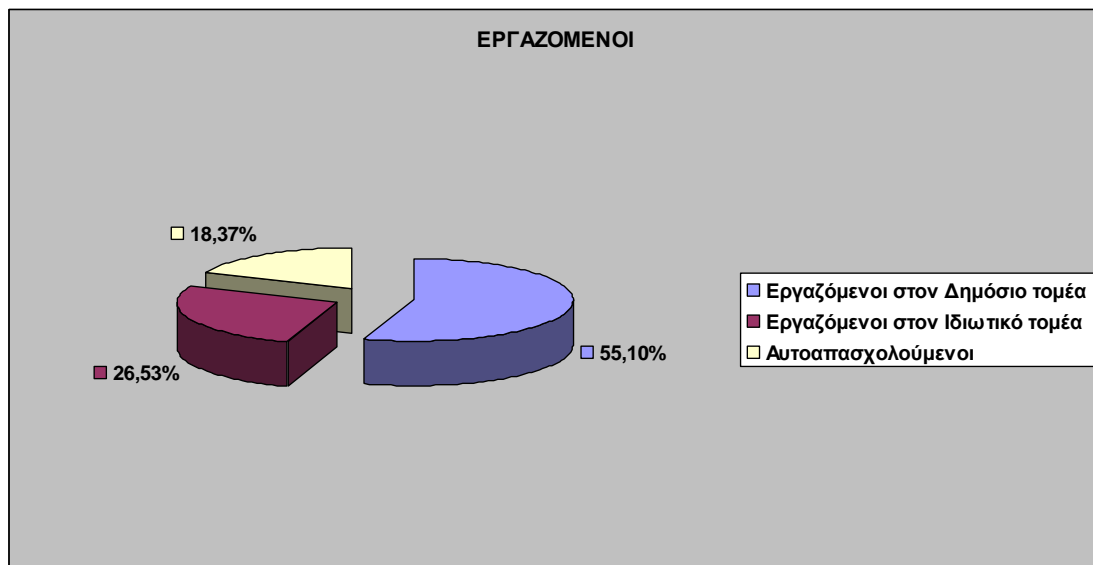
Εργασιακή κατάσταση

Σχετικά με την ιδιότητα των συνεντευξιαζόμενων, 49 από αυτούς ήταν εργαζόμενοι, 13 ήταν άνεργοι, 11 ήταν φοιτητές, 3 ήταν γονείς φοιτητών και 2 ήταν συνταξιούχοι.

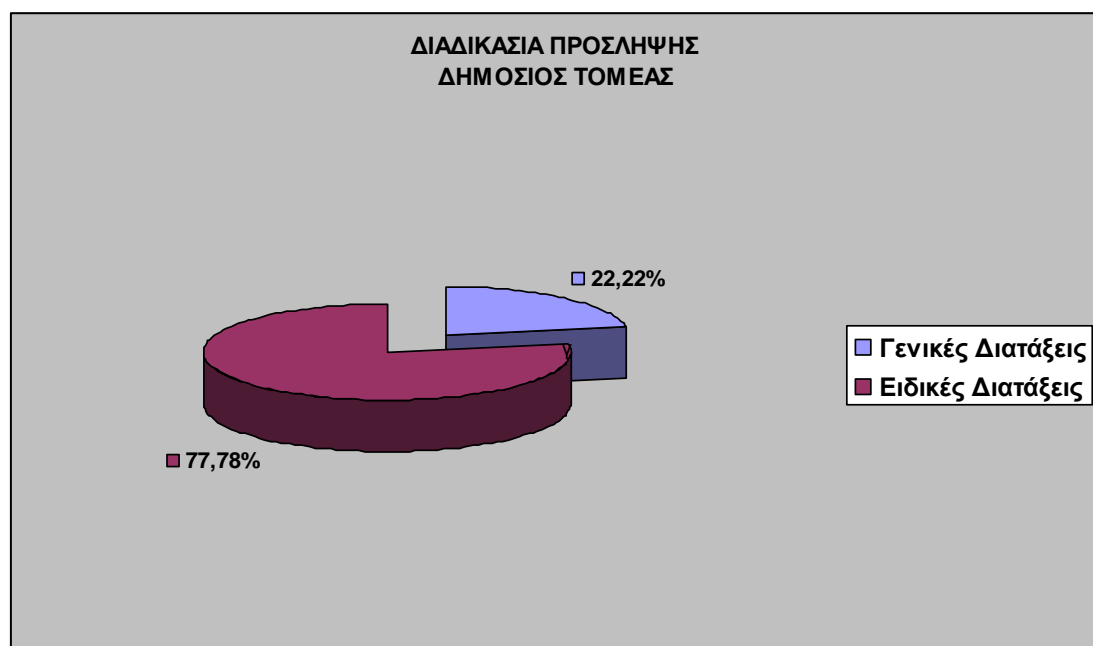

Φορέας απασχόλησης

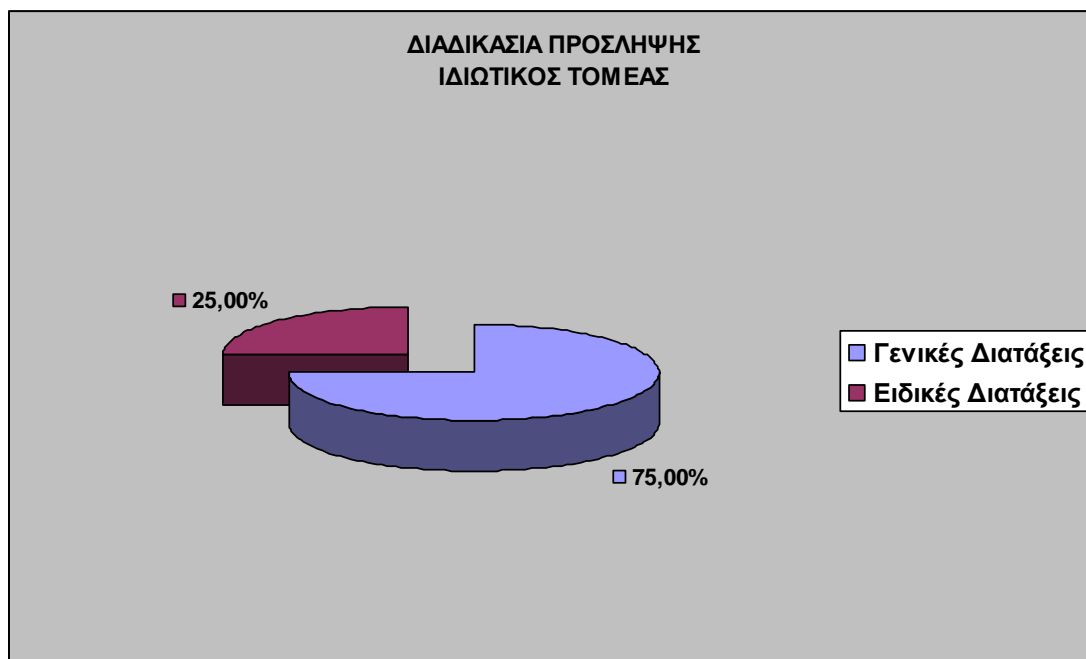
Από τα άτομα που εργάζονταν, 27 απασχολούνταν στον δημόσιο τομέα, 13 στον ιδιωτικό τομέα και 9 ήταν αυτοαπασχολούμενοι.

Από τα άτομα που απασχολούνται στο δημόσιο τομέα, 6 άτομα προσλήφθηκαν χωρίς χρήση προστατευτικών διατάξεων, ενώ 21 άτομα βρήκαν εργασία με χρήση ειδικών διατάξεων.

Από τους απασχολούμενους στον ιδιωτικό τομέα, 12 προσλήφθηκαν χωρίς χρήση προστατευτικών διατάξεων και 4 άτομα βρήκαν εργασία χρησιμοποιώντας τις ειδικές διατάξεις.

4.1 Διακρίσεις και εμπόδια για τα άτομα με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση

Η συγκεκριμένη ενότητα παρουσιάζει τα βασικά ευρήματα των προσωπικών συνεντεύξεων που πραγματοποιήθηκαν με φοιτητές και αποφοίτους με αναπηρία. Στόχο των προσωπικών συνεντεύξεων αποτέλεσε η καταγραφή και ανάλυση, μέσα από την εμπειρία και τις αφηγήσεις των ίδιων των ατόμων με αναπηρία των διακρίσεων και των εμποδίων που αντιμετώπισαν και αντιμετωπίζουν στην προσπάθεια εισαγωγής στα ΑΕΙ και κατά τη φοίτησή τους σε αυτά. Συγκεκριμένα, οι συνεντεύξεις κατέγραψαν την εμπειρία των ατόμων με αναπηρία σε σχέση με α) διακρίσεις και εμπόδια στην προετοιμασία και στην πρόσβαση στο Πανεπιστήμιο και β) διακρίσεις και εμπόδια κατά τη διάρκεια φοίτησης σε ΑΕΙ και ΑΤΕΙ.

Αναπηρία και πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση

Το σύνολο των πληροφορητών μοιράστηκε την εμπειρία του σχετικά με την πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Από τις αφηγήσεις προκύπτει ότι η αναπηρία αποτελεί παράγοντα που επηρεάζει τόσο την επιλογή τομέα σπουδών όσο και την προετοιμασία για την εισαγωγή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Σε ό,τι αφορά την επιλογή αντικειμένου σπουδών, τα άτομα με αναπηρία, με βάση τις μαρτυρίες των πληροφορητών, συχνά δεν επιλέγουν με βασικό κριτήριο την επιθυμία και τις επιδόσεις τους αλλά αντικείμενα που είναι συμβατά με την αναπηρία τους και σχολές που θα τους «επιτρέψουν» να φοιτήσουν. Σημαντικό κριτήριο για την επιλογή αντικειμένου σπουδών αποτέλεσε η δυνατότητα παρακολούθησης στην σχολή ενδιαφέροντος. Αρκετοί πληροφορητές ανέφεραν ότι βασικό κριτήριο για να επιλέξουν που θα φοιτήσουν ήταν η πεποίθησή τους ότι θα μπορούσαν να παρακολουθήσουν και να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις των σπουδών. Ένας άνδρας, 33 ετών, με πρόβλημα όρασης, εργαζόμενος στο δημόσιο εξηγεί τους λόγους για τους οποίους επέλεξε τη νομική επιστήμη:

- *Το ένα ήταν ότι ήταν μια σχολή που θα μπορούσα να την παρακολουθήσω λόγω του προβλήματος και τη θεωρώ την καλύτερη από θέμα του θεωρητικού τομέα του πεδίου αυτού, που υπάρχουν όλες οι σχολές οι φιλοσοφικές και του πεδίου θεωρητικών κατευθύνσεων, και γι' αυτό επέλεξα αυτήν.*

Άλλος άνδρας, 39 ετών με πρόβλημα όρασης, εργαζόμενος στο δημόσιο, εξηγεί πώς διάλεξε τη σχολή όπου φοίτησε:

-
- *Είναι αλήθεια ότι πίστευα ότι εκεί πέρα θα μπορούσα να ανταποκριθώ, από την άποψη ότι είμαι άτομο με πρόβλημα όρασης, δεν θα μπορούσα να κάνω κάτι πρακτικό με μαθηματικά, με υπολογιστές, εκείνη την εποχή δεν υπήρχε, δεν ήταν τόσο εξελιγμένη η τεχνολογία που να φανταζόμουν ότι θα μπορούσα να κάνω κάτι άλλο. Και εντάξει, μου άρεσε ο Δάσκαλος.*

Συχνά η επιλογή αντικειμένου σπουδών ήταν αποτέλεσμα ενημέρωσης σχετικά με τις επιλογές από ενδιαμέσους φορείς. Η Α, 38 ετών με προβλήματα όρασης, εργαζόμενη στον ιδιωτικό τομέα, περιγράφει τη διαδικασία επιλογής αντικειμένου σπουδών:

- ... Στο πανεπιστήμιο ήταν η πρώτη σας επιλογή η αγγλική φιλολογία;
 - Ναι.
- Για ποιο λόγο; Είχατε έτσι κάποια επιθυμία από μικρή να γίνετε καθηγήτρια ή κάτι τέτοιο;
 - Ναι. Δεν είχα και πολλές επιλογές από όσο γνώριζα τότε, γιατί δεν είχε και μεγάλη ενημέρωση όσον αφορά το τι μπορώ να κάνω τελειώνοντας το λύκειο, και όταν συνεννοήθηκα με τη σχολή τυφλών, γιατί από εκεί πέρα με κατευθύνανε και με ενημερώσανε ότι μπορώ να περάσω στο πανεπιστήμιο με ειδικές διατάξεις, τότε μου είπαν ότι επιλογές όσον αφορά τις σχολές. Μέσα σε αυτές τις σχολές που μου προτείνανε επέλεξα εγώ την αγγλική γλώσσα. Γιατί επειδή μου άρεσαν οι ξένες γλώσσες προτίμησα να κάνω κάτι τέτοιο...

Άλλοι πληροφορητές ανέφεραν ότι επέλεξαν το αντικείμενο σπουδών μετά από έντονη προσωπική αναζήτηση και ενημέρωση. Όπως αναφέρει μια πληροφορήτρια, 33 ετών, κινητική αναπηρία, εργαζόμενη στο δημόσιο, η εγρήγορση της μητέρας της ήταν κρίσιμη για την επιλογή της:

- Η επιλογή του Παντείου Πανεπιστημίου και της συγκεκριμένης σχολής ήταν δική σας επιλογή, εσείς θέλατε;
- Δική μου μετά από τρέξιμο με την μητέρα μου στα γραφεία επαγγελματικού προσανατολισμού
 - Α απευθυνθήκατε σε γραφεία, βρήκατε φορείς για να πάρετε κάποιες πληροφορίες
 - Ναι εγώ το κυνήγησα και μέσα από μια γνωριμία που μου έτυχε στην ζωή μου, έναν καλό μου καθηγητή που τώρα είναι φίλος μου, τα χρόνια της θητείας του ως εργαζόμενος στο κέντρο εκεί, με βοήθησε να πάρω την σωστή απόφαση όπως αποδεικνύεται στην πορεία της ζωής μου, κι αυτό που μ' άρεσε να κάνω
 - Αυτό είναι πολύ σημαντικό πάντως, το ότι καταφέρατε να κάνετε κάτι που τελικά αποδεικνύεται και στην πράξη ότι σας άρεσε. Όπως και δεν ξέρετε το κρίνετε εσείς ότι ήταν θέμα τύχης, συνθηκών ή συγκυριών να σας κατευθύνουν επαγγελματικά σωστά;

-
- *Τύχης, καθαρά τύχης και εγρήγορσης δικής μου και της οικογένειάς μου και κυρίως της μητέρας μου*

Αρκετοί πληροφορητές ανέφεραν ότι η επιλογή αντικειμένου σπουδών δεν ανταποκρινόταν πλήρως στις επιθυμίες και στα όνειρά τους. Δεν ήταν λίγοι αυτοί που εξέφρασαν το παράπονο ότι δεν έγιναν δεκτοί στις σχολές της πρώτης επιλογής τους, λόγω της αναπηρίας τους. Αναφερόμενη στην επιθυμία της να γίνει γιατρός μια γυναίκα 36 ετών με προβλήματα όρασης αναφέρει ότι δεν έγινε δεκτή, γιατί δεν μπορούσε να παρακολουθήσει τα εργαστήρια και παραδέχεται ότι αυτό επηρέασε την εκπλήρωση του ονείρου της:

- *... εγώ ήθελα να τελειώσω την Ιατρική, αλλά δεν με δεχτήκανε γιατί δεν μπορούσα να παρακολουθήσω τα εργαστήρια. Το όνειρο μου ήταν να τελειώσω Ιατρική, όχι Νομική*
- *-Οπότε θεωρείτε ότι αυτό σας εμπόδισε λίγο στην εκπλήρωση του πραγματικού ονείρου σας;*
- *Όχι λίγο, πολύ, γιατί αυτά είναι ζητήματα ζωής δεν είναι αστεία*

Άλλη πληροφορήτρια 29 ετών με προβλήματα όρασης που απασχολείται στο δημόσιο αναφέρεται στην επιθυμία της να γίνει ηθοποιός και, εφόσον δεν έγινε δεκτή στην δραματική σχολή λόγω «αρτιμελίας» επέλεξε άλλο αντικείμενο:

Ήθελα να σπουδάσω σε δραματική σχολή, αλλά βρήκα κλειστές τις πόρτες. Δεν τη δεχόντουσαν όσο και αν προσπάθησε, της έλεγαν ότι δεν επιτρέπεται από το Υπουργείο να τη δεχθούν, δέχονται μόνο «αρτιμελείς» σπουδαστές. Αυτό είναι πολύ μεγάλο μου παράπονο. Επομένως, το παιδαγωγικό ήταν η πρώτη επόμενη επιλογή.

Αρκετοί πληροφορητές ανέφεραν ότι δεν έγιναν δεκτοί στις σχολές της προτίμησής τους καθώς τα αρμόδια όργανα (των ΑΕΙ και ΤΕΙ) αποφάνθηκαν ότι η φύση της επιστήμης δεν επέτρεπε την εκ μέρους τους παρακολούθηση. Ενώ δεν είχαν όλοι οι συμμετέχοντες στην έρευνα αντίστοιχη εμπειρία, αυτό σχολιάστηκε ως άμεση διάκριση σε βάρος των ατόμων με αναπηρία που περιορίζει τις επιλογές τους σχετικά με την ανώτατη εκπαίδευση.

- *Είχατε κάποια προβλήματα κατά την εισαγωγή στο πανεπιστήμιο;*
- *Κατά την εισαγωγή στο πανεπιστήμιο, όταν μπήκα εγώ, τότε δεν είχα κάποια προβλήματα. Όταν πήγα στη συγκεκριμένη σχολή δεν μου είπαν κάτι, ας πούμε ότι δεν μπορείς να γραφτείς ή ότι δεν σε θέλουμε και τέτοια πράγματα. Απλά, αυτό που γνωρίζω, είναι ότι τα τελευταία χρόνια τα άτομα με αναπηρία σε κάποιες σχολές δεν τα δέχονται και δεν τα αφήνουν να γραφτούν, χωρίς να υπάρχει κάποιος λόγος ή*

κάποιος νόμος που τους απαγορεύει να γραφτούν. Δηλαδή όχι σε σχολές που, εντάξει, όπως είναι οι γυμναστές, χρειάζονται πλήρεις φυσικές ικανότητες. Σε άλλες σχολές για τις οποίες δεν υπάρχει νόμος που να απαγορεύει στα ΑΜΕΑ να γραφτούν εκεί, παρ' όλα αυτά οι γραμματείες των σχολών δεν τα δέχονται. Και αυτό πιστεύω ότι είναι λίγο ρατσιστικό Άνδρας, 40 ετών, με χρόνια πάθηση, εργαζόμενος στο δημόσιο

Ωστόσο, η ρεαλιστική επιλογή αντικειμένου σπουδών αναφέρθηκε ως δείκτης συνειδητοποίησης εκ μέρους των ατόμων με αναπηρία που είναι κρίσιμη για την ευρύτερη ένταξή τους στην κοινωνία. Όπως ανέφερε ένας πληροφορητής με προβλήματα όρασης:

- *Εγώ τώρα που δεν είμαι συνειδητοποιημένος που είμαι τυφλός και θέλω να πάω να γίνω πιλότος, για παράδειγμα, δεν θα μπορώ να γίνω πιλότος, λογικό δεν είναι; Επομένως θα αποθαρρυνθώ; Το θέμα είναι να είμαστε συνειδητοποιημένοι και εμείς για το τι μπορούμε να κάνουμε*
- *Άνδρας, 31 ετών, πρόβλημα όρασης, εργαζόμενος στον ιδιωτικό τομέα*

Οι συμμετέχοντες στις ομάδες εστιασμένης συζήτησης σχολίασαν τη συγκεκριμένη δυνατότητα που παρέχει ο νόμος και τόνισαν ότι η διάταξη είναι γενική και ασαφής και εφαρμόζεται κατά περίπτωση, καθώς ανέφεραν αρκετές περιπτώσεις όπου υπήρξαν αντίθετες αποφάσεις (θετικές και απορριπτικές) ομοειδών σχολών για άτομα με παρόμοιας μορφής αναπηρία. Παράλληλα, καταγράφηκε η αντίληψη ότι η διάταξη δεν εφαρμόζεται με ομοιόμορφα κριτήρια. Όπως εύγλωττα σημείωσε ένα άτομο με αναπηρία που συμμετείχε στις ομάδες εστιασμένης συζήτησης επί του θέματος:

«σε ίδια επιστήμη, ίδια φύση της επιστήμης, άλλη πολιτική ακολουθούν τα πανεπιστήμια της Πάτρας, άλλη πολιτική ακολουθούν τα πανεπιστήμια του Αιγαίου, άλλη πολιτική τα πανεπιστήμια Αθηνών».

Το '86 μπήκαν στην Ιατρική Θεσσαλονίκης, το '87 δύο παιδιά καθηγητών, ο ένας ήταν ο Χ, τον ξέρεις τον Χ, μπήκαν από τον Ιταλία με το δικαιολογητικό, ο ένας κωφάλαλος και ο άλλος τυφλός, μεταγραφή, τα παιδιά ήταν μια χαρά. Οπότε ο νόμος αυτός λειτουργεί διττά.

Το ζήτημα αν πράγματι υπάρχουν επιστήμες ή σπουδές που τα άτομα με αναπηρία δεν μπορούν να παρακολουθήσουν γίνεται δεκτό με σκεπτικισμό. Όπως ανέφερε εκπρόσωπος του αναπηρικού κινήματος στις ομάδες εστιασμένης συζήτησης:

-
- ... είχαμε αντιμετωπίσει παλιά ένα άλλο πρόβλημα με κινητικά ανάπηρο που ήθελε να μπει στο βιολογικό, είχε γίνει ολόκληρο θέμα, αλλά τελικά με τις μονάδες προσβασιμότητας και κάποιες επιστολές που στάλθηκαν προς τον πρόεδρο του τμήματος, τελικά το παιδί μπήκε, που λόγω της κινητικής αναπηρίας ήταν άκυρο. Δηλαδή και εγώ αν το δούμε τελείως πρακτικά λόγω των εργαστηρίων που υπάρχουν στην Ιατρική ή της πρακτικής που πρέπει να κάνει ένας γιατρός δεν μπορούσα να μπω, όμως υπάρχουν τόσες ειδικότητες, πρώτον και δεύτερον υπάρχουν τόσες εναλλακτικές ακόμα και γιατροί που δεν έχουν αναπηρία δεν πιάνουν ποτέ ...

Η έλλειψη σαφών κριτηρίων για την αποδοχή ατόμων με αναπηρία σε συγκεκριμένα τμήματα οδηγεί σε μια ad hoc αντιμετώπιση που δημιουργεί ανασφάλεια στο άτομο με αναπηρία, ενώ ο αγώνας που πρέπει να κάνει ο υποψήφιος για να γίνει δεκτός σε κάποια σχολή είναι ψυχοφθόρος. Επικράτησε η άποψη ότι τα πανεπιστήμια πρέπει να εφαρμόζουν κοινά κριτήρια με ομοιόμορφο τρόπο ή να υπάρχει κάποιο εποπτικό όργανο που θα ελέγχει την εφαρμογή τους.

Αν μου πει εμένα ότι ένας τετραπληγικός δεν μπορεί να γίνει γιατρός θα του πω, τι λες ..., εδώ υπάρχει αριστούχος που έγινε γιατρός και προοδεύει ...

Εκπρόσωπος αναπηρικού κινήματος

... θεωρώ ότι πρέπει κάπως να δημιουργηθεί με κοινωνικά κριτήρια, δηλαδή η σχολή, η σύγκλητος, πριν δημιουργηθεί το θέμα, να μην είναι κατά περίπτωση, αλλά να είναι με κριτήρια, δηλαδή να θέτεις κάποια κριτήρια, δηλαδή για την σχολή μου θέλω αυτό και αυτό, να υπάρχουν, έτσι ώστε ένα άτομο με αναπηρία να μπει...

Φοιτητής με αναπηρία

- ... θα πρέπει σε αντίστοιχο νομοθετικό πλαίσιο να υπάρχει μια διάταξη που να θέτει τις προϋποθέσεις ότι όλα τα πανεπιστήμια στο συγκεκριμένο κομμάτι θα πρέπει να ακολουθούν την ίδια πορεία...

Δεύτερος παράγων που επηρέασε την επιλογή αντικειμένου σπουδών ήταν η προσβασιμότητα των σχολών ενδιαφέροντος. Αρκετοί συμμετέχοντες ανέφεραν ότι πριν επιλέξουν αντικείμενο σπουδών εξέτασαν αν η σχολή που τους ενδιέφερε ήταν προσβάσιμη ή όχι. Η ύπαρξη προσβασιμότητας ήταν προαπαιτούμενο, ώστε το άτομο με αναπηρία να εξετάσει επί της ουσίας αν το ενδιαφέρεται να παρακολουθήσει τη συγκεκριμένη σχολή ή όχι. Η έλλειψη προσβασιμότητας ήταν παράγοντας που λειτουργούσε αποτρεπτικά.

-
- Πριν πάω στο Πάντειο είχα κάνει και μια βόλτα το καλοκαίρι που τελείωσα την τρίτη λυκείου πριν μπω, και είχα τσεκάρει τον χώρο γενικά και είχα δει ότι θα μπορέσω να παρακολουθώ όπως και έγινε. Υπήρχαν κάποια θέματα του τύπου ας πούμε δεν μπορούσα να μπω στην γραμματεία το οποίο όμως δεν με ενδιέφερε και ιδιαίτερα, έστειλα κάποιον άλλο και έκανε την δουλειά ή, ας πούμε, δεν μπορούσα να κάνω κάποια εργαστήρια που ήταν στο studio που έχουνε, το οποίο είναι ξεχωριστό και ανήκει στο τμήμα, και αυτά, ξέρετε, είναι νεοκλασικά και είχε σκαλιά και δεν υπήρχε περίπτωση να ανέβω την σκάλα. Οπότε εκεί έκανα μέσω Skype από ένα διάστημα και μετά, για κάποιο καιρό δεν έκανα καθόλου...
 - Αυτό που μου είπατε ότι πήγατε και ελέγξατε την σχολή να δείτε αν είναι προσβάσιμη, σε περίπτωση που βλέπατε ότι δεν είναι προσβάσιμη, θα αναγκαζόσασταν να διαλέξετε κάτι άλλο;
 - Αν έβλεπα ότι έχει πολύ... και δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω με τίποτα, ε ναι, δεν θα πήγαινα. Όπως, ας πούμε, τώρα που ψάχτηκα για ένα μεταπτυχιακό και βρήκα κάτι, πήγα, επικοινωνήσα με πέντε ανθρώπους και μου είπαν ότι δεν, δεν έχει ασανσέρ, δεν γίνεται να πάω και δεν μπορώ, οπότε δεν θα πάω παραπέρα...
 - Άνδρας, 26 ετών, κινητική αναπηρία, άνεργος

Σε αρκετές περιπτώσεις η επιλογή αντικειμένου σπουδών αναφέρεται από τους συμμετέχοντες ως το αποτέλεσμα μιας σύνθετης διαδικασίας επιλογής που λάμβανε υπόψη την προσβασιμότητα αλλά και πρόσθετα κριτήρια που αφορούσαν τις σπουδές, όπως ο θεωρητικός τους χαρακτήρας, η δυνατότητα εξάσκησης του επαγγέλματος ή η επαγγελματική αποκατάσταση. Αρκετοί πληροφορητές αναφέρουν ότι έκαναν μια επιλογή που μπορεί να μην ανταποκρινόταν απόλυτα στα όνειρά τους αλλά φαινόταν περισσότερο ρεαλιστική.

- ... Από κει και πέρα λοιπόν η συγκεκριμένη σχολή ήταν επιλογή σας θέλατε οικονομικά και τέτοια, γιατί το διαλέξατε;
- Δεν ήταν το όνειρο μου τα οικονομικά, αλλά το διάλεξα γιατί πίστευα ότι θα ήταν πολύ πιο εύκολο μετά να αποκατασταθώ επαγγελματικά, έστω να ανοίξω ένα γραφείο λογιστικό κάτι τέτοιο, και γιατί ήταν το μόνο πανεπιστήμιο στην Θεσσαλονίκη που είχε πρόσβαση
 - Δηλαδή το ψάξατε ουσιαστικά πως το ψάξατε αυτό πως το βρήκατε;
- Είχε πάει η μητέρα μου γιατί το '98 δεν υπήρχε και ενημέρωση μέσω Ίντερνετ για να δούμε τι σχολές υπάρχουν κι αυτά, είχε πάει η μητέρα μου στην Θεσσαλονίκη σε κάποιες σχολές που με ενδιέφερε και είδε κατά πόσον είναι προσβάσιμες, για παράδειγμα είχε πάει στο Αριστοτέλειο στο τμήμα ψυχολογίας και της είπε ο γραμματέας ότι είναι δικό σας θέμα αν είναι προσβάσιμο, αν μπορεί να έρθει το παιδί σας εδώ. Του λέει η μητέρα μου, μα εγώ σας ρωτάω αν είναι προσβάσιμο το κτήριο κι αυτά, και λέει υπάρχει ένα ασανσέρ κι αυτά και

-
- το κλειδί το έχουν οι αναρχικοί και αν θέλουν θα σας το δώσουν. Από ότι ξέρω είναι πιο προσβάσιμο το Αριστοτέλειο, αλλά τότε δεν ήταν. Της Μακεδονίας έτυχε να είναι προσβάσιμο, γιατί πριν από μένα είχε περάσει μια άλλη κοπέλα με αμαξίδιο, Θεσσαλονικιά, και είχε απαιτήσει να γίνουν εκεί οι παρεμβάσεις
- Άρα ουσιαστικά έψαξε η μητέρα σας από ότι κατάλαβα, τις σχολές που σας ενδιέφεραν να δει σε ποια μπορείτε να φοιτήσετε να κινείστε δηλαδή στην σχολή μέσα κανονικά, και μ αυτό το κριτήριο το διαλέξατε την σχολή σας
 - Αφού είχα δηλώσει μόνο 4 σχολές νομίζω όταν έκανα το μηχανογραφικό μόνο αυτές με βόλευαν
 - Δεν σκεφτήκατε να μπειτε στην διαδικασία να δηλώσετε ποιες σχολές σας αρέσουν πιο πολύ, και μετά πως να το πω να βρούνε τρόπο να μπορέσετε να φοιτήσετε;
 - Όχι, ήμουν και πιο δειλή τότε, είμαι και γενικά αγχώδης, αλλά πιο πολύ όχι μόνο πως θα έφτανα στην σχολή με ενδιέφερε να τελειώσω και κάτι για να μπορώ μετά να δουλέψω. Ήθελα να σπουδάσω γεωλόγος αλλά πίστευα ότι και για να κάνω τη σχολή με εργαστήρια και αυτά μπορεί να ήταν και αδύνατο για μένα αλλά και μετά τι ακριβώς δουλειά θα έκανα ...
- Γυναίκα, 33 ετών, κινητική αναπηρία, εργαζόμενη στο δημόσιο

- Ήταν η πρώτη σου επιλογή;
- Ναι, ναι, ναι, η πρώτη επιλογή το παιδαγωγικό.
- (Γονέας) Ήταν όμως επιλογή για την οποία λήφθηκε υπόψη και κατά πόσο ήταν προσβάσιμη και η σχολή και επίσης ήταν μια θεωρητική σχολή ώστε να μη χρειάζεται τόσο πολύ η χρήση χεριών.
- Άνδρας, 22 ετών, κινητική αναπηρία, φοιτητής

Προετοιμασία για την τριτοβάθμια εκπαίδευση

Αφηγούμενοι τις εμπειρίες τους, οι πληροφορητές αναφέρουν αρκετά εμπόδια που αντιμετώπισαν στη διάρκεια της προετοιμασίας για την εισαγωγή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Τα εμπόδια αυτά διέφεραν ανάλογα με τη μορφή της αναπηρίας. Τα βασικότερα εμπόδια που αναφέρθηκαν ήταν η έλλειψη ενημέρωσης σχετικά με τις διευκολύνσεις που αφορούν άτομα με αναπηρία ή με τις επιλογές τους σε σχέση με τις σπουδές και η έλλειψη της εκπαιδευτικής ύλης σε προσβάσιμη μορφή (γραφή Braille για άτομα με προβλήματα όρασης). Η πλειοψηφία των πληροφορητών ωστόσο δεν αναφέρει ειδικά εμπόδια στην εισαγωγή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Μνεία γίνεται από όλους σχεδόν στην υποστήριξη που έλαβαν από αναπηρικές οργανώσεις και από το οικογενειακό τους περιβάλλον.

- *-Μάλιστα. Μπήκατε με εισαγωγικές, χρειάστηκε για να μπειτε, δυσκολευτήκατε να προετοιμαστείτε για τις εξετάσεις;*
 - *-Δυσκολεύτηκα, επειδή τότε δεν υπήρχαν τα μέσα.*
 - *-Δηλαδή;*
- *-Δεν υπήρχαν βιβλία σε Braille. Στην ολογράμματη γραφή δεν υπήρχαν, επειδή έχω μία χαμηλή, πολύ χαμηλή όραση και σε ηχητική μορφή δεν υπήρχαν.*
 - *-Και πως τα καταφέρατε να ξεπεράσετε τις δυσκολίες;*
 - *- Μου τα διάβαζε η μητέρα μου και εγώ τα άκουγα.*
- *- Άνδρας, 28 ετών, προβλήματα όρασης, εργαζόμενος στο δημόσιο*

Οι μετέχοντες στην έρευνα αναφέρθηκαν στη σημαντική υποστήριξη που τους παρήχθη από φορείς, συλλόγους και άλλα άτομα με αναπηρία. Πληροφορητές με προβλήματα όρασης αναφέρουν ότι για να προετοιμαστούν για τις πανελλήνιες εξετάσεις είχαν πρόσβαση σε βιβλία σε μορφή *Braille* από το ΚΕΑΤ ή από άτομα με αναπηρία που τα είχαν χρησιμοποιήσει τα προηγούμενα έτη (Α9). Πληροφορητές με χρόνιες παθήσεις ανέφεραν ότι ενημερώθηκαν σχετικά με τις ευνοϊκές διατάξεις που αφορούν την πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση από συλλόγους και φορείς ατόμων με αναπηρία ή χρόνιων παθήσεων (Α52). Κρισιμότερη όλων ωστόσο αναφέρεται η υποστήριξη και η βοήθεια που παρέχεται από το οικογενειακό περιβάλλον. Οι πληροφορητές στο σύνολό τους, και ανεξάρτητα από τη μορφή αναπηρίας, τόνισαν ότι η υποστήριξη που έλαβαν από τους γονείς και το στενό οικογενειακό περιβάλλον είτε με τη μορφή προσωπικής στήριξης, ψυχολογικής υποστήριξης, ενίσχυσης της προσπάθειας με κάθε δυνατό τρόπο (ενημέρωση, πληροφόρηση κλπ) αποτελεί *condition sine qua non* για την πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Πολλά άτομα με αναπηρία διατύπωσαν την άποψη ότι τόσο η πρόσβαση όσο και οι σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση δεν θα ήταν εφικτά χωρίς την υποστήριξη αυτή. Όπως εύγλωττα αναφέρει ένας πληροφορητής:

«δεν ήταν ένας αγώνας προσωπικός δικός μου, αλλά ήταν όλης της οικογένειας για να μπορέσω να φοιτήσω»

Άνδρας, 59 ετών, κινητική αναπηρία, εργαζόμενος στο δημόσιο

Σε ό, τι αφορά τη διαδικασία εισαγωγής σε ΑΕΙ, η πλειοψηφία των πληροφορητών δεν ανέφερε αρνητικές εμπειρίες. Περιορισμένες αρνητικές εμπειρίες προέρχονταν από παλαιότερους φοιτητές και αφορούσαν τη διαδικασία προφορικής εξέτασης στις πανελλήνιες εξετάσεις (ίσχυε πριν την εισαγωγή των ειδικών διατάξεων) και περιπτώσεις αρνητικής αντιμετώπισης από τους εξεταστές (Α2 – Άνδρας, 34 ετών, πρόβλημα όρασης, άνεργος).

Φοίτηση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση

Η φοίτηση στα Ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα αποτελεί το βασικό πεδίο όπου εκδηλώνονται εμπόδια και διακρίσεις σε βάρος των ατόμων με αναπηρία. Η συνολική εμπειρία της φοίτησης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση αναφέρεται από την πλειοψηφία των πληροφορητών ως μια θετική εμπειρία, παρά το γεγονός ότι αναγκάστηκαν να καταβάλλουν μεγάλη προσπάθεια για να μπορέσουν να παρακολουθήσουν το πρόγραμμα σπουδών σε ίση βάση με τους συμφοιτητές τους.

Όπως και στο θέμα της επιλογής αντικειμένου σπουδών κι της πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, η συντριπτική πλειοψηφία των πληροφορητών τόνισε τη σημασία της υποστήριξης που παρείχε το οικείο περιβάλλον. Κατά την άποψη της πλειοψηφίας των συμμετεχόντων στην έρευνα, η φοίτηση δεν θα ήταν εφικτή χωρίς τη συνεχή προσπάθεια των γονιών και του συγγενικού περιβάλλοντος. Όπως ανέφερε μια πληροφορήτρια:

Η υποστήριξη για τη φοίτησή μου ήταν καθαρά από το περιβάλλον μου. Η μητέρα μου με πήγαινε στο πανεπιστήμιο, ερχόταν σε επαφή με τη γραμματεία, κοιτούσε το πρόγραμμα, ήταν και σε παραδόσεις μαζί μου, επικοινωνούσε με τους καθηγητές. Έπρεπε κάποιος να είναι πάντα μαζί μου, για να διαβάσει το πρόγραμμα μαθημάτων, το πρόγραμμα εξετάσεων, να με πηγαίνει στα γραφεία των καθηγητών. Η μετακίνησή μου στη σχολή ήταν δύσκολη, μόνη μου δεν θα μπορούσα να τα καταφέρω.

Η μητέρα μου σπούδασε μαζί μου. Καθόταν και μου διάβαζε όλα τα βιβλία και τα ηχογραφήσαμε μαζί.

Γυναίκα, 29 ετών, προβλήματα όρασης, εργαζόμενη στο δημόσιο

Πρόσβαση στο πανεπιστήμιο

Βασικό εμπόδιο που αντιμετώπισαν κατά τη φοίτησή τους οι συμμετέχοντες στην έρευνα ήταν η προσβασιμότητα των χώρων του πανεπιστημίου, των αιθουσών διδασκαλίας, των ευρύτερων υποδομών (εστίες, βιβλιοθήκη κλπ) και του εκπαιδευτικού υλικού. Η συντριπτική πλειοψηφία των συμμετεχόντων αναφέρει ότι αντιμετώπισε θέματα προσβασιμότητας στη διάρκεια των σπουδών καθώς αφενός υπήρχαν εμπόδια (σκάλες, ακατάλληλοι ανελκυστήρες κλπ) και αφετέρου δεν υπήρχαν διευκολύνσεις για την αυτόνομη μετακίνηση των ατόμων με αναπηρία στους χώρους των πανεπιστημίων. Τα εμπόδια που

αναφέρθηκαν αφορούσαν την πρόσβαση στο δομημένο περιβάλλον του πανεπιστημίου αλλά και την ανάγνωση του αναλυτικού προγράμματος (διαθέσιμο μόνο σε έντυπη μορφή), τον εντοπισμό των αιθουσών κλπ. Τα άτομα με αναπηρία έπρεπε να εξοικειωθούν με τους χώρους του πανεπιστημίου ώστε να μπορούν να κινούνται σε αυτούς με ασφάλεια και να βρουν λύσεις για τα εμπόδια φυσικής προσβασιμότητας που υπήρχαν.

Η έλλειψη προσβασιμότητας περιόριζε την αυτονομία των φοιτητών με αναπηρία, ενέτεινε την ανάγκη για υποστήριξη και έπρεπε να αντιμετωπιστεί πριν από οποιαδήποτε ενασχόληση με το αντικείμενο των σπουδών.

- *Και όταν φτάσατε την πρώτη μέρα στη σχολή ποια ήταν τα πρώτα εμπόδια δυσκολίας που αντιμετωπίσατε; ...*
- *Η προσβασιμότητα κατ' αρχήν. Δεν υπήρχε, η προσβασιμότητα ήταν δύσκολη πολύ, δηλαδή έπρεπε να συνηθίσω πάρα πολύ τον χώρο, αρχικά πήγαινα με συνοδό, το ίδιο και το αμφιθέατρο, η προσβασιμότητα σε αυτό, το ίδιο το αμφιθέατρο σαν χώρος ας πούμε. Δηλαδή οι πρώτες δυσκολίες ήταν αυτές. Η προσβασιμότητα. Δηλαδή το να συνηθίσω το χώρο, να μάθω το χώρο ώστε να ξέρω πού είναι τι, να μάθω να κινούμαι μέσα στο χώρο, ήταν οι πρώτες δυσκολίες.*
- *Ποιος σας βοήθησε σε αυτό; Υπήρχε βοήθεια από την οικογένεια ή υπήρχε από τη σχολή κάποια στήριξη;*
- *Ο σύντροφός μου. Όχι από τη σχολή δεν υπήρξε κάποια στήριξη. Δεν ζήτησα κιόλας στήριξη από τη σχολή αλλά δεν υπήρξε και προσφορά.*
- *Γυναίκα, 39 ετών, προβλήματα όρασης, εργαζόμενη στο δημόσιο τομέα*

Τα εμπόδια προσβασιμότητας αναφέρονται ως ιδιαίτερα εκτεταμένα και αφορούσαν βασικές λειτουργίες που έπρεπε να εκπληρώσει ένας φοιτητής/τρια, όπως η δήλωση μαθημάτων. Κάποιοι πληροφορητές ανέφεραν ότι στη διάρκεια των σπουδών τους Γραμματεία δεν ήταν προσβάσιμη με αποτέλεσμα να υποχρεούνται να ζητούν τη συνδρομή συμφοιτητών ή τρίτων για να μπορέσουν να εγγραφούν, να λάβουν ενημέρωση κλπ. Όπως αναφέρει:

- *Δεν ξέρω αν ξέρετε, αλλά το ΧΧΧ (πανεπιστήμιο) έχει πρόσβαση, το πώς να μπει και να πας τουαλέτα, αλλά σε κάποιους χώρους δεν έχει πρόσβαση, όπως το να πας να δηλώσεις τα μαθήματα. Όταν φοιτούσα εγώ δεν είχε πρόσβαση και απ' ό,τι ξέρω ακόμα δεν έχει. Πρέπει να πας με το ασανσέρ και δεν χωράς να μπει. Οπότε με άφηνε η μητέρα μου κάτω στην καφετέρια και πήγαινε η μητέρα μου η οποία δεν ξέρει, έχει πάει ένα λύκειο, που να ξέρει να δηλώσει τα μαθήματα μου. Και γιατί να μην μπορώ να πάω στην γραμματεία, δεν καταλαβαίνω.*
- *Γυναίκα, 33 ετών, κινητική αναπηρία, εργαζόμενη στο δημόσιο*

- Έστελνα ή συμφοιτητές μου ή αν τύχαινε και πήγαινα με κάποιον συγγενή, πήγαινε αυτός και έκανε την δήλωση. Ή πήγαιναν συμφοιτητές μου, είχα την άνεση αυτή και τους έλεγα και κάνανε αυτή την δουλειά.
- Άνδρας, 26 ετών, άνεργος

Οι δυσκολίες στην πρόσβαση στις αίθουσες διδασκαλίας είχαν άμεση συνέπεια στην παρακολούθηση των μαθημάτων και στη δυνατότητα των φοιτητών με αναπηρία να μετέχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η εμπειρία φοιτήτριας με παραπληγία στην προσπάθειά της να ξεπεράσει τα εμπόδια προσβασιμότητας και να προσεγγίσει το χώρο διδασκαλίας ξένων γλωσσών ώστε να μετάσχει ισότιμα στην εκπαιδευτική διαδικασία (που ήταν υποχρεωτική στο πλαίσιο του προγράμματος σπουδών) αναδεικνύουν ανάγλυφα τις ευρύτερες επιπτώσεις που έχει η έλλειψη προσβασιμότητας στην εκπαιδευτική εμπειρία των φοιτητών με αναπηρία.

- *Το εμπόδιο συνάντησα; Θα σου πω, είναι μοναδικό και είναι πολύ συγκλονιστικό. Η Πάντειος είναι στη Λεωφόρο Συγγρού. Η ξένη γλώσσα όμως είναι στα 500 μέτρα μακριά από την Πάντειο αλλά από την μεριά του βουνού, μεταξύ Καλλιθέας, προς Καλλιθέα. Η Πάντειος είναι στα όρια με τον Νέο Κόσμο, όμως είναι η ξένη γλώσσα είναι πάνω στο βουνό και προς Καλλιθέα μεριά. Μην κοιτάς που ξέρω 3 γλώσσες. Τότε δεν ήξερα ούτε μία. Ο όρος του Πανεπιστημίου ήταν ότι για να πάρεις πτυχίο πρέπει να ξέρεις τουλάχιστον μία γλώσσα. Εγώ διάλεξα τα γαλλικά. Επειδή όμως ήταν πάνω στο βουνό, για να περπατήσει ένας άνθρωπος παραπληγικός πάνω στο βουνό, άντε πες και ανεβαίνει ο παραπληγικός που έχει ελάχιστη κίνηση. Το πρόβλημα είναι πως θα κατέβει γιατί πρέπει να κάνεις διαγώνια βήματα για να κρατήσει το κέντρο βάρους του λόγω της πατερίτσας. Σας λέω αυτό το στόρι γιατί δυσκολεύτηκα πάρα πολύ στο να πηγαίνω στην ξένη γλώσσα και γνώρισα την καθηγήτρια μου, της είπα ότι δεν μπορώ να έρχομαι και θα κάνω φροντιστήρια στο σπίτι, να διδάσκομαι τη γλώσσα και θα έρχομαι να δίνω σε εσάς. Κανένα πρόβλημα, μου λέει, και όντως το πρώτο εξάμηνο καλά. Το δεύτερο εξάμηνο για τον ίδιο λόγο εγώ δεν παρακολούθησα. Εμφανίζομαι κάποια στιγμή στο δεύτερο μάθημα στην ώρα μου και με βλέπει η καθηγήτρια που άλλαξε από το ένα εξάμηνο στο άλλο. Μου λέει «εσείς δεσποινίς περάστε έξω». Και λέω «μα γιατί δεν ήρθα στην ώρα μου;» μου λέει «Σας παρακαλώ πολύ, δεν έχω να κουβεντιάσω πολλά μαζί σας, περάστε τώρα έξω». Τα ξαναχάνω και της λέω «Με συγχωρείτε, γιατί με διώχνετε; Δεν είμαι στην ώρα μου;». Μου λέει: «Από τη στιγμή που δεν έχετε παρακολουθήσει τα μαθήματά μου στο εξάμηνό μου εγώ δεν σας δέχομαι στο μάθημά μου και θέλω να σας διώξω». Η μαμά μου περίμενε έξω, λόγω ακριβώς αυτής της δυσκολίας. Βγαίνω έξω από την αίθουσα και κάθομαι στις καρέκλες στο διάδρομο. Με βλέπει η μάνα μου, μου λέει «γιατί είσαι έξω; Εγώ έκανα τόσο κόπο να σε φέρω και εσύ κάθεται έξω» και της λέω «δεν κατάλαβες, δεν βγήκα έξω με δική μου πρωτοβουλία με έβγαλε έξω η*

καθηγήτρια». Μου λέει «γιατί», της εξηγώ και μου λέει «δεν θα φύγουμε γιατί τσαντίστηκε, θα τελειώσει το μάθημα και θα την περιποιηθώ εγώ μόλις τελειώσει». Τελειώνει το μάθημα και της λέει «μπορώ να σας απασχολήσω λίγο; Γιατί διώξατε την κοπέλα από το μάθημα;» Και της λέει το ίδιο. «Κυρία μου έχετε ιδέα πως ένας παραπληγικός άνθρωπος μπορεί να ανέβει και να κατέβει ένα βουνό;» Ειλικρινά κορίτσι μου, στο λέω, από περιέργεια πήγαινε να το δεις. Τώρα το έχουν φτιάξει το κτίριο γιατί κάναμε αναφορές εμείς στον πρύτανη και βάλανε ράμπα στα σκαλιά και μια κουπαστή να μπορούμε να ανεβαίνουμε τα σκαλιά, το βουνό δεν μπορεί κανείς να το φτιάξει. Της λέει η μάνα μου, λοιπόν, «γιατί τη διώξατε;» Της λέει το ίδιο και λέει η μάνα μου «Ξέρεις πόσο δύσκολο είναι για αυτό το κορίτσι να ανέβει και να κατέβει το βουνό;» «Μπορεί να είναι δύσκολο αλλά εγώ δεν θα το κάνω». «Κοιτάξτε να δείτε κυρία ΧΧ», αξέχαστη «λυπάμαι, αλλά εγώ σαν φοιτήτρια και σαν ενήλικας δεν μου αρέσει να καθαρίζει η μαμά μου. Δυστυχώς με συνοδεύει, έχω την ατυχία να με συνοδεύει αλλά δεν είμαι παιδί της μαμάς για να καθαρίζει εκείνη για μένα. Εγώ σαν φοιτήτρια έχω κάνει έγγραφο στον πρύτανη μαζί με άλλους 10-15 φοιτητές και του λέμε το πρόβλημα που υπάρχει στην ξένη γλώσσα και του ζητάμε, τουλάχιστον όταν έχουμε εξετάσεις, αφού δεν μπορούμε να φέρνουμε τούμπα εμείς την Πάντειο- δεν μας ανήκει, τουλάχιστον όταν έχουμε εξετάσεις, να δίνουμε εξετάσεις κάτω σε αμφιθέατρο στην Πάντειο μέσα και όχι εδώ πάνω». Αυτή, με συγχωρείς θα το πω όπως το λέμε χύμα, χέστηκε πάνω της όταν άκουσε πρύτανης και αναφορά, λέει έχει τσαγανό η μικρή, και μου λέει «έχετε κάνει αναφορά στον πρύτανη»; λέω «Βεβαίως έχω κάνει αναφορά στον πρύτανη μαζί με άλλους συμφοιτητές και την έχω προσυπογράψει και εγώ και μαζί με καθηγητές του Παντείου που μας στηρίζουν στις δυσκολίες μας και μας λένε ότι όταν έχετε δίκιο να κάνετε κάτι και εμείς στηρίζουμε αυτή την προσπάθεια και το Πάντειο πανεπιστήμιο έχει δείξει ένα κοινωνικό και ένα φιλικό πρόσωπο προς όλους»

—

- Τότε αλλάζει, μου λέει «να βρούμε την χρυσή τομή», αφού έχει τη δύναμη να μου κάνει αναφορά έχε γούστο να μου κάνει καμιά αναφορά και εμένα. Ο τσαμπουκάς να μου βγει ξινός. «Εντάξει τότε να έρχεται η μαμά σας να παίρνει την ύλη και να έρθετε στο τέλος στις εξετάσεις». «Εντάξει δεν θέλω κάτι άλλο από εσάς, θα έρχεται η μαμά μου μία φορά την εβδομάδα να της δίνετε τις φωτοτυπίες και εγώ θα έρθω διαβασμένη για να δώσω». Βγαίνει ένας φοιτητής, τα αγόρια είναι πιο ευαίσθητα, μου λέει «Κοπελιά στενοχωρήθηκα τόσο πολύ που την ακούσαμε που σου μίλησε έτσι μπροστά μας που ήθελα να την πλακώσω στις κλοτσιές. Ας πάει να μαζέψει όλους μας που την έχουμε κάνει κοπάνα από την ξένη γλώσσα και να έρθει να ζητήσει το λόγο από σένα. Εγώ προσφέρομαι να σου δώσω το κινητό μου αν έχεις πρόβλημα με την ύλη, να το συζητάμε». Να είναι καλά ο άνθρωπος όπου και να είναι, γιατί κάποιοι άνθρωποι αφήνουν το στίγμα τους.

— Γυναίκα, 39 ετών, κινητική αναπηρία, άνεργη

Ως προς τη φύση των εμποδίων, οι πληροφορητές ανέφεραν διαφορετικά εμπόδια. Ενώ σε αρκετές περιπτώσεις τα κύρια κτήρια ήταν προσβάσιμα, άλλοι χώροι δεν ήταν, όπως οι αίθουσες διδασκαλίας, οι τουαλέτες, τα ασανσέρ, οι βιβλιοθήκες. Ένας πληροφορητής αναφέρει για να μπορέσει να παρακολουθήσει τα μαθήματα στη σχολή του έπρεπε ο/οι συνοδοί του να τον μεταφέρουν στα χέρια και να περιμένουν ώρες για να τον ξαναπάρουν (Α 52). Άλλος πληροφορητής (Α30) ανέφερε ότι τα μαθήματα διεξάγονταν σε διαφορετικούς ορόφους στους οποίους δεν έφτανε ο ανελκυστήρας, ο οποίος επίσης δεν ήταν βατός.

Οι περισσότεροι πληροφορητές αναφέρουν ότι αντέδρασαν και προσπάθησαν να διεκδικήσουν την πρόσβαση. Μια γυναίκα 42 ετών με κινητική αναπηρία ζήτησε να γίνονται τα μαθήματα σε ένα επίπεδο, στο ισόγειο ή στον ίδιο όροφο ώστε να μην είναι απαραίτητη η χρήση του ανελκυστήρα, αυτό όμως δεν έγινε δεκτό χωρίς αντιδράσεις από τους καθηγητές.

- *Πως τις αντιμετωπίσατε τις δυσκολίες αυτές; Κάνατε κάποιες κινήσεις προς τη σχολή για να σας βοηθήσει;*
 - *Ζήτησα να αλλαχτούν τα μαθήματα και να γίνονται σε ένα επίπεδο. Τουλάχιστον να αλλάζουμε αίθουσες αλλά να είναι στον ίδιο όροφο στο ισόγειο, ώστε να μην χρειάζομαι ασανσέρ. Και μου είπαν από το γραφείο ότι δεν το δέχονται οι καθηγητές αυτό και έχουν πολλά προβλήματα. Προσπάθησα να βρω μια καρέκλα που να με βολεύει και ένα θρανίο του οποίου έπρεπε να αφήνω την καρέκλα στο κυλικείο για να μην το παίρνουν τα παιδιά και το χάσω. Όλα αυτά ήταν πολύ χάλια για μένα.*
 - *Γυναίκα, 42 ετών, κινητική αναπηρία, φοιτήτρια*

Μια πληροφορήτρια 33 ετών με κινητική αναπηρία, εργαζόμενη στο δημόσιο ανέφερε ότι ζήτησε βελτιώσεις στην προσβασιμότητα και διευκολύνσεις, ότι κινητοποιήθηκε και μια «ομάδα αλληλεγγύης φοιτητών με αναπηρία και χωρίς αναπηρία» για την επίλυση αυτών των θεμάτων, απευθύνθηκε στο συμβούλιο στην σύγκλητο, αλλά χωρίς αποτέλεσμα. Η απάντηση που έλαβαν ήταν ότι «τι ψάχνετε, η Ελλάδα είναι πάρα πολύ πίσω»...

Η εμπειρία αυτή συχνά αναφέρεται ως ιδιαίτερα αποκαρδιωτική για τους φοιτητές με αναπηρία. Όπως αναφέρει μια φοιτήτρια, 42 ετών με κινητική αναπηρία, η προσπάθεια να υπερβεί τα εμπόδια στην προσβασιμότητα «ήταν πολύ χάλια για μένα». Μιλώντας για την εμπειρία της ορκωμοσίας, μια ευχάριστη στιγμή στην φοιτητική ζωή, ο Α, 26 ετών με κινητική αναπηρία αναφέρει:

- ... όταν ορκίστηκε το κτήριο ήταν στο ίδιο που ήταν η γραμματεία... Και πάλι με κουβαλάγανε σαν τον επιτάφιο πάνω απ τα σκαλιά ...

Πέρα από την πρόσβαση στις κτιριακές υποδομές του πανεπιστημίου, μέσα από την εμπειρία των πληροφορητών καταγράφεται εξίσου, αν όχι μεγαλύτερη δυσκολία, στην πρόσβαση σε υποδομές όπως οι βιβλιοθήκες, φοιτητικές εστίες κλπ. Ένας φοιτητής 22 ετών με κινητική αναπηρία αναφέρει ότι για τις ανάγκες μιας εργασίας χρειάστηκε να επισκεφτεί βιβλιοθήκη, αλλά δεν μπορούσε να βρει κάποια προσβάσιμη: μια είχε σκαλοπάτια στην είσοδο, ενώ η δεύτερη ήταν σε προσβάσιμο κτίριο αλλά το ασανσέρ δεν σταμάταγε στον ημιώροφο, όπου ήταν η βιβλιοθήκη. Άλλος πληροφορητής αναφέρθηκε στις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν φοιτητές με προβλήματα όρασης στη βιβλιοθήκη

«...τα βιβλία στη βιβλιοθήκη στα πάνω ράφια δεν τα έβλεπα, γιατί είχα πρόβλημα όρασης... έβλεπα από τη μέση της βιβλιοθήκης και κάτω, επάνω δεν μπορούσα να δω». ... δεν μπορεί ο τυφλός να πάει στη βιβλιοθήκη για να βρει το τάδε βιβλίο μόνος του πρέπει να σηκωθεί κάποιος να ψάξει μαζί του για να το βρει. Ή να υπάρχουν τα βιβλία σε ψηφιακή μορφή και να τα πάρω σε ψηφιακή μορφή να τα διαβάσω στον υπολογιστή μου.

Άνδρας, 22 ετών, κινητική αναπηρία, φοιτητής

Ο ίδιος πληροφορητής ανέφερε επίσης ότι το πρόγραμμα σπουδών του τμήματος όπου φοιτά προβλέπει για το τρέχον έτος μαθήματα σε κτίριο το οποίο δεν είναι προσβάσιμο, τα οποία δεν θα μπορέσει να παρακολουθήσει για το λόγο αυτό. Άλλος πληροφορητής 35 ετών με κινητική αναπηρία ανέφερε ότι δεν είχε ποτέ την ευκαιρία να επισκεφτεί τη φοιτητική λέσχη, λόγω της έλλειψης προσβασιμότητας:

... εγώ στη φοιτητική λέσχη δεν πήγα ποτέ, γιατί εκεί δεν ήταν προσβάσιμα, ας πούμε, στα μαθήματα της λέσχης, ξέρω ότι έκαναν ξένες γλώσσες πολλοί συμφοιτητές μου στη φοιτητική λέσχη. Δεν πήγα ποτέ, γιατί δεν ήταν προσβάσιμα.

Άνδρας, 35 ετών, κινητική αναπηρία, άνεργος

Όπως αναφέρει ένας πληροφορητής «δεν είναι μόνο ο χώρος στον οποίο γίνονται τα μαθήματα, ο χώρος διδασκαλίας, είναι ό,τι έχει να κάνει με το Πανεπιστήμιο, με τον Ακαδημαϊκό χώρο» ... «κάποιες διευκολύνσεις που παρέχει (το πανεπιστήμιο) στους φοιτητές (αναφέρεται στους χώρους εστίασης), πρέπει να τις παρέχει σε όλους τους φοιτητές και όχι στους μισούς» (Άνδρας, 35 ετών, κινητική αναπηρία, άνεργος).

Όπως επισημαίνει ένας γονέας φοιτητή με αναπηρία ένα ζήτημα που διαφοροποιεί την εκπαιδευτική εμπειρία των ατόμων με αναπηρία είναι το θέμα τους χρόνου.

«Τα άτομα με αναπηρία, εκτός από την κανονική ζωή, την καθημερινότητα που έχει ένας οποιοσδήποτε, έχουν κάποιες επιπλέον ασχολίες. Θα έχουν κάποιες θεραπείες, θα έχουν κάποια πήγαινε έλα κλπ τα οποία ούτως ή άλλως τους τρώνε πολύ χρόνο. Αυτός ο χρόνος, παρόλο που δε φαίνεται υπό φυσιολογικές συνθήκες ότι έχει μεγάλη σημασία, για έναν ανάπηρο έχει πολύ μεγάλη σημασία, διότι πρέπει να βρει χρόνο και για να πάει στο πανεπιστήμιο και για να διαβάσει και για να προλάβει τις παραπάνω, τις έξτρα ασχολίες που δεν έχει ένας άλλος άνθρωπος. Αυτό σημαίνει δηλαδή ότι πολλές φορές, μπορεί αναγκαστικά να χάσει χρόνο για πράγματα που ακούγονται πολύ ανόητα πχ πρέπει να επιλέξει ένα μάθημα στο πανεπιστήμιο, να δει εάν το μάθημα γίνεται σε μια αίθουσα που είναι προσβάσιμη ή όχι. Δεν υπάρχει δυνατότητα πληροφόρησης για κάτι τέτοιο. Θα πρέπει να χάσει μια μέρα να πάει δει πώς είναι τα πράγματα. Δεν υπάρχει δηλαδή ροή πληροφοριών που να σου κερδίζει την σπατάλη χρόνου»

Άνδρας, 22 ετών, κινητική αναπηρία, φοιτητής.

Εμπόδια αναφέρθηκαν και σε σχέση με την εκπαιδευτική διαδικασία και την παρακολούθηση των μαθημάτων. Άτομα με κινητική και αισθητηριακή αναπηρία ανέφεραν ότι δεν υπήρχαν πάντα διευκολύνσεις ή οι απαραίτητες προσαρμογές για την από μέρους τους παρακολούθηση των μαθημάτων είτε αφορούσαν την διαθεσιμότητα σημειώσεων, την ηχογράφιση μαθημάτων ή την διδακτική μεθοδολογία των καθηγητών. Αρκετοί πληροφορητές με προβλήματα όρασης (πχ γυναίκα, 35 ετών, πρόβλημα όρασης, άνεργη) δεν αντιμετώπισαν ιδιαίτερα προβλήματα στην παρακολούθηση των μαθημάτων καθώς μπορούσαν να ζητήσουν τις σημειώσεις από τον καθηγητή ή να τις πάρουν από κάποιο συμφοιτητή τους. Άλλοι διατύπωσαν το παράπονο ότι το μάθημα δεν ήταν προσαρμοσμένο στις ανάγκες των φοιτητών με προβλήματα όρασης. Έτσι, ο καθηγητής, παρά το γεγονός ότι γνώριζε ότι άτομο με αισθητηριακή αναπηρία ήταν μεταξύ των ακροατών, δεν έκανε καμία προσπάθεια να διευκολύνει την παρακολούθηση με την περιγραφή του οπτικού υλικού. Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε:

- *Ή να μην με υπολογίζουν ότι υπάρχω στο μάθημα και να δείχνουν, ξέρω εγώ, video και slides και να μην περιγράφουν. Θα μπορούσε να δείξει κάποιος video ή φωτογραφίες και να τις περιγράφει και να είναι κατανοητές...*
- *Άνδρας, 36 ετών, πρόβλημα όρασης, εργαζόμενος στο δημόσιο*

Αρκετοί συμμετέχοντες αναφέρουν ότι είχαν υποστήριξη για να αντιμετωπίσουν τα εμπόδια. Έτσι, άτομο με πρόβλημα όρασης, 36 ετών ανέφερε ότι σταδιακά προσαρμόστηκε και εξοικειώθηκε με το χώρο, με τη βοήθεια των γονιών και εξάσκηση τα απογεύματα και ώρες που ήταν άδεια η σχολή, αλλά και από συμφοιτητές και συμφοιτήτριες. Άτομο με κινητικά προβλήματα ανέφερε ότι είχε πάντα κάποιον δίπλα του που παρείχε βοήθεια όταν τη χρειαζόταν (Γυναίκα, 23 ετών, κινητική αναπηρία, εργαζόμενη στον ιδιωτικό τομέα).

Ένα ζήτημα που φαίνεται ότι έχει διαφορετική επίπτωση στους φοιτητές με αναπηρία είναι η οργάνωση του προγράμματος σπουδών. Συγκεκριμένα, τα διακεκομμένα μαθήματα σε συνδυασμό με τους μη προσβάσιμους λοιπούς χώρους των πανεπιστημίων επιβαρύνουν ιδιαίτερα τους φοιτητές με αναπηρία που αφενός χρειάζονται περισσότερο χρόνο για τη μετακίνησή τους σε σχέση με μη ανάπηρους φοιτητές, ενώ αφετέρου δεν μπορούν να αξιοποιήσουν τις διαθέσιμες (μη προσβάσιμες) υποδομές για να ξεκουραστούν, να φάνε, και να καλύψουν τα κενά μεταξύ των μαθημάτων.

- (Γονέας) ... Μετά ένα άλλο πρόβλημα το οποίο έχει σχέση με τα άτομα με αναπηρία είναι ίσως και το πρόγραμμα των μαθημάτων, που μπορεί για κάποιον άλλο μαθητή να μην είναι δύσκολο να πάει να παρακολουθήσει ένα μάθημα νωρίς το πρωί, μετά να γυρίσει στο σπίτι του, να φύγει, να ξαναπάει το απόγευμα ή να γυρίσει το βράδυ, αλλά επειδή η μετακίνηση ενός ανάπηρου είναι αρκετά χρονοβόρα σε αυτήν τη περίπτωση, εάν τα μαθήματα δεν είναι συνεχόμενα δημιουργείται μεγάλο πρόβλημα. Και επειδή ούτως ή άλλως ένας ανάπηρος έχει μεγάλη απώλεια χρόνου σε σχέση με κάποιον που δεν είναι ανάπηρος, γι' αυτό το λόγο ίσως σε μια τέτοια περίπτωση εάν χάνεται και χρόνος με κενά μεταξύ των μαθημάτων τότε αυτό είναι πάρα πολύ κρίσιμο για μια τέτοια περίπτωση.
- ...
- (γονέας) Δηλαδή στο πρώτο εξάμηνο πήγαινε 9-12, έπρεπε να γυρίσει σπίτι και ήταν σπίτι στη 1 η ώρα και στις 2 να ξαναφύγει για να πάει 3-6 για μάθημα.
 - Περίπτωση να πέρναγε χρόνο εκεί στο πανεπιστήμιο κάπου;
- Δεν υπάρχει, γιατί επειδή είμαι πολλές ώρες στο αμαξίδιο, θέλω κάπου να ξεκουράζω τα πόδια μου, να τρώω, επομένως θα έπρεπε να γυρίσω σπίτι μου και μετά σε μία ώρα να ξαναπάω στο πανεπιστήμιο.
- (γονέας) Μπαίνουν διάφορα θέματα: το θέμα της ξεκούρασης, το θέμα της τουαλέτας, μπαίνουν πολλοί παράγοντες... μπαίνουν πολύ παράγοντες για την ύπαρξη ενός κενού το οποίο θα μπορούσε άλλος να καλύψει με κάποιους άλλους τρόπους.
 - Άνδρας, 22 ετών, κινητική αναπηρία, φοιτητής

Άλλο σημαντικό εμπόδιο που καταγράφηκε μέσα από την εμπειρία των φοιτητών με αναπηρία ήταν η διαθεσιμότητα εκπαιδευτικού υλικού σε προσβάσιμη μορφή και η έγκαιρη διάθεσή του. Το εμπόδιο αυτό, επισημάνθηκε από την πλειοψηφία των πληροφορητών με αισθητηριακή αναπηρία, ως το δεύτερο βασικότερο (μετά τα εμπόδια προσβασιμότητας) που αντιμετώπισαν στη διάρκεια των σπουδών τους. Το εκπαιδευτικό υλικό δεν είναι προσαρμοσμένο για άτομα με αναπηρίες (Άνδρας, 34 ετών, με χρόνια πάθηση, εργαζόμενος στον ιδιωτικό τομέα), και υπήρχε μεγάλη καθυστέρηση στη διανομή τους. Η ιδιαιτερότητα για τα άτομα με προβλήματα όρασης είναι ότι απαιτείται αρκετός χρόνος για να ηχογραφηθούν τα συγγράμματα και οι σημειώσεις.

- *Μετά στο πανεπιστήμιο πως ήταν η προσαρμογή σου;*

- *-Στο πανεπιστήμιο όσον αφορά το θέμα της προσαρμογής δεν αντιμετώπισα πρόβλημα, πρόβλημα αντιμετώπισα κυρίως με τα συγγράμματα τα οποία αργούσαν να μας τα δώσουν, γιατί έπρεπε να πάρω το βιβλίο απ' τον καθηγητή το οποίο έβγαине συνήθως πριν την εξεταστική. Υπήρχε ένας χρόνος μέχρι να ηχογραφήσει η σχολή τυφλών το βιβλίο, γιατί πηγαίναμε τα βιβλία στο τυπογραφείο σχολής τυφλών όπου υπήρχαν αναγνώστες και ηχογραφούσαν. Όταν τώρα πηγαίνανε πολλά παιδιά μαζί τα βιβλία τους, εκεί υπήρχε πρόβλημα, αν δεν υπήρχε το βιβλίο δηλαδή στη βιβλιοθήκη να το δανειστώ, θα έπρεπε να το περιμένω. Οπότε πολλές φορές αναγκάστηκα, για να είμαι και συνεπής στις υποχρεώσεις μου ως φοιτητής στις εργασίες κ.λπ., να τα ηχογραφώ και να τα πληρώνω μόνος μου και είχα και ένα team ανθρώπων που μου διάβαζαν με την ώρα και έδιναν τα κασετοφωνάκια γύρω γύρω, μου διάβαζαν, ευτυχώς όμως είχα δουλειά τότε...*

- *Άνδρας, 31 ετών, πρόβλημα όρασης, εργαζόμενος στον ιδιωτικό τομέα*

Τα άτομα με προβλήματα ακοής αντιμετωπίζουν εμπόδια στην παρακολούθηση των μαθημάτων και στην πρόσβαση στο εκπαιδευτικό υλικό, καθώς δεν υπάρχει μέριμνα για τον κωφό φοιτητή, δεν υπάρχει διερμηνεία στη νοηματική γλώσσα γεγονός το οποίο κάνει αδύνατη την παρακολούθηση των μαθημάτων, ενώ τα βιβλία για τις εξετάσεις δίνονται πολύ αργά μέσα στο ακαδημαϊκό εξάμηνο, με αποτέλεσμα ένα άτομο με προβλήματα κωφότητας να αντιμετωπίζει δυσκολίες να αφομοιώσει τις απαραίτητες πληροφορίες μέσα σε τόσο μικρό χρονικό διάστημα, καθώς δεν έχει και τη δυνατότητα να παρακολουθήσει τις πανεπιστημιακές παραδόσεις.

Το γεγονός ότι ορισμένοι καθηγητές δεν διέθεταν τις σημειώσεις για τα μαθήματά τους αντιμετωπίζεται σαν άνιση μεταχείριση των φοιτητών με προβλήματα όρασης που έχαναν έτσι αρκετό χρόνο μελέτης σε σχέση με τους συμφοιτητές τους. Όπως τονίζει ένας πληροφορητής 36 ετών με πρόβλημα όρασης η ταυτόχρονη διανομή των σημειώσεων υπέκρυπτε στην ουσία άνιση μεταχείριση σε βάρος των φοιτητών που έπρεπε να επεξεργαστούν τις σημειώσεις για να μπορέσουν να τις μελετήσουν.

- *Η να μη θέλει να δώσει τις σημειώσεις του νωρίτερα ή το βιβλίο του νωρίτερα γιατί θεωρεί ότι το δίκαιο είναι να το παίρνουμε όλοι την ίδια στιγμή, το οποίο όμως φαίνεται δίκαιο, αλλά είναι άδικο γιατί αν ξεκινήσουμε από την ίδια αφετηρία εγώ αναγκαστικά είμαι πάντα πιο πίσω γιατί θα πρέπει να το δώσω στη σχολή τυφλών στην οποία σχολή τυφλών δίνουν και από άλλες σχολές και από άλλα τμήματα και ογκώδη βιβλία Νομικής ξέρω εγώ, Ψυχολογίας και άλλα παιδιά και μπαίνω στη σειρά και εγώ όταν θα μου το γράψουν όταν θα μου το αντιγράψουν σε κασέτες μετά κ.λπ. κ.λπ. κ.λπ. τώρα βέβαια η διαδικασία είναι άλλη. Τα φέρνουν τα βιβλία σε ψηφιακή μορφή αλλά το θέμα είναι πάντα να γίνεται κατανοητό ότι ποια είναι η ανάγκη και πώς πρέπει να φερθείς ίσα, δηλαδή ποιο είναι το ίσο και ποιο είναι το πρόβλημα, ποια είναι η ανάγκη...*
- *Άνδρας, 36 ετών, πρόβλημα όρασης, εργαζόμενος στο δημόσιο*

Τα εμπόδια αυτά επιλύονταν με πρωτοβουλία των ατόμων με αναπηρία ή με τη βοήθεια της οικογένειας και άλλων φοιτητών. Ορισμένοι φοιτητές που είχαν τη δυνατότητα, προκειμένου να είναι συνεπείς, κάλυπταν με ίδια έξοδα τη μαγνητοφώνηση των σημειώσεων τους (Άνδρας, 31 ετών με πρόβλημα όρασης), ενώ άλλοι αναφέρουν ότι τα μέλη της οικογένειας, γνωστοί ή φίλοι, ή τρίτοι επ' αμοιβή ηχογραφούσαν τα βιβλία (Άνδρας, 33 ετών με πρόβλημα όρασης). Νεότεροι φοιτητές ωστόσο αναφέρουν θετική βελτίωση στη διαθεσιμότητα προσβάσιμου εκπαιδευτικού υλικού με ψηφιακά βιβλία και τη διαθεσιμότητα ηλεκτρονικών υπολογιστών για άτομα με προβλήματα όρασης, εκτυπωτές *Braille* κλπ. (άνδρας, 36 ετών, πρόβλημα όρασης).

Συμπερασματικά, η ύπαρξη προσβάσιμων υποδομών και εκπαιδευτικού υλικού αποτελεί βασική προϋπόθεση για την ισότιμη πρόσβαση και απόλαυση του δικαιώματος στην εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία, καθώς η έλλειψή τους οδηγεί σε άμεσες διακρίσεις σε βάρος τους. Όπως αναφέρθηκε από έναν άνεργο 40 ετών με κινητική αναπηρία, οι υποδομές και ο εξοπλισμός «θέλουν βελτίωση, γιατί αδικούνται τα παιδιά έτσι».

Εξετάσεις

Η διαδικασία εξέτασης αποτελεί ένα από τα σημεία όπου τα άτομα με αναπηρία χρειάζονται διευκολύνσεις στο πλαίσιο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ιδίως άτομα με κινητικές και αισθητηριακές αναπηρίες. Η ισχύουσα νομοθεσία (Νόμος 3794/2009) προβλέπει διευκολύνσεις και συγκεκριμένα παρέχει τη δυνατότητα στα άτομα με αναπηρία να εξετάζονται προφορικά. Οι πληροφορητές μετέφεραν τόσο θετικές όσο και αρνητικές εμπειρίες από τη διαδικασία προφορικής εξέτασης. Οι θετικές εμπειρίες αφορούσαν περιπτώσεις όπου η διαδικασία κυλούσε ομαλά, χωρίς προβλήματα, ενώ οι αρνητικές εμπειρίες αφορούσαν περιπτώσεις όπου το άτομο με αναπηρία αντιμετώπιζε οργανωτικά προβλήματα ή προβλήματα συμπεριφοράς.

- *Για τις εξετάσεις μου είπατε ότι ήταν προφορικά στο σχολείο, στο πανεπιστήμιο πώς γινόντουσαν;*
- *Και σε αυτό τον τομέα υπήρχε το ίδιο πρόβλημα: οι εξετάσεις γίνονταν προφορικά με αποτέλεσμα ο καθηγητής να ρωτάει ό,τι θέλει, ενώ οι υπόλοιποι είχαν τη δυνατότητα να επιλέξουν τι θα διαβάσουν, εμείς δεν είχαμε τέτοιο δικαίωμα και αυτό ήταν ένα πρόβλημα, γιατί από τη μια ούτε τα βιβλία είχαμε στην ώρα μας ούτε τη δυνατότητα να μην διαβάσουμε κάτι είχαμε γιατί αν έπεφτε κάτι που δεν είχαμε διαβάσει και μπορούσε να μας κάνει όσες ερωτήσεις ήθελε ανεξάρτητα από το πόσες ερωτήσεις είχε δικαίωμα να μας κάνει*
- *Γυναίκα, 36 ετών, πρόβλημα όρασης, αυτοαπασχολούμενη*

Η οργάνωση των προφορικών εξετάσεων απαιτούσε μια σειρά από ενέργειες από την πλευρά του φοιτητή.

- Για να δώσεις ας πούμε προφορικές εξετάσεις σε κάποια μαθήματα το ζητούσες εσύ ή είχες πάρει..;*
- Είχα πάρει κάποιο κεντρικό έγγραφο από την γραμματεία ότι δικαιούμαι να δίνω προφορικές εξετάσεις επειδή γράφω πολύ πιο αργά από τους υπόλοιπους και κουράζεται και το χέρι μου. Οπότε κάποιες εξετάσεις ήταν γραπτές και μετά συνέχιζαν σε κάποιο γραφείο αυτές που δεν είχα συμπληρώσει προφορικά, κάποιες ήταν μόνο προφορικά, στα πολλαπλής επιλογής έδινα μόνο γραπτά*
- Και για αυτό συνεννοούσουν, έπρεπε να μπει σε συνεργασία με τον κάθε καθηγητή, εσύ έπρεπε να συζητήσεις πως και πότε θα δώσω..;*
- Ναι έκανα κάποια τηλέφωνα για να κλείσω κάποιο ραντεβού, δεν υπήρχε ότι με έπαιρνε η γραμματεία και μου έλεγε αυτό είναι πολλαπλής επιλογής εξέταση θα πας να δώσεις γραπτά, έπρεπε εγώ να..*
- Να διερευνήσεις, και να μιλήσεις με τον καθηγητή*

-
- Ναι ναι όλη η διαδικασία, ένα ραντεβού μια συνομιλία από κοντά, από το τηλέφωνο, μετά από κει για τις εξετάσεις
- Ναι οπότε ήταν κι αυτό μια.. Και ενδεχομένως δεν ξέρω και κάποιιοι σε αντιμετώπισαν με λίγη δυσπιστία να λένε ότι θες να γλιτώσεις ή όχι, το εκλάμβανες αυτό;
- Είχα μια περίπτωση ενός καθηγητή ο οποίος όταν μπήκα μέσα και είδε ότι δεν βιάδιζα ας πούμε με τον τρόπο που βαδίζουν οι υπόλοιποι, δεν ξέρω γιατί το αξιολόγησε έτσι και μου ρώτησε απαξιωτικά εσύ τι είσαι, είσαι δυσλεκτικός;
- ...
- Ακριβώς. Και μάλιστα επειδή δεν μου άρεσε καθόλου η συμπεριφορά του δεν το έδωσα προφορικά, το έδωσα γραπτά αυτό το μάθημα παρ όλες τις δυσκολίες απάντησα σε μια από τις δύο ερωτήσεις που ήθελε πήρα ένα 5 και τελείωσε η υπόθεση, γιατί αυτό προλάβαινα να γράψω
- Ναι μέχρι εκεί που προλάβαινες δεν ήθελες να μπεις στην διαδικασία να πάρεις το καλύτερο βαθμό για να μην έχεις..
- Ναι δεν μπορούσα να το αντιμετωπίσω ξανά με εκνεύριζε μόνο και μόνο που βρισκόμασταν στον χώρο.
- Άνδρας, 30 ετών, κινητική αναπηρία, εργαζόμενος στον ιδιωτικό τομέα

Επίσης οι ανάγκες της θεραπείας δεν δικαιολογούσαν διευκολύνσεις σε περιπτώσεις στις εξετάσεις στην περίπτωση φοιτητών με αναπηρία.

- Προκαταλήψεις δεν αντιμετώπισα. Αντιμετώπισα βέβαια κάποια προβλήματα κατά καιρούς όταν στις εξεταστικές που έδινα μαθήματα γιατί λόγω των συχνών μεταγίσεων που κάνει ένα άτομο που έχει μεσογειακή αναιμία αναγκαζόμουνα να χάσω κάποια μαθήματα λόγω του ότι πήγαινα για μετάγγιση. Παρ' όλα αυτά οι καθηγητές δεν δεχόντουσαν να μου ορίσουν άλλη ημερομηνία να δώσω εγώ το μάθημα αυτό, ε πώς το λένε, ...
 - Κάποια άλλη φορά ή...
- Ναι λόγω της δικαιολογίας αυτής δηλαδή. Ότι ενώ ήταν επίσημη δικαιολογία και είχα και χαρτί από νοσοκομείο και όλα αυτά δεν μου το δικαιολογούσαν, οπότε έχανα το μάθημα οπότε αναγκαζόμουνα να χάσω ένα εξάμηνο ας πούμε έτσι με αυτό το σκεπτικό.
 - Εσείς τους είχατε ζητήσει να μη γίνει κάτι τέτοιο;'
 - Εγώ τους το είχα ζητήσει αλλά μου λέγανε ότι δεν γίνεται και ότι δεν προβλέπεται κάπου και μη μας πουν ότι είμαστε παράνομοι και φοβόντουσαν και αυτοί για τη θέση τους.
 - Άνδρας, 40 ετών, με χρόνια πάθηση, εργαζόμενος στο δημόσιο

Διδακτικό προσωπικό

Το διδακτικό προσωπικό αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες του εκπαιδευτικού συστήματος. Σύμφωνα με τις εμπειρίες των ατόμων με αναπηρία που μετείχαν στην έρευνα, το διδακτικό προσωπικό δεν είχε / έχει ομοιόμορφη στάση απέναντί τους. Η αντιμετώπιση που καταγράφηκε στα βιώματα των συμμετεχόντων στην έρευνα καλύπτουν ένα ευρύτατο φάσμα συμπεριφορών συμπεριλαμβανομένης της αδιαφορίας, της αποθάρρυνσης, της αυστηρότητας, της τυπικής αντιμετώπισης, της φιλικής και υποστηρικτικής αντιμετώπισης μέχρι και της ανάληψης θετικών πρωτοβουλιών. Οι πλέον αντιπροσωπευτικές εμπειρίες των ατόμων που μετείχαν στην έρευνα παρουσιάζονται παρακάτω:

Στο φάσμα των αρνητικών συμπεριφορών που αντιμετώπισαν φοιτητές με αναπηρία από το διδακτικό προσωπικό των πανεπιστημίων καταγράφονται αρκετές περιπτώσεις όπου αυτό ήταν ευθέως αποθαρρυντικό για το άτομο με αναπηρία (Γυναίκα, 34 ετών με πρόβλημα όρασης), που προκαλούσαν αμηχανία και έκαναν τα άτομα να αισθανθούν ότι δεν ανήκουν στο χώρο του πανεπιστημίου (Γυναίκα, 33 ετών, κινητική αναπηρία), αλλά και μια συνολική έλλειψη αναγνώρισης των ιδιαιτεροτήτων τους (Γυναίκα, 39 ετών με πρόβλημα όρασης).

- *Ναι υπήρχαν καθηγητές που μου είπαν ότι «τζάμπα κάνεις τη σχολή, γιατί δεν πρόκειται ποτέ να βρεις δουλειά»...*
 - *Γυναίκα, 34 ετών, πρόβλημα όρασης, εργαζόμενη στο δημόσιο*
- *Δηλαδή είχατε και αντιμετώπιση από καθηγητές που ενδεχομένως σας έκανε να αισθάνεστε άβολα; Υπήρξαν τέτοιες περιπτώσεις στο πανεπιστήμιο;*
- *Όχι μόνο άβολα αλλά και αμήχανα, σαν να μου λένε με επιστημονικό τρόπο, πάρα πολλοί λίγοι ευτυχώς σε σχέση με την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, αρκετά λίγοι σε βαθμό καθηγητών στην τριτοβάθμια, σαν να μου λένε «τι δουλειά έχει εσύ εδώ»; Κατεβάζεις τον πήχη του πανεπιστημίου...*
 - *Γυναίκα, 33 ετών, κινητική αναπηρία, εργαζόμενη στο δημόσιο*
 - *Είχατε από κάποιους καθηγητές απογοητευτική αντίδραση ας πούμε;*
 - *Ναι πάρα πολύ. Ναι έντονη. Ας πούμε υπήρξε καθηγητής ο οποίος μου είπε ότι «δεν με ενδιαφέρει το γεγονός ότι είσαι ΑΜΕΑ, εδώ είναι Πολυτεχνείο. Αν δεν μπορείς να ανταποκριθείς πήγαινε σπίτι σου».*

Γυναίκα, 39 ετών, πρόβλημα όρασης, εργαζόμενη στο δημόσιο

Άλλα μέλη ΔΕΠ ήταν αδιάφορα στην παρουσία φοιτητών με αναπηρία και δεν προέβαιναν σε καμία προσαρμογή που θα καθιστούσε το μάθημά τους προσβάσιμο. Η εμπειρία ενός πληροφορητή με πρόβλημα όρασης περιλαμβάνει, πέραν των καθηγητών που έκαναν τις απαραίτητες προσαρμογές ώστε να μπορεί να παρακολουθεί το μάθημά τους, και καθηγητή που χρησιμοποιούσε στην παράδοσή του οπτικό υλικό όχι όμως με τρόπο που θα επέτρεπε την παρακολούθηση από άτομο με πρόβλημα όρασης. Παρά το γεγονός ότι ο φοιτητής επισήμανε το συγκεκριμένο θέμα, ο καθηγητής αντέδρασε με απόλυτη αδιαφορία:

- *... Και στα μαθήματα οι καθηγητές που με ρωτήσατε, άλλοι καθηγητές έβλεπαν ότι το κοινό που έχουν να διδάξουν έχει και έναν τυφλό μαθητή, έναν τυφλό φοιτητή, οπότε έκαναν τις προσαρμογές. Άλλοι ακολουθούσαν την περπατημένη, δηλαδή εγώ δείχνω ως πούμε φωτογραφίες, video και slides, θα κάνω το ίδιο πράγμα. Δέκα χρόνια κάνω το ίδιο πράγμα, και τώρα θα κάνω το ίδιο πράγμα. Δεν με νοιάζει αν έχει τυφλό ή δεν έχει. Μου έτυχε και αυτό.*
- *Το είχατε επισημάνει εσείς αυτό;*
- *Το έκανα με πολύ ξεκάθαρο τρόπο στον καθηγητή, αλλά ο καθηγητής δεν έδωσε καμία απολύτως σημασία...*
- *Άνδρας, 36 ετών, πρόβλημα όρασης, εργαζόμενος στο δημόσιο*

Στην εμπειρία των συμμετεχόντων στην έρευνα καταγράφηκαν επίσης οι περιπτώσεις μελών ΔΕΠ που δεν ήταν ενήμερα σχετικά με τις διευκολύνσεις που ισχύουν για άτομα με αναπηρία ή φερόταν με μια αυστηρότητα που δεν λάμβανε υπόψη τις ειδικές περιστάσεις τους. Στο υπόβαθρο των αφηγήσεων των φοιτητών με αναπηρία διακρίνεται μια έλλειψη ενημέρωσης, μια έλλειψη κατανόησης των θεμάτων που αφορούν την αναπηρία αλλά και η έλλειψη μιας συνολικής πολιτικής των πανεπιστημίων για τους φοιτητές με αναπηρία. Έτσι, αναφέρεται περίπτωση καθηγητή που αγνοούσε ότι τα άτομα με αναπηρία μπορούν να εξεταστούν προφορικά και ζητούσε από το άτομο να φέρει σχετική βεβαίωση από τη γραμματεία (φοιτητής, 30 ετών, κινητική αναπηρία). Άλλη περίπτωση αφορούσε καθηγήτρια που δεν δεχόταν να εξετάσει άτομο με αναπηρία, αντιμετώπιζε με δυσπιστία τις εργασίες που είχε κάνει με τη βοήθεια εργοθεραπευτή με αποτέλεσμα να προκαλέσει σημαντική πίεση στο άτομο (φοιτητής, 22 ετών, κινητική αναπηρία, φοιτητής).

- *Τώρα στη σχολή, η σχέση σου εκεί με τους καθηγητές ποια είναι;*
- *Τώρα δεν αντιμετωπίζω κανένα πρόβλημα. Στο παρελθόν είχα αντιμετωπίσει ένα πρόβλημα με μία καθηγήτρια στο πρώτο έτος.*

– ...

-
- Δεν ήθελε να με εξετάσει, επειδή δεν μπορούσα να γράψω.
 - ...
 - (Γονέας) Εκτός από την προφορική εξέταση, υπήρχαν και κάποιες εργασίες που έπρεπε να γίνουν τις οποίες μολονότι τις εκτέλεσε με τη βοήθεια ενός εργοθεραπευτή, εκείνη δε δεχόταν ότι, δεν πίστευε ότι είχαν γίνει από τον ίδιο, δεδομένου ότι δεν μπορούσε να χρησιμοποιήσει τα χέρια του. Εκτός αυτού είχε και την άποψη ότι δεν ήταν απαραίτητο να παρακολουθήσει τα μαθήματα της σχολής, δεδομένου ότι λόγω της αναπηρίας του που δεν είναι τόσο εύκολο να διοριστεί και να δουλέψει ως δάσκαλος.
 - Με είχε αγχώσει γιατί μέχρι την τελευταία στιγμή περίμενα να αποφασίσει πώς θα με εξετάσει και αυτό καταλαβαίνετε ότι...
 - Σε άγχωσε. Και πώς το αντιμετωπίσατε αυτό το πρόβλημα;
 - Υπάρχει στο πανεπιστήμιο ο καθηγητής, ο οποίος είναι υπεύθυνος για τα άτομα με αναπηρία. Απευθυνθήκαμε σε αυτόν, στον αναπληρωτή του μάλλον, πιο συγκεκριμένα, ο οποίος δεν ξέρω αν το έθεσε σε κάποιο συμβούλιο, σε κάποιο όργανο του πανεπιστημίου και πιθανόν με την παρέμβαση αυτού του οργάνου πείστηκε η καθηγήτρια να μην υπάρξει πρόβλημα.
 - Άνδρας, 22 ετών, κινητική αναπηρία, φοιτητής
 - Δηλαδή από άλλους είχα εξυπηρέτηση, δηλαδή δεχόταν να δώσω και προφορικά τα μαθήματα, άλλοι ήθελαν οπωσδήποτε να δώσω κάποια μαθήματα γραπτά γιατί θεωρούσαν ότι, αλλά αυτό εξαρτάται και από τον τύπο του μαθήματος, θεωρούσαν ότι γραπτά θα μπορούσα πιο σωστά να τους δείξω τι έχω μάθει και τέλος πάντων επειδή έπρεπε να αναπτύξουμε κάποια θέματα το θεωρούσαν ας πούμε πιο σωστό να μπορεί να αναπτυχθεί αυτό το θέμα γραπτά παρά προφορικά, άλλοι όταν έπρεπε να συμπληρώσω κάποια κενά κάθονταν οι ίδιοι και μου διάβαζαν πολλές φορές τις ερωτήσεις και τις κάναμε μαζί δηλαδή τις ασκήσεις. Αυτά. Εξαρτάται από τον άνθρωπο σε αυτές τις περιπτώσεις.
 - Υπήρχαν άνθρωποι που δεν κατανοούσαν το πρόβλημά σας;
 - Ήταν 1-2 καθηγητές, τους οποίους όμως τελικά στον έναν από αυτούς γράφτηκα στο μάθημα αλλά επειδή είδα ότι δεν υπήρχε διάθεση καλής συνεργασίας επέλεξα να πάρω κάποιο άλλο μάθημα.
 - Γυναίκα, 38 ετών, πρόβλημα όρασης, εργαζόμενη στον ιδιωτικό τομέα
 - ...
 - δεν δέχονταν οι καθηγητές να αλλάξει η αίθουσα για να είναι σε ένα επίπεδο,
 - Γυναίκα, 42 ετών, κινητική αναπηρία, φοιτήτρια (Α30)

Διαφορετική αντιμετώπιση αναφέρεται επίσης και σε σχέση με τα άτομα με χρόνιες παθήσεις που υποχρεούνται σε συχνές απουσίες λόγω της θεραπείας που πρέπει να ακολουθούν. Η αντιμετώπιση είναι περιπτώσιολογική και εξαρτάται από τον καθηγητή: άλλοι θέτουν αυστηρά όρια και δεν επιτρέπουν καμία διακριτική μεταχείριση σε σχέση με τους λοιπούς φοιτητές, ενώ άλλοι αναφέρεται ότι δείχνουν περισσότερη κατανόηση (φοιτήτρια 22 ετών, με χρόνια πάθηση).

- Σας δυσκολεύει η δική σας η ασθένεια στο να παρακολουθήσετε τα μαθήματα;
- Πέρα κάποιων εργαστηρίων που χάνω, όχι. Τα χάνω λόγω των μεταγγίσεων, όχι κάτι άλλο.
- Αυτό γίνεται δεκτό απ' τη σχολή; Σας βοηθούν με κάποιον τρόπο ή σας βάζουν απουσίες;
- Ανάλογα τον καθηγητή, δυστυχώς. Έχει τύχει κάποιος καθηγητής να μου πει ότι κοίταξε πώς θα κάνεις τα ραντεβού σου, εγώ άμα κάνεις πάνω από δυο απουσίες θα σε κόψω και έχει τύχει και καθηγήτρια να πηγαίνω μετά την μετάγγιση να με βλέπει ότι δεν είμαι καλά και να με διώχνει, γιατί θεωρούσε ότι ήταν άδωρο να μένω και να παρακολουθώ τη στιγμή που νύσταζα, ή δεν ήμουν πολύ καλά και δεν είχε πρόβλημα με τις απουσίες.
- Γυναίκα, 22 ετών, με χρόνια πάθηση, φοιτήτρια

Αρκετοί φοιτητές με αναπηρία διεκδίκησαν ενεργητικά την ίση μεταχείριση στο πανεπιστημιακό περιβάλλον ερχόμενοι με αυτό τον τρόπο αντιμετώπι με την έλλειψη ενημέρωσης, την έλλειψη ευαισθητοποίησης, αλλά και τις λανθασμένες, πολλές φορές, αντιλήψεις. Η εμπειρία ενός πληροφορητή 31 ετών με πρόβλημα όρασης είναι ενδιαφέρουσα:

- Η σχέση σου με τους καθηγητές πως ήταν; Ήταν συνεργάσιμοι;
- Η σχέση μου με τους καθηγητές... Εγώ απαιτούσα την συνεργασία και να με αντιμετωπίσουν ισότιμα. Πολλές φορές κάποιοι καθηγητές θέλανε να μου χαριστούν και θα σου πω ένα παράδειγμα, κάποτε υπήρχε ένα μάθημα το οποίο το δίναμε εμείς στο δεύτερο έτος, αλλά για να το δώσεις ο καθηγητής προϋπόθετε υποχρεωτική εργασία. Εγώ το μάθημα αυτό το είχα αφήσει λίγο και το συνάντησα κάπου στο τέλος της φοιτητικής μου καριέρας, στα τελευταία μαθήματα! Και όταν ο είπε ο καθηγητής να έρθει όποιος θέλει να πάρει τα θέματα της εργασίας για να έχει απαλλαχτικό ή για να πάρει μεγαλύτερο βαθμό, όπως έκανα πάντα όταν τελειώσαμε το πρώτο μάθημα, πήγα και εγώ στήθηκα στην ουρά για να περιμένω να έρθει η σειρά μου να πάρω το θέμα της εργασίας που θα μου έδινε. Με βλέπει αυτός να κάθομαι στην ουρά,

μου λέει: «Εντάξει κύριε εσείς μπορείτε να φύγετε, καταλαβαίνω.» Λέω εγώ τι καταλαβαίνει, εγώ έκατσα εκεί. Φτάνει η σειρά μου «μας σα είπα γιατί περιμένετε τόση ώρα;» λέει, λέω «ήρθα για να πάρω το θέμα της εργασίας» μου απαντάει «εσείς απαλλάσσετε απ' την εργασία δεν χρειάζεται κάνετε». Λέω εγώ «γιατί δεν χρειάζεται; Εγώ θέλω να κάνω». Δεν μου είχε ξανασυμβεί αυτό το πράγμα. Μου ρωτάει «πώς θα κάνετε εργασία; Για πάμε στο γραφείο μου!» Με παίρνει, εγώ κάπως αμήχανος, γιατί ήταν έτσι και λίγο απότομος αυτός, πάω εκεί πάω εκεί με βάζει να κάτσω σε μια καρέκλα στο γραφείο του, μου λέει «θέλω να μου πεις πως θα κάνεις την εργασία. Έχεις κάνει κι άλλες;» «Ναι! Στον καθηγητή τάδε στον καθηγητή τάδε». Εργασίες είχα πολλές γενικώς γιατί μου άρεσε να ψάχνω και να βρίσκω πράγματα και με βοηθούσε πιο πολύ να μάθω και άλλες πληροφορίες πέρα απ' αυτά που θα έπαιρνα από το μάθημα». Με ρωτάει «πώς τις κάνεις;» Λέω : «το μόνο που θα χρειαστώ από σας είναι να μου δώσετε αν έχετε κάποιες σημειώσεις σε ηλεκτρονική μορφή, ή το σύγγραμμά σας σε ηλεκτρονική μορφή, για να βοηθηθώ καλύτερα, να έχω άμεση πρόσβαση με τον υπολογιστή. Με ρωτάει : « Πώς είναι ο υπολογιστής σου;» Λέω εγώ «έχει πρόγραμμα ομιλίας. Έχουμε και στη βιβλιοθήκη!».

Εντωμεταξύ, η βιβλιοθήκη του πολιτικού τότε είχε μπει σε ένα πρόγραμμα, το οποίο πρόγραμμα προϋπόθετε ότι θα υπάρχει και προσβάσιμος σταθμός εργασίας. Μου λέει «μπορείς να πάμε αύριο στην βιβλιοθήκη να το δούμε; Γιατί δεν ξέρω πώς θα το κάνεις. Πάμε αύριο να πάμε να δούμε τον υπολογιστή στη σχολή». Πάω στη σχολή, τον παίρνω, παίρνουμε το μετρό πάμε στο Μοναστηράκι εκεί στην Αιόλου που ήταν η βιβλιοθήκη του πολιτικού, ανοίγω τον υπολογιστή, του δείχνω. Μου λέει: «μπαίνεις και στο ίντερνετ; Κατέβασε μου κάτι απ' το ίντερνετ!». Ο άνθρωπος δεν ήξερε. Μου δίνει το θέμα μου λέει : «Οτιδήποτε χρειαστείς να με πάρεις τηλέφωνο. Εκεί λοιπό όταν είχα φτάσει στο κομμάτι της πληκτρολόγησης, το παίρνω τηλέφωνο του λέω : « κύριε καθηγητά, θα χρειαστώ μια βδομάδα παράταση, δε θα είμαι συνεπής στο πρόγραμμα που δώσατε. Αν είναι εύκολο... Διαφορετικά, να με εξετάσετε, να σας δώσω μετά την εργασία... Πάντως είμαι σε καλό δρόμο». Και μου λέει : «όσο χρόνο θες». Του δίνω την εργασία, την αφήνω στο γραφείο του, κάποια στιγμή χτυπάει το τηλέφωνό μου από το γραφείο του, η υπότροφος, γραμματέας του μου λέει: « σας θέλει ο καθηγητής». Πήγα τον βρήκα, ΧΧ λεγόταν, πήγα τον βρήκα τον κύριο ΧΧ μου λέει: « Η εργασία σου είναι απαλλαχτική, απαλλάσσεσαι με 8. Είναι τρεις οι απαλλαχτικές είναι η δικιά σου με 8, είναι και άλλες δύο με 9. Δεν έχει να ζηλέψει η εργασία σου σε τίποτα από τις άλλες, απλώς έτσι έκρινα. Θέλω να σου ζητήσω συγνώμη γιατί στην αρχή μπορεί να σε τρόμαξα με τη στάση μου, επειδή ένας συνάδελφός σας τυφλός, με μερική όραση μάλλον, με είχε πείσει ότι οι τυφλοί δεν κάνουν εργασίες και δεν μπορούν να

κάνουν, γι' αυτό είχα αυτή τη στάση, αλλά σου δίνω το λόγο μου ότι δε θα χαριστώ σε κανένα κερατά από δω και πέρα, γιατί μπορείτε να το κάνετε». Αυτό, και άλλη μια φορά πήγα να δώσω ένα μάθημα και μου λέει ο καθηγητής : « Εντάξει δεν ανταποκρίνεται το διάβασμα, μπορώ να σου βάλω ένα 5». «Όχι» λέω «συγγνώμη, για τι ανταποκρίνεται το διάβασμα μου;» Μου λέει : «Για 2». «Ωραία, θα μου βάλετε 2 ή 1 ή 0 και θα ξανάρθω να το δώσω». Δηλαδή διεκδικούσα αυτό που θα πάρω να είναι αυτό που πραγματικά είναι για μένα και χωρίς μου χαρίζεται κάποιος.

- *Άνδρας, 31 ετών, πρόβλημα όρασης, εργαζόμενος στον ιδιωτικό τομέα*

Στο θετικό φάσμα των συμπεριφορών αναφέρθηκαν περιπτώσεις όπου τα μέλη ΔΕΠ αναλάμβαναν θετικές πρωτοβουλίες για την ενσωμάτωση των φοιτητών με αναπηρία.

- *Οι σχέσεις σας με τους καθηγητές;*
- *Πάρα πολύ καλή, σε απίστευτο βαθμό. Δεν το περίμενα. Φανταστείτε ότι έζησα τον απόλυτο ρατσισμό, την απόλυτη απομόνωση, την απόλυτη περιθωριοποίηση και ξαφνικά έζησα το ακριβώς ανάποδα.*
- *Γυναίκα, 39 ετών, κινητική αναπηρία, άνεργη*

Ιδιαίτερα ενθαρρυντική ήταν η περίπτωση μέλους ΔΕΠ που ανέλαβε την πρωτοβουλία με τους φοιτητές σχηματισμού ομάδων εθελοντών που θα παρείχαν υποστήριξη στους φοιτητές με αναπηρία και που θα διασφάλιζαν ότι αποτελούν μέρος του συνόλου των φοιτητών χωρίς διακρίσεις και διαχωρισμούς.

- *...Όταν πήγα στη σχολή μου μαζί με εμένα πήγαν πολύ φοιτητές με αναπηρία. Στο εξάμηνό μου, πρέπει να ήμασταν γύρω στους 25. Αρκετοί. Εμείς με το πρόβλημα ενστικτωδώς όλοι καθίσαμε από την μια μεριά. Όταν μπήκε ο καθηγητής μου, ο κύριος ΧΧ δεν του άρεσε η εικόνα και είπε μια κουβέντα και πιστεύω ότι αυτή η κουβέντα καθόρισε τα πάντα. Είπε το εξής: «Παιδιά, βλέπετε τους συμφοιτητές σας; Βλέπετε πώς κάθονται; Αυτή την εικόνα δεν θέλω να την ξαναδώ, γιατί όπως εσείς έχετε δικαίωμα να είστε εδώ μέσα το ίδιο ακριβώς έχουν και αυτοί. Θέλω να γίνετε ομάδα και να μοιραστείτε. Δεν θέλω να τους ξαναδώ να κάθονται μόνοι τους». Πέρασε ο καιρός και αναμειχτήκαμε. Δεν ξανακαθήσαμε μόνοι μας. Κάποια στιγμή επειδή πολλά παιδιά σαν και εμένα τα πηγαινοφέρναν οι γονείς, ξαναμαζεύει ο καθηγητής μαζί με εμάς και τους γονείς μας: «σας κάλεσα εδώ και τους φοιτητές και τους γονείς για να σας ανακοινώσω μια απόφαση μου. Θέλω να κάνετε ομάδες εθελοντισμού όπου θα βοηθάτε τους συμφοιτητές σας σε οτιδήποτε χρειάζονται και έτσι να απαλλαχτούν και οι*

γονείς τους και μην διανοηθεί κανένας από εσάς να δω στοιχεία ρατσισμού, θα σας κόψω στο εξάμηνο. Και ας είστε άριστοι φοιτητές. Δεν σας απειλώ, σας προειδοποιώ». Όντως ο άνθρωπος αυτός έφτιαξε ομάδες εθελοντισμού του στυλ περπατώ εγώ και έχω τη τσάντα στον ώμο και ερχόταν η κοπέλα και μου έλεγε να μου πάρουν τη τσάντα. Αυτό με βοηθούσε και εντασσόμουν στην ομάδα. Και τι γινόταν; Η μάνα μου ερχόταν το πρωί και με έπαιρνε το βράδυ. Δεν καθόταν μόνιμα.

– *Γυναίκα, 39 ετών, κινητική αναπηρία, άνεργη*

Σε γενικές γραμμές πάντως αρκετοί συμμετέχοντες αναφέρουν ότι είχαν ίση μεταχείριση από τους καθηγητές και θετική σχέση με αυτούς.

Διοικητικό προσωπικό

Με βάση τις μαρτυρίες και τις εμπειρίες των ατόμων με αναπηρία που μετείχαν στην έρευνα, το διοικητικό προσωπικό των πανεπιστημιακών και τεχνολογικών ιδρυμάτων δεν είχε ομοιόμορφη στάση απέναντι τους. Όπως και για τα μέλη ΔΕΠ, από την εμπειρία των συμμετεχόντων καταγράφεται ένα ευρύτατο φάσμα συμπεριφορών που κυμαίνεται από την πλήρη έλλειψη επικοινωνίας, την αδιαφορία, την τυπική συμπεριφορά, την αποτρεπτική στάση αλλά και την θετική αντιμετώπιση.

Στο επίπεδο των θετικών εμπειριών αναφέρεται η υποστήριξη από τους διοικητικούς υπαλλήλους με όλες τις τυπικές διαδικασίες εγγραφής, δήλωσης μαθημάτων κλπ. παροχής πληροφόρησης κλπ (Γυναίκα, 38 ετών, πρόβλημα όρασης, εργαζόμενη στον ιδιωτικό τομέα). Άλλοι πληροφορητές αναφέρουν ότι το διοικητικό προσωπικό ήταν τυπικό γιατί φοβόταν ότι θα γινόταν καταγγελία σε βάρος τους (φοιτητής, 30 ετών, κινητική αναπηρία). Αρκετά άτομα ωστόσο, ιδίως με κινητικές αναπηρίες, ανέφεραν ότι είχαν σπάνια επαφή με τη γραμματεία καθώς οι χώροι της δεν ήταν προσβάσιμοι και επομένως συγγενείς ή συμφοιτητές αναλάμβαναν τις απαραίτητες επαφές για τη δήλωση μαθημάτων κλπ. (άνδρας, 30 ετών, κινητική αναπηρία). Αναφέρονται ωστόσο και παραδείγματα αποτρεπτικών συμπεριφορών. Όπως αναφέρει ένας πρώην φοιτητής Νομικής, 35 ετών με κινητική αναπηρία, σε αίτημά του σχετικά με τη λειτουργία του ανελκυστήρα που θα επέτρεπε την πρόσβαση στους χώρους διδασκαλίας, η απάντηση της Γραμματείας ήταν ευθέως αποτρεπτική:

«η φοίτηση δεν ήταν υποχρεωτική, συνεπώς, αν δεν μπορείτε, δεν χρειάζεται να έρθετε».

Η συμπεριφορά αυτή ήταν ιδιαίτερα σκληρή και όπως σημειώνει το ίδιο άτομο:

«αυτό ήταν πάρα πολύ σκληρό και απάισιο αν θέλεις, γιατί το ξέρουμε ότι δεν είναι υποχρεωτική, αλλά θέλουμε να παρακολουθήσουμε τα μαθήματα».

Αναφέρονται ωστόσο και θετικά παραδείγματα υπαλλήλων που ανέλαβαν πρωτοβουλίες προκειμένου να ενημερώσουν τα άτομα με αναπηρία και να βοηθήσουν να λάβουν υποστήριξη που ήταν διαθέσιμη:

- *Λοιπόν, η πρώτη φορά που κάποιος με αντιμετώπισε θετικά για την αναπηρία μου, κάποιος το πρόσεξε μάλλον ότι έχω κάποια αναπηρία, ήταν όταν έκανα αίτηση για το ERASMUS. Υπήρχε μια υπάλληλος στο γραφείο αυτό που κάναμε τις αιτήσεις, τώρα δεν υπάρχει, δεν θυμάμαι δυστυχώς το όνομα της. Εγώ επειδή δεν είχα ποσοστό αναπηρίας θεώρησα ότι το ποσό αυτό το επιπλέον που παίρνουν τα άτομα με ειδικές ανάγκες το παίρνεις μόνο όταν έχεις το ποσοστό από την επιτροπή, αποδεδειγμένα και τα λοιπά. Με είχε δει μια φορά, δύο φορές στις συναντήσεις μας και είχε προσέξει ότι έχω κάποια αναπηρία... υπήρχε κάποιο χρονικό περιθώριο να κάνουν την αίτηση τα παιδιά αυτά για να πάρουν το επιπλέον ποσό που δικαιούνται ως ανάπηροι στο γραφείο. Εγώ δεν την έκανα, γιατί θεώρησα ότι δεν το δικαιούμαι και με παίρνει τηλέφωνο την τελευταία μέρα η.. πώς την λένε.. δεν θυμάμαι έχουν περάσει τρία χρόνια και μου λέει «Είσαι η Ε.», λέω «Ναι, ποιος είναι;». «Είμαι από το γραφείο Erasmus...», λέει, «...Δεν είδα το όνομά σου στις αιτήσεις για το επιπλέον ποσό». Λέω: «Δεν.. γιατί μόνο χαρτί από γιατρό, ιστορικό έχω ουσιαστικά. Δεν έχω κάποιο ποσοστό αναπηρίας ως μη Ελληνίδα». Μου λέει «ένα λεπτό σε ξαναπαίρνω» και κάπου πήρε και ρώτησε και με ξαναπαίρνει και λέει «Δεν πειράζει, με το ιστορικό» και της λέω «Είναι παλιό εδώ και 2 χρόνια», «Δεν πειράζει εγώ θα σε περιμένω εδώ σήμερα, δώσε μου το παλιό και σου δίνω χρονικό περιθώριο να κάνεις την καινούρια αίτηση στο γιατρό σου κ.λπ.» και έτσι κέρδισα τα επιπλέον χρήματα Erasmus. Είχα μείνει άναυδη, γιατί δεν περίμενα την αντίδρασή της και τελευταία στιγμή, γιατί ήταν τόσα παιδιά, πώς θυμήθηκε το όνομα; Δεν είχαμε συστηθεί. Κατάλαβες τι λέω; Ήταν φοβερό.*

Γυναίκα, 33 ετών, κινητική αναπηρία, φοιτήτρια

Σε σχέση με το διοικητικό προσωπικό, όπως και με τα μέλη ΔΕΠ από τις εμπειρίες των συμμετεχόντων στην έρευνα, προκύπτει η έλλειψη ενημέρωσης σχετικά με τα θέματα της αναπηρίας, τις προβλεπόμενες υποχρεώσεις και διευκολύνσεις και η έλλειψη συγκεκριμένης πολιτικής από τα πανεπιστήμια.

Συμφοιτητές

Οι σχέσεις που ανέπτυξαν οι φοιτητές με αναπηρία με το περιβάλλον τους και συγκεκριμένα με τους συμφοιτητές τους συμπεριλαμβανόταν στις θετικές

εμπειρίες από την φοίτησή τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων ανέφερε ότι είχε πολύ καλή αντιμετώπιση από τους λοιπούς φοιτητές και ότι ανέπτυξε δυνατές σχέσεις φιλίας. Όπως ανέφερε η μια φοιτήτρια 33 ετών με κινητική αναπηρία:

- *Η σχέση σου με τους συμφοιτητές σου;*
 - *Εξαιρετική! Όλα αυτά τα χρόνια.*
- *Για παράδειγμα δημιουργείς φιλίες μέσα στο Πανεπιστήμιο;*
- *Ναι έχω δημιουργήσει απίστευτες φιλίες και γνωριμίες απλώς, αλλά κυρίως πολύ δυνατές φιλίες.*

Γυναίκα, 33 ετών, κινητική αναπηρία, φοιτήτρια

Οι περισσότεροι συμμετέχοντες ανέφεραν ότι δεν αντιμετώπισαν διακρίσεις και «ρατσισμό» (φοιτητής, 22 ετών με κινητική αναπηρία, φοιτήτρια 25 ετών με κινητική αναπηρία) ή ιδιαίτερα προβλήματα στις σχέσεις με τους συμφοιτητές τους αλλά αντίθετα ότι ανέπτυξαν πολύ καλές σχέσεις, είχαν «μεγάλη υποστήριξη» και «ιδιαιτέρη φροντίδα και μέριμνα» από τους συμφοιτητές, οι οποίοι βοηθούσαν με όποιο τρόπο μπορούσαν: δίνοντας σημειώσεις, βοηθώντας στις μετακινήσεις και στην εκπλήρωση διαδικασιών υποχρεώσεων όπως η δήλωση μαθημάτων κλπ. σε περιπτώσεις που υπήρχαν εμπόδια προσβασιμότητας. Η εμπειρία της ΑΑ, 34 ετών, με πρόβλημα όρασης, εργαζόμενης στο δημόσιο είναι χαρακτηριστική:

- *Με ποιον τρόπο σας βοηθούσαν;*
 - *Διαβάζαμε μαζί. Μοιράζανε δηλαδή μεταξύ τους -η παρέα μου- τα μαθήματα που θα έδιναν, ανάλογα με το ποιο έδινε ο καθένας, οπότε να κάνουμε και μία ανάγνωση. Και φυσικά αναλάμβαναν τότε όλο το κομμάτι των μετακινήσεών μου γιατί ... ήμουν πιο εξαρτημένη από ό,τι είμαι τώρα*
- Γυναίκα, 34 ετών, πρόβλημα όρασης, εργαζόμενη στο δημόσιο*

Ορισμένα άτομα αναφέρουν ότι ενώ σε γενικές γραμμές δεν αποκάλυπταν εύκολα την χρόνια ασθένειά τους, όταν όμως αυτή γινόταν γνωστή δεν επηρέαζε τις σχέσεις τους (φοιτήτρια, 22 ετών, με χρόνια πάθηση). Επίσης, αναφέρεται παραδείγματα όπου οι συμφοιτητές ενθάρρυναν τους φοιτητές με αναπηρία να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους. Όπως αναφέρει μια πληροφορήτρια 33 ετών με πρόβλημα όρασης:

- *Οι συμφοιτητές σας... σας στήριζαν σε αυτήν την προσπάθεια;*
 - *Ναι, ναι. Όχι δεν έχω παράπονο. Όπου βοηθούσαν τα παιδιά, όπου μπορούσαν, συγγνώμη, βοηθούσαν. Και πραγματικά μου έλεγαν κιόλας πολλές φορές «Γιατί*

ρε Δ.; Γιατί αγχώθηκες; Γιατί δεν του το είπες στα ίσια, ξέρω εγώ, ότι είναι υποχρεωμένος να το δεχθεί;»... Μου λέγανε διάφορα. Εγώ γενικά, σαν αρχή, ιδιαίτερα την πρώτη χρονιά, ήμουν πολύ μαζεμένη, πολύ αγχωμένη, φοβόμουν γενικά, γι' αυτό και δεν διεκδικούσα ιδιαίτερα πράγματα. Μετά, σιγά σιγά, ήταν διαφορετικά τα πράγματα. Είχα αρχίσει και εγώ να «ανοίγομαι» λιγάκι και να παίρνω και εγώ λίγο θάρρος προς αυτή την κατεύθυνση.

– Γυναίκα, 33 ετών, πρόβλημα όρασης, εργαζόμενη στο δημόσιο

Αναφέρθηκε ωστόσο και μια αμηχανία σχετικά με τη συμπεριφορά απέναντι σε άτομα με αναπηρία. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ένας φοιτητής (Α73 – Άνδρας, 36 ετών, πρόβλημα όρασης, εργαζόμενος στο δημόσιο):

Με τους συμφοιτητές μου, δεν ήξεραν πώς να φερθούν πολλές φορές ή δεν ήξεραν ας πούμε τι δυνατότητες έχει ένας άνθρωπος με πρόβλημα όρασης που έχει δυνατότητες αρκετές.

Άνδρας, 36 ετών, πρόβλημα όρασης, εργαζόμενος στο δημόσιο

Αναφέρθηκαν και εμπειρίες όπου φοιτητές εξέφρασαν ανοιχτά την υποστήριξη τους ιδίως για την άρση εμποδίων που αντιμετώπιζαν τα άτομα με αναπηρία. Ένας πληροφορητής 35 ετών με κινητική αναπηρία αναφέρει την περίπτωση ενός φοιτητή της Νομικής με κινητική αναπηρία που δεν είχε πρόσβαση στο χώρο εστίασης του πανεπιστημίου και οι συμφοιτητές του αποφάσισαν να τρώνε μαζί του στα σκαλιά σε ένδειξη συμπαράστασης και διαμαρτυρίας. Οι αναφορές σε αρνητικές συμπεριφορές ήταν περιορισμένες στο σύνολο των πληροφορητών, ενώ όπου υπήρχαν, γινόταν σαφές ότι τα περιστατικά αυτά ήταν μεμονωμένα. Όπως τόνισε ένας πληροφορητής «*μεμονωμένες περιπτώσεις ανθρώπων υπάρχουν παντού, αλλά μια και δυο περιπτώσεις νομίζω δεν κάνουν το σύνολο*».

Απόκρυψη της αναπηρίας

Τρίτο εμπόδιο που αναφέρεται στις εμπειρίες των συμμετεχόντων, και κυρίως σε άτομα με χρόνιες ασθένειες ή ψυχική αναπηρία, είναι ο φόβος του στιγματισμού. Παρά το γεγονός ότι δεν φαίνεται να είναι ιδιαίτερα έντονος, ιδίως τα τελευταία χρόνια, και ενώ δεν επικρατεί στο κλίμα που μετέφεραν οι συνεντευξιαζόμενοι, δεν απουσιάζουν πληροφορητές και συγκεκριμένα φοιτητές με χρόνιες παθήσεις και ψυχική αναπηρία, που ανέφεραν ότι έκρυβαν την πάθηση τους ώστε να μην διαφοροποιούνται από τους συμφοιτητές τους. Ορισμένοι πληροφορητές ανέφεραν ότι δεν ήθελαν να ξέρουν οι συμφοιτητές

τους για την πάθησή τους (φοιτήτρια 22 ετών, με χρόνια πάθηση, γυναίκα, 47 ετών, με χρόνια πάθηση) ή ότι το κοινοποιούσαν μόνο σε άτομα με τα οποία είχαν αποκτήσει στενή φιλική σχέση (Άνδρας, 38 ετών, με χρόνια πάθηση, εργαζόμενος στο δημόσιο). Ερωτώμενοι για ποιο λόγο, αναφέρουν ότι δεν θέλουν να είναι αντικείμενο σχολίων, διακρίσεων ή οίκτου:

- ... απλά δε χρειάζεται να ξέρουν όλοι. Αυτή είναι η πρώτη απάντηση που μου μένει όταν ρωτάω, γιατί, τι σε ενοχλεί να ξέρει κάποιος; Η πρώτη απάντηση είναι, ε, δε χρειάζεται, δεν πειράζει, και ύστερα είναι το ότι θα σχολιάσει το χωριό ή η γειτονιά και ύστερα παρατηρώ οίκτο ή λύπηση, πιο κάτω είναι αυτό.
- ...
- Όχι, ο οίκτος είναι ότι χειρότερο θα έλεγα, σε κάνει να νιώθεις πολύ μειονεκτικά και δεν υπάρχει λόγος, γιατί για ποιο πράγμα.
 - Γυναίκα, 22 ετών, με χρόνια πάθηση φοιτήτρια
- -Υπήρχαν περιπτώσεις που να νιώσατε κάποιες διακρίσεις;
 - Δεν ένιωσα γιατί δεν το λέγαμε
 - -Για ποιο λόγο δεν το λέγατε, δεν ερχόταν η συζήτηση;
- Ήταν ταμπού τότε ακόμα, και οι καθηγητές μου τυχαία έμαθαν ότι είχα διαβήτη
- -Θέλετε να μου περιγράψετε έτσι λίγο γιατί ήταν ταμπού αυτό το πράγμα;
- Σαν την Τρίπολη σε μια μικρή πόλη εγώ ήμουν από 7 χρονών διαβητική, έχω κλείσει 40 χρόνια τώρα, και τότε το κρύβανε οι γονείς μου για να μην λένε ότι το παιδί είναι άρρωστο

Γυναίκα, 47 ετών, με χρόνια πάθηση, εργαζόμενη στο δημόσιο

Ειδικά σε σχέση με την ψυχική νόσο, το γεγονός ότι έγινε γνωστή η αναπηρία, επηρέασε σε σημαντικό βαθμό την πληροφορήτρια αλλά και τη συμπεριφορά των συμφοιτητών της. Περιγράφοντας την εμπειρία της αναφέρεται στο στιγματισμό, στην περιθωριοποίηση και στις επιπτώσεις που είχε στην ίδια, στις σπουδές της και στις ευρύτερες επιλογές της:

- Άρα το θέμα της υγείας σας εμφανίστηκε ενώ δεν είχατε τελειώσει ακόμα
 - Όχι ήμουν φοιτήτρια πτυχίο πήρα με διπολική
 - -Και μετά πως επηρέασε τις σπουδές σας αυτό;
- Πάρα πολύ τις επηρέασε, γιατί όταν έκανα το επεισόδιο της μανίας στην Θεσσαλονίκη, το οποίο εκδηλώθηκε όσο ήμουν στον χώρο του πανεπιστημίου,

- μετά οι άλλοι συμφοιτητές μου δεν μου μιλούσαν για ένα διάστημα, με είχαν περιθωριοποιήσει, φοβόντουσαν
- Ζήσατε δηλαδή την άμεση διάκριση
 - Άμεση διάκριση, με αποτέλεσμα και εγώ να αυτοπεριθωριοποιηθώ, με αποτέλεσμα να θέλω και εγώ να παρατήσω τις σπουδές μου και επειδή δεν ήθελα να γυρίσω στην οικογένεια μου εδώ στην αθήνα επειδή είχαν και αυτοί κάποια εσωτερικά προβλήματα έμεινα θεσσαλονίκη και εργαζόμουν μέσα στο χώρο του πανεπιστημίου, πουλούσα κασέτες και χαρτικά. Αυτό το έκανα για 3 χρόνια και μετά πήρα την απόφαση να ολοκληρώσω τις σπουδές μου και να συνεχίσω
 - Γυναίκα, 46 ετών, με προβλήματα ψυχικής υγείας, άνεργη

...

- Δεν το λέει κανείς είναι η ψυχική νόσος είναι μια νόσος που φοβίζει, είναι δηλαδή ένα στίγμα αυτό το πράγμα. Δικαιολογούμε στον άλλον τα πάντα, να έχει καρδιά, να έχει πίεση, να έχει σκλήρυνση κατά πλάκας, να έχει ψυχική νόσο δεν του το δικαιολογούμε. Όσο ήμουν φοιτήτρια στην Θεσσαλονίκη είχε γίνει τότε η «Κιβωτός» και υπήρχαν παιδιά που δουλεύανε στην κιβωτό και είχαν ψυχική νόσο. Εμείς βέβαια σαν φοιτητές κάναμε παρέα μαζί τους, αλλά όταν ερχόντουσαν σπίτι μας ήμασταν πολύ επιφυλακτικοί γιατί φοβόμασταν πως θα αντιδράσουνε
- Γυναίκα, 46 ετών, με προβλήματα ψυχικής υγείας, άνεργη

Υποστηρικτικές δομές

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα ερωτήθηκαν αν έλαβαν οποιαδήποτε μορφή υποστήριξης στην προσπάθεια επίλυσης των προβλημάτων που αντιμετώπιζαν στη διάρκεια της φοίτησής τους και ειδικότερα σε σχέση με την άρση των εμποδίων που αντιμετώπιζαν λόγω της αναπηρίας τους.

Η πλειοψηφία ανέφερε ότι ουσιαστική υποστήριξη δεν υπήρχε και ότι οι φοιτητές με αναπηρία έπρεπε μόνοι τους να βρουν λύση στα προβλήματά τους επικουρούμενοι κατά περίπτωση και από την καλή διάθεση ορισμένων καθηγητών. Όπως αναφέρει μια πληροφορήτρια 36 ετών με πρόβλημα όρασης, στην ερώτηση αν υπήρχε κάποιος φορέας μέσα στο πανεπιστήμιο που να την βοήθησε:

- Κανείς και τίποτα, όταν πήγαινα εγώ τουλάχιστον, δεν ξέρω αν έχουν αλλάξει τώρα τα πράγματα ...
- Μόνοι μας τελείως, τρέχαμε και βρίσκαμε τους καθηγητές και ανάλογα την όρεξη που είχαν εκείνοι γινόταν ή δεν γινόταν η δουλειά μας.

Γυναίκα, 36 ετών, πρόβλημα όρασης, αυτοαπασχολούμενη

Ο Α, 40 ετών, με χρόνια πάθηση, εργαζόμενος στο δημόσιο ανέφερε ότι προσπάθησε στη διάρκεια της φοίτησής του, μέσω των συλλόγων των φοιτητών σε κάθε πανεπιστήμιο, ασκείτο πίεση για να βελτιωθούν οι συνθήκες για τα άτομα με αναπηρία, αλλά χωρίς αποτέλεσμα. «Κάθε καθηγητής ενεργεί αυτοβούλως και όπως του αρέσει του καθένα» όπως ανέφερε.

Άλλος πληροφορητής 33 ετών με πρόβλημα όρασης ανέφερε ότι το γραφείο κοινωνικής πολιτικής «ήταν ένα γραφείο που βοηθούσε να γίνονται οι σπουδές καλύτερες». Ο ίδιος αναφέρει ότι τα άτομα του γραφείου τον προσέγγισαν «αλλά δεν έτυχε να συνεργαστούμε». Αναφερόμενη στην εμπειρία της από το ίδιο γραφείο μια φοιτήτρια 25 ετών με κινητική αναπηρία σημείωσε:

- Υπάρχει και ένα γραφείο κοινωνικής πολιτικής, που πρέπει να το ψάξεις. Δε σε ψάχνει, το ψάχνεις! Αν το βρεις, χαίρεσαι που το βρήκες και εκεί τελειώνει η συνεργασία.
- ...
- Εσείς απευθυνθήκατε και δε βρήκατε στήριξη;
- Εγώ απευθύνθηκα για 2- 3 συγκεκριμένα πράγματα που ήθελα να μπορώ να κάνω, όπως να βάζω το αυτοκίνητο σε χώρους εντός του Α.Π.Θ. για στάθμευση κλπ. Ήταν μια διαδικασία πάρα πολύ χρονοβόρα και στο τέλος έγινε και μετά βίας, ας πούμε, και σε επίπεδο μετά να το αφήσω και να μην ασχοληθώ άλλο με αυτό.
- Γυναίκα, 25 ετών, κινητική αναπηρία, φοιτήτρια

Άλλος πληροφορητής αναφέρει ότι ενώ όταν ξεκίνησε τη φοίτησή του δεν υπήρχαν υποστηρικτικοί θεσμοί τώρα υπάρχει ο σύμβουλος καθηγητής για ΑμεΑ. Ερωτώμενος σχετικά με την αποτελεσματικότητα του θεσμού αυτού, ο πληροφορητής αποδίδει την έλλειψη αποτελεσματικότητας όχι στο θεσμό αλλά στα άτομα. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει:

- -Λειτουργεί αυτό έχεις καταλάβει;

Από ό,τι έχω καταλάβει, όχι. Δεν φταίει όμως η ομάδα προσβασιμότητας, φταίνε τα άτομα που δεν έχουν πάρει σοβαρά το έργο τους.

Άνδρας, 29 ετών, κινητική αναπηρία, φοιτητής

Άλλοι πληροφορητές αναφέρθηκαν σε φορείς που τους παρείχαν βοήθεια, όπως τα γραφεία υποδοχής ΑμεΑ. Μιλώντας για την εμπειρία του, ένας άνδρας 28 ετών με πρόβλημα όρασης αναφέρει ότι το γραφείο υποδοχής ΑμεΑ

στελεχωνόταν από άτομο με ιδιαίτερη ευαισθησία σε θέματα αναπηρίας που παρείχε σημαντική υποστήριξη στην επίλυση των διαδικαστικών προβλημάτων:

- *...Εκείνο το διάστημα που ήμουνα εγώ, υπήρχε και ένα γραφειάκι υποδοχής, ΑΜΕΑ λεγότανε.*
 - *-Α, μάλιστα. Ναι.*
- *-Όπου υπήρχε ένας κύριος, ένας καθηγητής, τώρα έγινε καθηγητής, πρώτα ήταν δάσκαλος αποσπασμένος ο οποίος ήτανε πάρα πολύ ευαίσθητος σε τέτοια θέματα και μας βοηθούσε πάρα πολύ...*
- *-Σε επαφή με τους καθηγητές μας έλυνε όλα τα διαδικαστικά προβλήματα περισσότερο που είχαμε. Πού θα δώσουμε εξετάσεις, το πώς θα συναντηθούμε με τον καθηγητή. Διάφορα θέματα.*
 - *Άνδρας, 28 ετών, πρόβλημα όρασης, εργαζόμενος στο δημόσιο*

Αναφερόμενος στη μονάδα προσβασιμότητας ένας φοιτητής 22 ετών με πρόβλημα όρασης ανέφερε ότι δεν χρειάστηκε κάποια βοήθεια, αλλά δεν αποκλείει να τη χρειαστεί στο μέλλον καθώς αυτή αφορά τη διευκόλυνση μετακινήσεων προς την πανεπιστημιούπολη. Η μονάδα προσβασιμότητας είχε πραγματοποιήσει επαφή μαζί του και τον είχε ενημερώσει σχετικά με τις υπηρεσίες που παρέχει. Αναφερόμενος στη δυνατότητα των θεσμών αυτών να διευκολύνουν και να άρουν εμπόδια που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία ένας πληροφορητής (γονέας) επισημαίνει ότι ενώ σε ανθρώπινο επίπεδο υπήρχε αμέριστη διάθεση για συμπαράσταση, η έλλειψη πόρων, κυρίως οικονομικών, ήταν σε αρκετές περιπτώσεις απαγορευτική για την επίλυση δομικών προβλημάτων.

- *(Γονέας) Εκ μέρους των ανθρώπων, υπάρχει η αμέριστη συμπαράσταση και βοήθεια, π.χ. για τη βιβλιοθήκη που λέγαμε είπαν οι κοπέλες εκεί που δουλεύανε να έρθουμε να βοηθήσουμε αλλά δεν έχουμε και τις δυνάμεις. Εκ μέρους των ανθρώπων υπάρχει κάθε δυνατή διάθεση. Το θέμα είναι όπως καταλαβαίνει κανείς βασικά οικονομικό. Από τη στιγμή που δεν υπάρχει δυνατότητα να γίνει αυτό το πράγμα, όπως ρυθμίσεις στη σχολή, στο βασικό κτίριο της σχολής όπου πηγαίνει, λειτουργούν δύο ασανσέρ βάσει των οποίων πηγαίνει. Εάν χαλάσουν αυτά τα δύο ασανσέρ, που δεν είναι και τόσο αδύνατο και τόσο σπάνιο, υπάρχει δυσκολία για τα περεταίρω.*
- *Άρα εσείς απευθυνθήκατε στη σχολή, στη γραμματεία, δεν ξέρω κάπου, αλλά δε βρήκατε ανταπόκριση καμία;*
 - *(Γονέας) Όχι, στη σχολή υπάρχει και ειδικός άνθρωπος νομίζω, εκεί στη γραμματεία.*
- *Έχει εκεί υπηρεσία, υπάρχει εκεί υπηρεσία για τα προβλήματα των φοιτητών με αναπηρία, δηλαδή υπάρχει ειδική υπεύθυνη που πηγαίνεις και της λες, για όλους τους φοιτητές, αλλά κυρίως για τους φοιτητές με αναπηρία.*

- Ωραία, εσείς το είπατε αυτό στη συγκεκριμένη, απευθυνθήκατε στη συγκεκριμένη γραμματεία;
 - Ναι, ναι.
 - Και πάλι δεν έγινε κάτι;
 - Ναι αλλά δεν μπορούσε να κάνει κάτι.
- Άνδρας, 22 ετών, κινητική αναπηρία, φοιτητής

Αρκετοί πληροφορητές ήταν επίσης ενήμεροι για την ύπαρξη του γραφείου διασύνδεσης που «βοηθάει τους φοιτητές για να βγουν στην αγορά εργασίας» (Άνδρας, 33 ετών, με χρόνια πάθηση, φοιτητής). Οι περισσότεροι όμως δήλωσαν ότι δεν έχουν χρησιμοποιήσει τις υπηρεσίες του.

Σε ό,τι αφορά τα γραφεία διασύνδεσης που εστιάζουν στη μετάβαση από το Πανεπιστήμιο στην αγορά εργασίας, η εύρυθμη λειτουργία τους είναι μεγάλης σημασίας. Η λειτουργία των γραφείων διασύνδεσης στη σημερινή τους μορφή, αντιμετωπίζει *προβλήματα οργάνωσης, συνεργασίας με άλλους φορείς και έλλειψης υλικού απαραίτητου για να ανταποκριθεί* στις υπηρεσίες που καλείται να παρέχει. Η διαμόρφωση κατάλληλων εργαλείων είναι ένα καίριο αίτημα των συμβούλων στα γραφεία διασύνδεσης όπως επίσης η ενημέρωση τους ώστε να μπορέσουν να βοηθήσουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τους φοιτητές. Όπως ανέφερε εργαζόμενη σε γραφείο διασύνδεσης στην ομάδα εστιασμένης συζήτησης:

«...γενικά υπάρχει έλλειψη εργαλείων, θα θέλαμε μια στήριξη συνολικά όλοι οι σύμβουλοι, νομίζω ότι μιλάω για όλους τους συμβούλους των γραφείων διασύνδεσης στα Πανεπιστήμια. Και εκείνο που είναι πολύ σημαντικό δεν είναι να έχουμε μόνο εμείς εργαλεία και ενημέρωση να τα δώσουμε στα παιδιά, αλλά να υπάρχει και μια ενημέρωση προς τους ίδιους τους εργοδότες...»

Επισημάνθηκε επίσης, από το ίδιο άτομο, η έλλειψη επικοινωνίας μεταξύ των διάφορων φορέων. Τα γραφεία διασύνδεσης, όσον αφορά τα άτομα με αναπηρία, λειτουργούν στα «τυφλά». Δεν υπάρχει ενημέρωση, κατεύθυνση, κάποιος που να μπορεί να παρέχει συμβουλές. Η υποστήριξη επαφίεται τελικά στην ευσυνειδησία κάθε συμβούλου, που καλείται να ψάξει να βρει λύση, χωρίς καθοδήγηση για το πού θα πρέπει να απευθυνθεί. Όπως σημείωσε η εκπρόσωπος γραφείου διασύνδεσης:

«...υπάρχει μια έλλειψη επικοινωνίας και διάχυσης γνώσης ανάμεσα στους θεσμούς που έχουν αυτή τη γνώση. Δηλαδή αυτά που ξέρετε εσείς και τις ελλείψεις που έχετε εσείς κάποιος άλλος φορέας που θα μπορούσε να σας τις δώσει δεν υπάρχει επικοινωνία στο να τα φέρει αυτά τα δύο...»

Το παραπάνω αναδεικνύει την έντονη ανάγκη για θεσμό εντός του πανεπιστημίου που θα λειτουργεί συμβουλευτικά σε θέματα αναπηρίας προς όλα τα επίπεδα (φοιτητές, διοικητικό προσωπικό, εκπαιδευτικό προσωπικό, θεσμούς υποστήριξης κλπ). Ο θεσμός των καθηγητών – συμβούλων αναφέρεται ως πρακτική με θετικά αποτελέσματα όταν τα άτομα που αναλαμβάνουν το ρόλο είναι ενήμερα και ευαισθητοποιημένα. Η καλύτερη οριοθέτηση του ρόλου τους και η διεύρυνσή του μπορεί ενδεχομένως να καλύψει το κενό που υπάρχει. Όπως σημείωσε εκπρόσωπος του αναπηρικού κινήματος στην ομάδα εστιασμένης συζήτησης:

«...Άρα μήπως πρέπει ο ρόλος αυτός των καθηγητών συμβούλων που υποτίθεται ότι είναι συμβουλευτικός για τα άτομα με αναπηρία να είναι συμβουλευτικός και για την ίδια την πρυτανεία; Ούτως ώστε να ανοίξουν αυτοί οι ορίζοντες για να μπορώ εγώ σαν άτομο με αναπηρία να έχω ευρύτερο φάσμα επιλογών για να πάω σε μια σχολή που πραγματικά θα μου ανοίξει επαγγελματικό επίπεδο...»

Στις εμπειρίες των συμμετεχόντων στην έρευνα αναφέρθηκαν αρκετές ενδιαφέρουσες πρακτικές και ιδίως πρωτοβουλίες όπως η δημιουργία ομάδων εθελοντών που παρείχαν υποστήριξη σε φοιτητές με αναπηρία. Ένας φοιτητής 30 ετών με κινητική αναπηρία περιγράφει τη λειτουργία ομάδας εθελοντών για άτομα με αναπηρία στο πανεπιστήμιο:

- *-Και τι κάνανε ακριβώς;*
- *Ερχόντουσαν τα παιδιά με το ειδικό λεωφορείο, βοηθούσαμε στην μετακίνηση και ό,τι χρειαστεί το άτομο, το να μετακινηθεί, το να πάει τουαλέτα, δηλαδή το συντονίζαμε. Μέχρι και εκδρομή είχαμε κάνει στην Καστοριά. Και συνεργασία με έναν καθηγητή που ήταν πληροφορικής και ήξερε το σύστημα τυφλών στον υπολογιστή και είχε συνεργαστεί με τα παιδιά κάτω στην Αθήνα. Προσπαθούσαμε να συντονίσουμε βέβαια ό,τι κάνανε αυτοί το συντονίσαμε σε μεγάλο βαθμό βέβαια και δουλεύει ακόμα, αλλά δουλεύει πολύ πεσμένα.*
- *Άνδρας, 30 ετών, κινητική αναπηρία, φοιτητής*

Λόγοι διακρίσεων – εμποδίων

Αναγνωρίζοντας τα εμπόδια που αντιμετώπισαν στο πλαίσιο των σπουδών τους, οι συμμετέχοντες στην έρευνα μετέφεραν την αντίληψή τους σχετικά με τους λόγους που υποκινούν ή βρίσκονται πίσω από τα εμπόδια και τις διακρίσεις. Σημαντικός παράγοντας που αναφέρθηκε από πολλούς πληροφορητές είναι τα στερεότυπα σχετικά με την αναπηρία. Όπως αναφέρει μια πληροφορήτρια 33 ετών με κινητική αναπηρία:

-
- Το βασικότερο εμπόδιο είναι η αντίληψη ολόκληρης της ελληνικής κοινωνίας. Τα στερεότυπα που έχουν όλοι και άτομα με αναπηρία και χωρίς, τα στερεότυπα που μας περνάνε, η οικογένεια μας, το περιβάλλον, η τηλεόραση, που αν προσέξετε στην τηλεόραση τι βγάζουνε, μια εικόνα ωραιοποιημένη, χωρίς καμία ατέλεια. Άρα ο άνθρωπος που έχει μια ατέλεια αυτομάτως τίθεται στο περιθώριο ή κάπου να το κυνηγήσει ο ίδιος και να δώσει την γροθιά στο μαχαίρι, και αν βρεθούνε και κάποιοι άνθρωποι της ίδιας αντίληψης, καλώς βρεθήκανε, απ' όλους τους χώρους, είτε απ' την παιδεία, είτε από την υγεία, είτε από τα κέντρα σπουδών, απ' τα πανεπιστήμια, απ' όλους τους χώρους. Αν βρεθούν κάποιοι άνθρωποι με την ίδια αντίληψη και μπορούν να κάνουνε κάτι, να τους επιτρέπει δηλαδή και η θέση τους να κάνουνε κάτι, καλώς, αν δεν βρεθούν, πρέπει ο καθένας να το κυνηγάει μόνος του στον βαθμό που μπορεί να το κυνηγήσει.
 - Γυναίκα, 33 ετών, κινητική αναπηρία, εργαζόμενη στο δημόσιο

Η αρνητική νοοτροπία απέναντι στην αναπηρία, συνδυαζόμενη με τα εμπόδια που προέρχονται από το περιβάλλον, πολλαπλασιάζουν τις διακρίσεις και εντείνουν το τελικό αρνητικό αποτέλεσμα. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρθηκε:

«Δεν έχει σχέση ούτε η μόρφωση τελικά στους ανθρώπους, ούτε τίποτα. Η νοοτροπία είναι γενικώς λάθος, από τον πιο απλό άνθρωπο μέχρι τον πιο μορφωμένο. Αυτοί είναι που δημιουργούν το 80% της δυσκολίας της προσβασιμότητας στους χώρους και όχι οι χώροι από μόνοι τους. Έχουν κι αυτοί ένα μερίδιο αλλά δεν ευθύνεται μόνο αυτό»

Γυναίκα, 25 ετών, κινητική αναπηρία, φοιτήτρια

Η έλλειψη ενημέρωσης γύρω από τα θέματα της αναπηρίας αναφέρθηκε ως βασικός λόγος της διακριτικής μεταχείρισης. Αρκετοί πληροφορητές ανέφεραν ότι «το εκπαιδευτικό προσωπικό δεν ήξερε καν αν έπρεπε να εξεταζόμαστε προφορικά», αγνοούσε δηλαδή βασικές διευκολύνσεις που σχετίζονταν τους φοιτητές με αναπηρία, ενώ άλλοι ανέφεραν την αμηχανία από την πλευρά των φοιτητών που δεν ήξεραν πώς να φερθούν. Αναφέρθηκε και ο φόβος απέναντι στην αναπηρία ως κάτι άγνωστο (Α13 – Γυναίκα, 39 ετών, κινητική αναπηρία, άνεργη), αλλά και η άγνοια και η αδιαφορία. Ένας πληροφορητής ανέφερε:

«και στις περιπτώσεις που βρήκα διαφορετική αντιμετώπιση, να το πω έτσι, δεν την καταλογίζω σε κακία, την καταλογίζω σε αμάθεια, σε ξάφνιασμα, σε κακή διαχείριση».

Άνδρας, 32 ετών, κινητική αναπηρία, φοιτητής

Βασικός λόγος πίσω από τις διακρίσεις είναι η μη λήψη υπόψη της οπτικής της αναπηρίας στο σχεδιασμό των δομών, των υποδομών, των προγραμμάτων κλπ. Το πανεπιστήμιο, τα προγράμματα σπουδών, οι χώροι, οι υποδομές, το εκπαιδευτικό υλικό είναι σχεδιασμένο χωρίς να λαμβάνει υπόψη τις ιδιαίτερες ανάγκες των ατόμων με αναπηρία. Ένας πληροφορητής 35 ετών με κινητική αναπηρία χαρακτηριστικά ανέφερε:

«... διάκριση γίνεται λόγω αβλεψίας. Πρώτα είναι η αβλεψία, δηλαδή αυτό που λέμε δεν το σκέφτηκε κανείς και έπειτα αποτέλεσμα αυτής της αβλεψίας είναι η διάκριση»

Άνδρας, 35 ετών, κινητική αναπηρία, άνεργος

- *Οι διακρίσεις ξεκινούν πάντα όταν δεν γίνεται κατανοητό το πρόβλημα από τους άλλους, είτε είναι καθηγητές ή φοιτητές ή φοιτήτριες, δεν μπορούν να έρθουν στη θέση σου. Από εκεί ξεκινάει το πρόβλημα. Ή το κατανοούν και αδιαφορούν. Υπάρχει και αυτή η περίπτωση.*
- *Άνδρας, 36 ετών, πρόβλημα όρασης, εργαζόμενος στο δημόσιο*

Αντίδραση στα εμπόδια

Η έρευνα ανέδειξε μια σειρά εμποδίων που αντιμετώπισαν τα άτομα με αναπηρία που μετείχαν στην έρευνα στην προετοιμασία, στην πρόσβαση αλλά και στη διάρκεια των σπουδών τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Αναφερόμενοι στον τρόπο με τον οποίο αντέδρασαν στα εμπόδια αυτά, καταγράφονται διαφορετικές αντιδράσεις. Αρκετοί πληροφορητές αποθαρρύνθηκαν από τις δυσκολίες φτάνοντας μέχρι το σημείο να εγκαταλείψουν τις σπουδές τους (συχνά και για άλλους λόγους). Άλλοι συνέχισαν την προσπάθεια και με επιμονή και προσπάθεια διεκδίκησαν λύσεις στα προβλήματα που αντιμετώπισαν. Όλοι ωστόσο τόνισαν ότι η προσπάθεια υπέρβαση των εμποδίων είναι εξαιρετικά ψυχοφθόρος και οδηγεί σε μεγάλη σωματική και πνευματική κόπωση. Επιπλέον, η προσπάθεια αυτή προστίθεται στην αντικειμενική προσπάθεια που απαιτείται για την ενασχόληση με το αντικείμενο των σπουδών.

Δεν ήταν λίγοι οι πληροφορητές που αποθαρρύνθηκαν από τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν λόγω της αναπηρίας τους και εξέφρασαν παραίτηση ή εγκατέλειψαν την προσπάθεια. Οι παρακάτω εμπειρίες είναι χαρακτηριστικές:

- *Πως νιώσατε εσείς με όλα αυτά που συνέβαιναν;*
- *Ότι είναι καθημερινό εμπόδιο η αναπηρία μου, αλλά το προσπέρναγα. Αυτό με έριξε πάρα πολύ ψυχολογικά*

- Και τι κάνατε τελικά;
- Απλά σταμάτησα να πηγαίνω...

Γυναίκα, 42 ετών, κινητική αναπηρία, φοιτήτρια

- Τα πράγματα είναι δύσκολα στο πανεπιστήμιο για ένα άτομο με αναπηρία. Το περιβάλλον δεν είναι φιλικό. Αν κάποιος δεν έχει βοήθεια από το σπίτι του, δεν μπορεί να τα καταφέρει. Έτσι και μια φίλη μου. Σταμάτησε τις σπουδές της, γιατί δεν μπορούσε να ανταποκριθεί.
- Κάποια στιγμή σκέφτηκα να σταματήσω και εγώ, αλλά ήταν καθαρά θέμα κούρασης και διαβάσματος. Ήταν μια εξεταστική που είχα δέκα μαθήματα, τα δύο ήταν πολύ δύσκολα. Κουράστηκα πολύ. Τελικά άφησα ένα για το επόμενο εξάμηνο. Η στήριξη από τη μητέρα μου ήταν καθοριστική. «Κατάφερες να φτάσεις μέχρι εδώ, μην τα παρατήσεις τώρα» μου έλεγε.
 - Γυναίκα, 29 ετών, πρόβλημα όρασης, εργαζόμενη στο δημόσιο

Οι περισσότεροι πληροφορητές κατέβαλαν προσπάθεια να υπερβούν τα εμπόδια που αντιμετώπιζαν. Η προσπάθεια αυτή απαιτούσε επιμονή αλλά και υπομονή. Όπως αναφέρθηκε «μπορώ να πω ότι το προσπαθώ και γίνεται, όχι βέβαια άμεσα, αλλά με υπομονή». Ιδίως τα εμπόδια συμπεριφοράς στο πλαίσιο των σπουδών και του πανεπιστημίου είχαν συχνά αρνητικές επιπτώσεις στα άτομα με αναπηρία. Όπως αναφέρει μια γυναίκα 39 ετών με πρόβλημα όρασης:

- Είχατε από κάποιους καθηγητές απογοητευτική αντίδραση ας πούμε;
- Ναι πάρα πολύ. Ναι έντονη. Ας πούμε υπήρξε καθηγητής ο οποίος μου είπε ότι «δεν με ενδιαφέρει το γεγονός ότι είσαι ΑΜΕΑ, εδώ είναι Πολυτεχνείο. Αν δεν μπορείς να ανταποκριθείς πήγαινε σπίτι σου»
 - Αυτό σας πείσμωνε ή σας καταρράκωσε;
 - Εγώ είμαι άνθρωπος που δεν το βάζω κάτω εύκολα, οπότε εμένα προσωπικά με πείσμωνε. Αλλά ξέρω άτομο το οποίο ήταν με πρόβλημα σε καροτσάκι και την παράτησε τη σχολή.
 - Α τόσο πολύ.
- Ναι, από τέτοιον καθηγητή. Υπήρχαν δηλαδή δύο άτομα με καροτσάκι που την παράτησαν τη σχολή, δεν την τελείωσαν ποτέ.
 - Γυναίκα, 39 ετών, πρόβλημα όρασης, εργαζόμενη στο δημόσιο

Συχνά ο αγώνας και η προσπάθεια υπέρβασης των εμποδίων λαμβάνει ευρύτερες διαστάσεις και ήταν προσπάθεια να μην λειτουργεί η αναπηρία ως ανασταλτικός παράγοντας στην επιλογές των ατόμων με αναπηρία.

«αγωνιζόμουν υπό αυτές τις συνθήκες να δώσω την ενσωμάτωσή μου γιατί την ένταξη στα χαρτιά την έχουμε, την ενσωμάτωση όμως δεν την έχουμε. Αγωνιζόμουν να δείξω μια άλλη αντίληψη ενσωμάτωσης»

Γυναίκα, 33 ετών, κινητική αναπηρία, εργαζόμενη στο δημόσιο

- Αλλά γενικότερα ήμουν απ' τα παιδιά που ότι ήθελα το διεκδικούσα, δεν περίμενα να μου χαριστεί κάποιος λόγω της αναπηρίας, έτσι είχα μάθει απ' το σπίτι μου.*
- Άνδρας, 31 ετών, πρόβλημα όρασης, εργαζόμενος στον ιδιωτικό τομέα*

Όταν η προσπάθεια που κατέβαλαν είχε συγκεκριμένα και απτά αποτελέσματα που βελτιώναν τις συνθήκες για τους φοιτητές με αναπηρία, αποτελούσε μια ιδιαίτερη ικανοποίηση.

- Άλλαξα. Στην Γραμματεία, δεν είχαν πάρκινγκ για ανάπηρους και είναι μια στενή οδός με διπλοπαρκαρισμένα αυτοκίνητα και αυτό ήταν εφιάλτης για τον ανάπηρο φοιτητή. Εγώ με τον πατέρα μου παλέψαμε και διεκδικήσαμε μια θέση για ανάπηρους φοιτητές ακριβώς έξω από την σχολή και τα καταφέραμε και τώρα εδώ και δύο χρόνια υπάρχει η θέση αναπήρων και θα υπάρχει όσο είναι η γραμματεία. Θα έβαζα σκάλες ειδικές. Όχι ράμπα, πως το λένε αυτό το πατωματάκι που σε ανεβάζει.*

– Άνδρας, 23 ετών, κινητική αναπηρία, φοιτητής

Οι περισσότεροι ωστόσο τόνισαν ότι η προσπάθεια αυτή είναι εξαιρετικά ψυχοφθόρος.

«με κουράζει πάρα πολύ να μην ξέρω κάθε φορά αν ο χώρος είναι προσβάσιμος, το πώς θα πάω...

μου φάνηκε βουνό αυτό το πράγμα και με κούρασε πάρα πολύ. Δηλαδή στην πραγματικότητα, έφαγα πάρα πολλή από την ενέργειά μου στο να σκέφτομαι που θα πάμε τώρα, πώς θα είναι εκεί, πώς θα γίνει και τι κλπ».

Άνδρας, 35 ετών, κινητική αναπηρία, άνεργος

Τρόπος υπέρβασης εμποδίων

Οι φοιτητές με αναπηρία αναφέρουν ότι αντιμετώπισαν αρκετά εμπόδια στη διάρκεια των σπουδών τους. Για την άρση των εμποδίων και την επίλυση των προβλημάτων που αντιμετώπιζαν συχνά διεκδίκησαν λύσεις και πέτυχαν να βελτιώσουν κάποιες συνθήκες.

Συχνά οι λύσεις δίδονταν με ατομική πρωτοβουλία, δίδοντας εκ των υστέρων και έλυναν ατομικά, και όχι θεσμικά ή εκ βάθους, το πρόβλημα. Για παράδειγμα, αρκετοί πληροφορητές με προβλήματα όρασης αναφέρουν ότι ηχογραφήσαν οι ίδιοι το εκπαιδευτικό υλικό το οποίο δεν ήταν έγκαιρα διαθέσιμο σε προσβάσιμη μορφή είτε με δικούς τους πόρους είτε με τη συνδρομή συγγενών, φίλων ή και τρίτων.

«για να είμαι συνεπής... έπρεπε να πληρώσω εγώ για να ηχογραφηθεί το βιβλίο...»

Άνδρας, 31 ετών, πρόβλημα όρασης, εργαζόμενος στον ιδιωτικό τομέα

Πολλά άτομα προσπαθούσαν να δώσουν μόνα τους λύση στα προβλήματα που αντιμετώπιζαν, αλλά θέτουν το ερώτημα μήπως θα έπρεπε να αναδειχθεί η θεσμική πλευρά των ζητημάτων.

- *Προσπάθησα μόνος μου να αντιμετωπίσω τις δυσκολίες εκείνη τη στιγμή. Ίσως αυτό να είναι λάθος, ίσως θα έπρεπε, ας πούμε, να το έχω κάνει θέμα ορισμένες φορές. Δεν το εννοώ με την έννοια του καβγά, εννοώ να αναδείξω ότι υπάρχει ας πούμε αυτό το ζήτημα.*
- *Άνδρας, 35 ετών, κινητική αναπηρία, άνεργος*

Επίσης, αρκετοί πληροφορητές ανέφεραν ότι διεκδίκησαν λύσεις στα προβλήματα που αντιμετώπιζαν. Η προσπάθεια αυτή συχνά είχε επιτυχή έκβαση ιδίως όταν συνοδευόταν από επιμονή και υπομονή.

- *Συνήθως εγώ σε τέτοιες περιπτώσεις τα ζητάω αυτά τα πράγματα. Δηλαδή απευθύνομαι να δω ότι κάτι δε λειτουργεί σωστά, αν χρειάζεται κάποια ράμπα, αν υπάρχει ασανσέρ αλλά είναι χαλασμένο και το έχουν πολύ καιρό σε αχρηστία ενδεχομένως. Όταν αντιμετωπίσω ή βλέπω τέτοιες καταστάσεις προσπαθώ να επέμβω με τον τρόπο μου.*
- *Τα καταφέρατε εκεί στη συγκεκριμένη περίπτωση;*
- *Ναι, μπορώ να πω ότι το προσπαθώ και γίνεται. Όχι βέβαια άμεσα, αλλά με επιμονή.*
- *Γυναίκα, 40 ετών, κινητική αναπηρία, εργαζόμενη στο δημόσιο*

Η διεκδίκηση λύσεων δεν οδηγούσε πάντα σε οριστική επίλυση των προβλημάτων. Είναι χαρακτηριστικό από τις αφηγήσεις των συμμετεχόντων στην έρευνα ότι στις περισσότερες περιπτώσεις οι λύσεις που δόθηκαν ήταν εκ των υστέρων, εξατομικευμένες και όχι θεσμικές, ακόμη και όταν αφορούσαν γενικά θέματα όπως το πρόγραμμα σπουδών ή η παρακολούθηση των μαθημάτων από τους φοιτητές με αναπηρία. Ένας πληροφορητής περιγράφει

την εμπειρία του για την παρακολούθηση ενός εργαστηρίου στο πλαίσιο του προγραμμάτων σπουδών που λάμβανε χώρα σε χώρο μη προσβάσιμο:

- ... μου είπατε πριν για τα εργαστήρια που πηγαίνατε, ότι στην αρχή δεν τα παρακολουθούσατε, γιατί δεν ήταν προσβάσιμος ο χώρος και μετά το παρακολουθούσατε μέσω Skype. Αυτή τη λύση πως την βρήκατε, εσείς το προτείνατε, σας το είπε κάποιος, πως βρήκατε την λύση για να το παρακολουθείτε υπήρχε κάπου στο πανεπιστήμιο να απευθυνθείτε και να πείτε ότι θέλω να το παρακολουθώ, δεν μπορώ κάτι πρέπει να γίνει;
- Εγώ ουσιαστικά, τα εργαστήρια τα είχαμε από το τρίτο έτος και μετά ... Βέβαια στο τρίτο έτος ξέραμε τους καθηγητές έτσι κι αλλιώς, οπότε μετά υπήρχε επικοινωνία με τους ανθρώπους αυτούς. Εγώ ερχόμουν στα μαθήματα, ήμουν συνεπής και προφανώς ήθελα να τα παρακολουθήσω και το είχα πει κιόλας. Είχε συζητηθεί μέχρι και να γίνει σε άλλο χώρο, αλλά εκεί ήταν πολύ καλός χώρος για κάποια πράγματα που χρειαζόντουσαν για το εργαστήριο και δεν ήταν εύκολο να φύγει... γιατί υπήρχε η υποδομή η κατάλληλη. Αλλά στην τελική δεν είχαμε βρει λύση, το Skype κάποιος το πρότεινε, ότι θα έχουμε Skype και θα βολεύει αυτή η λύση.
- Άνδρας, 26 ετών, κινητική αναπηρία, άνεργος

Συχνά τα προβλήματα λύνονται με την υποστήριξη του οικογενειακού περιβάλλοντος, των καθηγητών και των συμφοιτητών. Ο υποστηρικτικός ρόλος της οικογένειας είναι εξαιρετικά σημαντικός. Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε κάποιος «αν δεν βοηθήσει ο κοντινός περίγυρος του ατόμου με αναπηρία δεν μπορεί να προχωρήσει». Εξίσου σημαντική αναφέρθηκε και η υποστήριξη από τους συμφοιτητές που βοηθούσαν με όποιο τρόπο μπορούσαν: δίνοντας σημειώσεις, ασκώντας «ιδιαιτέρη φροντίδα και μέριμνα» (όπως ανέφερε ένας άνδρας, 59 ετών με κινητική αναπηρία) και παρέχοντας κάθε μορφής υποστήριξη είτε αφορούσε τη μετακίνηση, τη διευκόλυνση κλπ. Μιλώντας για την προσπάθεια να βρει προσβάσιμο εκπαιδευτικό υλικό ώστε να προετοιμαστεί ένας μια πληροφορήτρια 34 ετών με πρόβλημα όρασης τονίζει ότι δεν υπήρξε κάποια λύση για να αντιμετωπιστεί το ζήτημα και για μελλοντικούς φοιτητές με αναπηρία:

- Αυτό το θέμα ... απευθυνθήκατε κάπου στη διοίκηση της σχολής ή σε καθηγητές ώστε να λυθεί;
- Είχα απευθυνθεί τότε. Μου είχαν πει ότι η μητέρα κάποιου άλλου φοιτητή που είχε πρόβλημα όρασης είχε κάνει με προσωπική πρωτοβουλία κάποια μετατροπή κειμένων σε ηχητική μορφή, σε κασέτες, για να καταλάβετε, με την οποία ήρθα σε επαφή. Εν τω μεταξύ, είχαν αλλάξει αρκετά από τα βιβλία που διδάχθηκα εγώ με το δικό της γιο, να σας το πω έτσι, και στην ουσία αυτό το υλικό δεν ήταν πλέον χρήσιμο. Και η σχολή δεν ανέλαβε δηλαδή με κάποιον

τρόπο να έχει μια οργανωμένη διαχείριση αυτού του θέματος για τους επόμενους που θα έρθουν γενικώς για φοιτητές με αναπηρία.

Γυναίκα, 34 ετών, πρόβλημα όρασης, εργαζόμενη στο δημόσιο

Ευχάριστες εμπειρίες

Συνολικά, οι συμμετέχοντες στην έρευνα, αναφέρονται στις σπουδές τους και στη φοιτητική ζωή ως μια ευχάριστη και θετική εμπειρία. Ερωτώμενοι να αναφερθούν σε ευχάριστες στιγμές, ανακάλεσαν εμπειρίες από τη φοιτητική ζωή, τις φιλίες με τους συμφοιτητές τους, τις ακαδημαϊκές τους επιτυχίες, την κοινωνικοποίησή τους και την ένταξη και την ενσωμάτωσή τους στο φοιτητικό περιβάλλον. Η ακόλουθη αναφορά συνοψίζει την εμπειρία που περιγράφει, με διαφορετικό τρόπο, η πλειοψηφία των πληροφορητών:

«ένιωθα πολλή χαρά όταν μετά το μάθημα βγαίναμε για καφέ και ποτό και ένιωθα ότι δεν ξεχωρίζω σε τίποτα από κανέναν και το νιώθω και το πιστεύω και το πιστεύουν και αυτοί»...

- *Ευχάριστες τώρα... τι να πω; Γενικά ήταν καλά. Δεν έχω παράπονο... Μου άρεσαν δηλαδή στιγμές που ήμασταν με τα παιδιά όλοι μαζί, που είχαμε ένα διάλειμμα από το μάθημα και πηγαίναμε όλοι μαζί και καθόμασταν κάπου, και λέγαμε διάφορα, ξέρω 'γώ, περνούσαμε έτσι ωραία, ήμασταν παρέα όλοι μαζί. Αυτά μου άρεσαν περισσότερο. Που μπορούσα και εγώ να έχω φίλους να με δέχονται, αυτά θυμάμαι ως θετικά...*

Γυναίκα, 33 ετών, πρόβλημα όρασης, εργαζόμενη στο δημόσιο

– *Το ευχάριστο ήταν η συμμετοχή μου στη φοιτητική ζωή και η μη περιθωριοποίησή μου..*

– *Άνδρας, 29 ετών, κινητική αναπηρία, φοιτητής*

Ιδιαίτερη μνεία έγινε από τους περισσότερους πληροφορητές, με θερμά λόγια, στις ζεστές σχέσεις και στις φιλίες που ανέπτυξαν με τους συμφοιτητές τους. Ιδίως για άτομα που αναφέρουν ότι είχαν βιώσει έντονη διακριτική μεταχείριση σε προηγούμενες φάσεις της ζωής τους, η θετική αυτή εμπειρία περιγράφεται με εύγλωττο τρόπο:

... ήταν οι χρυσές σελίδες της ζωής μου. Αν με ρωτήσετε, ήταν η χρυσή τετραετία της ζωής μου. Πέρασα πάρα πολύ καλά, είχα μεγάλη αγάπη, μεγάλη αναγνώριση από τους καθηγητές μου, από τους συμφοιτητές μου. Δεν είχα κανένα απολύτως πρόβλημα. Ήταν ακριβώς το αντίθετο.

Γυναίκα, 39 ετών, κινητική αναπηρία, άνεργη

Αρκετοί συμμετέχοντες αναφέρονται σε ακαδημαϊκές επιτυχίες ως ορισμένες από τις θετικές εμπειρίες που ανακαλούν. Πολλές φορές οι ακαδημαϊκές επιτυχίες σχετίζονται και με το αίσθημα της ένταξης. Όπως αναφέρει μια φοιτήτρια 42 ετών με κινητική αναπηρία ευχάριστη στιγμή ήταν όταν «*παρακολούθησα μερικά μαθήματα και ήμουν μέσα στο κλίμα και καταλάβαινα τι λέγανε*». Ένας πληροφορητής αναφέρθηκε συγκεκριμένα στην ενθάρρυνση και στην υποστήριξη που βρήκε από τους καθηγητές του:

- *Καλό γεγονός είναι μερικοί καθηγητές που μου λένε ότι πιστεύουν σε μένα και με ενθαρρύνουν λέγοντάς μου ότι θα γίνω μεγάλος, σπουδαίος. Δηλαδή αυτό είναι αρκετά σημαντικό, γιατί τους περισσότερους δεν τους ενθαρρύνουν και μάλιστα τους αποκλείουν.*
- *Άνδρας, 22 ετών, κινητική αναπηρία, φοιτητής*

Πολλοί πληροφορητές αναφέρονται σε κοινωνικές εκδηλώσεις όπως η διοργάνωση εκδρομών, συνεδρίων κλπ. ως τις καλύτερες εμπειρίες που έχουν από τις πανεπιστημιακές τους στιγμές. Ένας φοιτητής με κινητική αναπηρία, 30 ετών, αναφέρει ότι «*η καλύτερη στιγμή ήταν εκδρομή που είχαμε κάνει και είχαμε πάρει μαζί και τα παιδιά ΑμεΑ που θέλανε να έρθουνε*». Μια ιδιαίτερη εμπειρία περιγράφει μια πληροφορήτρια 33 ετών με κινητική αναπηρία όταν κατά την ορκωμοσία της, το πανεπιστήμιο βράβευσε τη μητέρα της για την προσπάθειά της και την υποστήριξη που της παρείχε στο πλαίσιο των σπουδών:

- *... Ευχάριστη εμπειρία ήταν ότι στην ορκωμοσία βράβευσαν την μητέρα μου, επειδή έβλεπαν ότι πηγαινοερχόταν κάθε μέρα*
- *Αυτό με πρωτοβουλία ποιανού ήταν; του πρύτανη; Της σχολής;*
- *Της σχολής*
- *Το ξέρατε δηλαδή σας το είπανε;*
- *Όχι μας το είπανε εκείνη την μέρα στην ορκωμοσία*
- *Α ήταν έκπληξη δηλαδή για όλους*
- *Και αυτή, μετά από τόσα χρόνια, και για όσα έχει κάνει για μας ήταν μια επιβράβευση, μου άρεσε, είχε συγκινηθεί ο κόσμος και ήταν πάρα πολύ ωραία.*
- *Γυναίκα, 33 ετών, κινητική αναπηρία, εργαζόμενη στο δημόσιο*

Άλλοι πληροφορητές αναφέρουν ως ευχάριστες εμπειρίες περιπτώσεις όπου το περιβάλλον τους ευαισθητοποιήθηκε σχετικά με την αναπηρία ή την ασθένειά τους.

- *Μια ευχάριστη εμπειρία από τη σχολή σας.*

-
- Όταν είχε γίνει ένα -δύο χρόνια πριν ένα συνέδριο για θαλασσαιμία και είδα ότι σχεδόν οι μισοί συμφοιτητές είχαν έρθει να το παρακολουθήσουν. Οι περισσότεροι γνωρίζανε είτε για εμένα, είτε για τον άλλο νεαρό ότι έχουμε μεσογειακή και ήταν έτσι πολύ εκστασιασμένοι «α και τι είναι αυτό και αχ το κάνετε και για πείτε»! Δείξανε πολύ ενδιαφέρον και συγκινήθηκα εκεί πέρα, είπα μπράβο τους.
 - Γυναίκα, 22 ετών, με χρόνια πάθηση, φοιτήτρια
 - Ευχάριστο ότι όλοι οι συμφοιτητές μου, σε όσους αναφέρθηκα και το δήλωσα το πρόβλημά μου, γιατί εντάξει δεν το έλεγα και σε όλο τον κόσμο, προσφέρθηκαν να γίνουν αιμοδότες και να βοηθήσουν και να μάθουν για την πάθηση και για τη μεσογειακή αναιμία. Αυτό ήταν από τα ευχάριστα στα φοιτητικά μου χρόνια.
 - Άνδρας, 40 ετών, με χρόνια πάθηση, εργαζόμενος στο δημόσιο
 - Ευχάριστη στιγμή ήταν όταν είχε γίνει μια ημερίδα στο πλαίσιο μια πρακτικής άσκησης που έκανα μαζί με άλλους συμφοιτητές μου και αφορούσε το κομμάτι της τύφλωσης. Εκεί ένιωσα ότι με βιωματικό τρόπο και καθηγητές και συμφοιτητές είδαν αυτή την κατάσταση από μια άλλη οπτική και νιώθω ότι έγινε ένα βήμα σε ανθρώπινο επίπεδο πιο μπροστά, αυτή είναι πολύ ευχάριστη στιγμή και ουσιώδης.
 - Γυναίκα, 34 ετών, με πρόβλημα όρασης, εργαζόμενη στο δημόσιο

Δυσάρεστες εμπειρίες από τη φοίτηση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση

Μαζί με τις ευχάριστες εμπειρίες, αρκετοί πληροφορητές ανέφεραν και δυσάρεστες εμπειρίες από τη φοίτησή τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, ενώ αρκετοί ανέφεραν ότι δεν είχαν κάποια ιδιαίτερα δυσάρεστη εμπειρία. Οι δυσάρεστες εμπειρίες αφορούσαν κυρίως τις δυσκολίες λόγω της έλλειψης προσβασιμότητας των χώρων ή του εκπαιδευτικού υλικού και τα εμπόδια συμπεριφοράς που συνάντησαν από καθηγητές, διοικητικούς υπαλλήλους και φοιτητές. Συνολικά, οι ευχάριστες εμπειρίες υπερτερούσαν των δυσάρεστων. Οι μεν πρώτες συνδέονταν με την κοινωνική πτυχή των σπουδών, την αποδοχή των φοιτητών με αναπηρία από το περιβάλλον, τις ακαδημαϊκές επιτυχίες και τη ομαλή ένταξη στο φοιτητικό περιβάλλον, ενώ οι δυσάρεστες εμπειρίες σχετίζονται κυρίως με τα εμπόδια που αντιμετώπισαν οι συμμετέχοντες στη διάρκεια των σπουδών τους. Χαρακτηριστικές είναι οι εμπειρίες που αναφέρονται παρακάτω:

– ... Μια δυσάρεστη στιγμή;

- Θα έλεγα στο πρώτο έτος, στην πρώτη επαφή με το πανεπιστήμιο, όταν κατάλαβα πόσο δύσκολη ήταν η προσβασιμότητα του πανεπιστημίου ...
Θυμάμαι χαρακτηριστικά ότι είχα κάνει ολόκληρο το γύρο της σχολής για να καταφέρω να μπω από ένα συγκεκριμένο μέρος που μπορούσα να μπω...
Οπότε ναι, θυμάμαι ότι ήταν πολύ δύσκολο.

– Γυναίκα, 25 ετών, κινητική αναπηρία, φοιτήτρια

... Δυσάρεστη ήταν μια φορά που πήγα να εξηγήσω σε έναν καθηγητή, γιατί εγώ όλους τους καθηγητές, όταν έπαιρνα κάποιο μάθημά τους, πήγαινα και τους στηνόμουν από κοντά να τους εξηγήσω ότι υπάρχει το πρόβλημα όρασης και ότι ίσως χρειαστώ κάποια βοήθεια με την ύλη, ή τέλος πάντων θα χρειαστεί να δώσω προφορικά τα μαθήματα στις εξετάσεις. Ένας καθηγητής δεν μπορούσε να καταλάβει ακριβώς τι εννοούσα και ήταν λιγάκι ειρωνικός απέναντί μου ...

Γυναίκα, 38 ετών, πρόβλημα όρασης, εργαζόμενη στον ιδιωτικό τομέα

- Δυσάρεστες εμπειρίες όσον αφορά τους καθηγητές ήταν ότι εγώ έδινα προφορικά εξετάσεις πάντα. Έτυχε 2-3 φορές να μου χάσουν το βαθμό και να μπω στη διαδικασία να ψάχνω τον καθηγητή, να ψάχνω το βαθμό μου στη γραμματεία, στον πίνακα ανακοινώσεων, να χρειάζεται να τον ξαναβρώ, να δω αν τον έστειλε, αν πήγε στη γραμματεία, να μπω σε μια διαδικασία extra που δεν μπαίνουν άλλοι φοιτητές ας πούμε σχεδόν ποτέ.
Επειδή εμείς δίναμε ξεχωριστά, το γραπτό μας ήταν χώρια από των άλλων παιδιών, είχαμε τέτοια προβλήματα. Ή να χαθεί η εργασία μου και να βαθμολογηθώ άνισα, άδικα το οποίο το κατάλαβε ο καθηγητής στο τέλος και είπε θα το διορθώσει, αλλά δεν το διόρθωσε. Ή να μην με υπολογίζουν ότι υπάρχω στο μάθημα και να δείχνουν, ξέρω εγώ, video και slides και να μην περιγράφουν. Θα μπορούσε να δείξει κάποιος video ή φωτογραφίες και να τις περιγράφει και να είναι κατανοητές. Ή να μη θέλει να δώσει τις σημειώσεις του νωρίτερα ή το βιβλίο του νωρίτερα, γιατί θεωρεί ότι το δίκαιο είναι να το παίρνουμε όλοι την ίδια στιγμή, το οποίο φαίνεται δίκαιο, αλλά είναι άδικο, γιατί αν ξεκινήσουμε από την ίδια αφετηρία εγώ αναγκαστικά είμαι πάντα πιο πίσω, γιατί θα πρέπει να το δώσω στη σχολή τυφλών στην οποία σχολή τυφλών δίνουν και από άλλες σχολές και από άλλα τμήματα και ογκώδη βιβλία Νομικής, Ψυχολογίας και άλλα παιδιά και μπαίνω στη σειρά και εγώ όταν θα μου το γράψουν όταν θα μου το αντιγράψουν σε κασέτες μετά κ.λπ. Τώρα βέβαια η διαδικασία είναι άλλη. Τα φέρνουν τα βιβλία σε ψηφιακή μορφή αλλά το θέμα είναι πάντα να γίνεται κατανοητό ποια είναι η ανάγκη και πώς πρέπει να φερθείς ίσα, δηλαδή ποιο είναι το ίσο και ποιο είναι το πρόβλημα, ποια είναι η ανάγκη. Με τους συμφοιτητές μου, δεν ήξεραν πως να φερθούν πολλές φορές ή δεν ήξεραν ας πούμε τι δυνατότητες έχει ένας άνθρωπος με πρόβλημα όρασης που έχει δυνατότητες αρκετές. Και

εργασίες να κάνει και σε υπολογιστή να δουλέψει, κατά περίπτωση βέβαια ο καθένας.

– Άνδρας, 36 ετών, πρόβλημα όρασης, εργαζόμενος στο δημόσιο τομέα

Προτάσεις βελτίωσης

Οι πληροφορητές κατέθεσαν αρκετές προτάσεις για τη βελτίωση των συνθηκών για τα ΑμεΑ στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Βασική πρόταση αποτελεί η εξασφάλιση της πλήρους προσβασιμότητας όλων των χώρων και υποδομών των πανεπιστημίων για όλες τις μορφές αναπηρίας, συμπεριλαμβανομένου του εκπαιδευτικού και λοιπού υλικού και με την υποστηρικτική χρήση της τεχνολογίας. Η αναβάθμιση των υποδομών, όπως αναδεικνύεται και από τα ευρήματα της έρευνας, αποτελεί βασικό εμπόδιο στην ουσιαστική απόλαυση του δικαιώματος στην εκπαίδευση από τους φοιτητές με αναπηρία και επομένως η άρση των εμποδίων αυτών αποτελεί προτεραιότητα. Η προσβασιμότητα πρέπει να αφορά όλες τις μορφές αναπηρίας και να επιτρέπει την αυτόνομη μετακίνηση των ατόμων με αναπηρία μέσα στον ευρύτερο χώρο του πανεπιστημίου με τα απαραίτητα αναγνωριστικά στις αίθουσες σε μορφή Braille, ηχητικές αναφορές στους ανελκυστήρες, στο κυλικείο, στις γραμματείες και άτομα κατάλληλα εκπαιδευμένα να παρέχουν υποστήριξη και καθοδήγηση.

Ως προς το εκπαιδευτικό υλικό, αλλά και το συμπληρωματικό υλικό που διατίθεται από τους διδάσκοντες και δεν είναι σε προσβάσιμη μορφή, η μεγαλύτερη χρήση της τεχνολογίας μπορεί να διευκολύνει την ισότιμη πρόσβαση σε αυτό. Η διαθεσιμότητα των βιβλίων και του υλικού σε ηλεκτρονική μορφή είναι ιδιαίτερα σημαντική γιατί επιτρέπει στα άτομα με προβλήματα όρασης να είναι αυτόνομα καθώς μπορούν, αξιοποιώντας την τεχνολογία να τα ακούει χωρίς να έχει ανάγκη βοήθεια και υποστήριξη από τρίτους.

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα αναφέρθηκαν στην ανάγκη ολιστικής προσέγγισης των ζητημάτων της αναπηρίας στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και στην ανάγκη συνολικού σχεδιασμού που θα μειώσει την περιπτώσιολογική και εκ των υστέρων αντιμετώπιση των θεμάτων. Όπως αναφέρει ένα άτομο με πρόβλημα όρασης *«πρέπει να υπάρχει ολιστική προσέγγιση, δηλαδή συνολική προσέγγιση των ζητημάτων της αναπηρίας και της πρόσβασης»* και μια γενική «πολιτική» προσβασιμότητας που λαμβάνει υπόψη τι λείπει, τι χρειάζεται και δεν αφορά μόνο τα κτίρια και τις αίθουσες διδασκαλίας αλλά το σύνολο των

πανεπιστημιακών υποδομών (Άνδρας, 35 ετών, κινητική αναπηρία, άνεργος). Τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία είναι εμπόδια πρόσβασης στο χώρο και πρόσβασης στη γνώση για τα οποία απαιτείται ευρύτερος σχεδιασμός. Το πανεπιστήμιο πρέπει να προβλέψει τις ανάγκες των φοιτητών με αναπηρία και να τις ενσωματώσει στο πρόγραμμα σπουδών, στον ευρύτερο προγραμματισμό του και με αυτό τον τρόπο τα προβλήματα μπορούν να μειωθούν δραστικά και δεν είναι ιδιαίτερα δύσκολο να αντιμετωπιστούν έγκαιρα, ενώ γίνονται περίπλοκα όταν αντιμετωπίζονται εκ των υστέρων. Όπως αναφέρει ένας πληροφορητής:

«Είναι θέματα πρόσβασης, πρόσβαση στη γνώση, πρόσβαση στο χώρο, πρέπει να υπάρχει μια μέριμνα όχι για τους τυφλούς αλλά γενικά και γι' αυτούς που έχουν κινητική αναπηρία, για τους κωφούς, γιατί και αυτοί έχουν θέματα πρόσβασης. Να υπάρχει ένας ανάλογος ανελκυστήρας, ένας οδηγός τυφλών που να οδηγεί στη σχολή, να μπορώ να τον ακολουθήσω για να πάω. Είναι θέματα πρόσβασης στη γνώση, πρόσβασης στο χώρο, ο τρόπος εξέτασης. Πλέον, επειδή παρακολουθώ τα πράγματα, υπάρχουν κάποιοι καθηγητές που λένε «όχι, θα δώσει γραπτά». Να δώσει γραπτά κάποιος ας πούμε, αλλά πρέπει να ξέρει και ο καθηγητής ας πούμε, τότε τυφλώθηκε αυτός, αν ξέρει να δουλέψει καλά στον υπολογιστή, αν μπορεί να διαβάσει καλά τη γραφή Braille ή αν δεν έχει μάθει καθόλου τη γραφή Braille και έχει μάθει μόνο με τον υπολογιστή. Είναι πράγματα που κάποιος δεν τα γνωρίζει και δεν τα λαμβάνει υπόψη του και πρέπει να λειτουργούμε κατά περίπτωση και πρέπει να υπάρχει και ένας συνολικός σχεδιασμός, δηλαδή να ξέρει το τμήμα ότι μπορεί να έχω και έναν κωφό φοιτητή και πρέπει, θα θέλει μετάφραση, ή έναν τυφλό φοιτητή. Αυτό το ορίζει ο νόμος. Το ορίζει ο νόμος από το '75 για τους τυφλούς. Δηλαδή είναι κάτι που είναι εδώ και 40 χρόνια. Το βάζεις στο πρόγραμμα σπουδών σου, στον πραγματισμό σου και τα προβλήματα μειώνονται δραστικά. Και είναι και θέμα χρηματοδότησης. Άμα δεν χρηματοδοτούνται δεν μπορούν να κάνουν και πράγματα. Αυτό είναι αλληλένδετο. Να έχει προβλεφθεί, ας πούμε να υπάρχει χρωματική αντίθεση στο πάτωμα και στον τοίχο για έναν που έχει μειωμένη όραση, ή στο κούφωμα της πόρτας με τον τοίχο. Όταν το κούφωμα της πόρτας και η πόρτα έχει το ίδιο χρώμα με τον τοίχο, ο τοίχος και η πόρτα είναι το ίδιο πράγμα. Δεν είναι δύσκολα πράγματα αυτά. Ορίζονται και στους νόμους, στη νομοθεσία στον γενικό οικονομικό κανονισμό τον τελευταίο αλλά παρ' αυτά... Ο ανελκυστήρας εάν δεν μιλάει που δεν είναι κάτι δύσκολο ή αν δεν έχει πλήκτρα braille δεν ξέρω ποιο πλήκτρο να πατήσω ή σε ποιον όροφο είμαι. Θα ανεβοκατεβαίνω ή θα μπαίνω και θα βγαίνω και θα ψάχνω να βρω τον όροφο. Ας πούμε τώρα το Παιδαγωγικό έχει 9

ορόφους. 9-10 ορόφους έχει. Πρέπει να ξέρεις σε ποιον όροφο είσαι όταν είσαι με άλλα 6-7-8-10 άτομα και θα πρέπει να βγεις στο σωστό όροφο.

Άνδρας, 36 ετών, πρόβλημα όρασης, εργαζόμενος στο δημόσιο

Άλλη πρόταση αφορά την καλύτερη οργάνωση και την παροχή υποστήριξης των φοιτητών με αναπηρία. Η σωστή λειτουργία των υποστηρικτικών δομών που είναι ήδη σε λειτουργία που μπορεί να υποστηρίξει και να διευκολύνει τα άτομα με αναπηρία κρίνεται απαραίτητη για την ομαλή και ισότιμη ένταξή τους στο χώρο του πανεπιστημίου.

Αρκετοί πληροφορητές απέδωσαν τις διακρίσεις που υφίστανται στην ελλιπή ενημέρωση των καθηγητών, των φοιτητών και ευρύτερα του πανεπιστημιακού χώρου για θέματα αναπηρίας. Η ανάγκη για ενημέρωση και ευαισθητοποίηση αναφέρθηκε ως πρόταση που μπορεί να οδηγήσει σε σημαντική βελτίωση των συνθηκών για τα άτομα με αναπηρία στο περιβάλλον του πανεπιστημίου. Οι συμμετέχοντες ανέφεραν την ανάγκη ενημέρωσης, ευαισθητοποίησης και επιμόρφωσης του προσωπικού και των καθηγητών σε θέματα που αφορούν όλες τις μορφές αναπηρίας για την άρση των εμποδίων συμπεριφοράς που καταγράφονται.

Έργο: «Εκπόνηση μελετών»

Δράση 1: Διακρίσεις και εμπόδια στην επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων με αναπηρία αποφοίτων
ΑΕΙ

Παραδοτέο 1Γ: Τελική Μελέτη

4.2. Άτομα με αναπηρία και αγορά εργασίας

Σύμφωνα με την έκθεση του 2007 ένα ιδιαίτερα σημαντικό ποσοστό των ατόμων με αναπηρία βρίσκεται εκτός αγοράς εργασίας, περίπου το 84%. Το μέγεθος αυτό είναι στατιστικό και δείχνει μια συγκεκριμένη τάση που υφίσταται στην ελληνική αγορά εργασίας ως ενδεικτικό μιας χρόνιας και χρονίζουσας συνθήκης. Εν γένει, σύμφωνα με την έκθεση η απασχόληση των ατόμων με αναπηρία παρουσιάζει τα εξής χαρακτηριστικά: υψηλότερη ανεργία, μεγαλύτερη διάρκεια ανεργίας, υψηλότερο ποσοστό μερικώς απασχολουμένων, υψηλότερο ποσοστό μερικώς απασχολουμένων, μεγαλύτερο κίνδυνο απόλυσης, απασχόληση σε θέσεις εργασίας που δεν ανταποκρίνονται στις πραγματικές ικανότητες, εμπειρίες και φιλοδοξίες τους και τέλος, χαμηλότερες αμοιβές (ΕΣΑΜΕΑ 2007). Υπό το πλαίσιο αυτό έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να διαπιστωθεί κατά πόσο τα επιγραμματικά αυτά συμπεράσματα ισχύουν ή όχι μέσα από την ανάδειξη της φωνής των ίδιων των υποκειμένων. Με άλλα λόγια έχει επιχειρηθεί να φωτισθεί όχι η ποσοτική πλευρά του ζητήματος της πρόσβασης στην αγορά εργασίας αλλά η ποιοτική του, ο τρόπος δηλαδή με τον οποίο τα ανάπηρα υποκείμενα βίωσαν και βιώνουν τη μετάβαση στην απασχόληση και την αγορά εργασίας γενικότερα από τη στιγμή που αποφοιτούν από τα ιδρύματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Ανεργα άτομα με αναπηρία

Ένα πρώτο γενικό συμπέρασμα είναι ότι τα ανάπηρα άτομα δεν εισέρχονται σε ένα εύκολο για αυτούς πεδίο δραστηριότητας. Μολονότι ο βαθμός αναπηρίας παίζει σημαντικό ρόλο, ωστόσο, η αγορά εργασίας δεν είναι μια εύκολη για αυτά υπόθεση. Όπως εξηγεί ο Χ, 34 ετών, απόφοιτος νομικής, τυφλός εκ γενετής, σε ερώτηση για το πώς υποδέχεται η αγορά εργασίας ένα άτομο με αναπηρίες:

«Πολύ φοβικά, ειδικά αν δεν είσαι ανεξάρτητος, ελεύθερος επαγγελματίας, πολύ φοβικά. Δεν είναι ίδιες οι ευκαιρίες σε καμία περίπτωση».

Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και η εμπειρία της ΧΧ 39 ετών, απόφοιτος της Παντείου με σπαστική παραπληγία η οποία εξηγεί τι αντιμετώπισε όταν ζήτησε δουλειά σε πρόγραμμα ψυχικής αποκατάστασης:

«Και της είπα: Μπορώ, κα ΧΧ να έρθω να με δείτε; Μόλις με βλέπει σαστίζει, λέει: «ΧΧ δεν σε θυμόμουν καλά την κίνησή σου και ενώ μου κάνουν τα πτυχία σου και η εμπειρία σου κλπ δεν μπορώ να σε πάρω γιατί η δομή του σχολείου είναι τέτοια που δεν βοηθάει την κατάστασή»

σου γιατί όπως βλέπεις τα γραφεία των καθηγητών είναι κάτω. Εσύ πως θα ανεβαίνεις τα σκαλιά; Και δυστυχώς λυπάμαι δεν μπορώ να σε πάρω» Οπουδήποτε στείλω με email βιογραφικό, πριν το στείλω, γράφω κειμενάκι που τους εξηγώ ότι είμαι άτομο με αναπηρία, είμαι 4 χρόνια άνεργη, υπάρχει ανάγκη για δουλειά το λέω γιατί στο βιογραφικό μου ενδεχομένως να μην είναι ξεκάθαρο παρόλα αυτά δυσκολεύομαι πολύ και με κάνει να θυμάμαι μια κουβέντα μιας καθηγήτριας στο πανεπιστήμιο η οποία έλεγε το εξής: «Άτομα με αναπηρία κινητική που ήμασταν άριστοι φοιτητές», σου λέω ότι έχω πτυχίο 8,40 τι να σου πω, ότι έχω κάνει εξειδίκευση στο κέντρο ψυχικής υγιεινής με άριστα, ότι έχω κάνει με εκπαίδευση στο νοσοκομείο στο 'Σωτηρία' 8 εβδομάδες σε θέματα κακοποίησης ενδοοικογενειακής βίας με άριστα, δώσαμε εξετάσεις στο Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας για να πάρουμε την πιστοποίηση, δηλαδή ότι έχω κάνει το έχω κάνει καλά, το έχω κάνει ουσιαστικά. Παρόλα αυτά έρχομαι στα λόγια της καθηγήτριας της ΧΧ είναι το όνομά της η οποία έλεγε «Από την εκκίνηση σου, παιδάκι μου, στη ζωή σου έχεις μισό παιχνίδι της καριέρας σου χαμένο, από την υγεία σου και μόνο» Δυστυχώς έτσι είναι, αυτή η γυναίκα επιβεβαιώνεται. Και που δεν έχω στείλει βιογραφικό».

Η ως άνω περίπτωση καταδεικνύει μια αναπόδραστη συνθήκη, ότι δηλαδή, το γεγονός της αναπηρίας δημιουργεί προβλήματα ένταξης στην απασχόληση καθόσον θεωρείται ως ένα μη επιλύσιμο ζήτημα που συνοδεύει το υποκείμενο. Τούτο συμβαίνει ακόμα και στη περίπτωση που η πρόσληψη έχει γίνει επί τη βάσει αξιοκρατικών καθαρά κριτηρίων, με βάση δηλαδή την επαγγελματική βιογραφία του υποκειμένου. Η ίδια απόφοιτος εξιστορεί:

«Θα σου πω κάτι άλλο. Το 2004 προσελήφθηκα μέσω ΟΑΕΔ, όχι τον αναπηρικό τον απλό. Τώρα έχουν ανοίξει το δίκτυο και εξυπηρετούμαστε από τον κανονικό όχι τον άλλον. Εκείνα λοιπόν τα χρόνια ήταν ακόμα στα εξειδικευμένα, είχα κάνει μια πρώτη επαφή με το κανονικό και μου λέει η εργασιακή σύμβουλος εκεί: «Θέλετε να μπείτε σαν stage;» Πριν κάνω την κλινική μου εμπειρία πριν δουλέψω όλα αυτά που έχω κάνει. Λέω βεβαίως. Προσλαμβάνομαι ψυχολόγος και προσλαμβάνομαι ψυχολόγος στους ολυμπιακούς αγώνες στους αθλητές. Με το που μου λέει κυρία ΧΧ προσελήφθηκατε. Με το που ακούω, χαρά εγώ λέω είναι μια αρχή και λέω πότε να βρεθούμε; Και της είπα ότι είμαι άτομο με αναπηρία. Και μου λέει: «Ξέρετε; Δεν μπορείτε να πάρετε τη δουλειά, θα την πάρει ο επόμενος. Λόγω αναπηρίας είστε μη ικανή για την δουλειά» και χάνω πάλι την ευκαιρία».

Στο σημείο αυτό θα μπορούσε κανείς να αναρωτηθεί ποιος είναι ακριβώς ο λόγος για τον οποίο η ως άνω πληροφορήτρια «απολύθηκε» πριν καν

προσληφθεί μολονότι έχει αποδεδειγμένη εργασιακή εμπειρία και κυρίως υψηλή εργασιακή ηθική. Θεωρούμε ότι ο κύριος λόγος έχει να κάνει με την αντίληψη περί παραγωγικότητας. Σε ένα κατεξοχήν ανταγωνιστικό εργασιακό περιβάλλον τα άτομα με αναπηρίες γίνονται αντιληπτά ως έχοντα υστέρηση στον τομέα της παραγωγικότητας και της αποδοτικότητας έργου. Όπως αναλύει ο ΧΧ 35 ετών, υποψήφιος διδάκτορας στο ΕΚΠΑ και πρώην δημοσιογράφος:

«Αλλά δε σημαίνει ότι ένας άνθρωπος, μην κοροϊδευόμαστε, που έχει ξεκινήσει να κάνει ένα διδακτορικό και που έχει χρόνια εμπειρίας σε αυτό το κομμάτι, πώς είναι δυνατόν να προσληφθεί λόγω αναπηρίας; Δηλαδή, είναι αστείο. Και είπε λοιπόν αυτός ο κύριος, ο διευθύνων σύμβουλος, ο κύριος ΧΧ ότι η ΝΕΡΙΤ είχε προβλέψει στην προκήρυξη αυτό. Αυτό ήταν ψέμα, δεν συνέβαινε αυτό, δεν υπήρχε τέτοια πρόβλεψη. Είπε λοιπόν ότι θα προβλέψουν κάποια στιγμή στο μέλλον, σε συζήτηση που είχε με τον Υπουργό Εργασίας τον κύριο ΧΧ, ότι θα προβλέψουν, το ζήτημα της αναπηρίας, δηλαδή, ότι θα δώσουν ένα προβάδισμα στους ανθρώπους με αναπηρία, με μια ξεχωριστή πια προκήρυξη, αλλά δεν διασαφήνισε πώς θα προσληφθούν αυτοί οι άνθρωποι, ποια θα είναι αυτή η ξεχωριστή προκήρυξη, με τι ειδικότητα θα προσληφθούν, ως άτομα που θα δουλεύουν σε ένα γραφείο, γιατί ξέρεις υπάρχει η αντίληψη πάρα πολύ έντονα ότι επειδή είσαι άτομο με αναπηρία, το καλύτερο που μπορείς να κάνεις είναι να σηκώνεις τηλέφωνα ή να κάθεσαι μπροστά σε έναν υπολογιστή και να δουλεύεις σε δουλειά γραφείου. Δεν είναι καθόλου έτσι. Και δεν σπουδάζουμε για να έρθει κάποιος να μας πει, ότι θα βρούμε αργότερα μια δουλειά γραφείου και θα σηκώνουμε τηλέφωνα, πόσο μάλλον άτομα που έχουν κάνει αυτή τη δουλειά, γιατί εκτός από εμένα ήταν και άλλα άτομα με αναπηρία στην ΕΡΤ, που έχασαν τώρα τη δουλειά τους και που θα άξιζε να δουλεύουν στη δημόσια τηλεόραση, στη ΔΤ αυτή τη στιγμή και κατ' επέκταση στη ΝΕΡΙΤ και έμειναν απέξω. Συγκεκριμένα, στο λέω αυτό επειδή με ρώτησες, ο κύριος ΧΧ είπε ότι τι να κάνουμε, πάρα πολλοί άνθρωποι δε βρίσκουν δουλειά, δε θα έχουν και άνθρωποι με αναπηρία. Και επειδή εγώ τους έδειξα ένα ρεπορτάζ που είχα κάνει για να δουν ότι πραγματικά μπορώ και ότι δε μιλάμε θεωρητικά, μιλάμε επί της ουσίας, με κατηγορήσε και εμένα και κάποιους άλλους ανθρώπους που ήμασταν στο πάνελ, ότι χρησιμοποιούμε το συναίσθημα για να καθοδηγούμε το ακροατήριο. Ότι δηλαδή όλο αυτό το θετικό κλίμα και η θετική εντύπωση που δημιουργήσαμε, ότι ναι πράγματι πρέπει οι άνθρωποι με αναπηρία να εργάζονται, και πόσο μάλλον στη δημόσια τηλεόραση, αφού αυτό ήταν το ζητούμενο, αυτό θεωρήθηκε ότι ήταν ένα τρικ ας πούμε συναισθηματικό απ' τη μεριά μας για να κερδίσουμε το ακροατήριο. Αυτή η τακτική, έχω την αίσθηση ότι υπάρχει παντού, δηλαδή ότι ο άνθρωπος με αναπηρία στην Ελλάδα είναι βαρίδι, ότι είναι δηλαδή ένας άνθρωπος που τον πληρώνουμε, χωρίς να είναι παραγωγικός».

Η υποθετική υστέρηση σε παραγωγικότητα κάνει τα άτομα με αναπηρία να επιχειρούν να αποδεικνύουν διαρκώς, κυρίως μέσα από την εκπαιδευτική τους πορεία, το αντίθετο. Όπως εξηγεί η απόφοιτος της Παντείου σε ερώτηση για το πώς την υποδέχεται η αγορά εργασίας:

«Δύσκολα πολύ και είμαι ένα άτομο που πραγματικά στη δουλειά μου δούλευα σκυλί με την καλή έννοια της λέξης. Ότι δεν είπα ποτέ ξέρεις τα δικαιώματα των αναπήρων... μια ώρα λιγότερη. Ήμουν η μοναδική στη δουλειά μου που έκανα κυλιόμενο ωράριο, δηλαδή ήμουν 3 μέρες πρωί, 2 μέρες απόγευμα. Δούλευα για παράδειγμα 9 με 4μιση, την άλλη μέρα μπορεί να δούλευα 1 με 8 και την άλλη μέρα μπορεί να δούλευα ως είχα σχολάσει 8 στις 9 με 4μιση».

Παρόμοια η απόφοιτος της Παντείου αναλύει με εξαιρετική γλαφυρότητα τον τρόπο με τον οποίο ενόσω εργάζονταν επιχειρούσε να αποστασιοποιηθεί από την οργανωτική κουλτούρα που επικρατούσε στο χώρο εργασίας ακριβώς για να μπορέσει να αποδείξει ότι η διαφορετικότητά της όχι μονάχα δεν την εμπόδιζε να είναι παραγωγική αλλά ότι της έδινε τη δυνατότητα να αντιμετωπίζει κριτικά την υφιστάμενη των πραγμάτων τάξη. Όπως εξηγεί:

"Θα σου πω.. Είμαι ένας άνθρωπος που όταν έχω τη δουλειά μου, κάνω τη δουλειά μου και δεν με νοιάζει τι γίνεται.. Δεν ασχολούμαι. Εγώ απείχα από κουτσομπολιά. Επειδή ήμουν ένας ιδιαίτερος άνθρωπος ως προς τη συμπεριφορά μου, όπως είναι λογικό δεν μπορούν να μας συμπαθούν όλοι. Δυστυχώς, υπήρχαν άνθρωποι που ήταν κακεντρεχείς που πάντα θα υπήρχουνε και δυστυχώς όλες οι συμπεριφορές δεν ήταν ίδιες. Είτε γιατί δεν έκανα συνωμοσίες, είτε γιατί δεν έκανα ρουφιανιές γιατί το δημόσιο το έχει αυτό και ως είσαι συμβασιούχος είτε γιατί, με συγχωρείς, δεν γλέντησα με τον προϊστάμενο. Είτε γιατί γίνονταν πράγματα και έλεγαν η τάδε είπε και εγώ δεν είχα ιδέα. Δηλαδή ειπώθηκαν πράγματα εις βάρος μου εγώ όμως δεν έδινα σημασία. Εγώ θεώρησα πως μου έκαναν από τους 10-12 οι 2, μου έκαναν σαν χαρακτήρες και έκανα με αυτούς και πλέον τον πρώτο χρόνο δυσκολεύτηκα πάρα πολύ. Αλλά μετά άλλαξα στάση ζωής και τρόπο νοοτροπίας. Θα σου πω ένα παράδειγμα τώρα που το θυμήθηκα και είναι βασικό. Το πρώτο χρόνο επειδή εγώ δεν ήμουν βύσμα κανενός, με είχαν μπες βγες στη δουλειά. Μία με έπαιρναν μία με απέλυαν με μικρές συμβάσεις. Το 2ο χρόνο με επιστρέφουν στη δουλειά και δυστυχώς η τότε διευθύντρια είχε άσχημα μπλεξίματα στην προσωπική της ζωή με ουσίες και τέτοια και εμένα δεν με αφορά αλλά με πρόσβαλε για την υγεία μου γιατί ο γραφικός μου χαρακτήρας λόγω της πάθησής μου, ο γνήσιος είναι λίγο περίεργος. Γιατί δεν δίνει εντολή σωστή ο εγκέφαλος. Οπότε για κάποιο λόγο ανεξήγητα δεν με άφηνε να γράφω σε επίσημα έγγραφα της υπηρεσίας με το πρόσχημα ότι δεν γράφω σωστά. Έγινε ένας χοντρός τζερτζελές με προσέλαβε πάρα πολύ, εγώ ένιωσα

πάρα πολύ μειονεκτικά για αυτό και εγώ ένιωσα πάρα πολύ άσχημα για αυτό και εγώ τόλμησα να της κάνω αναφορά στον νομάρχη. Για να της πω ότι μπορείς εσύ, ο οποιοδήποτε, μπορείς, να πω επέτρεψε μου να με πεις χαζή να μου πεις πόσο σε εισαγωγικά πόσο ηλίθια είσαι αλλά δεν μπορείς να με προσβάλλεις και να με εκθέτεις για κάτι το οποίο δεν ευθύνομαι, σε σκότωσα δηλαδή αν μου προσβάλλεις την αναπηρία μου σε έχω φάει και εκεί της έκανα την αναφορά. Εκεί τι είχε γίνει όμως, γιατί είχε αγριέψει; Και είχε αλλάξει στάση απέναντι μου. Κάποιο απόγευμα που ήμουν βάρδια επειδή αυτή ήταν μπλεγμένη με ιστορίες όπως σου είπα με ναρκωτικά άφησε το περιθώριο και περάσανε ουσίες μέσα στο κέντρο. Το αποτέλεσμα να περάσουμε όπως ήταν φυσικό οι πολιτικοί μας προϊστάμενοι της υπηρεσίας μας εσωτερικές ανακρίσεις, να μάθουν οι άνθρωποι τι γινόταν και πως περάσανε τα χάπια μέσα στο χώρο. Ήρθε και η σειρά μου, για κακή μου τύχη είχε διαρρεύσει η ίδια ότι ήμουν δικός της άνθρωπος πράγμα που δεν ισχύει. Εγώ δεν μπήκα με βύσμα, εγώ έμαθα ότι ζητάνε ένα άτομο ψυχολόγο ΑμεΑ με τα χαρακτηριστικά τα δικά μου έκανα την αίτηση μου, είχα τα προσόντα και πήρανε. Λοιπόν, έχοντας αυτό στο μυαλό της η πολιτικός μου προϊστάμενος, ότι και καλά ήμουν δικός της άνθρωπος και ότι σε εκείνη το χρώσταγα μου είπε έλα εδώ εσύ κάνεις τις πλάτες στη διευθύντρια; Εγώ; Την πρώτη χρονιά βίωσα ένα άλλο δίκτυο και σήμερα στη δεύτερη χρονιά που με πήρατε φυσιολογικά και νορμάλ και με σύμβαση βλέπω ένα άλλο δίκτυο. Αν πραγματικά ήξερα την κατάντια δεν θα ήθελα να ξαναγυρίσω πίσω γιατί δεύτερη φορά ζήτησα να γυρίσω εκεί ήταν το θέμα. Αν πραγματικά με ρωτάτε τι συμβαίνει, θα αντιστρέψω εγώ την ερώτηση και θα σας πω πραγματικά τι συμβαίνει. Εγώ βλέπω ένα πράγμα που δεν απέχει από το ΚΕΘΕΑ. Μου λέει αν μπορείς να αποδείξεις ότι έχεις δίκιο, απέδειξε το. Αφού ταλαιπωρήθηκα πάρα πολύ με αυτή τη συνάντηση μου είπε: «Θέλω να μου δώσεις τα στοιχεία που έχει και εσύ και όλοι οι ψυχολόγοι που έχουν πέσει στην αντίληψη σας σε σχέση με ουσίες και ναρκωτικά, με ναρκομανείς και εμπόρους, γιατί όλοι αυτοί οι άστεγοι ήταν αποφυλακισθέντες Κορυνδαλλός» λέω πολύ ευχαρίστως. Πραγματικά τα δίνω. Ο δε διευθυντής πολιτικού του γραφείου και μου λέει: «Ενώ είχε γίνει προσπάθεια να σε απολύσουν, τώρα δεν σε αφήνω εγώ να φύγεις γιατί με έπεισες ότι δεν έχει μόνο εσύ στοιχεία έχουν και τα άλλα κορίτσια και ότι πραγματικά εκεί πέρα γίνεται χαμός» Ο νομάρχης φέρνει ως αντικαταστάτη τον κουμπάρο του διευθυντή και αρχίζει και την έχουμε υπό έλεγχο και στο τέλος την έδιωξε. Μόλις έφυγε ηρέμησαν τα πάντα. Αυτή ήταν η δυσκολία μου, πέρασα αυτό. Γιατί κάποιος χρησιμοποίησε την παρουσία μου στη δουλειά ότι τη χρώσταγα σε αυτόν που δεν ίσχυε και χρησιμοποιήθηκα σαν άνθρωπος δικός τους που με έβαλε σε μελάδες. Και πραγματικά και ο κουμπάρος του ήταν ψυχολόγος είπε Αφήστε το κοριτσάκι ήσυχο, και όταν πήγα και του έδειξα τους αποφυλακισθέντες τους δίνουν ένα αποφυλακιστήριο που δείχνει τις κατηγορίες και όλα αυτά, λέει ο άνθρωπος ότι θα μας πάει όλους φυλακή αυτή".

Ο λόγος αυτής της πληροφορήτριας αναδεικνύει έμμεσα μια συνθήκη η οποία βιώνεται εξαιρετικά συχνά από τα άτομα με αναπηρία και αφορά επί της ουσίας τα μεγάλα τους εργασιακά διαλείμματα. Στην τρέχουσα περίοδο τα διαλείμματα αυτά αφορούν σαφώς, ολοένα και περισσότερο, ένα πολύ μεγάλο κομμάτι του ενεργού εργασιακά πληθυσμού. Ωστόσο στην περίπτωση των ΑΜΕΑ το πρόβλημα μεγεθύνεται καθόσον εκτός από την έλλειψη ζήτησης για εργασία εν γένει, η αναπηρία τους γίνεται αντιληπτή ως ένα εμμένον εμπόδιο. Η συνθήκη αυτή εκβάλλει σε απαξίωση είτε των προσόντων τους είτε σε εγκατάλειψη της προσπάθειας τους. Όπως το θέτει η ως άνω πληροφορήτρια:

"Απλά να σου πω έτσι για να το χρωματίσουμε δυστυχώς, ότι ο ανάπηρος άνθρωπος και κυρίως αυτός που έχει κάνει κάποια διαδρομή πανεπιστημιακή θα δώσω λίγο έμφαση σε αυτό που σου είπα και πριν από λίγο ότι δυστυχώς ενώ έχουμε προσόντα χάνουμε την αξία μας από την εμφάνιση μας, από την κίνηση μας και θέλουμε βοήθεια".

Παρόμοια και ο πρώην δημοσιογράφος με σπαστική τετραπληγία εξηγεί:

"Τότε ήρθαν έτσι τα πράγματα που ήταν σχετικά εύκολο, γιατί είχα κάποιες προτάσεις. Τώρα όμως δεν υπάρχει καμιά σχέση. Πραγματικά είναι η νύχτα με τη μέρα. Δηλαδή, πίστευα παλιά (και παλιά όταν λέμε μην φανταστείς, πριν από μερικά χρόνια) ότι θα έχω ευκαιρίες πολλές και λόγω της Ακαδημαϊκής μου παιδείας και λόγω του ότι δεν το βάζω κάτω και τολμάω να κάνω πράγματα και δε σκέφτομαι τα εμπόδια και πίστευα ότι αυτό θα μετρήσει και ότι ας πούμε το να βγαίνω να κάνω ρεπορτάζ για παράδειγμα με το αναπηρικό αμαξίδιο και να κάνω ρεπορτάζ για θέματα γενικού ενδιαφέροντος έτσι, δεν υπήρξα ποτέ αυτό που λέω εγώ αναπηρολόγος, δε μιλούσα για τέτοια ζητήματα μόνο, έκανα θέματα γενικού ενδιαφέροντος και παρά τις δυσκολίες τα κατάφερα μια χαρά, γιατί υπήρχε και η θέληση και από την μεριά μου και η θέληση από την μεριά των συναδέλφων που με αντιμετώπισαν με τον καλύτερο τρόπο. Αυτό ήθελα να πιστεύω ότι θα λειτουργούσε ως παράδειγμα και ότι αυτή η προσπάθεια θα συνεχιζόταν, αλλά όπως βλέπεις όλα καταρρέουν και τώρα πραγματικά αν δεν έχεις πολιτικό μέσο δεν μπορείς να βρεις δουλειά. Δηλαδή, δε φτάνουν τα προσόντα σου σε καμιά περίπτωση και δε φτάνουν οι απλές γνωριμίες, δηλαδή ακόμα και ένα διευθυντή να γνωρίσεις, δε σημαίνει ότι μπορεί να σου εξασφαλίσει κάτι, πρέπει ο άνθρωπος που θα σε βάλει μέσα σε ένα σύστημα ας πούμε να έχει σχέση με την ηγεσία, με την εξουσία. Αυτό βέβαια είναι κατακριτέο, δεν το λέω επειδή θα ήθελα να μου συμβεί, εύχομαι να μη χρειαζόταν να συμβεί αυτό, εύχομαι να αρκούσε το μεταπτυχιακό μου, το πτυχίο μου, η εμπειρία μου, που έχω πέντε χρόνια εμπειρία πάνω στο ρεπορτάζ και δέκα συνολικά στο χώρο της εργασίας, γιατί δούλεψα και στην ελληνική συνομοσπονδία ατόμων με αναπηρία και συνολικά έχω δέκα χρόνια εργάσιμα, δε μετράνε

όμως αυτά. Εγώ αυτή τη στιγμή είμαι τόσο απογοητευμένος απ' αυτό, που νιώθω σαν να μην έχω καταφέρει τίποτα, ειλικρινά σου μιλάω, νιώθω σαν να τα πήρε όλα ο αέρας και να τα σήκωσε και να μην έμεινε τίποτα απ' όλα αυτά που έχω προσπαθήσει. Μπορεί να είναι μια απαισιόδοξη δήλωση, αλλά πραγματικά νιώθω σαν ό,τι έκανα να πήγε στο βρόντο".

Ο ίδιος πληροφορητής απηχεί μια κοινή αντίληψη που αναδείχθηκε σχεδόν από το σύνολο των συνεντεύξεων, ότι δηλαδή στην ουσία η αναπηρία γίνεται εμπόδιο για τα ίδια τα άτομα που την έχουν επειδή υπάρχει έλλειμμα πρόβλεψης και εύλογης προσαρμογής της αγοράς εργασίας στις ανάγκες αυτών των ατόμων. Όπως το θέτει:

"Ήμουν ικανοποιημένος αν και εκεί πέρα υπήρχαν δυσκολίες ως προς τη προσβασιμότητα πολλές φορές. Αλλά να σου πω κάτι, ένας άνθρωπος με κινητική αναπηρία στην Ελλάδα, με αναπηρία γενικώς, αλλά ιδιαίτερα για την κινητική γιατί για αυτή μιλάμε τώρα, θεωρείται δεδομένο ότι θα βρει δυσκολίες όταν θα βγει από το οικείο του περιβάλλον, δηλαδή, όταν θα φύγεις από το σπίτι σου, που είναι προσαρμοσμένο όπως θες εσύ και σύμφωνα με τις ανάγκες σου, ξέρεις ότι θα βρεις εμπόδια, οπότε, δεν είναι κάτι το οποίο μας ξενίζει ή μας κάνει να σκεφτόμαστε τι δύσκολα που ήταν τα πράγματα, γιατί ξέρεις από πριν ότι τα πράγματα θα είναι πιο δύσκολα. Αλλά χρειάζεται πάντα να προσαρμόσεις το περιβάλλον, δηλαδή, ας πούμε, όπου και να πας μπορεί να χρειαστεί να πεις ότι σε μια τουαλέτα θέλω να έχει χειρολαβή ας πούμε να τοποθετηθεί ή μια ράμπα ή μια θέση παρκινγκ. Δηλαδή ας πούμε στην ΕΡΤ μου δώσανε μια θέση παρκινγκ πιο κοντά στην είσοδο, για να μπορώ να μπορώ να μπαίνω από εκεί με τα μπαστούνια μου, επειδή περπατάω με μπαστούνια, αλλά δεν μπορούσα να βάζω το αυτοκίνητο στην μπροστινή μεριά του κτιρίου και να πηγαίνω όλο αυτό το δρόμο με τα μπαστούνια, μου είπαν θα σου κάνουμε ένα παρκινγκ πίσω. Που αυτό το πράγμα, για να δεις γιατί είναι σημαντικό, εγώ έφυγα, αλλά αυτό έχει μείνει εκεί και θα εξυπηρετήσει και άλλους ανθρώπους μεθαύριο που θα το έχουν ανάγκη. Δηλαδή, είναι σημαντικό να καταλάβουμε, και για το Πανεπιστήμιο ισχύει αυτό, ότι οι αλλαγές οι προσαρμογές που έγιναν ώστε να είναι ένας χώρος πιο προσβάσιμος, εξυπνέτησαν ανθρώπους και ανθρώπους, που ήρθαν και μετά από εμένα. Δηλαδή, δεν είναι κάτι που το κάνει κάποιος για να εξυπηρετηθεί κανονικά. Μπορεί να το κάνει κάποιος με αφορμή τη δική του παρουσία σε ένα χώρο, αλλά στην ουσία εξυπηρετεί ένα σύνολο ανθρώπων. Οπότε είναι σημαντικό να λαμβάνεται αυτό υπόψη και χωρίς να χρειάζεται να το ζητάμε εμείς. Δηλαδή, σε μια χώρα του εξωτερικού και μιλάω τώρα για δυτικές χώρες, που είναι πιο ανεπτυγμένες σε αυτά τα ζητήματα ή και στις χώρες οι σκανδιναβικές που είναι πάρα πολύ μπροστά σε θέματα προσβασιμότητας, όπως είναι η Σουηδία για παράδειγμα, δεν υπάρχει περίπτωση να πας και να μην υπάρχει ήδη πρόβλεψη. Εκεί σκέφτονται από την αρχή, ότι όταν χτίσουν ένα κτίριο

πρέπει να είναι προσβάσιμο και για τα άτομα με αναπηρία, συμπεριλαμβάνουν δηλαδή τους ανθρώπους με αναπηρία στο σχεδιασμό".

Από την άλλη, το ίδιο το γεγονός της αναπηρίας αποτελεί ένα απaráκαμπτο δεδομένο το οποίο δεν είναι δυνατό να αγνοείται. Υπό το φως αυτής της λογικής ο λόγος των ατόμων με αναπηρία επιζητεί τα ως άνω αναφερόμενα εμπόδια να μην μεγεθύνουν την ίδια την αναπηρία. Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι τα άτομα με αναπηρία δεν επιζητούν ένα είδος φιλανθρωπικής αντιμετώπισης τους αλλά να λαμβάνουν αυτό το οποίο πραγματικά αξίζουν και να αναλαμβάνουν εκείνες τις αρμοδιότητες που ταιριάζουν τόσο στα προσόντα όσο και στη συνθήκη της ζωής τους. Ο ίδιος πληροφορητής εξηγεί για την αγορά εργασίας:

"Αυτή τη στιγμή δεν τον υποδέχεται καν. Και αν θέλεις να σου πω και συγκεκριμένο παράδειγμα, ο κύριος Χ που αυτή τη στιγμή είναι διευθύνων σύμβουλος της ΝΕΡΙΤ, είπε ψευδώς σε ένα συνέδριο που ήμουν τώρα πρόσφατα « ΜΜΕ και αναπηρία», ότι η ΝΕΡΙΤ, ο καινούριος δηλαδή τηλεοπτικός φορέας, που θα αντικαταστήσει την ΕΡΤ, είχε προβλέψει στην προκήρυξη του το ενδεχόμενο της αναπηρίας και θα μοριοδοτούσε επιπλέον τους ανθρώπους με αναπηρία. Πρώτα απ' όλα εγώ, δεν θέλω να βασίζομαι στην αναπηρία μου για να βρω μια δουλειά, θέλω να βασίζομαι στη δύναμη μου, και όχι στην αδυναμία μου, που σημαίνει ότι εφόσον έχω κάνει τόσα και τόσα πράγματα, νομίζω ότι δεν χρειάζεται κανείς να μου δώσει παραπάνω μόρια επειδή έχω αναπηρία. Ωστόσο, επειδή μιλάμε για το γενικό πληθυσμό και δε μιλάμε μόνο για μένα, είναι σαφές ότι ένας άνθρωπος με αναπηρία δεν μπορεί να πάει ως πούμε να γίνει σερβιτόρος ή οικοδόμος, ή να κάνει μια δουλειά που τέλος πάντων απαιτεί κίνηση. Αυτό σημαίνει τι; Ότι πραγματικά ένας άνθρωπος με αναπηρία έχει ένα λόγω παραπάνω να βρίσκεται σε ένα γραφείο, ή να κάνει τη δουλειά που μπορεί να κάνει, εν προκειμένου τη δουλειά του δημοσιογράφου που εγώ έκανα. Συνεπώς, θα δεχόμουν μια επιπλέον μοριοδότηση, χωρίς αυτό να σημαίνει, ότι αξίζει να προσληφθώ για αυτόν το λόγο".

Με έμμεσο τρόπο ο ως άνω πληροφορητής αναπτύσσει ένα ρεαλιστικό κατά βάση επιχειρήμα αναφορικά με την υποδοχή που δεν έχει το ανάπηρο άτομο στην αγορά εργασίας. Επί της ουσίας η πρόσβαση δυσχεραίνεται επειδή, κυριολεκτικά, η ίδια η αγορά εργασίας είναι ανάπηρη. Τούτο σημαίνει ότι η δόμηση της δε δημιουργεί ίσες ευκαιρίες, όχι μόνο για τα άτομα με αναπηρία αλλά για το σύνολο σχεδόν των δυνάμει εργαζομένων που ανήκουν στην κατηγορία των λεγόμενων ευάλωτων ομάδων. Παρόμοια η Χ 25 ετών, με μεσογειακή αναιμία εξηγεί:

"Θα ήταν καλό να προσλαμβάνουν άτομα. Να βάζουν δηλαδή σε τομείς που χρειάζεται και που μπορούν φυσικά να ανταπεξέλθουν αυτά τα άτομα και ανάλογα με την αναπηρία που έχει το κάθε άτομο, ξέρω ότι είναι πολύ καλό να προσφέρουν οπότε σε συγκεκριμένα πόστα νομίζω ότι θα μπορούσαν να ενταχθούν ακόμα περισσότερα άτομα, να τους δοθεί μια περαιτέρω ευκαιρία για επαγγελματική αποκατάσταση".

Ο δε πρώην δημοσιογράφος συνεχίζει:

"Θα έπρεπε να υπάρχουν τέτοιες ευκαιρίες να, να δίνονται τέτοιες ευκαιρίες, γιατί πραγματικά βοηθούσε αυτό, επειδή όσο μεγαλώνω καταλαβαίνω ότι οι άνθρωποι, οι περισσότεροι, αν όχι όλοι, για να μην είμαστε αφοριστικοί, πρέπει να είμαστε και γενναιόδωροι με αυτούς που το αξίζουν και γι' αυτό δε μιλάω για όλους, μιλάω δυστυχώς για την πλειοψηφία αλλά όχι για όλους, οι περισσότεροι δεν ενδιαφέρονται για την αναπηρία. Είτε αυτό σημαίνει να γνωρίσεις έναν άνθρωπο από κοντά και να είναι φίλος σου, είτε αυτό σημαίνει να είναι ο σύντροφός σου, είτε αυτό σημαίνει να είναι εργαζόμενος στην επιχείρησή σου. Δεν ενδιαφέρονται για την αναπηρία και όταν λοιπόν ο νόμος που υποτίθεται ότι σε «προστατεύει» καταργείται ή δεν εφαρμόζεται, μένεις πια τελείως γυμνός και αβοήθητος".

Επίσης ο πληροφορητής με τυφλότητα αναφέρει σχετικά σε ερώτηση για τι θα έπρεπε να προσφέρει πρώτα η αγορά εργασίας:

"Σίγουρα ίσες ευκαιρίες. Ότι κάποιο άτομο με αναπηρία μπορεί να κάνει την ίδια δουλειά που κάνει κάποιος βλέπων με τον ίδιο ακριβώς τρόπο, μπορεί να χρειαστεί λίγο παραπάνω χρόνο ok, δεν θα πάρουμε σε κανέναν το κεφάλι αλλά το αποτέλεσμα θα είναι το ίδιο"

Από την άλλη, όταν η εργασιακή αξία και ηθική του δυνάμει απασχολούμενου δεν αναγνωρίζεται ή όταν το σύστημα προσλήψεων δε λειτουργεί με αξιοκρατικό τρόπο, η ίδια η αναπηρία δε λαμβάνεται κατά κανένα τρόπο υπόψη καθόσον επικρατούν άλλες δίοδοι ένταξης στην απασχόληση, πλάγιοι και πελατειακοί ή ενόσω είναι ήδη κανείς ενταγμένος σε αυτήν η αντιμετώπιση δεν είναι η δέουσα. Όπως αναλύει ο ίδιος πληροφορητής:

"Να στο πω, όπως το αντιλαμβάνομαι. Σε κάθε δουλειά υπάρχουν άνθρωποι που θα σου κάνουν τη ζωή δύσκολη και άνθρωποι με τους οποίους θα μπορείς να συνεννοηθείς, για μένα υπήρξαν και τα δύο. Δηλαδή, υπήρχαν και άνθρωποι που μπορεί να μην ήθελα ούτε να τους βλέπω ας πούμε, γιατί αισθανόμουν ότι με αδικούσαν ή ότι εκείνοι δεν ήθελαν πρώτοι την παρουσία μου, γιατί ξέρεις καμιά φορά όταν καταλαβαίνεις ότι κάπου δεν είναι επιθυμητός, δε θες εσύ μετά να δεις

τον άλλο, αυτό σου γυρνάει μπούμερανγκ και λες γιατί να είμαι εδώ που δε με θέλουν. Είχα όμως την τύχη, στη ίδια χρονική περίοδο, εάν γνώριζα ας πούμε έναν άνθρωπο που μπορεί να μου δυσκόλευε τη ζωή, να γνώριζα άλλους δέκα που να μου την έκαναν πιο εύκολη, οπότε κάπως εξομαλύνονταν τα πράγματα. Δηλαδή, είχα και πολλούς φίλους μέσα στο χώρο εργασίας μου, ιδιαίτερα μέσα στην ΕΡΤ και αυτό έκανε τη ζωή μου ευκολότερη και με βοηθούσε να δίνω και το ενδιαφέρον μου και την προσοχή μου στους ανθρώπους που τελικά το άξιζαν και όχι για αυτούς που δεν το άξιζαν".

Ο ίδιος πληροφορητής αναφέρει σχετικά και τα εξής:

"Απλά εγώ είχα ας πούμε ένα συνεργείο, που ήταν ο κάμεραμαν και ο ηχολήπτης και ήξερα ότι μαζί θα κατεβούμε τα σκαλιά, μαζί θα τα ανέβουμε, ότι θα κάνουμε αυτό που είναι να κάνουμε, γιατί πάνω απ' όλα περνούσαμε καλά και σεβόμασταν ο ένας τον άλλον. Δυστυχώς, αυτή η ευκαιρία δε μου δίνεται πια, γιατί έτσι όπως κάνανε τα πράγματα, χρειάζεται να έχεις πολιτικό μέσο για να δουλέψεις".

Επί της ουσίας τα άτομα με αναπηρία επιχειρούν να βγουν στην αγορά εργασίας όντας κυριολεκτικά απροστάτευτα και εκτεθειμένα στον κίνδυνο είτε του στιγματισμού είτε της απόλυσης. Σύμφωνα με τον Χ 37 ετών ο οποίος πάσχει από ψυχωσική κατάθλιψη:

"Να ζω χωρίς την ασθένεια. Βέβαια υπάρχει ένα στίγμα από τους γύρω, όταν τους λες ότι έχεις κάποιο πρόβλημα ούτε σε παίρνουν σε δουλειά, ούτε σου δίνουν μεγάλη σημασία. Εγώ προσπαθώ με τα φάρμακα να είμαι καλά και όποια δουλειά τύχει δεν έχω κανένα πρόβλημα να δουλέψω".

Ο ίδιος συνεχίζει σχετικά με τον κίνδυνο απόλυσης:

"Με διώξαν, μετά πήγα στο νομικό συμβούλιο του κράτους έκανα την άσκηση μου αλλά θέλανε.. για να μπεις εκεί δίνεις κάποιες εξετάσεις οι οποίες είναι πολύ δύσκολες. Τέλειωσα την άσκηση έμεινα ενάμιση χρόνο άνεργος περίπου, μετά πήγα σ ένα δικηγορικό γραφείο αλλά δεν μπορούσα καλά να προσαρμοστώ. Τον άνθρωπο αυτό τον ξέρω χρόνια, συνεργαζόμαστε, αλλά δεν έχω την βάση ότι θα πάω να δουλέψω από τις 9 μέχρι τις 3, όσο με χρειαστεί και όποτε θέλει".

Στη συνάφεια αυτή, η κατασκευασμένη έλλειψη φροντίδας για τα άτομα με αναπηρίες μετατρέπεται παράπονο το οποίο συνίσταται στη μη αναγνώριση της προσπάθειας ένταξης στην εργασία που έχει καταβάλει το εκάστοτε άτομο με αναπηρία. Αναλύει σχετικά η Χ, 46 ετών με διπολική διαταραχή αναφερόμενη στην αναγνώριση της αξίας ενός φημισμένου ιατρού:

"Σίγουρα και είναι καταπληκτικός σε αυτό που κάνει αλλά για ρωτήστε και εμένα που το ζω αυτό τόσα χρόνια και το σύστημα αυτό με έχει πετάξει έξω ας πούμε δηλαδή δεν αισθάνομαι αδικία; δηλαδή τι θα μπορούσα να είχα κάνει παραπάνω και δεν το έκανα ; και τα έκανα όλα χωρίς μέσω εγώ πέρασα τις πανελλαδικές εγώ πέρασα όλες τις εξετάσεις".

Ενδεχομένως η μεγαλύτερη δυσκολία και το σοβαρότερο εμπόδιο στην εργασιακή ένταξη σχετίζεται με την άρνηση πρόσληψης καθώς και με τον τρόπο που αυτή διατυπώνεται από τους εργοδότες ή τους υπευθύνους προσλήψεων. Στη συνάφεια αυτή η χ, 31 ετών, με εγκεφαλική παράλυση καταθέτει τα εξής:

"Μου έχουνε πάρει συνέντευξη για δουλειά και το μόνο που μου απαντήσανε είναι ότι, να σ αυτά τα σεμινάρια που πήγαινα είχανε προοπτική ότι υπάρχει περίπτωση να σας βρούμε δουλειά αργότερα. Είχα πάει για συνέντευξη και μου είπαν ότι με τι ασχολείστε; Λέω κάνω θέατρο, κάνω χορό, κάνω τέτοιο. Α μου λένε εντάξει, το θέμα είναι ότι εμείς δεν μπορούμε, όχι δεν μπορούμε, ότι είναι δύσκολα για εμάς τα πράγματα, θα δυσκολευτείτε να βρείτε δουλειά, είναι δύσκολα τα πράγματα και όπως και για σας είναι δύσκολα τα πράγματα έτσι και για μας είναι δύσκολα τα πράγματα. Μα εγώ ήρθα.. ότι είναι δύσκολα τα πράγματα το ξέρω"

Η πληροφορήτρια με σπαστική παραπληγία αναφέρει σχετικά τα εξής:

"Εγώ δεν ξέρω βλέπω την Ελλάδα ανάλητη και αν δεις το βιογραφικό μου δεν είναι ευκαταφρόνητο και από επίπεδο σπουδών και από επίπεδο εμπειρίας και ξαφνικά μου λένε ότι μου κάνουν τα προσόντα σου αλλά δεν μου κάνει το σώμα σου. Είναι σαν να μου λες ότι σε ακυρώνω. αυτόν τον εγκέφαλο τον κουβαλάει ένα άρρωστο σώμα. Άρα δεν με αποδέχεσαι και αυτό με σοκάρει".

Στην ως άνω συνάφεια ο πρώην δημοσιογράφος εξηγεί:

"Ζήτησα ας πούμε να μου βάλουν πάνω στη ράμπα, υπήρχε μια ράμπα την οποία εγώ ανέβαινα με τα μαστούνια μου, γιατί έχω μια δυσκολία να βγάλω το καρότσι από το αυτοκίνητο, οπότε έπαιρνα τα μαστουνάκια μου και την ανέβαινα. Ζήτησα να μου βάλουν ένα πλαστικό τάπητα, ώστε να μη γλιστράει όταν βρέχει, γιατί όταν έβρεχε ήταν πολύ γλιστερή αυτή η επιφάνεια. Ζήτησα να αρχίσει να χρησιμοποιείται η τουαλέτα η αναπηρική. Γενικώς, αντιμετώπιζα τα προβλήματα σε συνεργασία, δηλαδή υπήρχε μια καλή διάθεση. Μπορεί να υπήρχαν ένα δυο άνθρωποι που μου έκαναν τη ζωή πιο δύσκολη ας πούμε, αλλά δεν ήταν αυτοί το σύνολο. Οι περισσότεροι ήταν πολύ συνεννοήσιμοι και πολύ φίλοι μου να

στο πως έτσι. Να στο πως αλλιώς και κατηγορηματικά, η αγορά εργασίας δεν αποδέχεται ένα άτομο με αναπηρία".

Το ερώτημα που προκύπτει από την ανάλυση του λόγου των ατόμων με αναπηρία αφορά τον τρόπο με τον οποίο επιτυγχάνουν να κερδίσουν τη ζωή τους ενόσω βρίσκονται εκτός εργασίας. Εδώ βασικό ρόλο και σε υλικό αλλά και σε ψυχολογικό επίπεδο παίζει η οικογένεια και η διάθεση της να στηρίξει το άτομο με αναπηρία. Όπως αναφέρει ο χ, 34 ετών με τυφλότητα σε ερώτηση για το πως βιώνει την αγορά εργασίας:

"Απολύτως αρνητικά. Εδώ βλέπω πριν κάποια χρόνια, τους μεγάλους εδώ μέσα πχ τον πρόεδρο μας, ε δουλεύανε, εμείς καθόμαστε.. καλά είναι πολλά θέματα είναι θέματα εκπαίδευσης, είναι θέματα αν μπορείς να κινηθείς εύκολα είναι πολλά που παίζουν ρόλο. Εγώ επειδή έχω και ένα θέμα ημιπληγίας, η εκπαιδύτρια μου μού έχει απαγορεύσει να κινούμαι με λεωφορεία στο κέντρο. Ουσιαστικά με στηρίζει η οικογένεια μου και το επίδομα που παίρνω".

Σε αυτή τη συνάφεια η έχουσα διπολική διαταραχή εξηγεί τον τρόπο με τον οποίο η στήριξη από την οικογένεια είναι σημαντική υπονοώντας ότι επί της ουσίας δίχως αυτή το κοινωνικό κράτος δεν υφίσταται όχι μονάχα για τα άτομα με αναπηρία αλλά και για εκείνα που δεν αντιμετωπίζουν τέτοι ζήτημα. Αναφέρει χαρακτηριστικά:

"Θα σας εξηγήσω γιατί δεν το επιχείρησα, αυτές είναι πάρα πολύ ψυχοπιεστικές διαδικασίες οι οποίες εμένα προσωπικά δεν μου επιτρέπονται το να μεταβώ σε αυτές τις διαδικασίες ποιός θα με θρέψει; Δεν έχω από πίσω οικογένεια γιατί αν είχα από πίσω οικογένεια και ήμουν από άλλο status οικογενειακό δεν θα είχα και αυτά τα προβλήματα θα υπήρχε ήδη έτοιμο ιατρείο και θα το δούλευε κάποιος άλλος με την δική μου άδεια"

Ο πληροφορητής με τυφλότητα εξηγεί στη σχετική ερώτηση:

"Ναι με τους γονείς, γιατί μόνος δεν υπήρχε περίπτωση να τα βγάλω πέρα"

Την ίδια στιγμή δεν είναι λίγοι εκείνοι οι πληροφορητές οι οποίοι επιχειρούν διαρκώς να νιώθουν δραστήριοι προσπαθώντας να αντιμετωπίσουν όσο το δυνατό καλύτερα το σκληρό πρόσωπο της ελληνικής αγοράς εργασίας. Έτσι, μολονότι λαμβάνουν το επίδομα αναπηρίας επιχειρούν να μην παραιτούνται από την προσπάθεια και αρνούνται την παθητικοποίηση που έμμεσα επιβάλλει το σχετικό με τη συνθήκη της ζωής τους επίδομα. Αναφέρει χαρακτηριστικά ο πληροφορητής με εγκεφαλική παράλυση σε ερώτηση σχετική:

"Ναι σε φάση που μπορώ να εργαστώ να κάνω κάτι με τα χέρια μου, δεν είναι ότι δεν μπορώ να κάνω κάτι, ή ότι έχω σπουδάσει κάτι το οποίο δεν μπορώ να κάνω αργότερα επάγγελμα ας πούμε, απλά δεν έχω βρει ακόμα τον κατάλληλο χώρο που θα μπορέσω, να είναι και για μένα προσβάσιμος, και να μην χρειάζεται να έρχεται η μάνα μου από έξω να με βάζει τουαλέτα, αυτό".

Και συνεχίζει ο ίδιος να εξηγεί:

"Είμαι διαρκώς στην προσπάθεια, τρέχω, δεν έχω σταματήσει να τρέχω. Ακόμα σκέφτομαι για αργότερα, υπάρχει μια περίπτωση να τελειοποιήσω τα αγγλικά μου, γιατί τώρα θέλω να πάρω το proficiency και να ασχοληθώ με τις μεταφράσεις. Αυτό θα είναι και για μένα ας πούμε καλό γιατί θα ήταν και μέσα στο σπίτι, που θα έχω προσβασιμότητα, θα έχω δικιά μου τουαλέτα κι αυτά, θα μπορώ να μετακινηθώ μέσα στο σπίτι μόνη μου και θα ήταν πιο εύκολο για μένα να κάνω κάτι τέτοιο"

Άτομα με αναπηρία απασχολούμενα στο δημόσιο τομέα

Στην κατηγορία αυτή ανήκουν άτομα με αναπηρία τα οποία έχουν ενταχθεί στο δημόσιο τομέα απασχόλησης είτε μετά από ειδικές ρυθμίσεις λόγω αναπηρίας είτε μετά από σχετικές εξετάσεις. Σε κάθε περίπτωση τα υποκείμενα αυτά παρουσιάζουν μια εργασιακή τροχιά απασχόλησης η οποία δεν συνδέθηκε ευθύς εξ αρχής με την απασχόληση στον εν λόγω τομέα. Αρκετά από αυτά είχαν ήδη σημαντική εργασιακή εμπειρία στον ιδιωτικό τομέα καθώς βέβαια και καλές σπουδές. Από την άλλη υπάρχουν περιπτώσεις για τις οποίες η εύρεση απασχόλησης στον δημόσιο τομέα δεν ήταν μια απλή υπόθεση αλλά το αποτέλεσμα πολύχρονων αγώνων και μεγάλης υπομονής. Αρκετοί από αυτούς εξακολουθούν να αναζητούν εργασία στον ίδιο τομέα καθώς εργάζονται με καθεστώς συμβάσεων ενώ άλλοι βρίσκονται στα πρόθυρα της σύνταξης. Επιπλέον υπάρχει και η εκείνη η κατηγορία που αφορά τους ήδη απασχολούμενους σε διάφορες υπηρεσίες του δημοσίου. Κατά συνέπεια αναφερόμαστε σε μια ανομοιογενή ομάδα η οποία και λόγω των διαφορετικών μορφών αναπηρίας βιώνει με διαφορετικό τρόπο τόσο την εργασία όσο και τις συνθήκες υπό τις οποίες αυτή διενεργείται.

Εν σχέση με τις συνθήκες εργασίας, η Χ, 29 ετών εκπαιδευτικός με περιορισμένη όραση αναφέρει τα εξής:

"Δεν δυσκολεύτηκα να βρω δουλειά, είναι αλήθεια. Όμως στην πρώτη μου δουλειά, αν και το σχολείο ήταν για άτομα τυφλά, το περιβάλλον ήταν

χάλια. Δεν υπήρχε η παραμικρή κατανόηση ή υποστήριξη από τους περισσότερους συναδέλφους. Δεν με βοήθησε κανένας, αρνούταν να μου δείξουν πράγματα, δεν είχαν διάθεση να βοηθήσουν. Εκτός από δύο, οι υπόλοιποι ήταν εκπαιδευτικοί χωρίς αναπηρία. Και ήταν μπορώ να πω εχθρικοί ή μάλλον αδιάφοροι απέναντί μου. Στην αρχή τα βρήκα λίγο βουνό. Μου έδωσαν την πρώτη δημοτικού, που θεωρώ ότι είναι η πιο δύσκολη τάξη. Την πρώτη μέρα έφυγα από το σχολείο με δύο κούτες βιβλία σε Braille. Θυμάμαι να έχω καθίσει κάτω και να κρατάω το κεφάλι μου. Ένωσα απόγνωση. Είχα μάθει Braille στην πρώτη δημοτικού, αλλά μετά, αφού πήγα αμέσως σε τυπικό σχολείο, τα ξέχασα. Και έπρεπε να τα μάθω από την αρχή. Πήρα δάσκαλο και έκανα εντατικά μαθήματα... Υποστήριξη δεν είχα ούτε από τους συναδέλφους, ούτε από τη διεύθυνση. Δούλεψα εκεί τέσσερα χρόνια, δύο ως αναπληρώτρια, και μετά έγινα μόνιμη με το δωδεκάμηνο. Ήταν πολύ δύσκολες οι συνθήκες. Ήταν δύσκολες και οι μετακινήσεις. Έπρεπε να πηγαίνω και να γυρίζω από το σχολείο κάθε μέρα με ταξί, δεν μπορούσα να κυκλοφορήσω αλλιώς. Και για το λόγο αυτό χρειαζόμουν κάθε μέρα τουλάχιστον 15 με 20 ευρώ, για τη μετακίνησή μου. Τώρα, τα τελευταία δύο χρόνια είμαι στη δευτεροβάθμια, στο ΕΕΕΕΚ του Αιγάλεω, γυμνάσιο για άτομα με πολλαπλές αναπηρίες. Τα μαθήματα δεν είναι «κανονικά», απευθύνονται σε παιδιά που δεν μπορούν να παρακολουθήσουν μαθήματα σε κανονικό σχολείο. Η αλήθεια είναι ότι μου λείπει να διδάσκω κανονικά, αλλά το περιβάλλον είναι καλό και η συνεργασία με τους συναδέλφους εξαιρετική. Το μόνο εμπόδιο που έχω είναι το να υπογράψω τα παρουσιολόγια και να συμπληρώνω τα βιβλία ύλης. Πρέπει κάποιος να με βοηθάει σε καθημερινή βάση, να μου δείξει που να υπογράψω, και μετά με το βιβλίο ύλης το ίδιο. Αλλά ευτυχώς με βοηθάνε οι συνάδελφοι και ποτέ δεν με έχουν κάνει να αισθανθώ άσχημα. Εγώ έχω το «πρόβλημα», γιατί νιώθω ότι τους απασχολώ από άλλο που έχουν να κάνουν, όμως δεν έχω εισπράξει την παραμικρή δυσαρέσκεια από μέρους τους. Η μετακίνηση μου είναι πιο εύκολη σε σχέση με την προηγούμενη δουλειά. Αλλά και πάλι πηγαίνω και έρχομαι με ταξί. Όμως τώρα χρειάζομαι λιγότερα χρήματα, γύρω στα δέκα ευρώ την ημέρα. Όμως θεωρώ πως σε λίγο καιρό θα μπορώ να είμαι περισσότερο αυτόνομη. Θα πάρω σκύλο οδηγό και θα μπορώ να αποδεσμεύσω και λίγο την οικογένειά μου που θα πρέπει να με βοηθά σε καθημερινή βάση. Ευτυχώς υπάρχει επιχορήγηση για τους σκύλους οδηγούς. Αλλά γενικώς, τα βοηθήματα για τα άτομα με προβλήματα όρασης, από το μπαστούνι μέχρι το οτιδήποτε μπορεί να κάνει ένα άτομο πιο αυτόνομο απαιτούν χρήματα, είναι πολύ ακριβά"

Η ως άνω πληροφορήτρια αναδεικνύει το γεγονός του ότι μολονότι έχει σταθερή απασχόληση και θεωρητικά βρίσκεται σε καλύτερη εργασιακά μοίρα ως προς άλλους ομοϊδεάτες της, βιώνει εμπόδια στην εργασία τα οποία δεν ξεπερνιούνται εύκολα, ιδιαίτερα εκείνα που σχετίζονται με την καθημερινή μετακίνηση της από και προς το χώρο εργασίας. Στη συνάφεια αυτή όπως

φαίνεται από το απόσπασμα το στενό οικείο περιβάλλον της είναι αυτό που ουσιαστικά τη βοηθά να αντεπεξέλθει στις απαιτήσεις της δουλειάς. Από την άλλη μοιάζει να έχει βιώσει τη μη ανεκτικότητα των συναδέλφων της, στάση που τη συναντά κανείς περισσότερο στον ιδιωτικό τομέα. Η στάση αυτή μάλλον ερμηνεύεται με βάση τα λόγια μιας τριαντάχρονης πληροφορήτριας που εργάζεται ως κοινωνιολόγος. Όπως εξηγεί:

"Το βασικότερο εμπόδιο είναι η αντίληψη ολόκληρης της ελληνικής κοινωνίας. Τα στερεότυπα που έχουν όλοι και άτομα με αναπηρία και χωρίς, τα στερεότυπα που μας περνάνε, η οικογένεια μας, το περιβάλλον, η τηλεόραση, που αν προσέξετε στην τηλεόραση τι βγάζουνε, μια εικόνα ωραιοποιημένη, χωρίς καμία ατέλεια. Άρα ο άνθρωπος που έχει μια ατέλεια αυτομάτως τίθεται στο περιθώριο ή κάπου να το κυνηγήσει ο ίδιος και να δώσει την γροθιά στο μαχαίρι, και αν βρεθούνε και κάποιοι άνθρωποι της ίδιας αντίληψης καλώς βρεθήκανε, απ' όλους τους χώρους, είτε απ' την παιδεία, είτε από την υγεία, είτε από τα κέντρα των σπουδών, απ' τα πανεπιστήμια, απ' όλους τους χώρους. Αν βρεθούν κάποιοι άνθρωποι με την ίδια αντίληψη και μπορούν να κάνουνε κάτι, να τους επιτρέπει δηλαδή και η θέση τους να κάνουνε κάτι καλώς, αν δεν βρεθούν πρέπει ο καθένας να το κυνηγάει μόνος του στον βαθμό που μπορεί να το κυνηγήσει."

Από την άλλη την προσβασιμότητα στην απασχόληση τη δυσχεραίνουν μια σειρά από πρακτικά ζητήματα τα οποία, ωστόσο, όσο χρονίζουν δημιουργούν αρνητικές συνθήκες ομαλής ένταξης στο χώρο εργασίας. Η ως άνω πληροφορήτρια εξηγεί:

"Όπως όλοι οι άνθρωποι, οι αναπληρωτές χωρίς αναπηρία, έκανα και εγώ τα χαρτιά μου και περίμενα τέσσερα χρόνια μήπως με πάρουν, στην τέταρτη χρονιά ήμουν τυχερή και με πήρανε. Επίσης θέλω να πω μιας και είναι έρευνα της ΕΣΑμεΑ, αν μπορούμε να αγωνιστούμε όλοι μαζί, τα άτομα με αναπηρία να μην τα βάζουμε σε.. γιατί υπάρχει ο νόμος και καλώς υπάρχει και ευχαριστούμε κάποιους ανθρώπους απ' την ΕΣΑμεΑ που αγωνίστηκαν πιο σθεναρά αλλά πρέπει να διορθωθεί ο νόμος, τα άτομα με αναπηρία στην εργασιακή νομοθεσία που υπάρχει για τα άτομα με αναπηρία, να μην βάζουν όλες τις αναπηρίες μαζί. Δεν μπορεί ένας άνθρωπος που έχει καρκίνο που καταλαβαίνω πόσο σοβαρή είναι η πάθηση του, να έχει τις ίδιες δυσκολίες με εμένα που δεν μπορώ να εξυπηρετηθώ και θέλω έναν άνθρωπο για να τα καταφέρω. Δεν μπορεί, ο άνθρωπος έχει καρκίνο κινείται".

Επί της ουσίας η πληροφορήτρια καλεί για ένα καλό ξεκαθάρισμα στο σχετικό νόμο που πριμοδοτεί τα άτομα με αναπηρία να προσλαμβάνονται στο δημόσιο τομέα. Ο νόμος έχει μεν μια θετική σε γενικές γραμμές κατεύθυνση, ωστόσο,

όπως αναφαινεται από το απόσπασμα αντιμετωπίζει τα άτομα με αναπηρία με μια φιλανθρωπική διάσταση και όχι ως ειδική πληθυσμιακή κατηγορία με συγκεκριμένες ιδιαιτερότητες αλλά και δυνατότητες. Όπως εξηγεί σχετικά η χ. 40 ετών, εκπαιδευτικός με πρόβλημα κίνησης:

"Ο 2643 για μένα είναι προβληματικός νόμος, έχω μιλήσει πάρα πολλές φορές και με τον κύριο Χ, μου το έχει παραδεχτεί και ο ίδιος, ότι δεν φταις εσύ που δεν έχεις δουλειά, αλλά ο νόμος που είναι προβληματικός. Δεν ξέρω πότε θα αλλάξει αυτό το πράγμα, η αλήθεια να λέγεται, όλοι το θέλουν, δεν ξέρω γιατί δεν αλλάζει. Θεωρώ πως είναι απαράδεκτο οι πολύτεκνοι να μπορούν να εντάσσονται σε όλες τις προκηρύξεις και να είναι έξω τα ΑμεΑ που οι ευκαιρίες τους είναι πολύ λιγότερες. Το να είμαι πολύτεκνος είναι επιλογή μου, το να είμαι ανάπηρος δεν είναι, αυτό είναι μια πολύ ουσιαστική διαφορά που δεν μπορεί κανείς να την αντιληφθεί. Και τα πολλά παιδιά είναι πάρα πολύ δύσκολο, οι ανάγκες είναι πάρα πολύ μεγάλες, αλλά το ένα είναι επιλογή και το άλλο δεν είναι. Εντάξει και οι μεν χρειάζονται ενίσχυση και οι δε. Αλλά δεν μπορείς να συγκρίνεις τη μια κατηγορία με την άλλη και να τις βάζεις στον ίδιο νόμο. Πριν από λίγο καιρό βγήκε μια προκήρυξη στο Υπουργείο οικονομικών για 180 άτομα, απ' αυτά τα 180 άτομα περαιτέρω, μετά από λίγο διάστημα, αφού τους πήραν αυτούς, μόνο με πτυχία οικονομικού νομίζω, προκηρύσσονται άλλες 14 θέσεις ειδικών κατηγοριών και πήρανε άτομο της αντίστασης. Πρέπει να είχε τρεις ή τέσσερις θέσεις κάθε κατηγορία από τις τέσσερις και μία θέση ή δύο πρέπει να είχαν της Αντίστασης. Όμως θεωρώ απαράδεκτο που πήρανε άτομα απ' αυτήν την κατηγορία. Δηλαδή και τα παιδιά αυτών αυτή τη στιγμή είναι πάρα πολύ μεγάλα ηλικιακά, πήρανε το εγγόνι! Θεωρώ επίσης απαράδεκτο που για να πάρεις θέση συγκεκριμένη με αυτή τη προκήρυξη σου ζητούσαν να έχεις μεταπτυχιακό και δεν τους αρκούσε το ότι είχες πτυχίο πανεπιστημίου. Εγώ έκανα τα χαρτιά μου και αποκλείστηκα για αυτό το λόγο, δεν έχω μεταπτυχιακό. Τώρα σκέφτομαι βέβαια να κάνω, αλλά θεωρώ πολύ απαράδεκτο να βάζεις τέτοια κριτήρια σε ειδικές κατηγορίες. Εδώ πολεμούν δύσκολο να πάρουν ένα πτυχίο για να κάνουν κάτι αυτοί οι άνθρωποι, γιατί δεν έχουν εύκολα πρόσβαση πουθενά".

Η ως άνω πληροφορήτρια δεν καταθέτει απλά αυτό που βιώνει ως αδικία του νόμου αλλά το γεγονός ότι ο νόμος έρχεται να δημιουργήσει περισσότερα προβλήματα από όσα επιλύει. Δια του ορθού "ξεκαθαρίσματος" η φιλανθρωπική αντιμετώπιση των ατόμων με αναπηρία ενέχει το πολύ σοβαρό ενδεχόμενο να τελειώσει, καθόσον αυτά διακρίνονται από υψηλή εργασιακή ηθική. Σύμφωνα με τα λεγόμενα της ίδιας πάντα πληροφορήτριας:

"Εγώ έκανα ό,τι δουλειές έβρισκα, έψαχνα πάρα πολύ και δεν έκανα ποτέ επιλογή. Αυτό που με ενδιέφερε ήταν να βρω να δουλέψω. Δεν είπα ότι, α αυτό δεν το κάνω γιατί δε μου αρέσει ή δε το θέλω γιατί θέλω καλύτερο, ή γιατί ενδεχομένως είναι για λίγο χρονικό διάστημα και θα πάω να ψάξω για κάτι άλλο. Και με τον ειδικό νόμο, η πρώτη μου αίτηση είναι το 1994. Δεν έχει βγει κάτι θετικό από τότε ουσιαστικά πάνω σε αυτό και ξέρετε γιατί; Γιατί ο νόμος είναι προβληματικός. Από ποια άποψη; Υπάρχει η ιδιαιτερότητα και ισχύει αυτό μέχρι σήμερα, που για μένα οπωσδήποτε πρέπει να καταργηθεί. Όταν υπάρχουν άτομα που υποστηρίζονται από μία ή δύο κατηγορίες, παίρνουν μόρια και από τις δύο. Δηλαδή, αν κάποιος είναι πολύτεκνος και ΑμεΑ παράλληλα, παίρνει και τα μόρια της πολυτεκνίας και τα μόρια του ΑμεΑ. Άρα εγώ πότε θα φτάσω, που αντιπροσωπεύω μόνο μια κατηγορία, πότε θα φτάσω αυτό; Πάντα θα προηγείται κάτι άλλο".

Εάν θέσει κανείς στην άκρη το ότι ο νόμος επιδιώκει να αποκαταστήσει επαγγελματικά μια σειρά από ειδικές ομάδες πληθυσμού μπορεί εύκολα να διαπιστώσει ότι ακριβώς αυτό είναι το πρόβλημα. Με άλλα λόγια, στην προσπάθεια του ο νομοθέτης να απαλύνει τη συνθήκη ζωής των υποκειμένων δημιουργεί διακρίσεις στις κατηγορίες που επιδιώκει να ανακουφίσει. Σε αυτό χρειάζεται να προσθέσει κανείς ότι ο νόμος δεν λειτουργεί στο κενό. Για να καταληφθεί μια θέση εργασίας πρέπει προηγουμένως να έχει προκηρυχθεί. Εάν συνεπώς, συνυπολογίσει κανείς την ως άνω περιγραφόμενη διαδικασία σε συνδυασμό με την καθυστέρηση ή μη προκήρυξη σχετικών θέσεων εργασίας τότε εύλογα καταλήγει στο συμπέρασμα ότι δημιουργούνται έμμεσα εμπόδια στην εργασιακή ένταξη των ατόμων με αναπηρία. Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα από την ίδια πληροφορήτρια:

"Οι θέσεις που βγαίνουν είναι πάρα πολύ λίγες. Σκεφτείτε ότι η τελευταία προκήρυξη με το συγκεκριμένο νόμο ήταν το 2008. Λοιπόν σε αυτήν την προκήρυξη, μπήκανε άτομα σε ΚΕΠ, που είχαν λιγότερα μόρια από τα δικά μου και θα σας πω γιατί έγινε αυτό. Υπάρχουν πάρα πολλές ιδιαιτερότητες και παρά πολλά πράγματα που είναι ήξεις αφήξεις. Λοιπόν, στα άτομα αυτά με τα λιγότερα μόρια, είχαν προϋπηρεσία στα ΚΕΠ. Όταν βγαίνει ο νόμος ο ίδιος, δε σου ζητάει προϋπηρεσία, όμως κάθε φορέας που βγάζει κάποια θέση, όταν ο ίδιος ο φορέας για τη θέση θέλει προϋπηρεσία, το άτομο που δεν την έχει, ακόμα και αν έχει περισσότερα μόρια από κάποιον άλλο, δε θα την πάρει. Αυτό δεν είναι λογικό, γιατί εμένα με βάζεις, με εντάσεις στο νόμο αυτό με τα κριτήρια του συγκεκριμένου νόμου, επομένως δεν μπορείς να ζητάς, αφού λες ότι δε μετράει η προϋπηρεσία στο συγκεκριμένο νόμο, αλλά επειδή το ΚΕΠ σου ζητάει προϋπηρεσία για να σου καλύψει τη συγκεκριμένη θέση, ή θα μου τη δώσεις τη θέση

σαν φορέας να την καλύψω όπως θέλω εγώ, για τους ανθρώπους που εγώ υποστηρίζω και δε θα μου βάζεις κριτήρια, γιατί τα κριτήρια του νόμου, με τα κριτήρια του ΚΕΠ δε συμβαδίζουν".

Καθώς είναι φανερό οι επιπλοκές που ο νόμος προκαλεί μάλλον δεν τελειώνουν. Το αντίθετο, η σχετική βιωμένη εμπειρία της πληροφορήτριας περιγράφει και εξηγεί μια δαιδαλώδη γραφειοκρατική συνθήκη την οποία οι ενδιαφερόμενοι καλούνται να την αντιμετωπίσουν. Στη συνάφεια αυτή, η χ, 33 ετών με κινητική αναπηρία, εργαζόμενη σε ΚΕΠ, εξηγεί:

"Κατ' αρχάς δεν έχουν βγει και όλες οι προκηρύξεις που προβλέπει ο νόμος. Και αν σκεφτούμε ότι, δηλαδή εγώ αν περίμενα τώρα ειδική προκήρυξη για να προσληφθώ, θα είχα πιάσει δουλειά πέρυσι, έτσι όπως τα υπολόγισα, τότε τέλειωσα τότε βγήκε η ειδική προκήρυξη του ΟΑΕΔ τότε βγήκαν τα αποτελέσματα, και πέρυσι τους προσέλαβαν στις δουλειές τους, ενώ εγώ τώρα σε τρία χρόνια θα πάρω σύνταξη. Θα ήμουν για δέκα χρόνια σε αναμονή. Και δεν ξέρω και σε τι φάση ψυχολογικά θα ήμουν ας πούμε, αν ήμουν δέκα χρόνια σε αναμονή. Τώρα για τον ιδιωτικό τομέα δεν νομίζω ότι προτιμούνται τα άτομα με αναπηρία, και έχουν δίκιο οι ιδιώτες γιατί όταν δεν υπάρχουν υποδομές ας πούμε για μένα δεν μπορώ να πηγαίνω στην Λάρισα καθημερινά, πείτε ότι δούλευα εκεί καθημερινά σε μια επιχείρηση εκεί στην Λάρισα, εκτός του ότι ο εργοδότης μου δεν ήταν σίγουρος κατά πόσο θα μπορέσω εγώ να πηγαίνω κάθε μέρα, δεν θα μπορούσε να με στέλνει σε εξωτερικές δουλειές γιατί δεν υπάρχει προσβασιμότητα σε άλλους χώρους, σε εφορίες ας πούμε ή οπουδήποτε αλλού έπρεπε να πάω, οπότε για ποιο λόγο να με επιλέξει; Πιθανότατα, πιο πολύ σκεφτόμουν να έκανα κάτι δικό μου παρά να έβρισκα δουλειά σαν υπάλληλος".

Διακρίνεται καθαρά το γεγονός του εργασιακού προσανατολισμού των υποκειμένων μέσα από το παρατιθέμενο απόσπασμα καθόσον η δομική βία των αργοπορημένων προκηρύξεων παρωθεί τα υποκείμενα σε άλλες λύσεις οι οποίες σαφώς δεν είναι απαραίτητο ότι θα έχουν αποτέλεσμα ακριβώς λόγω της αντίληψης που επικρατεί για την αναπηρία. Μοιάζει, ο συνδυασμός των δομικών συνθηκών με την υφιστάμενη προκατάληψη για την αναπηρία να αποτελούν ενδεχομένως το σημαντικότερο εμπόδιο για την εργασιακή ένταξη των ατόμων με αναπηρία αλλά και για τον τρόπο που βιώνεται ο ίδιος ο χώρος εργασίας, όταν κανείς, οπλισμένος με αντοχή και υπομονή καταφέρει να καταλάβει μια θέση εργασίας στο δημόσιο τομέα. Η ίδια πληροφορήτρια εξηγεί:

"Ναι αλλά και πάλι πολλοί πιστεύουν ότι δουλεύω εδώ λόγω της αναπηρίας μου. Ότι μου έκανε ο δήμος την χάρη, ότι με λυπήθηκαν, ότι δεν θα έβρισκα αλλού δουλειά, μπορεί και να μην έβρισκα βέβαια δεν

ξέρω δεν χρειάστηκε να ψάξω. Τα πρώτα χρόνια ας πούμε όλοι οι πολίτες ερχόταν εδώ και προτιμούσαν την συνάδελφο μου για οτιδήποτε, δηλαδή ίσως να περιμένανε και λίγο περισσότερη ώρα για να πάνε σε άλλο υπάλληλο; Βέβαια αυτό άλλαξε, άλλαξε γιατί κάποια στιγμή αναγκαστικά θα ερχόταν και σε μένα οπότε τους απέδειξα ότι μπορώ και εγώ να εξυπηρετήσω, οπότε πια οι περισσότεροι δεν έχουν θέμα σε ποια θα εξυπηρετηθούν από τις δύο".

Στη συνάφεια αυτή η πληροφορήτρια με παραπληγία αναφέρει:

"Τα περισσότερα άτομα που εγώ συζητώ μαζί τους, είναι πολύ δυσαρεστημένα από τους εργασιακούς τους χώρους. Τους βάζουν σε πολύ κακά γραφεία, τους βάζουν σε υπόγεια. Τις προάλλες μίλησα με ένα φίλο μου, ο οποίος είναι κωφάλαλος και του λέω τι κάνεις πώς είσαι μου λέει μια χαρά, αλλά μου έχει βγει η ψυχή, δουλεύω δεκαπέντε χρόνια σε ένα υπόγειο, δεν αντέχω μου λέει άλλο. Του λέω δεν πειράζει, σε βάλανε στο υπόγειο γιατί είσαι όμορφος να μην σε ματιάζουν. Έχω μπερδευτεί πάρα πολλές φορές και στην πορεία μου την πριν ας πούμε και στην επαρχία. Μάλιστα έχω κάνει προτάσεις σε εργοδότες να με πάρουν δοκιμαστικά ένα μήνα χωρίς να με πληρώσουν και άμα δεν τους κάνω να μη με κρατήσουν. Δε θέλανε ούτε έτσι".

Από την άλλη η ίδια πληροφορήτρια δίνει μια σημαντική διάσταση στην κατεύθυνση ενίσχυσης της προκατάληψης ως προς τα άτομα με αναπηρία η οποία αφορά την εκμετάλλευση της συνθήκης αυτής με στόχο όχι την δίκαιη επαγγελματική ένταξη αλλά τη μέγιστη δυνατή ιδιωφέλεια. Όπως αναφέρει σε σχετική ερώτηση:

" Δεν το ξέρω αυτό. Απ' την εμπειρία μου όλα αυτά τα χρόνια θεωρώ ότι είναι διστακτικοί, φοβούνται το θέμα της αναπηρίας. Υπάρχει και ένα πολύ μεγάλο θέμα στο εξής, πάρα πολύ μεγάλο κομμάτι της αναπηρίας καπηλεύεται την αναπηρία και αυτό είναι η άσχημη εικόνα που έχουν δώσει κάποιοι άνθρωποι. Δηλαδή, μπαίνουν σε δουλειές, επαναπαύονται και μετά αρχίζουν τα δεν μπορώ, δεν μπορώ αυτό, δεν μπορώ εκείνο, δεν μπορώ το άλλο και αυτό το γενικό κλίμα που επικρατεί, μειώνει όλους στους υπόλοιπους που μπορούν και δεν θέλουν να διαχειριστούν έτσι την κατάσταση. Είναι η κακή εικόνα, ότι τους παίρνουν αυτούς και δε δουλεύουν. Όταν πήγαινα στα Υπουργεία λοιπόν και τους έλεγα : « τι θα γίνει ρε παιδιά με τις δουλειές, δε βλέπετε ότι έχουμε πρόβλημα;» «Μα» μου λένε «εσάς δε σας ενδιαφέρει να δουλέψετε, θέλετε να παίρνετε επιδόματα.» «Κάνετε λάθος» τους λέω « δεν είναι έτσι τα πράγματα, δεν θέλουν όλοι οι άνθρωποι να παίρνουν επιδόματα, αυτό που μας

ενδιαφέρει είναι η δουλειά. Καταλήγουμε να παίρνουμε το επίδομα γιατί δεν έχουμε τη δουλειά».

Για την εν λόγω πληροφορήτρια το πρόβλημα που δημιουργείται, όπως το περιέγραψε, είναι δυνατόν να λυθεί με νομικό τρόπο, να ξεκαθαρίσει δηλαδή ο νομοθέτης, για άλλη μια φορά, τους βαθμούς αναπηρίας και τα δικαιώματα που αντιστοιχούν σε αυτούς. Όπως εξηγεί σχετικά:

"Αυτός ο νόμος δίνει κάποια ποσοστά αναπηρίας, υπάρχουν κάποια άτομα ας πούμε τετραπληγικά κλπ που έχουν ποσοστό πάνω από 80%, αλλά είναι απολύτως λειτουργικά στο να δουλέψουν, όταν σου γράφει όμως στο ποσοστό 84% ανίκανος για κάθε εργασία για να πάρει και επίδομα, μετά σου λέει πως είσαι ικανός για να πας να δουλέψεις. Δηλαδή είναι λίγο...ούτε στον ιδιωτικό τομέα θα μπορούσε να το κάνει. Έχει και εκεί πέρα μεγάλα σφάλματα με το πώς χαρακτηρίζεται η κάθε αναπηρία. Τα ποσοστά, οι χαρακτηρισμοί και όλα αυτά τα πράγματα. Εντάξει, γιατί κι εγώ προσωπικά θεωρώ να πω την αλήθεια ότι ένα άτομο με κινητική αναπηρία το επίδομα θα έπρεπε να το παίρνει είτε δουλεύει είτε όχι, διότι έχει διαφορετικές ανάγκες. Πχ. Ένα άτομο που είναι καθηλωμένο σε ένα καροτσάκι, θα πρέπει να κάνει ειδικές ασκήσεις κλπ που είναι έξοδα αυτά. Άρα τα χρήματα που του δίνεις ως επίδομα παραπάνω, ουσιαστικά είναι για να του καλύψουν πράγματα".

Η δε εργαζόμενη στο ΚΕΠ θεωρεί ότι το υφιστάμενο νομικό πλαίσιο όχι μονάχα δεν βοηθά όπως θα έπρεπε τα άτομα με αναπηρία αλλά ότι αποτελεί έναν ευφημισμό νόμου. Αναφέρει χαρακτηριστικά σε σχετική ερώτηση θέτοντας την απάντηση της σε ένα ευρύτερο πλαίσιο προκατάληψης:

"Δεν νομίζω γενικά να αποδέχεται η αγορά εργασίας τα άτομα με αναπηρία. Είναι λίγα τα άτομα με αναπηρία που γνωρίζω που έχουνε κανονικές δουλειές. Αν δείτε και όλα τα προγράμματα που βγαίνουν κι αυτά είναι για λίγους μήνες, για μερική απασχόληση και τέτοια πράγματα. Είναι σαν επιμόρφωση τα ειδικά προγράμματα για τους ανθρώπους με αναπηρία. Παρόλο που είναι υποχρεωτικό ένα ποσοστό των θέσεων να καλύπτονται από άτομα με αναπηρία, πιστεύω απ' την εμπειρία μου ότι αυτός είναι απλά ένας νόμος για τα μάτια του κόσμου που δεν εφαρμόζεται".

Παρόμοια και η χ, 32 με μεσογειακή αναιμία, εκπαιδευτικός, έχει βιώσει τη διάθεση ή αποφυγή εφαρμογής του νόμου, έστω με τα όποια προβλήματά του. Αναφέρει σχετικά:

"Τώρα είμαι μόνιμη διορισμένη. Η οργανική μου είναι σε ένα σε ένα χωριό της Θεσσαλονίκης, στον Άγιο Αθανάσιο, ο διορισμός μου ήταν στη Χίο. Ένα δυσάρεστο τότε που διορίστηκα ήταν ότι εμείς με την ειδική διάταξη αυτή με το διορισμό παίρναμε κατευθείαν απόσπαση. Εκείνη τη χρονιά η καλή μας η υπουργός έβγαλε νομοσχέδιο ότι ακόμη και η ειδική κατηγορία δεν παίρνει απόσπαση, οπότε έπρεπε να καθίσω. Ήταν για τρία χρόνια, αλλά ευτυχώς το καταλάβανε ότι ήταν λάθος αυτό και μέσα σε τρεις μήνες το αποσύρανε αλλά δυστυχώς είχα χάσει τη δυνατότητα απόσπασης, οπότε έκανα ένα χρόνο Χίο. Εκεί μεταγγιζόμουν στην παθολογική, δεν είχε μονάδα μεταγγίσεων, αυτό που σα είπα ότι η παθολογική αναγκάστηκε να με δεχτεί. Την επόμενη χρονιά πήρα μετάθεση εδώ στον Άγιο Αθανάσιο".

Όσον αφορά τις συνθήκες εργασίας περιγράφει μια μη σταθερή κατάσταση η οποία σχετίζεται τελικώς περισσότερο με τα άτομα που συναντά κανείς στο χώρο εργασίας παρά με μια δεδομένη και συγκεκριμένη οργανωτική κουλτούρα. Καθώς εξηγεί σε σχετική ερώτηση:

"Περιφέρεια με περιφέρεια διαφέρει. Ας πούμε στην Αθήνα δεν είχα κανένα απολύτως πρόβλημα με τον προϊστάμενο, ήταν πάρα πολύ καλός. Οι άδειες που έχουμε εμείς εξτρά είναι είκοσι δύο μέρες το χρόνο για τις μεταγγίσεις μου, νομίζω ότι αν όχι όλες τις περισσότερες δε μου τις έγγραφε καν, δεν τις δήλωνε. Στη Χίο επίσης κανένα απολύτως πρόβλημα δεν είχα, ίσα-ίσα μου στείλανε και δεύτερο άτομο στην τάξη μου για να μην δημιουργείται πρόβλημα στο όταν θα λείπω εγώ για τις μεταγγίσεις, γιατί έχουμε αυτό το προνόμιο να ζητήσουμε βοηθητικό προσωπικό για να μην κλείνει ας πούμε το τμήμα την ημέρα των μεταγγίσεων. Το μόνο πρόβλημα που αντιμετώπισα και αντιμετωπίζω είναι στο νομό Θεσσαλονίκης που νομίζουν ότι τα ξέρουν όλα, δεν ξέρω τι να πω, όσες φορές ζητήσαμε άτομο δεν έστειλαν ποτέ, πάντα είχα πρόβλημα με τις άδειες μου, ότι πως θα καλυφθεί το κενό μου, το γραφείο ανάγκαζε τη συνάδελφο και προϊσταμένη μου να έχει και στο τμήμα της και τα δικά μου παιδιά, να ξεπερνάνε δηλαδή το όριο των μαθητών της τάξης. Τώρα που είμαι αποσπασμένη στη Βέροια πάλι δεν έχω κανένα πρόβλημα, μόνο εκεί".

Η ίδια πληροφορήτρια θεωρεί πως στην ελληνική περίπτωση τα άτομα με αναπηρίες πέφτουν θύματα των υφιστάμενων προκαταλήψεων σε αντίθεση βέβαια με αυτό που συμβαίνει σε άλλες χώρες εν σχέση πάντα με την ένταξη στην απασχόληση και τις κρατούσες εργασιακές συνθήκες. Αναφέρει χαρακτηριστικά:

"Δυστυχώς στην Ελλάδα τα μυαλά είναι πολύ πίσω, όσων αφορά τα άτομα με ειδικές ανάγκες. Είτε είναι παθολογικό, όπως είναι το δικό μου που δε φαίνεται, είτε είναι κινητικό που φαίνεται. Εγώ όσα χρόνια ήμουν φοιτήτρια παράλληλα δούλευα σε διάφορες δουλειές και μέχρι να μπορέσω να δουλέψω αναπηρώτρια, άλλοι τους αποδέχονται πολύ καλά και άλλοι πάλι είναι «ρατσιστές», ότι α έχεις αυτό το πρόβλημα δεν μπορώ να σε πάρω στη δουλειά μου θα μου δημιουργείς πρόβλημα και όλα αυτά. Δε νομίζω ότι αυτό θα αλλάξει ποτέ στην Ελλάδα, δηλαδή όταν βλέπεις έναν άνθρωπο να κοιτάει κάποιον με καρότσι και να δείχνει ότι τον λυπάται δεν έχει το μυαλό να σκεφτεί ότι αυτός ο άνθρωπος που είναι στο καρότσι και μεν έχει κάποια ζόρια ας πούμε στη ζωή του, αλλά έχει μάθει να ζει με αυτό και τα αντιμετωπίζει όλα. Δε νομίζω να αλλάξει ποτέ αυτό στην Ελλάδα, πάντα θα υπάρχει ρατσισμός, ρατσισμός, δεν ξέρω πώς να το χαρακτηρίσω".

Η ίδια εξαιτίας αυτής της προκατάληψης επιχείρησε να διαχειριστεί την αναπηρία της καλύπτοντας τη. Εξηγεί σχετικά:

"Το έχω κρύψει ναι, για την αντιμετώπιση, και για την αντιμετώπιση γιατί θεώρησα ότι αν έλεγα το τι έχω δε θα με έπαιρναν ή αν θα με έπαιρναν θα είχα περίεργη αντιμετώπιση. Αυτό έγινε μόνο σε μια δουλειά, ένα σούπερ μάρκετ που έτσι χρειάστηκε ένα διάστημα να πάω, το έκρυψα και κανόνιζα τις μεταγγίσεις μου στα ρεπό μου ώστε να μην δημιουργείται πρόβλημα. Βέβαια δεν έχει τύχει να με διώξουν Σε έναν παιδικό σταθμό που δούλεψα άργησα να το πω γιατί φοβόμουν μήπως σκεφτούν τι θα κάνει τώρα με τις μεταγγίσεις και το τμήμα τι θα γίνεται και αυτά, αλλά το αφεντικό το δέχτηκε πάρα πολύ καλά. Το δέχτηκε πολύ καλά γιατί ο άνθρωπος ήξερε τι είναι αυτό, είχε συναδέλφους με μεσογειακή αναιμία και δεν είχε κανένα πρόβλημα. Μόνο σε αυτό που σου είπα στο σούπερ μάρκετ ότι το έκρυψα".

Για αυτήν η Ελλάδα θα πρέπει να μάθει από την εμπειρία άλλων χωρών ως προς το ζήτημα των ατόμων με αναπηρία στο χώρο εργασίας. εξηγεί χαρακτηριστικά:

"Λοιπόν, στο εξωτερικό, στον Καναδά απ' ό,τι γνωρίζω έχουν ένα σύστημα για τα άτομα με αναπηρία, ότι παράδειγμα όπως εμείς έχουμε τον ΟΑΕΔ εδώ, έχουν ένα αντίστοιχο, αυτοί εκεί πέρα και αναγκάζουν σε εισαγωγικά τους εργοδότες να προσλαμβάνουν άτομα με αναπηρία και τους αναγκάζουν να τους έχουν τρία χρόνια στην εταιρία τους, στο μαγαζί τους, οπουδήποτε και αν είναι αυτό. Ίσως αυτό να έκανα κι εγώ, να ανάγκαζα δηλαδή τους εργοδότες, τους επιχειρηματίες, ακόμη και στο δημόσιο, εντάξει στο δημόσιο είναι πολύ πιο εύκολα τα πράγματα, υπάρχει ειδική διάταξη, να παίρνουν ή να έχουν στην επιχείρησή τους έστω ένα άτομο με αναπηρία, να το κρατάνε αρκετό καιρό, να μην έχουν το δικαίωμα να το απολύσουν

μέχρι να τελειώσει η σύμβαση. Υπήρχε, όχι ακριβώς τέτοιο, ένα παρόμοιο σύστημα ποσόστωσης αν το έχεις ακούσει, αλλά ήταν μηδαμινό να το πω, δηλαδή απ' αυτούς που άκουσα που κάτι πήγαιναν να κάνουν δεν υπήρχε, όχι σε παιδιά με το πρόβλημα το δικό μου, παιδιά άλλα που, εγώ έχω να κάνω με την αναπηρία γιατί ο αδερφός μου ο μεγάλος έχει κινητικό πρόβλημα, δεν κάθεται στο καρότσι περπατάει, να παίζει μπάσκετ με καρότσι, δυνατότητα αυτή. Και από συμπαίχτες του, δηλαδή το έχουμε ακούσει αυτό, ότι ναι μεν οι επιχειρηματίες κάποιοι ας πούμε το δέχτηκαν, αλλά υπήρχε προκατάληψη απ' αυτούς τους ανθρώπους".

Άτομα με αναπηρία απασχολούμενα στον ιδιωτικό τομέα

Εάν η επαγγελματική ένταξη εκτυλίσσεται σε μια αρκετά περίπλοκη και δύσκολη διαδικασία στο δημόσιο τομέα, ο ιδιωτικός αποδεικνύεται εξίσου δύσκολος για τα άτομα με αναπηρίες. Οι περισσότεροι εκ των πληροφορητών έχουν απασχοληθεί στη βάση προγραμμάτων, όπως το τρία συν ένα (επιδότηση απασχόλησης από τον ΟΑΕΔ) καθώς και του βιογραφικού τους. Αυτό βέβαια δε συνεπάγεται κατά κανένα τρόπο εργασιακή ασφάλεια και σιγουριά. Κύριο μέλημα των πληροφορητών, μέσα από την εργασιακή τους τροχιά ήταν και είναι να αποδείξουν ότι αξίζουν ισότιμης μεταχείρισης σε όλα τα επίπεδα της ζωής τους, μεταξύ άλλων και στην απασχόληση. Ο χ 31, ετών, με τυφλότητα εκ γενετής εξηγεί:

«Εμείς στο αναπηρικό κίνημα παλεύαμε για ίση μεταχείριση, αυτό το παλεύαμε απέναντι στην κοινωνία και απέναντι στις πολιτικές που θα εφαρμοστούν για να μπορέσουμε να έχουμε ίση μεταχείριση. Αλλά, από τη στιγμή που το διεκδικείς, να το διεκδικείς παντού και στην οικογένεια σου, και στη ζωή σου. Πολλές φορές, τα ταμπού και οι προκαταλήψεις είναι θέμα και εμάς των ίδιων να τα σπάμε γιατί αν εμείς κάτσουμε στη γωνία μας, μην περιμένουμε από τον άλλο να έρθει να μας προσεγγίσει, εμείς πρέπει να κάνουμε το πρώτο βήμα».

Το ως άνω απόσπασμα δείχνει μια στάση για ενεργό ένταξη στην κοινωνία και στην εργασία η οποία δεν θα γίνει με όρους συμπόνιας και φιλανθρωπίας αλλά στη βάση του προσωπικού αγώνα και της αξιοσύνης του ατόμου. Ο ως άνω πληροφορητής εντάχθηκε στην απασχόληση έχοντας τελειώσει τις σπουδές του στο Πολιτικό της Νομικής. Όπως εξηγεί:

«Απλώς όταν τέλειωσα τη σχολή και ήμουν στο πτυχίο, υπήρχε ένα πρόγραμμα τότε εδώ και έκανα μια αίτηση για να προσληφθώ, ο

πρόεδρος ε παίρνει τηλέφωνο μου λέει «δε θα σε πάρουμε σ' αυτό, μπορούμε να κάνουμε τη χρήση του 3 συν 1 γιατί θέλω να στελεχώσω την υπηρεσία, «Διεκδικούμε μαζί». Η υπηρεσία «Διεκδικούμε μαζί» είναι υπηρεσία παροχής πληροφοριών για θέματα αναπηρίας που σχετίζεται και με τη νομοθεσία και με τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία. Είχε βγει προκήρυξη ότι θα έπαιρναν άτομα με 3 συν 1, έκανα αίτηση και με επέλεξε εδώ η συνομοσπονδία, η επιτροπή δηλαδή που επέλεγε».

Ο εν λόγω πληροφορητής έχοντας εμπιστοσύνη τόσο στις δυνάμεις του όσο και στην επιτροπή αξιολόγησης των υποψηφιοτήτων κατέθεσε την αίτηση του. Όπως αναφέρει:

«Ούτε θυμάμαι να σου πω, ούτε το κοίταξα κιόλας. Εγώ έκανα τα χαρτιά μου, μια μέρα χτυπάει το τηλέφωνο μου, μου λένε να έρθετε από δω». Ήρθα από εδώ, είχα μιλήσει και με τον πρόεδρο. Προσελήφθηκα με το 3 συν 1. Το 3 συν 1 ήταν ένα πρόγραμμα του ΟΑΕΔ τότε. Για τρία χρόνια πλήρωνε ένα μέρος του μισθού ο ΟΑΕΔ και ένα μέρος του μισθού η συνομοσπονδία με την υποχρέωση της συνομοσπονδίας ότι θα με κρατούσε ένα χρόνο ακόμη. Όμως μετά από τον τέταρτο χρόνο, μια απόφαση πάλι της εκτελεστικής γραμματείας και του γενικού συμβουλίου έγινε η σύμβαση αορίστου χρόνου»

Ο εν λόγω πληροφορητής δεν επαναπαύεται στη σχετική ασφάλεια της θέσης που κατέχει καθόσον εργάζεται και ως μουσικός. Μέσα από την επαφή του και με άλλους εργαζομένους αλλά και λόγω της εργασιακής του πορείας έχει καταλήξει σε ένα ιδιαίτερα διαφωτιστικό συμπέρασμα. Όπως εξηγεί στην ερώτηση για το πώς η αγορά εργασίας στον ιδιωτικό κυρίως τομέα υποδέχεται ένα άτομο με αναπηρία:

«Γενικότερα είναι δύσκολα τα πράγματα και επειδή κάνω και ένα ελεύθερο επάγγελμα, λόγω του ότι έχεις αναπηρία, πρέπει να είσαι καλύτερος απ' αυτόν που δεν έχει αναπηρία και χρειάζεται δηλαδή να κάνεις το κάτι παραπάνω για να μπορέσεις να κρατήσεις τη θέση σου. Νομίζω ότι σε μας ένα λάθος δεν θα συγχωρηθεί τόσο εύκολα όσο θα συγχωρηθεί σε ένα άτομο που είναι αρτιμελές και αυτό είναι δική μου άποψη φυσικά και δική μου αντιμετώπιση. Εγώ μεν στην εργασία μου δεν είχα θέμα, αλλά δεν θα μπορέσω όμως να κάνω κάτι που κάνει και ο συνάδελφος που κάνουμε το ίδιο αντικείμενο και να κάνω κάτι λιγότερο εγώ απ' αυτόν επειδή έχω αναπηρία. Θα κάνω τα πάντα για να μπορώ να είμαι ισότιμος. Αυτό θα το έκανα εγώ. Στο ελεύθερο επάγγελμα εάν δεν είσαι καλός, παίζει ρόλο».

Αυτό που υπονοεί ο εν λόγω πληροφορητής είναι ότι ακριβώς επειδή το άτομο με αναπηρία αντιμετωπίζεται ανισότιμα στην αγορά εργασίας χρειάζεται να καταβάλει διπλή εκάστοτε προσπάθεια για να αποδείξει ότι αξίζει τόσο τη θέση όσο και ότι η εργασιακή του πορεία δεν του έχει χαριστεί αλλά κερδηθεί. Παρόμοια άποψη εκφράζει και ο χ 48 ετών σε τελικό στάδιο νεφροπάθειας και ο οποίος είναι απόφοιτος της Γεωπονικής σχολής:

«Η αγορά εργασίας είναι κλειστή και για τα άτομα με βαριές αναπηρίες και με χρόνιες παθήσεις και όταν λέω κλειστή εννοώ και σε επίπεδο γνώσης και το λέω γιατί αυτή την εποχή εγώ και ο σύλλογος μας συμμετέχουμε σε ένα πρόγραμμα τα λεγόμενα τοπεκο δηλαδή τοπικές πρωτοβουλίες απασχόλησης για ευπαθής κοινωνικές ομάδες όπου το πρόγραμμα αυτό έχει ως στόχο τους χρόνια πάσχοντες. Παρά τα υποστηρικτικά μέτρα που υπάρχουν από το υπουργείο προκειμένου να απασχολήσει ένα χρόνο πάσχοντα ή ένα άτομο με αναπηρία οι πόρτες είναι κλειστές».

Ο πληροφορητής αυτός περιγράφει μια αδυσώπητη πραγματικότητα που επικρατεί στην ελληνική αγορά εργασίας για τα άτομα με αναπηρία. Τα δε προγράμματα εργασιακής ένταξης μοιάζει να είναι μια προσωρινή αλλά όχι αποτελεσματική λύση για το ζήτημα που μας απασχολεί σε αυτό το κομμάτι της ανάλυσης. Ο ίδιος πληροφορητής συνεχίζει επιχειρώντας να ερμηνεύσει τους λόγους της εργασιακής περιχαράκωσης των ατόμων με αναπηρία:

«Θεωρώ ότι οφείλεται σε 2 λόγους, ο πρώτος είναι ότι πολλές εταιρίες οδηγούνται σε απόλυση ανθρώπινου δυναμικού με αποτέλεσμα όλοι να τα κάνουν όλα και αυτό το γνωρίζω αρκετά καλά και δεν υπάρχει χώρος εργασιακός για ένα άτομο με χρόνια πάθηση και το δεύτερο είναι αν η εταιρία η ιδιωτική έχει τα χρήματα να καλύψει το 60% του κόστους ενός ατόμου με αναπηρία γιατί το υπόλοιπο 40% το καλύπτει το ελληνικό δημόσιο, αυτοί είναι οι βασικοί και κυριότεροι λόγοι φυσικά έχει να κάνει και με την κρίση που διανύουμε αλλά αυτή η αντίληψη υπήρχε και την προηγούμενη δεκαετία, εκεί αντιμετωπίζουμε τον πολύ μεγάλο αποκλεισμό από την απασχόληση του ιδιωτικού τομέα. Σήμερα υπάρχει η αίσθηση ότι τα άτομα με αναπηρία δεν μπορούν να προσφέρουν ισότιμα στην εταιρία».

Ο ως άνω πληροφορητής έχοντας εργασιακή εμπειρία σε πολυεθνική εταιρία εκθέτει σαφώς τους λόγους εργασιακού αποκλεισμού εστιάζοντας κυρίως στο κόστος σε συνδυασμό με τις νέες εξελίξεις στην αγορά εργασίας η οποία γίνεται πιο ελαστική σε βάρος των εργαζομένων εν γένει. Σε αυτό θα πρέπει κανείς να προσθέσει το γεγονός του τρόπου με τον οποίο το στίγμα του ανάπηρου ατόμου λειτουργεί ως αρνητική για αυτό συνθήκη. Ο ίδιος αναλύει σχετικά:

«Έτσι είναι και υπήρχαν και οι προσαρμογές σε μια εταιρία για την λειτουργικότητα ενός ατόμου με αναπηρία, για ένα πολύ βασικό λόγο γιατί στην χώρα μας δυστυχώς οι ιδιωτικές επιχειρήσεις οι οποίες είναι οργανωμένες με τη μορφή ενός οργανισμού που έχει οργανόγραμμα έχει διαδικασίες, σειρά, τηρεί προδιαγραφές, είναι πάρα πολύ λίγες, οι περισσότερες είναι μικρομεσαίες επιχειρήσεις που το αφεντικό είναι και εργαζόμενος και manager και βοηθός ανθρώπινου δυναμικού και αυτοί οι άνθρωποι είναι αρκετά φοβικοί σε ό,τι έχει να κάνει με τον νέο και σε καμία περίπτωση δεν θα ήθελαν να μπλέκουν με τα νομικά διαδικαστικά και γι αυτό το λόγο πολύ λίγα άτομα έμπαιναν στον ιδιωτικό τομέα εκτός αν είχαν κάποια εξαιρετική εξειδίκευση, αν η αναπηρία προέκυπτε δηλαδή μετά τις σπουδές τους που θα μπορούσαν να τους ζητήσουνε τέτοια άτομα, υπάρχουν που βρίσκονται ακόμα στον εργασιακό τους βίο λόγω της εξειδίκευσης που είχανε και των θέσεων που μπορεί να κατείχανε συνεχίζουν ακόμα οι άνθρωποι να εργάζονται βέβαια με πιο μειωμένους ρυθμούς και όρους»

Σε παρόμοιο πλαίσιο τοποθέτησης κινείται και ο πληροφορητής με τυφλότητα αναφορικά με τη φοβικότητα που επικρατεί στην αγορά εργασίας στον ιδιωτικό τομέα υπογραμμίζοντας το ζήτημα της προσβασιμότητας η οποία από μόνη της μπορεί να μη λύνει αποτελεσματικά το ζήτημα της εργασιακής ένταξης των ατόμων με αναπηρία, είναι, ωστόσο, ένα θετικό βήμα, όταν υφίσταται. Εξηγεί χαρακτηριστικά:

«Είναι πιο εύκολη η κριτική λόγω του ότι υπάρχει η αναπηρία γιατί δυστυχώς δεν υπάρχει αυτή η παιδεία για το τι μπορεί να κάνει ένα άτομο με αναπηρία και για το ποιες είναι οι δυνατότητές του. Αυτό αλλάζει σιγά-σιγά, δεν έχει αλλάξει ακόμη. Μέσα από το αναπηρικό κίνημα στοχεύουμε να ενημερώνουμε τη νέα γενιά που αύριο μεθαύριο θα ζήσει τα πράγματα, επομένως αν η νέα γενιά είναι ενημερωμένη θα διαμορφώσουμε μια άλλη αντίληψη για την αναπηρία στην κοινωνία. Ότι η αναπηρία θα πρέπει να διαχέεται στην ανθρώπινη φύση και κομμάτι της ανθρώπινης ποικιλομορφίας. Αυτό σιγά-σιγά αλλάζει, παλιότερα τα πράγματα ήταν πιο δύσκολα. Τώρα βλέπουμε τα πράγματα να είναι λίγο πιο εύκολα, απ' την άποψη ότι ο κόσμος ενημερώνεται, βοηθάει και το διαδίκτυο και άλλα πράγματα. Γενικότερα θα είχαν λυθεί αυτά αν η πόλη μας ήταν προσβάσιμη στο 100% και αν ήταν συχνό φαινόμενο να βλέπεις άτομα με κινητική αναπηρία να είναι συνέχεια στους δρόμους, στα μέσα μαζικής μεταφοράς. Όταν η αναπηρία έχει δοθεί ως κομμάτι της ανθρώπινης ποικιλομορφίας και της ανθρώπινης φύσης και υπάρχει η υποδομή για να γίνει αυτό, τότε ερχόμαστε πιο κοντά ο ένας στον άλλο. Όταν υπάρχει αποκλεισμός δημιουργούνται τα φαινόμενα του κοινωνικού

αποκλεισμού και των ρατσιστικών αντιλήψεων που έχουμε αντιμετωπίσει όλοι μας».

Η πιο εύγλωττη διαδικασία αποκλεισμού από την εργασία αφορά σε περιπτώσεις οι οποίες έχοντας ήδη μια εργασιακή πορεία εξωθούνται σε απόλυση. Ο χ στο τελικό στάδιο νεφροπάθειας εξηγεί:

«Βέβαια. Τα πρώτα χρόνια εγώ ακόμα δεν είχα μπει στην αιμοκάθαρση μπήκα το 2000, 9 περίπου χρόνια μετά την διάγνωση του προβλήματος της υγείας μου έως τότε θα μπορούσα να πω ότι είμαι ένας νέος επιστήμονας που δουλεύει σε μια εταιρία πολυεθνική και να είχε μια καλή καριέρα με το που μπήκα στην αιμοκάθαρση αυτά σταμάτησαν αμέσως και τότε με φώναξε αυτός που ήταν τότε διευθυντής στην εταιρία μας και μου είπε ότι ως εδώ ήμασταν δεν μπορούσαν φυσικά να με απολύσουν γιατί υπήρχε νόμος να προστατεύει τα άτομα με αναπηρία αλλά μου είπαν ότι θα έμενα στάσιμος θα είχα μια διοικητική θέση και μετά έκανα ότι γινόταν από το νόμο για να βγω σε σύνταξη»

Με έμμεσο τρόπο, συνεπώς, η εταιρεία για την οποία κάνει λόγο ο ως άνω πληροφορητής επιχείρησε να τον απολύσει. Φαίνεται ότι στην αντίληψη των ιθυνόντων το ανάπηρο άτομο είναι εξ ορισμού ανίκανο για εργασία. Σε αυτό θα χρειαστεί να προσθέσει κανείς και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει το άτομο με αναπηρία κατά την εργασιακή του ένταξη. Όπως ο ίδιος πληροφορητής αναφέρει σχετικά:

«Ναι ήμουν στον ιδιωτικό τομέα και τότε υπήρχε ένας ευεργετικός νόμος που προσλάμβαναν άτομα τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο τομέα με ποσοστά αναπηρίας αλλά σταμάτησα αυτές τις ενέργειες γιατί από φίλους μου που έκαναν και ήταν και μακροχρόνιες διαδικασίες και επίπονες και επειδή είχα μεγάλη ανάγκη από δουλειά εκείνη την περίοδο έστρεψα όλες τις δυνατότητες μου στον ιδιωτικό τομέα όπου βρήκα μια πολύ καλή δουλειά σε μια εταιρία πολυεθνική όπου δούλεψα για 15 περίπου χρόνια»

Παρόμοια ο χ 60 ετών με τετραπληγία μιλά για την αντιμετώπιση στην αγορά εργασίας καθώς και για την αβλεψία προσβασιμότητας στο χώρο εργασίας:

«Σίγουρα με κάποια δυσπιστία εγώ είχα εργαστεί και παλιά, ως αντιπρόσωπος ο 2643 είναι ένας νόμος που επιτρέπει να μπαίνουν κάποια άτομα σε δημόσιες και ιδιωτικές υπηρεσίες πάντα υπάρχει η δυσπιστία του εργοδότη είτε είναι δημόσιος είτε ιδιωτικός τομέας και όσο

μεγαλύτερη η αναπηρία τόσο μεγαλύτερη είναι και η δυσπιστία αν θα μπορέσει να παράγει, όσο μικρότερη η αναπηρία τόσο καλύτερα για το άτομο, εγώ με την εμπειρία μου είδα ότι άτομα με μικρές αναπηρίες ή αδερφοί αναπήρων βρήκαν πολύ δυσκολότερα δουλειά ενώ άτομα με τυφλότητα ας πούμε είναι πιο δύσκολο, υπάρχει και ένα θέμα που θέλω να το θίξω ότι αυτός ο νόμος μπορεί να έβαζε κάποια άτομα σε κάποια δουλειά αλλά δεν υπήρχε εργονομικός σχεδιασμός δηλαδή το άτομο που θα πάει στην συγκεκριμένη θέση και στην συγκεκριμένη δουλειά μπορεί να αποδώσει δηλαδή έπρεπε να υπάρχει μελέτη, ώστε να προσαρμόσει το άτομο ανάλογα με την θέση οπότε κάποια άτομα καθόντουσαν σε θέση που ας πούμε δεν υπήρχε υπολογιστής και παίρνανε κανονικά το μισθό τους αλλά δεν έκαναν κάτι γιατί δεν μπορούσαν και αυτά τα άτομα καλώς μπήκανε αλλά δεν μπορούσαν να παράγουν»

Επίσης άτομο με αναπηρία, συνταξιούχος τώρα, με παραπληγία αναφέρει τα εξής:

«Όταν τελείωσα το οικονομικό της ΑΣΟΕΕ μετά θέλησα να κάνω μάρκετινγκ. Είχα μπει και στη δουλειά ήδη και θέλησα να κάνω μάρκετινγκ. Πάω και δίνω συνέντευξη για part time τμήμα και μου λέει ο καθηγητής τι θα το κάνεις; Και του λέω εργαζομαι, πελάτες βλέπω. Θα ήθελα να είμαι καλύτερος στη δουλειά μου. Μου λέει εντάξει, επιλαχών. Την δεύτερη χρονιά τα ίδια, πάλι συνέντευξη, πάλι αυτά Πάλι επιλαχών. Την Τρίτη χρονιά μου λέει: «Ρε φίλε να σε ρωτήσω κάτι, είσαι σε μια δημόσια τράπεζα τι να κάνεις εδώ; Εδώ έχω τον διευθυντή της Phillips, τον διευθυντή της αυτής.. Για να κάνεις μάρκετινγκ θέλει χιλιόμετρα θέλει ρώμη, δύναμη σωματική» Τον βρίσκω και τον βρίζω του λέω είσαι ρατσιστής και δεν το ξανάκανα. ασχολήθηκα μετά με τα κοινά της αναπηρίας. Πέρυσι μου δόθηκε η ευκαιρία να πάω να μιλήσω στο Πανεπιστήμιο Πειραιώς για την αναπηρία και την εκπαίδευση και έκανα τα χαρτιά μου και με δέχτηκαν. Και είμαι φέτος στο τμήμα Διοίκηση της Υγείας στο Πανεπιστήμιο Πειραιά».

Αυτό που τονίζεται στα δύο αποσπάσματα είναι η μεγάλη περίοδος αναμονής σε συνδυασμό με τη γραφειοκρατική και απορριπτική διαδικασία ένταξης στην απασχόληση. Υπονοείται, ωστόσο, ακόμα κάτι, ιδιαίτερα σημαντικό, η αντίφαση της θέλησης για εργασία και ο συνεχιζόμενος αποκλεισμός από αυτή, γεγονός που οφείλεται στην ελαστικοποίηση, όπως έχει αναφερθεί της αγοράς εργασίας και σε μια γενικευμένα θεσμική αδράνεια ή αδιαφορία που λειτουργεί αρνητικά για τα άτομα με αναπηρία. Στη συνάφεια αυτή ο εν λόγω πληροφορητής αναλύει:

«Ναι είναι θέμα νοοτροπίας και τώρα με την κρίση αυτό έχει επιδεινωθεί πάρα πολύ, ώστε να μην υπάρχουν καν θέσεις εργασίας όλοι τα κάνουν

όλα αν πάτε δηλαδή σε μια μικρομεσαία επιχείρηση που θα μπορούσαν να απασχολούν ένα άτομο με αναπηρία ή ένα χρόνιο πάσχοντα σαν λογιστή ας πούμε δεν γίνεται γιατί ο λογιστής μπορεί να σηκωθεί και να κάνει και κάτι άλλο, εγώ θα πρότεινα πέρα των οικονομικών ενισχύσεων που πρέπει να δίνονται από την ευρωπαϊκή ένωση ούτως ή άλλως 5 % νομίζω είναι η δημόσια η συμμετοχή η δικιά μας θα πρέπει να γίνεται καλύτερη δουλειά από τον ΟΑΕΔ, δυστυχώς οι υπηρεσίες του ΟΑΕΔ περιμένουν τα άτομα με αναπηρία να έρθουν δεν γίνεται να λειτουργεί έτσι θα πρέπει ο ΟΑΕΔ να βοηθάει απευθείας τα άτομα με αναπηρία ακόμα και να χρησιμοποιήσει εργαλεία του marketing προκειμένου να προωθήσει τα προγράμματα του στις επιχειρήσεις και δεύτερον το να μπορέσει να δημιουργήσει ατομικά προγράμματα δράσης για το άτομο με αναπηρία ή άνεργο που θα απευθυνθεί στα ταμεία του δεν περιγράφει καθόλου τα θέλω, τα εμπόδια, την κατάσταση ψυχοκοινωνική που αντιμετωπίζει ένα άτομο άνεργο ή χρόνια πάσχον για να μπει στις επιχειρήσεις, επίσης πρέπει να φύγουμε από αυτή τη δεσμευτικά νομοτεχνική βαλβίδα που υπάρχει σήμερα υπήρχε ο νόμος αυτός που αντικατέστησε τον νόμο το 98 και έκλεισε τα άτομα με αναπηρία σε ένα μπουκάλι και πρέπει να αντικατασταθεί με κάτι πιο ευέλικτο προσαρμοσμένο στις σημερινές συνθήκες».

Ο ίδιος πληροφορητής εξηγεί πως ο πλέον αρμόδιος φορέας, ο ΟΑΕΔ ο οποίος είναι ο συνδεδετικός κρίκος ανάμεσα στην κοινωνία και την αγορά εργασίας θα μπορούσε να παίξει περισσότερο ενεργό ρόλο στην εργασιακή ένταξη των ατόμων με αναπηρία. Όπως εξηγεί αναφερόμενος στη σχέση κρατικής πολιτικής και νομοθεσίας για τις προκηρύξεις θέσεων για τα άτομα με αναπηρία:

«Στον ιδιωτικό δεν λειτούργησε καθόλου για το δημόσιο ήταν μια προκήρυξη θυμάμαι του 2008 ακόμα και τώρα τρέχουμε σαν παλαβοί για να κλείσουμε τις θέσεις των παιδιών που βγήκαν τότε για το δημόσιο, άρα πρέπει να υπάρχει μια πιο ευέλικτη νομοθεσία, να αναγνωριστούμε και με τα διεθνή standard που αφορούν αυτά τα ζητήματα, αν και υπάρχει μια οπισθοχώρηση και στην Ευρώπη σε αυτά τα θέματα, παρ' αυτά είμαστε από όλες πιο πίσω και εδώ υπάρχουν και άλλα θέματα που πρέπει να γίνονται. Για παράδειγμα μια επιχείρηση δεν καίγεται με το κόστος των ατόμων με αναπηρία και θα μπορούσε να δοθεί μια φορολογική απαλλαγή ή να δώσει κίνητρα στον ίδιο τον εργαζόμενο να τα χρησιμοποιήσει όπως θέλει και θα πρέπει ο ΟΑΕΔ να βγει πιο επιθετικά προς τα έξω και όχι να περιμένει να του ζητήσουν οι άνεργοι, καμία επιχείρηση δεν λειτουργεί έτσι, δεν ζητάει δηλαδή προσωπικό από τον ΟΑΕΔ να μην περιμένει η επιχείρηση να πάει στον ΟΑΕΔ να μην περιμένει ακόμα περισσότερο ο άνεργος να φέρει την επιχείρηση στον ΟΑΕΔ, αν ρωτήσετε αυτά λένε φέρτε μου τη επιχείρηση να την τοποθετήσω και χαρακτηριστικά να σας πω ότι το πρόγραμμα 3 συν ένα για τα άτομα με αναπηρία παραμένει ανοιχτό, εγώ θεωρώ ότι αυτό είναι ύβρις προς το

ελληνικό δημόσιο και φυσικά προς τα άτομα με αναπηρία γιατί από τις 2,300 θέσεις που τρέχουν οι 700 είναι ακόμα ανοιχτές».

Στη συνάφεια αυτή ο ίδιος πληροφορητής αναλύει ακόμα περισσότερο το ρόλο που πρέπει να έχει ο ΟΑΕΔ ως εργαλείο της σχετικής πολιτικής για τα άτομα με αναπηρία. Αναφέρει χαρακτηριστικά:

«Δεν ενδιαφέρει κανένα και εγώ δεν λέω πως φταίνε οι υπάλληλοι, ό,τι τους λέει η υπηρεσία, αυτό κάνουνε φταίει η νοοτροπία του ΟΑΕΔ αυτό δηλαδή ότι έχω ένα μαγαζί και περιμένω να έρθει να δώσω ένα επίδομα ανεργίας είναι ένα μικρό κομμάτι του ρόλου του ΟΑΕΔ ο ρόλος του ΟΑΕΔ ιδίως στις σκανδιναβικές χώρες που έχω μια εικόνα εκεί, τα πράγματα είναι τελείως διαφορετικά ο ΟΑΕΔ εκεί παίζει σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση της εργασιακής πολιτικής, ο δικός μας δεν λειτουργεί έτσι και δυστυχώς τα άτομα με αναπηρία και χρόνιες παθήσεις μόνο μέσω υποστηρικτικών ενεργειών μπορούν να ενταχθούν στην αγορά εργασίας, εκτός αν έχουν εξαιρετικές ειδικότητες που τις έχουν αποκτήσει προ αναπηρίας ή έχουν ειδικότητες που τις έχουν αποκτήσει λόγω ευεργετικών διατάξεων αν για παράδειγμα ένα παιδί με μεσογειακή αναιμία σπουδάσει γιατρός κατά εξαίρεση θα αποκτήσει ειδικότητα και αυτό αφορά τις ευεργετικές διατάξεις που θα πρέπει να ισχύουν και για άλλα επαγγέλματα»

Από την άλλη, τα προγράμματα από μόνα τους δεν πρόκειται να συνεπιφέρουν καμία αλλαγή. Χρειάζεται διαρκής αγώνας και μέριμνα από τα ίδια τα άτομα με αναπηρία ώστε να είναι σε θέση να διεκδικούν με καλύτερους όρους την εργασιακή τους ένταξη. Ο πληροφορητής με τυφλότητα εξηγεί σχετικά:

«Αν είχα μείνει στο χωριό θα μπορούσα να φυλάξω πρόβατα, αλλά επειδή δεν θα έβλεπα θα τα έχανα και αυτά. Εγώ, κάνω το σταυρό μου που οι γονείς μου ήταν ανοιχτόμυαλοι άνθρωποι, που ψάξανε απ' την πρώτη στιγμή και βρήκανε σχολείο για να έρθω στην Αθήνα. Δεν μπορούσα να μείνω στο οικοτροφείο. Έκλεισαν και αυτοί επιχειρήσεις και ήρθαν στην Αθήνα για να μπορέσουν να είναι δεμένη η οικογένεια και μαζί και αυτό έπαιξε σημαντικό ρόλο στην εξέλιξή μου και στην πορεία μου. Αν δεν είχε γίνει αυτό δηλαδή, δε μπορούσα να κάνω αυτή τη στιγμή τίποτα απ' όσα κάνω. Επομένως και στο κομμάτι της εργασίας, για να επανέλθουμε στην προηγούμενη ερώτηση και να το συνδέσουμε, είναι ότι καθαρά οφείλεται σε μας τους ίδιους για το πώς θα μπορέσουμε να διεκδικήσουμε θέσεις εργασίας στον ιδιωτικό τομέα και το πώς θα ανταπεξέλθουμε σ' αυτή. Υπάρχουν παραδείγματα, βέβαια πολύ πιο δύσκολα, θα επιλέξει κάποιος εργοδότης ένα άτομο με αναπηρία στη δουλειά του. Είχαμε δει πολλές φορές να παίρνουν άτομα με αναπηρία μόνο και μόνο επειδή υπήρχε ένα πρόγραμμα

χρηματοδοτικό και μετά να μην τα κρατούν, αλλά δεν έχω ως εικόνα και γνώση για το τι έκαναν τα άτομα με αναπηρία που πήγαν εκεί».

Η συνεχής διεκδίκηση για ένταξη στην απασχόληση συνδυάζεται με μια ενεργή στάση απέναντι στη ζωή γενικότερα και την εργασία ειδικότερα. Τούτο σημαίνει ότι η ίδια η αναπηρία δεν πρέπει να χρησιμοποιείται ως άλλοθι για ευνοϊκή μεταχείριση κατά την εργασία. Στην περίπτωση αυτή είναι τα ίδια τα άτομα με αναπηρία που αδικούν τους εαυτούς τους και καταστρέφουν ό,τι έχουν με κόπο χτίσει. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο πληροφορητής με τυφλότητα:

«Ναι, έχω παραδείγματα. Κάποιος, κάποια στιγμή, ήρθε σε μια γενική συνέλευση της νεολαίας του συνδέσμου τυφλών ότι πρέπει από μόνοι μας να αναζητήσουμε την αγορά εργασίας και ότι έχει τελειώσει βοηθός φυσιοθεραπευτή. «Ωραία» του λέω «και γιατί δεν πας να ανοίξεις ένα μπλοκάκι και να μπω και εγώ στο σωματείο μπροστά και να κάνω επαφές και να σε στηρίξω. Όμως για να δουλέψετε εσείς θα πρέπει να ανοίξετε μπλοκάκι και να πάτε κανονικά στην αγορά εργασίας. Και να πω κι εγώ σας κλείνω δέκα ραντεβού τη μέρα να κάνετε ή μπορούμε να κάνουμε μια αντίστοιχη υπηρεσία στο σωματείο, να βγάλουμε και ένα πρόγραμμα και να χρηματοδοτήσουμε και ένα υπάλληλο να έχω ένα σταθμό εργασίας.»
«Όχι» λέει «γιατί άμα ανοίξω μπλοκάκι θα μου κοπεί το επίδομα, θα παίρνω το μισό». Με συγχωρείς, δεν μπορείς να έχεις την πίτα ολόκληρη και το σκυλί χορτάτο. Πολλοί συνάδελφοι μας επαναπαύονται στο γεγονός ότι υπάρχει ο νόμος 2643 που θα γίνει μια προκήρυξη για να μπουν στο δημόσιο, μέχρι τότε παίρνουν ολόκληρο το επίδομα, είναι σε κάποια καλή φάση δεν έχει περικοπεί, είναι ίσως μια λύση για να αναζητήσουν κάτι καλύτερο. Αν δεν το είχαν αυτό θα μπορούσαν να ζητήσουν και κάτι άλλο».

Στο σημείο αυτό υπονοείται ο φαύλος κύκλος στον οποίο «σκοντάφτει» η θετική πρόβλεψη του νόμου για το επίδομα αναπηρίας. Επί της ουσίας δεν είναι το επίδομα αυτό καθαυτό που παθητικοποιεί τα άτομα με αναπηρία αλλά η ίδια η αγορά εργασίας με τα στερεότυπα που λειτουργεί. Το πλαίσιο αυτό δημιουργεί σαφώς εύφορο έδαφος για την εκμετάλλευση του γεγονότος της αναπηρίας. Όπως το θέτει ο χ, 34 ετών μεταμοσχευμένος νεφροπαθής ερωτώμενος για την αγορά εργασίας σε σχέση με τις προσλήψεις:

«Υπάρχει σαν θέμα taboo, ότι ένα άτομο με αναπηρία το οποίο αυτό θέμα δεν είναι καθαρά η αντιμετώπιση της κοινωνίας απέναντι μας αλλά και εμείς οι ίδιοι που έχουμε το πρόβλημα υγείας, δηλαδή τι γίνεται σε κάποια προγράμματα δεν υπάρχει μεγάλη απορρόφηση αυτό γίνεται για 2 λόγους καταρχάς δεν υπάρχει ενημέρωση σωστή και προς τους εργοδότες και προς τα άτομα με αναπηρία και ακόμα και αν υπάρχει έχουν κακή εμπειρία από παλαιότερες προσλήψεις που έκαναν σε άτομα με αναπηρία

γιατί και εμείς πολλές φορές εκμεταλλευόμαστε κάποιες καταστάσεις και βάζουμε πιο πάνω την πάθηση μας με αποτέλεσμα να μην εργαζόμαστε και να καθόμαστε κάνοντας στην ουσία τίποτα, αυτές είναι κακές εμπειρίες που στιγματίζουν και εμάς και φυσικά έναν επιχειρηματία τον κάνουν να βλέπει αρνητικά να πάρει ξανά στην δουλειά του ένα άτομο με αναπηρία».

Από την άλλη, ο ίδιος πληροφορητής εξειδικεύει την άποψη του για την ένταξη στην αγορά εργασίας των ατόμων με αναπηρία αναφερόμενος στις νέες δυνατότητες που η τεχνολογία διανοίγει. Όπως εξηγεί σχετικά:

«Τα άτομα με αναπηρία θα μπορούσαν να εργαστούν με μορφές τηλεργασίας δηλαδή με μορφές απασχόλησης από το σπίτι για να μην είναι υποχρεωμένοι να βρίσκονται σε ένα χώρο εργασίας με σταθερό ωράριο που θα τους δυσκολεύει στην φύση της αναπηρίας τους και η τεχνολογία βοηθάει πάρα πολύ σε αυτό το κομμάτι τώρα αν μιλάμε για εργασίες που πρέπει να είμαστε σε ένα χώρο πρέπει να έχουμε μια καλή εκπαίδευση γιατί πολλές φορές προκαλούμε και εμείς με την συμπεριφορά μας το να μην προσλάβουν άτομα με αναπηρία».

Παράλληλα με τη χρήση της νέας τεχνολογίας σημαντικό ρόλο στην αποτροπή από τον εργασιακό αποκλεισμό διαδραματίζει η ενημέρωση των επιχειρήσεων για τις εργασιακές δυνατότητες των ατόμων με αναπηρία. Το ζήτημα αυτό υπογραμμίστηκε σχεδόν από τους περισσότερους πληροφορητές και αποτελεί ένα από τα πλέον κομβικά σημεία για τη διεύρυνση του ορίζοντα πρόσληψης στην αγορά εργασίας, ο ίδιος πληροφορητής εξηγεί:

«Σε τεχνικής φύσεως επαγγέλματα όπως είναι το δικό μου είναι πολύ συνηθισμένο πια, υπάρχουν και τηλεφωνικές υπηρεσίες που μας καλούν για να μας πουν ένα πρόβλημα που έχουν με τον υπολογιστή, δηλαδή εμείς οι τεχνικοί που μπορεί να μην μπορούμε να ασκήσουμε το επάγγελμα του τεχνικού είτε λόγω κινητικών προβλημάτων είτε λόγω της αιμοκάθαρσης οπότε αυτοί μπορούν να μπουν εύκολα σε τέτοιου είδους εργασία να δίνουν συμβουλές μέσω τηλεφώνου δηλαδή ή ακόμα και τεχνική υποστήριξη εξ αποστάσεως είναι το πρώτο βήμα που όλες οι εταιρίες το έχουν πλέον απλά δεν το ξέρει η εταιρία ότι μπορεί να πάρει ένα άτομο με αναπηρία το οποίο είναι τεχνικός πάλι»

Εκτός, ωστόσο, από τα εμπόδια που συναντά κανείς στην αγορά εργασίας σημαντικό ζήτημα προκύπτει από θεσμικές και οικονομικές αδυναμίες τις οποίες τα άτομα με αναπηρία βιώνουν εν σχέση με την εργασιακή τους ένταξη. Άλλες φορές, που είναι και οι περισσότερες, το επίδομα δε φτάνει, ενώ η πρόνοια του σχετικού νόμου δεν αφορά μονάχα τα άτομα με αναπηρία. Ο πληροφορητής με παραπληγία εξηγεί σχετικά:

«Κοίταξε να δεις δεν υπάρχει μέριμνα για πρόσβαση στο χώρο εργασίας. Όποιος άνθρωπος με κινητική αναπηρία αποφασίσει να βγει από το σπίτι του γιατί έχει δυναμισμό και να σπουδάσει και να εργαστεί ή να κάνει οτιδήποτε άλλο πρέπει να έχει ένα βοηθό που θα τον πληρώνει τουλάχιστον 1000 ευρώ το μήνα ή να έχει ένα γονιό που λόγω των συνθηκών θα γεράσει και θα γίνει και αυτός άνθρωπος με αναπηρία στο τέλος. Υπάρχουν άνθρωποι που ζουν με 650 με 700 ευρώ το μήνα επίδομα και πρέπει να πληρώσουν τον συνοδό τους ένα χιλιάριο τουλάχιστον. Θα μου πεις, αν φταίμε εμείς και σαν φορείς. Εμείς κάνουμε τον αγώνα μας, τσακωνόμαστε όσο μπορούμε μέχρι και στο υπουργείο εργασίας είχαμε πάει με αλυσίδες, τώρα που είναι και Πάσχα μπορεί να βάλουμε και καρφιά για να μας δεχτούν σαν αναπηρικό κίνημα. Έχουμε και ανταγωνισμό πολύ στο ίδιο το αναπηρικό κίνημα. Αυτό το λέω για να το πεις στην ΕΣΑμεΑ. Γιατί κάποιιοι βολεύτηκαν μέσα στο αναπηρικό κίνημα αλλά ο καθένας κάνει τον αγώνα του και κρίνεται. Τι άλλο θέλεις να σου πω, δεν ξέρω αν σε κάλυψα»

Αναφορικά δε με το θεσμικό πλαίσιο αναφέρει το πολύ σημαντικό ζήτημα της συσσώρευσης πολλών ευάλωτων κοινωνικών κατηγοριών στο πλαίσιο της ίδιας αντιμετώπισης σε συνδυασμό με την ανυπαρξία προκήρυξης θέσεων εργασίας. Αναφέρει χαρακτηριστικά:

«Εγώ ήμουν από τους τυχερούς και μπήκα με το 2643 του '98 και έκανα το κύκλο μου κάποιιοι άνθρωποι μπαίνουν σε αυτά τα προγράμματα. Το μεγάλο σκάνδαλο με τον 2643 είναι που δίνει μόρια σε άτομα με αναπηρία και βοηθάει να μπουν στην αγορά εργασίας με τα όποια προβλήματα είχε αυτός ο νόμος που αν θες τα αναλύουμε αλλά δεν είναι επί του παρόντος και έχει να λειτουργήσει από το 2008. Δε βγαίνουν προκηρύξεις που να παίρνουν ΑμεΑ από το 2008 και έχουμε 2014. Τι έλεγε ο 2643 του 98 ότι σε κάθε προκήρυξη του ιδιωτικού ή του δημοσίου που βγαίνει, κρατούνται 3% παλιά και 5% τώρα, δηλαδή αν έχουμε 100 θέσεις εργασίας κρατάμε τις 5 για άτομα με αναπηρία. Μαζεύονται όλα αυτά τα πεντάρια από όλες τις προκηρύξεις και βγαίνει, πρέπει να βγαίνει μια προκήρυξη για τα άτομα με αναπηρία. Και έβγαине μέχρι το 2008 και μετά κόπηκε. Κατάλαβες;»

Ο ίδιος πληροφορητής συνεχίζει την ανάλυση του για την ένταξη στην αγορά εργασίας αναφερόμενος και αυτός τόσο στην κρατούσα προκατάληψη όσο και στον τρόπο αντιμετώπισης από τα άτομα με αναπηρία. Αναφέρει σχετικά:

«Με σκεπτικισμό τον υποδέχεται. Πρέπει να είναι γνωστός γνωστού. Τώρα ειδικά που δεν μπορεί ούτε ο αρτιμελής να βρει δουλειά πόσες ευκαιρίες να έχει αυτός με αναπηρία. Εντάξει αυτός είναι ο ρόλος μας να κάνουμε τον αγώνα μας. Υπάρχει δυσπιστία αλλά παρόλα αυτά δεν θέλω να είμαι μίζερος. Πιστεύω ότι ο άνθρωπος με αναπηρία όταν μπει στην αγορά εργασίας, επειδή έχει και την ανάγκη την εσωτερική να αποδείξει κάτι, κάνει πολλά παραπάνω. Ας μην πω για τον εαυτό μου, αλλά πάρα πολλοί συνάδελφοι κάθονται και παραπάνω ώρες και προσπαθούν να πείσουν τον

προϊστάμενο ότι αξίζουν. Έχω περιστατικά που δεν πήραν θέσεις ευθύνης γιατί δεν ήθελε ο προϊστάμενος να δει ότι μπορούν να κάνουν κάτι παραπάνω. Έχω περιστατικά που μερικοί έχασαν τις θέσεις του επειδή ήταν με αναπηρία. Υπάρχει μια δυσπιστία αλλά είναι και θέμα προσωπικής αντιμετώπισης και προσωπικής μάχης και αγώνα και να κερδίσεις την θέση σου στην κοινωνία γενικά και στην αγορά εργασία ειδικότερα».

Κατά την άποψη του εν λόγω πληροφορητή πολλά μπορούν να γίνουν για την ένταξη στην αγορά εργασίας τω ατόμων με αναπηρία. Το πλέον, ωστόσο, βασικό είναι ο συνδυασμός στοχευμένων δράσεων με τον επίμονο αγώνα. Όπως εξηγεί σε σχετική ερώτηση για προτάσεις:

«Πολλές. Έχω γράψει και πολλές. Η μια βασική είναι να δώσεις κίνητρο στον επιχειρηματία να πάρει άτομα με αναπηρία χαρίζοντας του τις εργοδοτικές εισφορές του, να ένα κίνητρο. Άλλη λύση είναι να ενισχυθεί η τηλεργασία και να βρεθεί ένα ελεγκτικός μηχανισμός αυτής δηλαδή να μπορεί ο άλλος να δουλέψει από το σπίτι αν δεν μπορεί να φτάσει στη δουλειά και κερδίζεις πολλά και από άποψη μετακίνησης και από άποψη κόστους μετακίνησης και πολλά. Επίσης είναι ένας παράγοντας που μπορεί να βελτιωθεί. Υπήρχε ένα πολύ ωραίο πρόγραμμα του ΟΑΕΔ, ο ΕΟΜΜΕΧ, το οποίο χρηματοδοτούσε άτομα με αναπηρία να φτιάξουν δική τους επιχείρηση».

Ο ίδιος συνεχίζει σχετικά:

«Είχαν φτιάξει αλλά δεν λειτουργεί πια. Δηλαδή δεν υπάρχει ο ΕΟΜΜΕΧ. Σου έδινε τη χρηματοδότηση να κάνεις δική σου επιχείρηση και υπήρχε πολύ ενδιαφέρον. Κοινωνική εργασία επίσης, κοινωνική οικονομία είναι ένα κομμάτι που μπορεί να αναπτυχθεί πολύ. Συνεταιρισμοί ατόμων με αναπηρία, επιχειρηματικότητα, σεμινάρια για επιχειρηματικότητα για άτομα με αναπηρία. Να ξεφύγουμε από το δημόσιο. Καλώς ή κακώς το δημόσιο πέθανε. Ο νόμος για τα περίπτερα, δεν ξέρω αν έχει παγώσει, νομίζω έχει παγώσει. Οι δήμοι δεν δίνουν εύκολα περίπτερα, τσακωνόμουν και εγώ για αυτό γιατί έχω κάνει δημοτικός σύμβουλος και έχασα και τις εκλογές για αυτό γιατί δεν δίνουμε περίπτερα σε ανάπηρο γιατί και αυτό είναι ένα κλειστό κύκλωμα. Δεν είναι όλα μαύρα. Κάνουμε αγώνες, ο σύλλογος είναι από το 1977 και έχει δημιουργήσει ένα πλαίσιο. Όλα αυτά έχουν ατονήσει λόγω της κρίσης και λόγω της όλης κατάστασης που βιώνει η χώρα. Είναι από τους κύριους φορείς που το δημιούργησαν μετά ήρθε η ΕσαμεΑ. Αυτά νομίζω δεν ξέρω αν σε κάλυψα».

Άτομα με αναπηρία αυτοαπασχολούμενα

Η περίπτωση των ατόμων με αναπηρία τα οποία είναι αυτοαπασχολούμενα δε διαφέρει σε σημαντικό βαθμό από τις άλλες κατηγορίες που έχουμε αναφέρει. Τα εμπόδια που συναντούν κατά την πρόσβαση στην εργασία είναι σχεδόν παρόμοια με τη μοναδική, σοβαρή, ωστόσο διαφορά ότι βρίσκονται στη δυσχερή θέση να προσπαθούν διαρκώς να στηρίζουν μονά τους τόσο τον εαυτό τους όσο και την εργασιακή τους τροχιά και πορεία. Στις περισσότερες των περιπτώσεων η στήριξη αυτή θα ήταν αδύνατη εάν απουσίαζε η πρόνοια και η φροντίδα του άμεσου κοινωνικού περιβάλλοντος που είναι η οικογένεια. Από την άλλη, ο εργασιακός βίος των ατόμων με αναπηρία δεν είναι μονοσήμαντος καθόσον έχουν εμπειρία από μια σειρά από εργασιακούς χώρους. Όπως εξηγεί η χ, 35 χρονών, δικηγόρος, εκ γενετής τυφλή:

«Να σας πω τι έχω κάνει έτσι περίπου. Δεν ήταν εύκολο να βρω δουλειά σε κάποιο δικηγορικό γραφείο. Είχα κάποιες δικές μου υποθέσεις οι οποίες ήτανε λίγες και δεν μπορούσα να στηριχθώ σ αυτό. Μετά μια περίοδο προσελήφθην σύμβουλος στον Υφυπουργό Υγείας και κοινωνικής αλληλεγγύης το 2009, και έχω ασχοληθεί και με θέματα εκπαίδευσης ενήλικων, δηλαδή είχα συνεργασία με τον Ινστιτούτο, η οποία εντάξει διαρκεί, δηλαδή δεν είναι σε τακτική βάση, Ινστιτούτο Διαμόρφωσης του εθνικού κέντρου Δημόσιας Διοίκησης και έχω πραγματοποιήσει εισηγήσεις που απευθύνονται σε στελέχη της δημόσιας διοίκησης, που έχει οργανώσει το Ινστιτούτο επιμόρφωσης. Έχω διδάξει σε ΚΕΚ, για θέματα πάλι νομοθεσίας, ισότητας των φύλων, και σε κάποια σεμινάρια που διοργανώνει η εθνική συνομοσπονδία ατόμων με αναπηρία για θέματα νομοθεσίας σχετικά με τα άτομα με αναπηρία, έχω βοηθήσει έτσι έχω υπάρξει συνεργάτης, και τώρα τρέχει ένα τέτοιο πρόγραμμα, της ΕΣΑμεΑ, ένα σεμινάριο δηλαδή. Αυτά πάνω κάτω».

Η ίδια πληροφορήτρια αναλύσει τους λόγους για τους οποίους θεωρεί ότι είναι δύσκολη η πρόσβαση στην αγορά εργασίας:

«Γενικότερα ναι υπάρχουν δυσκολίες και εμπόδια, γιατί υπάρχει μια επιφυλακτικότητα, δεν θα έλεγα ρατσισμός, για να μην είμαι και ακραία στις εκφράσεις μου, υπάρχει μια επιφύλαξη από τους εργοδότες και τα άτομα που δεν έρχονται σε επαφή με άτομα με αναπηρία, να εμπιστευτούν άτομα με πρόβλημα όρασης επαγγελματικά, γιατί σου λέει θέλω να έχεις στον μικρότερο δυνατό χρόνο την καλύτερη δυνατή δουλειά και αυτό ίσως λίγο τους κολλάει. Αν και πλέον με τα τεχνολογικά μέσα που υπάρχουν δεν υπάρχει κανένα εμπόδιο για το άτομο με πρόβλημα όρασης, σε πολλά επαγγέλματα μεταξύ των οποίων και τα νομικά επαγγέλματα. Ας

πούμε μπορείς να έχεις πρόσβαση και στους νόμους και στις βάσεις δεδομένων, ενώ παλιά έπρεπε να πας να πάρεις το φύλλο της εφημερίδας της κυβερνήσεως, πολύ παλιά μιλάω τώρα την δεκαετία του '90, ενώ τώρα μπαίνεις στο ίντερνετ κατεβάζεις τον νόμο που θέλεις, καταθέτεις και ηλεκτρονικό δικόγραφο, σιγά-σιγά απλοποιούνται οι διαδικασίες, γενικότερα σε όλους τομείς και στην δημόσια διοίκηση, συμπεριλαμβανομένων και των υπηρεσιών που σχετίζονται με την νομική επιστήμη»

Η ως άνω πληροφορήτρια έμμεσα αλλά ξεκάθαρα διατυπώνει και έναν τρόπο άρσης των υφιστάμενων προκαταλήψεων μέσα από τη χρήση της τεχνολογίας. Τούτο σημαίνει ότι η τεχνολογία θα μπορούσε να βοηθήσει έτσι ώστε τα άτομα με αναπηρία να τυγχάνουν ισότιμης αντιμετώπισης στο χώρο εργασίας και έτσι να αίρονται, τα εμπόδια που δημιουργεί ακριβώς η υφιστάμενη προκατάληψη απέναντι τους. Η ίδια αναφέρει σχετικά:

«Όταν ήμουν ας πούμε ασκούμενη στο νομικό συμβούλιο του κράτους, που είχε χρειαστεί να πάω δικαστήρια, άλλοι διοικητικοί υπάλληλοι με εξυπηρετούσαν, άλλοι με δυσκολία ας πούμε μου έλεγαν το πινάκιο, το νούμερο που έπρεπε να βρω, τον αριθμό που έχουμε στο πινάκιο, για μια συγκεκριμένη υπόθεση που έψαχνα, εκεί πρέπει λίγο να ξέρεις να ζητάς αυτό που θέλεις, και να στηρίζεις έτσι στον κόσμο με μια σχετική ευγένεια και επιμονή, να υπάρχει έτσι μια ισορροπία, έτσι ώστε να μπορείς να αποκομίσεις και εσύ την πληροφόρηση που θέλεις, δεδομένου ότι κάποιοι άνθρωποι είναι εξυπηρετικοί κάποιοι δεν είναι, δεν υπάρχει ας πούμε ένας συγκεκριμένος κώδικας που να τους υποχρεώνει, τώρα αρχίζουν και γίνονται σιγά-σιγά αυτά, δηλαδή στον δημοσιοϋπαλληλικό κώδικα που πλέον υποχρεώνονται οι υπάλληλοι να εξυπηρετούν τα ΑΜΕΑ σωστά, και να τους βοηθούν να κάνουν τις αιτήσεις σωστά, και να τους δίνουν την πληροφόρηση που χρειάζονται»

Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και ο χ, 32, δικηγόρος, με εκ γενετής κινητική αναπηρία. Αναφέρει χαρακτηριστικά:

«Ως ελεύθερος επαγγελματίας όχι τόσο αλλά γενικά κοίταξε να δεις η αλήθεια να λέγεται ότι δεν χτύπησα πόρτες να συνεργαστώ με άλλα γραφεία, να πιάσω δουλειά εξαρτημένης μορφής, με εργοδότες. Ωστόσο, από όσα ακούω η αλήθεια να λέγεται ότι ένας άνθρωπος σαν εμένα ή παρόμοιος με εμένα ίσως είχε κάποια θέματα σε ένα μεγάλο δικηγορικό γραφείο ίσως δεν προσλαμβάνονταν καν. Γιατί απλούστατα δεν μπορείς να τρέξεις στην Ευελπίδων ή απλούστατα δεν μπορείς να τρέξεις στους ρυθμούς που θα ήθελε ο εργοδότης σου να τρέξεις. Από εκεί και πέρα στις δημόσιες υπηρεσίες αν και δεν επεδίωξα ποτέ να εργαστώ σε δημόσια υπηρεσία υπάρχει ένα θέμα. Με την ελεύθερη αγορά εργασίας δεν την κυνήγησα ποτέ, δουλεύω μόνος μου αλλά με αυτά που ακούω πιστεύω θα υπήρχε ένα

Θεματάκι. Πιστεύω αν σήμερα έκανα ένα βιογραφικό με αυτά που έχω δεν ξέρω κατά πόσο θα με προσλάμβανε κάποιο δικηγορικό γραφείο σκεπτόμενο ίσως και που θα τρέξει αυτός να φέρει τα δικόγραφα, θα αργήσει να πάει, να κάνει, να έρθει. Δεν ξέρω. Δεν χτύπησα πόρτες αλλά πιστεύω ένα θεματάκι θα υπήρχε»

Το γεγονός της προκατάληψης δυσκολεύει την εργασιακή καθημερινότητα των ατόμων με αναπηρία με αποτέλεσμα να βιώνουν διακρίσεις και εμπόδια και στην πρόσβαση και κατά την εργασία. Η πληροφορήτρια με τυφλότητα εξηγεί:

«Ότι το υποδέχεται δύσκολα, ότι παρόλο που υπάρχουν οι σχετικοί νόμοι για την ισότιμη μεταχείριση και την μη διάκριση, δηλαδή δεν πρέπει οι εργοδότες να κάνουν διάκριση λόγω αναπηρίας, σύμφωνα με τον νόμο 3304 του 2005, όπως και για ένα σωρό άλλους λόγους, δεν πρέπει δηλαδή ο εργαζόμενος να έχει διακριτή μεταχείριση, λόγω αναπηρίας, ούτε άμεση ούτε έμμεση, και μάλιστα, ο εργοδότης πρέπει να προβαίνει και στις απαιτούμενες εύλογες προσαρμογές, στην πράξη βρίσκουν άλλους λόγους, δεν σου λένε δηλαδή ότι λόγω της αναπηρίας δεν σε προσλαμβάνουμε, μπορούν να πούμε ας πούμε ότι θέλουμε λίγο διαφορετικά προσόντα από αυτά που έχετε εσείς, ή έχουμε βρει έναν εργαζόμενο με περισσότερη επαγγελματική εμπειρία, στην πράξη όμως είναι αυτό. Στην αγορά εργασίας νομίζω ότι επιφυλακτικά, πολύ επιφυλακτικά υποδέχονται τα άτομα με αναπηρία, ειδικά άτομα με προβλήματα όρασης. Θα πρέπει δηλαδή ο καθένας να κάνει τον δικό του προσωπικό αγώνα για να κατακτήσει αυτό που θέλει»

Παρόμοια άποψη αναπτύσσει και ο χ, 40 ετών, νομικός με τυφλότητα δίνοντας έμφαση στον τρόπο βίωσης της προκατάληψης από τα άτομα με αναπηρία. Εξηγεί σχετικά:

«Όταν ακούνε ότι υπάρχει ένας... γιατί όπως αντιλαμβάνεστε αυτό διαδίδεται κιόλας, η φήμη ενός νομικού διαδίδεται από άτομο σε άτομο, αντιλαμβάνεστε ότι η δουλειά μας είναι αρκετά απαιτητική και βέβαια και γνωστή στο κοινό. Όταν λοιπόν ξεκινάω να συζητήσω με κάποιον πελάτη στην αρχή, όχι όλοι βέβαια, κάποιιοι άνθρωποι είναι γενικά επιφυλακτικοί. Όταν ακούνε όμως π.χ. τι τους λέω και στη συνέχεια όταν υπάρχει στην υπόθεσή τους αίσια έκβαση τότε πραγματικά δηλαδή αντιλαμβάνονται ότι δεν έχουμε διαφορές από τους αρτιμελείς νομικούς. Σίγουρα αντιλαμβάνεστε ότι είναι πολύ πιο δύσκολο και πολύ πιο απαιτητικό για έναν άνθρωπο να επιλέξει με αυτόν τον τρόπο. Δηλαδή εμείς θα πρέπει, δεν ξέρω αν το αντιλαμβάνεστε αυτό που θα σας πω, θα πρέπει να είμαστε πολύ περισσότερο παραγωγικοί, πολύ περισσότερο στη δουλειά μας προσεκτικοί για να μας επιλέξουν. Δηλαδή αν είναι μία φορά εμείς πρέπει να είμαστε δέκα»

Η πληροφορήτρια με εκ γενετής κινητικά προβλήματα προτείνει τη δημιουργία ενός νομικού πλαισίου που θα προστατεύει αποτελεσματικότερα τα άτομα με αναπηρία στην αγορά εργασίας σε συνδυασμό με την παροχή κινήτρων στους εργοδότες. Όπως εξηγεί σε σχετική ερώτηση:

«Ναι βεβαίως. Νόμους που να προστατεύουν καλύτερα και περισσότερο τα άτομα με αναπηρία, και ορισμένα επαγγέλματα να τα κατοχυρώνουν καλύτερα. Ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των εργοδοτών στους χώρους εργασίας, για το πώς τα άτομα με αναπηρία μπορούν να συνεισφέρουν εξίσου αποτελεσματικά, και να είναι εξίσου παραγωγικοί εργαζόμενοι με όλους τους υπόλοιπους, ανεξάρτητα από την αναπηρία τους. Κίνητρα στους εργοδότες για να προτιμούν να προσλαμβάνουν άτομα με αναπηρία σε σχέση με άλλους, όπως ας πούμε φορολογικές ελαφρύνσεις. Άλλο, τι άλλο θα έκανα»

Η ίδια επιμένει στην ενίσχυση της αγοράς εργασίας στον ιδιωτικό τομέα, μέσω παροχής κινήτρων, όπως αυτά που αναφέρθηκαν, για συγκεκριμένους λόγους τους οποίους και αναλύει:

«Αυτό λειτουργεί σε δημόσιες επιχειρήσεις, στις δημοτικές επιχειρήσεις, που δεν είναι ούτε ακριβώς δημόσιο, ούτε ιδιωτικός τομέας. Όντως είναι ένα πολύ σοβαρό κίνητρο γιατί ο εργοδότης επί τρία χρόνια, έχει εργαζόμενο χωρίς να τον πληρώνει ουσιαστικά. Όμως στον ιδιωτικό τομέα πάλι είναι επιφυλακτικός, γιατί δεν έχει ενημερωθεί σωστά για το τι μπορεί να προσφέρει ένα άτομο με αναπηρία στον παραγωγικό τομέα, ενώ οι δημοτικές επιχειρήσεις που είναι λιγότερο επιφυλακτικές, λένε εντάξει, έχουμε άτομα, και ακόμα κι αν αυτός δεν είναι απόλυτα παραγωγικός θα τον καλύψουμε με κάποιον άλλον. Λειτουργεί καλύτερα, αλλά τώρα δημοτικές επιχειρήσεις συρρικνώνονται και συγχωνεύονται και καταργούνται, οπότε πρέπει να στραφούμε περισσότερο προς τον ιδιωτικό τομέα και σε καμπάνιες ενημέρωσης των εργοδοτών»

Η αγορά εργασίας είναι ιδιαίτερα σκληρή για τα άτομα με αναπηρίες ακόμα και στην περίπτωση που απασχολούνται σε ένα σχετικά ασφαλές περιβάλλον. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του χ, 32 ετών με πρόβλημα περιορισμένης όρασης ο οποίος εργάζονταν σε πολυεθνική και εξωθήθηκε σε παραίτηση, όταν αποκαλύφθηκε η αναπηρία του. Αναφέρει σχετικά:

«Όλοι μου λένε δεν φαίνεται, επειδή εγώ το είχα πει και τα λοιπά, και επειδή δεν φαίνεται ίσως νομίζανε κάποιοι ότι χαϊδεύομαι ότι λέω ψέματα, ξέρεις οι μικρότεροι συνάδελφοι, και κάνανε ξέρεις, δεν μιλούσανε, αρχίσανε κάτι τέτοια. Και οι προϊστάμενοι αρχίσανε κι αυτοί να μην έχουν καλή συμπεριφορά διότι φοβόντουσαν και για τους άλλους γιατί σου λέει τώρα αυτός μην μας δημιουργήσει domiño, είναι αυτός λίγο

πιο χαλαρός, δεν τον πιέζουμε γιατί το παιδί έχει το πρόβλημα αλλά και οι άλλοι θα αρχίσουν και θα μου χαλαρώνουν, δεν τον θέλουμε στην ομάδα μας, καταλαβαίνεις πως το εννοώ. Και οι μεν οι μικρότεροι από την δική τους πλευρά αρχίσανε ένα έτσι μπόϊκοτάρισμα να το πω έτσι, και οι μεγαλύτεροι από την δική τους πλευρά αρχίσανε συμπεριφορές έτσι περίεργες, ε και μετά και εγώ αναγκάστηκα και έφυγα».

Παρόμοια εμπειρία καταθέτει και ο χ, 50 ετών με μυελίτιδα ο οποίος εργαζόταν σε τράπεζα ως απόφοιτος οικονομικού τμήματος. Εξηγεί χαρακτηριστικά για ποιο λόγο το εργασιακό περιβάλλον δεν τον περιέλαβε με εμπιστοσύνη:

«Εκεί συνέβη το εξής παράδοξο είχα πλήρη αναγνώριση από τους συναδέλφους και τους διευθυντές του καταστήματος αλλά όπως ξέρετε οι προαγωγές και οι θέσεις ευθύνης που θα μπορούσε κάποιος συνάδερφος να μεταπηδήσει δεν εγκρίνονται από τους συναδέλφους εγκρίνονται από τα κεντρικά παρόλο που οι εισηγήσεις των διευθυντών και των υποδιευθυντών ήταν θετικότερες γιατί εκείνοι με έβλεπαν καθημερινά και ήξεραν τις δυνατότητες που είχα και τον τρόπο που δούλευα όπως και οι συνάδερφοι μου από τα κεντρικά συστηματικά αρνούσαν επειδή έβλεπαν ότι ο συγκεκριμένος υπάλληλος έχει εισαχθεί με τον νόμο περί αναπήρων θεωρούσαν ότι μια θέση ευθύνης ένα άτομο με αναπηρία δεν ήταν ικανό να την επανδρώσει, δεν θα μπορούσε θεωρούσαν εκείνοι να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις της ενώ σας λέω πάλι αυτοί που συναλλάσσονταν μαζί μας είχαν την καλύτερη άποψη»

Εξαιτίας αυτή της προκατάληψης ο εν λόγω πληροφορητής δεν ανήλθε στην εργασιακή ιεραρχία και εκμεταλλεόμενος το νόμο αποφάσισε να παραιτηθεί ασχολούμενος με αυτό που πραγματικά του άρεσε. Εξηγεί σχετικά:

«Κοιτάξτε χρησιμοποίησα πάλι ένα νόμο που έλεγε ότι αν κλείσουμε ένα συγκεκριμένο διάστημα στην τράπεζα μπορούμε να συνταξιοδοτηθούμε θεώρησα ότι εγώ έδινα πάρα πολλά στην τράπεζα και αφού δεν μου δινόταν η δυνατότητα να δώσω περισσότερα ή να πάρω περισσότερα και να ασχοληθώ με άλλους τομείς που αισθανόμουν ότι είχα πράγματα να δώσω, με κέρδισε η τέχνη το κομμάτι που σας είπα με την ομάδα και τον χορό αλλά παράλληλα ήθελα να ασχοληθώ με τις ανθρωπιστικές επιστήμες οπότε αποφάσισα να κάνω ψυχολογία»

Ο ίδιος εξηγεί με ποιον τρόπο η προκατάληψη κατά των ατόμων με αναπηρία θα μπορούσε να αρθεί:

«Είναι πολύ σημαντικό το έχω πει πολλές φορές ότι το κομμάτι αναπηρία πρέπει να μπει στην εκπαίδευση από μικρές ηλικίες από το δημοτικό γιατί τα παιδιά είναι καταλύτες όσων αφορά το κομμάτι της συνειδητοποίησης και να από πολύ μικρά αντιληφθούν τη συνθήκη της αναπηρίας τις δυσκολίες που παρουσιάζει τι χρησιμεύει και πως λειτουργεί σε τι χρησιμεύουν οι ράμπες και όλα αυτά τα

πράγματα και γίνουν συνειδητοποιημένοι πολίτες μεθαύριο δεν θα παρκάρουν στις ράμπες μεθαύριο δεν θα σε κοιτάζουν σαν να έχεις έρθει από άλλο πλανήτη όταν κυκλοφορείς ανάμεσα τους με το αμαξίδιο και θεωρώ ότι αυτό είναι το μεγάλο στοίχημα να μπορέσει να μπει το κομμάτι της αναπηρίας μέσα στα σχολεία με σωστή και οργανωμένη εκπαίδευση».

4.3. Οι απόψεις των ατόμων με αναπηρία, των Πανεπιστημιακών, και εκπροσώπων από τον χώρο της εργασίας και από το αναπηρικό κίνημα

Στο τελικό στάδιο της έρευνας, αφού ολοκληρώθηκε η καταγραφή και η επεξεργασία των ευρημάτων της, διενεργήθηκαν ομάδες εστιασμένης συζήτησης.

Οι ομάδες εστιασμένης συζήτησης έχουν στόχο την άντληση δεδομένων σχετικών με το αντικείμενο της έρευνας αλλά και τον εμπλουτισμό τους μέσα από τις εμπειρίες και τις απόψεις, σε δεύτερο επίπεδο, ατόμων με αναπηρία, εκπροσώπων του αναπηρικού κινήματος, εκπροσώπων του χώρου της εργασίας καθώς και της πανεπιστημιακής κοινότητας. Τα βασικά ευρήματα της έρευνας αποτέλεσαν και το αντικείμενο συζήτησης των ομάδων εστίασης αλλά και ένα σημείο εκκίνησης για περαιτέρω ανάλυση και προβληματισμό. Επιδιώχθηκε τόσο η επιβεβαίωση (ή μη) των πρότερων ευρημάτων όσο και η διεύρυνση τους. Ακόμη έγινε προσπάθεια να φωτιστούν διαφορετικές πτυχές των εμποδίων και των διακρίσεων που υφίστανται τα άτομα με αναπηρία στην πρόσβαση τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και στην ένταξη τους στην αγορά εργασίας, μέσα από την ανταλλαγή απόψεων και εμπειριών ατόμων που σχετίζονται άμεσα με τους χώρους της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και της εργασίας.

Στο πλαίσιο της έρευνας πραγματοποιήθηκαν τρεις ομάδες εστιασμένης συζήτησης με τη συμμετοχή εκπροσώπων του αναπηρικού κινήματος, των πανεπιστημίων και του χώρου της εργασίας. Στόχος των ομάδων εστιασμένης συζήτησης ήταν η ανατροφοδότηση γύρω από τα ευρήματα της έρευνας, η εμβάθυνση σε αυτά και η αναζήτηση λύσεων και προτάσεων.

Στην πρώτη ομάδα εστιασμένης συζήτησης, που διενεργήθηκε στις 17 Ιουλίου 2014 στις εγκαταστάσεις της ΕΣΑμεΑ, μετείχαν άτομα με αναπηρία απόφοιτοι ΑΕΙ. Στη δεύτερη ομάδα εστιασμένης συζήτησης, που διενεργήθηκε στις 17 Ιουλίου 2014 στις εγκαταστάσεις της ΕΣΑμεΑ, μετείχαν εκπρόσωποι οργανώσεων του αναπηρικού κινήματος και εκπρόσωποι του πανεπιστημιακού χώρου (μέλη ΔΕΠ). Η τρίτη ομάδα εστιασμένης συζήτησης έλαβε χώρα στα γραφεία του Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου – Ιδρύματος Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου στις 23 Ιουλίου 2014 με τη συμμετοχή ατόμων με αναπηρία και εκπροσώπων του χώρου εργασίας και συγκεκριμένα: σύμβουλοι σταδιοδρομίας πανεπιστημιακού γραφείου διασύνδεσης, εκπρόσωποι του Σώματος Επιθεώρησης Εργασίας, συνεργάτες της ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, στέλεχος της ΕΥΣΕΚΤ του Υπουργείου Εργασίας. (Το πρόγραμμα των ομάδων

εστιασμένης συζήτησης και οι συμμετέχοντες, καθώς και οι σχετικές παρουσιάσεις παρατίθενται στο Παράρτημα 3. Τα ηχητικά αρχεία των ομάδων εστιασμένης συζήτησης και οι απομαγνητοφωνήσεις στο Παράρτημα 4).

Τα βασικά θέματα συζήτησης αφορούσαν τα εμπόδια και διακρίσεις που υφίστανται τα άτομα με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, παράγοντες που δημιουργούν και διαιωνίζουν τα εμπόδια και τις διακρίσεις, τρόπους αντιμετώπισης, προτάσεις βελτίωσης και εμπόδια και διακρίσεις που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία στην αγορά εργασίας, παράγοντες που δημιουργούν και διαιωνίζουν εμπόδια και διακρίσεις και τρόπους αντιμετώπισης. Τα βασικά ευρήματα που προκύπτουν από τις ομάδες εστιασμένης συζήτησης παρατίθενται ακολούθως:

Πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση

Το θέμα της πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση αποτέλεσε αντικείμενο που συζητήθηκε εκτενώς στις δύο πρώτες ομάδες εστιασμένης συζήτησης. Οι συμμετέχοντες τόνισαν την έλλειψη κοινής πολιτικής από τα πανεπιστήμια σχετικά με την αποδοχή ατόμων με αναπηρία. Στην ίδια επιστήμη, άλλες σχολές δέχονται φοιτητές με αναπηρία, ενώ άλλες τους αποκλείουν, χωρίς σαφή κριτήρια ή λόγους. Όπως ανέφερε ένας απόφοιτος ΑΕΙ με αναπηρία:

*«... σε ίδια επιστήμη, ίδια φύση της επιστήμης, άλλη πολιτική ακολουθούν τα πανεπιστήμια της Πάτρας, άλλη πολιτική ακολουθούν τα πανεπιστήμια του Αιγαίου, άλλη πολιτική τα πανεπιστήμια Αθηνών. Ότι δεν υπάρχει ένα κοινό οργανόγραμμα που να το ακολουθούν τα πανεπιστήμια, για να μπορούν να εφαρμόζουν όλα τα πανεπιστήμια μια κοινή πεπατημένη, τα ίδια πράγματα...»
Απόφοιτος ΑΕΙ με αναπηρία*

Βασικό σημείο κριτικής από τα ίδια τα άτομα με αναπηρία και από τους εκπροσώπους οργανώσεων ατόμων με αναπηρία αποτέλεσε η γενικότητα των διατάξεων του νόμου 3794/2009 που αναφέρονται στη φύση της επιστήμης ως λόγο για τη μη αποδοχή ατόμων με αναπηρία για φοίτηση. Τα άτομα με αναπηρία ανέφεραν ότι το θεσμικό πλαίσιο, σε συνδυασμό με την έλλειψη κοινής πολιτικής από την πλευρά των πανεπιστημίων, αφήνει ένα «κενό» που οδηγεί στην πράξη σε διακριτική μεταχείριση, καθώς η συγκεκριμένη πρόβλεψη εφαρμόζεται χωρίς σαφή κριτήρια ή αιτιολόγηση της άρνησης ενός τμήματος να δεχθεί κάποιον φοιτητή με συγκεκριμένη αναπηρία. Όπως τόνισε καθηγητής πανεπιστημίου που μετείχε στη συνάντηση:

«...υπάρχει μια πανσπερμία απόψεων δεν υπάρχει μια ενιαία πολιτική του ζητήματος αναπηρία... Το κάθε πανεπιστημιακό ίδρυμα έχει αναπτύξει για αυτό ζήτημα αλλά και για κάθε ζήτημα μια δική του οργανωτική κουλτούρα Καθηγητής πανεπιστημίου

Τα άτομα με αναπηρία τόνισαν ότι η διακριτική αυτή μεταχείριση έχει αρνητικές επιπτώσεις στο άτομο με αναπηρία και αναφέρθηκαν στην ανάγκη για συγκεκριμένα κριτήρια:

*«...Χρειάζονται συγκεκριμένα νομοθετικά κριτήρια... Πρέπει κάπως να δημιουργηθεί το πλαίσιο με κοινωνικά κριτήρια. Δηλαδή η σχολή, η σύγκλητος, πριν δημιουργηθεί το όποιο θέμα να μην είναι κατά περίπτωση αλλά να είναι με βάση κριτήρια. Δηλαδή ...για τη σχολή μου θέλω αυτό και αυτό να υπάρχουν έτσι ώστε ένα άτομο με αναπηρία να μπει...»
Απόφοιτος ΑΕΙ με αναπηρία*

Εκπρόσωποι οργάνωσης ατόμων με αναπηρία αναφέρθηκαν και στην «ευθύνη» των ίδιων των ατόμων με αναπηρία και, κυρίως, των γονέων τους, να κάνουν επιλογές που είναι συμβατές με τις ικανότητές τους και να μην αντιμετωπίζουν τις σπουδές απλά ως τρόπο καταξίωσης. Όπως ανέφερε εκπρόσωπος οργάνωσης γονέων:

*«...γιατί έχουμε και αυτή την κατηγορία των γονιών που δεν βλέπουνε μπροστά τους παρά μόνο το ότι εγώ θα εμφανιστώ στην πλατεία του χωριού και θα πω εντάξει ο ΧΧ έχει πτυχίο...»
Εκπρόσωπος οργάνωσης γονέων ατόμων με αναπηρία*

Και συνεχίζει

*«Ότι ναι θέλω το παιδί μου να ενταχθεί στην κοινωνία να ενταχθεί στο κομμάτι της παιδείας αλλά θέλω να υλοποιηθεί ένα βαθύς πόθος δικός μου που έχει να κάνει με την κοινωνία. Ότι αν αποδώσω το δικό μου το παιδί με νοητική υστέρηση στην κοινωνία με ένα πτυχίο ότι θα το καταξιώσω. Ενώ στην πραγματικότητα δεν το καταξιώνω, προσπαθώ να καταξιωθώ εγώ ότι έκανα κάτι και αυτό το παιδί το πηγαίνω ακόμα πιο βαθιά...
Και στην ουσία το εξευτελίζω κιόλας...»
Εκπρόσωπος οργάνωσης γονέων ατόμων με αναπηρία*

Η δυνατότητα ωστόσο των ατόμων με αναπηρία να μπορούν να επιλέξουν ελεύθερα το αντικείμενο των σπουδών τους και να εκπληρώσουν το όραμα και τις επιθυμίες τους δεν πρέπει να περιορίζεται αυθαίρετα.

-
- «...θέλει και η μητέρα του στην προσπάθεια να βοηθήσει το παιδί, προσπαθούσε να το πείσει να αλλάξει σχολή. Εκείνο είχε αυτό το όνειρο και το όραμα, γιατί πρέπει αυτά τα παιδιά αυτά που θέλουν τα όνειρα τους να κάνουνε μια προσπάθεια όπως όλα τα παιδιά. Και τα άτομα με αναπηρίες χρειάζεται να έχουν την δυνατότητα να επιλέξουν την σχολή που θέλουνε. Αν δούμε ότι είναι επικίνδυνο ή δεν μας ταιριάζει είμαστε σε θέση να καταλάβουμε..»
- Εκπρόσωπος οργάνωσης ατόμων με αναπηρία

Η συνειδητή επιλογή αντικειμένου σπουδών από τα άτομα με αναπηρία αποτελεί επομένως σημαντικό παράγοντα.

- «Είναι αυτό που λέμε να έχει επίγνωση και το ίδιο το άτομο είτε έχει αναπηρία είτε όχι...»
- Απόφοιτος ΑΕΙ με αναπηρία

Η έλλειψη οργάνωσης του πλαισίου, που αφορά τόσο την πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, όσο και τη φοίτηση αποτελεί πρόβλημα που διαπιστώθηκε από όλες τις πλευρές. Σημείο συμφωνίας των συμμετεχόντων στις δύο πρώτες ομάδες εστιασμένης συζήτησης αποτέλεσε το γεγονός ότι κάθε περίπτωση αντιμετωπίζεται ξεχωριστά και δεν υπάρχει γενικό πλαίσιο και κοινή κατεύθυνση να εφαρμόζεται σε κάθε παρόμοια περίπτωση. Όπως ανέφερε ένας εκπρόσωπος οργάνωσης γονέων ατόμων με αναπηρία:

- Δεν μπορείς να στερήσεις από έναν άνθρωπο την δυνατότητα να επιλέξει ... Και αυτό έχει μια επιπλέον διάσταση, ότι η αντιμετώπιση είναι τελείως περιπτωσιολογική, δηλαδή δύο άτομα με την ίδια αναπηρία το ένα μπορεί να πετύχει και να κάνει αυτό που θέλει το άλλο μπορεί και να μην πετύχει και να κάνει αυτό που θέλει
- Εκπρόσωπος οργάνωσης γονέων ατόμων με αναπηρία

Σε ό,τι αφορά την πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, το «ερωτηματικό» για το αν θα δεχθεί ή όχι κάποια σχολή το άτομο με αναπηρία είναι ψυχοφθόρο. Όπως συγκεκριμένα ανέφερε κάποιος απόφοιτος με αναπηρία

«...νομίζω ότι και αυτή η περιπτωσιολογική αντιμετώπιση είναι πάρα πολύ άδικη, δηλαδή το να δώσεις ολόκληρο αγώνα για να σε δεχτούν ή να μην σε δεχτούν είναι πολύ και ψυχοφθόρο αλλά και άδικο εν τέλει... Ξεκινάς με άρνηση, και πώς να πορευτείς όταν ξεκινάς με άρνηση;... Και τι στίγμα θα υπάρχει μετά, αυτός έκανε αυτό..»

Η «αδικία», που πηγάζει τόσο από την έλλειψη οργάνωσης, όσο και από τα «θολά» σημεία του θεσμικού πλαισίου είναι μια παράμετρος που αναφέρθηκε.

*«...Το '86 μπήκα στην Ιατρική Θεσσαλονίκης. Το '87 δύο παιδιά καθηγητών, ο ένας ήταν ο ..., μπήκαν από τον Ιταλία με το δικαιολογητικό, ο ένας κωφάλαλος και ο άλλος τυφλός, μεταγραφή. Τα παιδιά ήταν μια χαρά. Οπότε ο νόμος αυτός λειτουργεί διττά... Όπως τους βολεύει...»
Απόφοιτος ΑΕΙ με αναπηρία*

*«... παλιά ήταν χύμα. Δηλαδή αν είχες αναπηρία έμπαινες χωρίς 3% χωρίς 5%. Τέλειωνες με δέκα το λύκειο κουτσά στραβά, έπαιρνες το απολυτήριο, έμπαινες μέσα. Και αυτό ήταν άδικο απέναντι στους συναδέλφους. Και απέναντι στον εαυτό σου ήταν άδικο. Δεν μπορείς να μπαίνεις εσύ με δέκα στην Νομική και ο άλλος να βγάζει τα μάτια του και να μην μπορεί να μπει επειδή ας πούμε δεν είχε 18 και είχε 17 χιλιάδες μόρια...».
Απόφοιτος ΑΕΙ με αναπηρία*

Η έλλειψη οργάνωσης των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων ώστε να υποδεχθούν άτομα με αναπηρία και να παρέχουν επί ίσοις όροις με τους υπόλοιπους φοιτητές τις υπηρεσίες τους είναι ένα ζήτημα που αναδείχθηκε από όλους τους συμμετέχοντες. Η έλλειψη οργάνωσης των Πανεπιστημίων αφορά το πρόγραμμα σπουδών, την παράδοση συγγραμμάτων, την υλικοτεχνική υποδομή, κλπ. Εντοπίζονται προβλήματα κυρίως σε σχέση με το εκπαιδευτικό υλικό και συγκεκριμένες αναπηρίες (π.χ. τυφλότητα, κωφότητα) που δυσχεραίνει κατά πολύ την φοίτηση των ατόμων αυτών.

*«...επομένως υπάρχουν και συνάδελφοι με αναπηρία που καθυστέρησαν για αυτό το λόγο, γιατί δεν ήταν στην ώρα τους τα βιβλία, δηλαδή εγώ ξέρω πολλούς τυφλούς, δηλαδή που έχασαν εξεταστικές επειδή δεν είχαν το βιβλίο...»
Απόφοιτος ΑΕΙ με αναπηρία*

«... στο θέμα των ατόμων που έχουν προβλήματα κώφωσης. Όταν ένα παιδί, ένας φοιτητής πηγαίνει στο πανεπιστήμιο είναι πάρα πολύ σημαντικό να υπάρχει διερμηνέας, είναι αυτό ο οποίος θα διερμηνεύει την πληροφορία που θα μεταφέρει ο καθηγητής. Σε όλο τον κόσμο, παντού εκτός από την Ελλάδα, την πρώτη μέρα που κάθεται ένας κωφός φοιτητής σε ένα τμήμα, το πρώτο πράγμα για το οποίο λαμβάνεται μέριμνα είναι για να υπάρχουν διερμηνείς. Δίνουν ένα πρόγραμμα για το πότε είναι τα μαθήματα, ποιες είναι οι ώρες παρακολούθησης, γενικά υπάρχει μια γενικότερη ανάγκη για την κάλυψη των αναγκών του φοιτητή. Στην Ελλάδα αυτό δεν υπάρχει καθόλου ... Ένας φοιτητής πραγματικά χρησιμοποιεί το δικαίωμα που του δίνει το 5%, αυτή η ποσόστωση, αλλά μπαίνοντας στο ίδρυμα το ακαδημαϊκό, το εκπαιδευτικό, δεν υπάρχει ο διερμηνέας ή είναι πάρα πολύ λίγες ώρες διερμηνείας. Και ένα άλλο πρόβλημα είναι τα βιβλία. Τα βιβλία τα παίρνουμε

όπως όλοι γνωρίζουμε στο ελληνικό Πανεπιστήμιο ένα μήνα πριν τις εξετάσεις, ο κωφός φοιτητής δυσκολεύεται πάρα πολύ να αφομοιώσει όλες αυτές τις πληροφορίες σε τόσο μικρό χρονικό διάστημα. ...Το Α.Π.Θ. έχει αναπτύξει μία από τις πρωτοπόρους μεθόδους που υπάρχουν εκπαίδευσης ατόμων με προβλήματα ακοής. Το ίδιο το Α.Π.Θ. μέσα, οι φοιτητές του έτσι, δεν εφαρμόζει, δεν έχει αναθέσει, δεν έχει κάνει καμία ενέργεια, το ίδιο το Πανεπιστήμιο να έχει ένα τέτοιο σύστημα. Έχει κάνει την μελέτη αλλά δεν έχει εφαρμόσει..Ομάδα φοιτητών έχει φτιάξει το σύστημα αυτό, το οποίο το είδα και πραγματικά εντυπωσιάστηκα, με αναταρ με χρώματα, έχουν κάνει πολύ δουλειά. Το ίδιο το Α.Π.Θ. δεν έχει καμία απολύτως παροχή Έχει φτιάξει υπηρεσία.. Δεν λειτούργησε όμως...»

Εκπρόσωπος οργάνωσης ατόμων με προβλήματα ακοής

Σημαντικό έλλειμμα διαπιστώθηκε στην ευαισθητοποίηση και ενημέρωση των μελών της ακαδημαϊκής κοινότητας και του διοικητικού προσωπικού των πανεπιστημίων σε θέματα αναπηρίας. Η ανάγκη για ενημέρωση και ευαισθητοποίηση αποτέλεσε σημείο συμφωνίας όλων των συμμετεχόντων, ώστε καθηγητές και διοικητικοί υπάλληλοι να είναι προετοιμασμένοι να ανταποκριθούν στις ανάγκες του φοιτητή με αναπηρία με τον καλύτερο δυνατό τρόπο.

«...Να υπάρξει κατάρτιση του προσωπικού που δουλεύουν στα πανεπιστήμια για να μπορούν να αντιμετωπίσουν καλύτερα τις διάφορες μορφές αναπηρίας...»

Εκπρόσωπος οργάνωσης ατόμων με αναπηρία

«...Αυτή η ανάγκη για ευαισθητοποίηση και εκπαίδευση δεν είναι μόνο για τους φοιτητές αλλά και για το διοικητικό και το διδακτικό προσωπικό. Επομένως το να γίνει αυτή η ευαισθητοποίηση ίσως και από την ΕΣΑμεΑ αλλά και σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο, νομίζω είναι πάρα πολύ σημαντικό ειδικά για τους καθηγητές...»

Καθηγητής Πανεπιστημίου

Ειδική ανάγκη ευαισθητοποίησης και κατάρτισης απαιτείται για τα άτομα που έχουν οριστεί καθηγητές- σύμβουλοι, τα οποία δεν είναι αυτονόητο ότι διαθέτουν τις γνώσεις και τα «εργαλεία» για να ανταποκριθούν στο ρόλο αυτό. Όπως σημείωσε καθηγητής πανεπιστημίου που μετείχε στην ομάδα εστιασμένης συζήτησης:

«...η ανάγκη για ευαισθητοποίηση δεν είναι μόνο για τους φοιτητές αλλά και για το διοικητικό και το διδακτικό προσωπικό, νομίζω ότι εκεί λείπει πάρα πολύ. Δηλαδή έχω την αίσθηση ότι και στους καθηγητές συμβούλους κάποια στιγμή κάποιος πήγε και τους είπε εσύ θα είσαι καθηγητής σύμβουλος. Δεν σημαίνει ούτε

*ότι ήξερε ο άνθρωπος αυτός, ούτε ότι κάποιος τον βοήθησε να καταλάβει τι σημαίνει αυτό...»
Καθηγητής πανεπιστημίου*

Οι πανεπιστημιακοί θεσμοί όπως και οι υπηρεσίες εντός του Πανεπιστημίου αδυνατούν σε πολλές περιπτώσεις να ανταποκριθούν στις ανάγκες των ατόμων με αναπηρία, όπως διαπιστώθηκε από τους εκπροσώπους οργανώσεων ατόμων με αναπηρία και τους πανεπιστημιακούς. Οι υπάρχουσες υπηρεσίες πρέπει να οργανωθούν καλύτερα, ενώ η διεύρυνση τους με σκοπό την περαιτέρω υποστήριξη του φοιτητή, κρίθηκε απαραίτητη. Η προσβασιμότητα ποικίλει από το ένα Πανεπιστημιακό Ίδρυμα στο άλλο. Παρ' όλο που το θεσμικό πλαίσιο μιλά για υποστηρικτικές λύσεις και δομές με σκοπό τη διευκόλυνση των ατόμων με αναπηρία κατά την φοίτηση τους, δεν είναι βέβαιο ότι αυτό εφαρμόζεται και στην πράξη.

*«...Θα πρέπει σε αντίστοιχο νομοθετικό πλαίσιο να υπάρχει μια διάταξη που να θέτει τις προϋποθέσεις ότι όλα τα πανεπιστήμια στο συγκεκριμένο κομμάτι (δημιουργία μονάδων προσβασιμότητας) θα πρέπει να ακολουθούν την ίδια πορεία...»
Εκπρόσωπος οργάνωσης ατόμων με αναπηρία*

*«...Άραγε ποια είναι η λειτουργία του Πανεπιστημίου στην υποβοήθηση του φοιτητή με αναπηρία; Θεωρητική ναι, ουσιαστική όχι...»
Εκπρόσωπος οργάνωσης γονέων ατόμων με αναπηρία*

*«... πρέπει να οργανωθούν και να υποστηριχθούν καλύτερα οι δομές προσβασιμότητας των πανεπιστημίων. Και εκτός από την οργάνωση μέσα στις δομές να υπάρχουν και μέλη από τις οργανώσεις των ατόμων, δηλαδή να εκπροσωπούνται η κινητική, η διανοητική, η ψυχική υγεία...»
Απόφοιτος ΑΕΙ με αναπηρία*

Ειδικότερα όσον αφορά τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν άτομα με συγκεκριμένες μορφές αναπηρίας, το θέμα της προσβασιμότητας αποτελεί κεντρικό ζήτημα. Πολλές φορές οι προσαρμογές που υπάρχουν (εάν υπάρχουν) στις εγκαταστάσεις του Πανεπιστημίου περιορίζονται στο να εξασφαλίζουν την είσοδο του ατόμου στους κεντρικούς χώρους του Πανεπιστημίου. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις φοιτητών με κινητικά προβλήματα που δεν είχαν πρόσβαση στη γραμματεία του τμήματος, στις τουαλέτες και άλλους χώρους:

«...Θεωρώ απαράδεκτο αυτό που συμβαίνει πιστεύω στις περισσότερες σχολές όπως και στα δημόσια κτίρια να μην υπάρχει μια καθολική προσβασιμότητα. Νομίζουν ότι σταματάει και τελειώνει όλη η ιστορία με το να υπάρχει μια ράμπα στην είσοδο και επειδή εγώ με το αναπηρικό αμαξίδιο μπορώ να μπω τελειώσε, από κει και πέρα θα μπορώ να πάω και στα εργαστήρια, σε ένα ειδικό wc, σε μια αίθουσα, εκεί που γίνονται τα πειράματα...»
Εκπρόσωπος οργάνωσης ατόμων με κινητική αναπηρία

Η δημιουργία μονάδων προσβασιμότητας ή ανάλογων υπηρεσιών σε όλα τα Πανεπιστήμια αποτελεί ένα από τα αιτήματα των ατόμων με αναπηρία. Ωστόσο εκφράστηκε η θέση ότι θα πρέπει να προβλεφθεί και η ύπαρξη ενός εποπτικού οργάνου το οποίο θα ελέγχει την λειτουργία αυτών των μονάδων, και το οποίο θα πρέπει να αποτελεί μια «ανεξάρτητη αρχή», και όχι να υπάγεται δηλαδή σε κάποιο Υπουργείο.

«...Ένα εποπτικό όργανο που θα ελέγχει το αν γίνεται δουλειά, που θα μπορούσε να παρεμβαίνει και κατά περίπτωση ακόμα να λύνει τα προβλήματα αυτά. Και θεωρώ ότι δεν θα έπρεπε να είναι το Υπουργείο θα πρέπει να είναι κάτι ανεξάρτητο, μια ανεξάρτητη αρχή...»
Απόφοιτος ΑΕΙ με αναπηρία

Οι πρωτοβουλίες που αναλαμβάνει το άτομο με αναπηρία διαδραματίζουν το σημαντικότερο ρόλο στο να ξεπεραστούν τα εμπόδια και οι διακρίσεις που μπορεί να υφίσταται εντός του πανεπιστημιακού πλαισίου.

«...Ο καθένας πρέπει να το κυνηγήσει μόνος του για να τελειώσει τη σχολή
Απόφοιτος ΑΕΙ με αναπηρία

«... αν σε προωθεί το κοινωνικό σου περιβάλλον και σε υποστηρίζει μπορείς να προχωρήσεις, σε διαφορετική περίπτωση πρέπει να αντλήσεις δύναμη από μόνος σου...»
Απόφοιτος ΑΕΙ με αναπηρία

«...Το θέμα είναι τι γίνεται στην πράξη. Και εννοείται όλες οι πρυτανικές αρχές σε όλα τα Πανεπιστήμια, όποιον πρύτανη και να ρωτήσετε σου λέει βεβαίως φροντίζουμε κλπ. Το θέμα είναι να γίνεται έμπρακτα»
Εκπρόσωπος γραφείου διασύνδεσης πανεπιστημίου

Ο ρόλος των καθηγητών – συμβούλων αποτελεί θεσμό που μπορεί να αποφέρει θετικά αποτελέσματα, όπου εφαρμόζεται. Ο συμβουλευτικός ρόλος αυτών των καθηγητών δεν θα πρέπει να αφορά και να απευθύνεται μόνο στα ίδια τα άτομα με αναπηρία αλλά και σε άλλα άτομα που εμπλέκονται με το Πανεπιστήμιο και

στη διοίκησή του με σκοπό κυρίως την ενημέρωση τους για το θέμα της αναπηρίας.

*«...Άρα μήπως πρέπει ο ρόλος αυτός των καθηγητών συμβούλων που υποτίθεται ότι είναι συμβουλευτικός για τα άτομα με αναπηρία να είναι συμβουλευτικός και για την ίδια την πρυτανεία; Ούτως ώστε να ανοίξουν αυτοί οι ορίζοντες για να μπορώ εγώ σαν άτομο με αναπηρία να έχω ευρύτερο φάσμα επιλογών για να πάω σε μια σχολή που πραγματικά θα μου ανοίξει επαγγελματικό επίπεδο. Γιατί το θέμα δεν είναι μόνο να αποκτήσω ένα πτυχίο γιατί μπορώ να το αποκτήσω και με άλλο τρόπο, λέγοντας με οποιοδήποτε τρόπο εννοώ να κάνω περισσότερα χρόνια ως πούμε, την επιλογή δεν την κάνω μόνο για να αποκτήσω επιστημονική γνώση αλλά και για να έχω επαγγελματική απασχόληση αύριο, διαφορετικά είναι λίγο ουτοπικό να πάω να εγγραφώ στο πανεπιστήμιο ...»
Εκπρόσωπος οργάνωσης γονέων ατόμων με αναπηρία*

Ακόμη, σημείο κριτικής αποτέλεσε και το γεγονός ότι δεν λαμβάνεται ουσιαστικά υπόψη η άποψη του ίδιου του ατόμου με αναπηρία.

*«... πρέπει να ανοίξει ένας ορίζοντας επιλογών για αυτά τα άτομα. Να καταλαβαίνει όμως ότι υπάρχει ένας ορίζοντας επιλογών. Από κει και πέρα μπορεί να του δίνει την δυνατότητα να διαχειρίζεται τις επιλογές. Υπάρχει και ένα ζήτημα ..., για το ότι δεν έχουν ερωτηθεί τα άτομα αυτά. (σε μελέτες κλπ) δεν υπάρχει πουθενά η κατηγορία ΑμεΑ, είναι μια άφωνη κατηγορία είναι σαν να μην ξέρουμε που αυτοί οι άνθρωποι έχουν απορροφηθεί ή όχι, άρα δεν έχουν ερωτηθεί ποια είναι η δική τους ανάγκη μέσα από την φοίτηση ούτως ώστε να δούμε πού πάνε τι κάνουνε
Εκπρόσωπος οργάνωσης ατόμων με αναπηρία*

Το θέμα της ενημέρωσης και της κατάρτισης του διδακτικού προσωπικού είναι ένα από τα κεντρικά θέματα και μια καλή λύση θα μπορούσε να είναι η δημιουργία ενός παρατηρητηρίου που να αφορά τον φοιτητή αλλά και το εκπαιδευτικό προσωπικό.

*«...Το παρατηρητήριο του φοιτητή με αναπηρία στο πανεπιστήμιο θα μπορούσε να βοηθήσει. Να υπάρχει δηλαδή μια συμβουλευτική ομάδα που να παρεμβαίνει και να ενημερώνει τόσο τον καθηγητή για το πώς θα εξετάσει το άτομο με αναπηρία ή το πώς θα εντάξει το άτομο με αναπηρία μέσα στο αμφιθέατρο, αλλά και πώς βέβαια θα βοηθήσει το άτομο με αναπηρία για να του παρέχει όλη την απαιτούμενη υλικοτεχνική υποδομή που χρειάζεται έτσι ώστε να μπορέσει να ανταπεξέλθει ισότιμα με όλους τους άλλους στις υποχρεώσεις του ως φοιτητής...»
Εκπρόσωπος οργάνωσης ατόμων με αναπηρία*

*«... χρειάζεται μια υπηρεσία ένταξης του φοιτητή στο πανεπιστήμιο, πρέπει να υπάρχει ένα παρατηρητήριο του φοιτητή με αναπηρία στο πανεπιστήμιο...»
Απόφοιτος ΑΕΙ με αναπηρία*

Ακόμη, κοινή αντίληψη φαίνεται να είναι πως αρκετά εμπόδια πηγάζουν από «άγνοια» για την αντιμετώπιση και τις ανάγκες των ατόμων με αναπηρία και στερεότυπα που επικρατούν. Η αλλαγή νοοτροπίας αναδείχτηκε από όλους τους συμμετέχοντες στις ομάδες εστίασης ως μια σημαντική ανάγκη:

*«... Μαθήματα ειδικής αγωγής...μήπως έπρεπε και σε άλλες σχολές να μπουν;
Γιατί είναι άλλο πράγμα «γνωρίζω» ας πούμε και άλλο πράγμα να είναι βασικό μάθημα προπτυχιακού για όλους τους εκπαιδευτικούς... Μέσα από τα μαθήματα έρχεται και η ευαισθητοποίηση και των φοιτητών...»
Καθηγητής πανεπιστημίου*

*«... αίτημα του αναπηρικού κινήματος σε όλες τις σχολές να μπει μάθημα σχετικό με την αναπηρία έτσι ώστε πέρα από την ευαισθητοποίηση των φοιτητών να υπάρξει και ευαισθητοποίηση του εκπαιδευτικού προσωπικού
Εκπρόσωπος οργάνωσης ατόμων με αναπηρία*

*«... Ακόμη και σε πιο μικρές τάξεις, για να αλλάξει η κουλτούρα, η νοοτροπία...»
Εκπρόσωπος οργάνωσης ατόμων με αναπηρία*

Ατομα με αναπηρία και αγορά εργασίας

Τα γραφεία διασύνδεσης αποτελούν το σημείο πρώτης επαφής του φοιτητή και αποφοίτου ενός πανεπιστημιακού ιδρύματος με την αγορά εργασίας. Ωστόσο, κοινή διαπίστωση φαίνεται να είναι πως αυτά δεν λειτουργούν, στις περισσότερες περιπτώσεις τουλάχιστον, όπως θα έπρεπε. Όπως ανέφερε εκπρόσωπος του αναπηρικού κινήματος:

*«... Έχετε δει τα γραφεία διασύνδεσης που υπάρχουν; Αυτά είναι υπαρκτά ή ανύπαρκτα; Γιατί το γραφείο διασύνδεσης σε κάθε ίδρυμα είναι αυτό που συνδέει το Πανεπιστήμιο με την αγορά εργασίας. Εκεί λοιπόν όσον αφορά τους αποφοίτους των τμημάτων που έχουν αναπηρία, ποια είναι η λειτουργία του γραφείου διασύνδεσης;...»
Εκπρόσωπος οργάνωσης ατόμων με αναπηρία*

Στην τοποθέτηση αυτή, σύμβουλος σταδιοδρομίας σε γραφείο διασύνδεσης πανεπιστημίου απαντά ότι δεν υπάρχει οργάνωση ή κάποια ειδική υπηρεσία που να αφορά τα άτομα με αναπηρία. Και σε αυτή την περίπτωση, τα πράγματα

επαφίενται στην «ευαισθησία», στη «διάθεση» και στην ατομική πρωτοβουλία κάθε εμπλεκόμενου συμβούλου. Όπως σημειώνει:

«... Τώρα σε ό,τι αφορά εμάς που είμαστε στο γραφείο διασύνδεσης, αν ρωτήσετε και άλλους από γραφείο διασύνδεσης, εκείνο που θα σας έλεγαν είναι ότι μας λείπει η γνώση και τα εργαλεία.... Άρα κάθε φορά προσπαθούμε επειδή θέλουμε να δώσουμε σωστή πληροφόρηση, να το ψάξουμε από όπου μπορούμε. Και εκείνο που είναι πολύ σημαντικό δεν είναι να έχουμε μόνο εμείς εργαλεία και ενημέρωση να τα δώσουμε στα παιδιά, αλλά να υπάρχει και μια ενημέρωση προς τους ίδιους τους εργοδότες». Σύμβουλος γραφείου διασύνδεσης

Η ίδια σύμβουλος συνεχίζει:

«... Μόνοι μας λοιπόν με δικούς μας πόρους, με δικό μας ψάξιμο, φροντίσαμε να δούμε αν υπάρχει αυτό το νομικό πλαίσιο (σς για απαγόρευση διακρίσεων) και φροντίσαμε να το επιβάλλουμε ακόμα και όταν ο εργοδότης δεν θέλει...» Σύμβουλος γραφείου διασύνδεσης

«... Από την άλλη οι νέες τεχνολογίες είναι σε αυτή τη προσπάθεια ένα εργαλείο. Να ξέρουμε ας πούμε ότι υπάρχει ένα portal στο οποίο να μπορούμε να μπούμε εκεί ως σύμβουλοι και βρούμε όλα τα εργαλεία που χρειαζόμαστε σε ό,τι έχει να κάνει με την υποστήριξη ευάλωτων κοινωνικών κατηγοριών, κλπ. και να μπορέσουμε και εμείς να τα διαχύσουμε ...» Σύμβουλος γραφείου διασύνδεσης

Επισημαίνει επίσης την έλλειψη εξειδικευμένης υποστήριξης από άλλες υπηρεσίες του πανεπιστημίου για ειδικά θέματα:

«.. Εκεί είναι που είμαστε μια υποστηρικτική δομή, δηλαδή να ξέρω αν έχω ένα πολύ εξειδικευμένο ερώτημα σε ποιον πρέπει να απευθυνθώ, όχι να κάτσω και να ψάξω ποιος θα είναι διατεθειμένος να με βοηθήσει εθελοντικά, να ξέρω ότι αν πάρω ας πούμε δεν ξέρω ποιος φορέας πρέπει να είναι αυτός, αυτή τη στιγμή υπάρχουν 5 διαφορετικοί φορείς αν στείλω το ερώτημα μου και στους 5 θα πάρω 5 διαφορετικές απαντήσεις, θα ήθελα υπεύθυνα να μου πούνε εμένα ως σύμβουλο καριέρα, θα μιλήσεις εκεί, η απάντηση που θα πάρεις θα είναι τελική, οριστική, τεκμηριωμένη νομικά και τέλος. Δεν υπάρχει αυτή τη στιγμή κάτι τέτοιο « Σύμβουλος γραφείου διασύνδεσης

Σε ό,τι αφορά τα άτομα με αναπηρία και την παρουσία τους στην αγορά εργασίας, βασική επισήμανση των συμμετεχόντων είναι πως τα άτομα με αναπηρία «δεν υπολογίζονται» στην αγορά εργασίας, καθώς τα στερεότυπα και οι γενικευμένες αντιλήψεις για τα άτομα με αναπηρία είναι έντονες και έχουν αρνητική επίπτωση στις ευκαιρίες των ατόμων με αναπηρία.

«... Γι' αυτό κιόλας και βλέπουμε ότι όχι μόνο τα άτομα με αναπηρία στην εργασία έχουν πρόβλημα στην πρόσβαση, έχουν πρόβλημα και στην παραμονή γι' αυτό κιόλας βλέπουμε ότι πολλά από τα άτομα αυτά δεν απολύονται αλλά παραιτούνται, γιατί αναγκάζονται να παραιτούνται. Και όχι γιατί είναι ανίκανα για εργασία, για να χρησιμοποιήσω αυτόν τον φανταστικό όρο που χρησιμοποιούν, αλλά γιατί εκδιώκονται στην ουσία. Λοιπόν εδώ, αυτό έχει να κάνει και με μια γενικότερη αντίληψη, κατεστημένο θα το έλεγα εγώ, που είναι όχι μόνο στον ιδιωτικό τομέα αλλά και στο δημόσιο, και έχουμε πάρα πολλά παραδείγματα τέτοια, ότι πρώτον το άτομο με αναπηρία είναι μειωμένης ικανότητας και μειωμένης απόδοσης, είναι de facto αυτό. Θεωρείται ως τέτοιο. Θεωρείται, δηλαδή ότι αν είσαι άτομο με αναπηρία, έχεις μειωμένες ικανότητες, μειωμένες δυνατότητες, μειωμένη αποδοτικότητα. Συνεπώς ανοίγω την πόρτα του ψυγείου σε βάζω μέσα και σε βγάζω σαν τα παγάκια...»

Εκπρόσωπος οργάνωσης ατόμων με αναπηρία

Οι αντιλήψεις σχετικά με τις ικανότητες των ατόμων με αναπηρία, ή συγκεκριμένων ομάδων ατόμων με αναπηρία, πολλές φορές καλλιεργούνται και από την ισχύουσα κατάσταση. Για παράδειγμα, η πρόσβαση των ατόμων με προβλήματα όρασης σε θέσεις τηλεφωνητών καλλιεργεί, λανθασμένα, την αντίληψη ότι αυτή είναι η εργασία που μπορούν να παρέχουν. Όπως εύγλωττα σημειώνει στέλεχος του αναπηρικού κινήματος με πρόβλημα όρασης:

«...για τα άτομα με προβλήματα όρασης αυτό που όλος ο κόσμος πιστεύει είναι ότι αυτό που μπορεί να κάνουν είναι να είναι τηλεφωνητές, ό,τι και να έχουν τελειώσει οι τυφλοί είναι τηλεφωνητές...»

Απόφοιτος ΑΕΙ με αναπηρία

Πολλά προβλήματα απορρέουν, σύμφωνα με τις απόψεις των συμμετεχόντων, από το θεσμικό πλαίσιο που αφορά στην απασχόληση των ατόμων με αναπηρία και ειδικότερα το νόμο 2643/1998 και τις ποσοτώσεις που αυτός ορίζει για την προώθηση των ατόμων με αναπηρία στην αγορά εργασίας στο δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα. Βασικό πρόβλημα που εντοπίστηκε είναι το γεγονός ότι η προστασία του νόμου παρέχεται σε διάφορες ευάλωτες ομάδες πληθυσμού, διαφορετικές μεταξύ τους.

«...ότι συσσωρεύονται πολλές ευάλωτες κατηγορίες μαζί που απολαμβάνουν την πρόνοια του νόμου. Που είναι πολύ διαφορετικές μεταξύ τους, πολύ διαφορετικές και δεν θα έπρεπε...»

Απόφοιτος ΑΕΙ με αναπηρία

«... άλλο παράδοξο επίσης, ότι υπάρχουν πάρα πολλά άτομα που παίρνουν μόρια από άλλα κριτήρια εκτός της αναπηρίας. Δηλαδή ο πολύτεκνος αλλά και ο ανάπηρος παίρνει μόρια και από τις δύο κατηγορίες που σημαίνει ότι πάντα προηγείται, η συσσώρευση. Το πιο σωστό νομίζω σε αυτό το θέμα θα έπρεπε να επιλέξει αυτός που καλύπτεται από δύο, ποια από τις δύο κατηγορίες θέλει.

Φυσικά θα επιλέξει αυτή με τα μεγαλύτερα μόρια αλλά όμως ένας πάντα καλύπτεται από δύο εκ των πραγμάτων θα προηγείται ενώ αυτός που είναι από μια δεν θα βρει ποτέ λύση...»

Απόφοιτος ΑΕΙ με αναπηρία

Δεύτερον, το θεσμικό πλαίσιο συνδέει την παροχή προστασίας με τα «ποσοστά αναπηρίας», ωθώντας τα άτομα με αναπηρία σε έναν «αγώνα» να κερδίσουν μεγαλύτερα ποσοστά παρά το γεγονός ότι αυτά, όσο μεγαλύτερα, τόσο στενότερα συνδέονται με την «ανικανότητα» για εργασία. Αυτό το παράδοξο καλλιεργεί ένα φαύλο κύκλο που δεν βοηθά την εργασιακή ένταξη των ατόμων με αναπηρία:

«... Υπάρχει ένα θέμα εδώ πέρα του ποσοστού όσον αφορά τον νόμο... γιατί όταν λέει 67% ή και άνω του 67% σε θεωρούν ανίκανο. Δεδομένο, σε θεωρούν ανίκανο για εργασία. Ο νόμος όμως σου δίνει μόρια όσο μεγαλύτερο είναι το ποσοστό σου...

Είναι τελείως παράδοξη αυτή η διαδικασία. Δηλαδή προσπαθεί το κάθε άτομο με αναπηρία να πάρει όσο τον δυνατόν μεγαλύτερο ποσοστό για να έχει μόρια και να προσπαθήσει να έχει μια θέση. Και όταν βλέπουν μεγάλα ποσοστά σου λένε εσύ δεν μπορείς να δουλέψεις... Και επίσης δεν μπορείς να βγάλεις και κάρτα ανεργίας αν είσαι ανίκανος για εργασία που γράφει το πιστοποιητικό..

Απόφοιτος ΑΕΙ με αναπηρία

Τρίτον, η σύνδεση των προστατευτικών διατάξεων με την ιδιότητα του ανέργου είναι αντιφατικό με την περιγραφή μιας θέσης που απαιτεί προϋπηρεσία. Όπως σημειώνει ένας απόφοιτος ΑΕΙ με αναπηρία:

«Όπως επίσης ένα άλλο παράδοξο που έχει αυτός ο νόμος είναι το εξής. Σου λέει ότι λαμβάνεις μέρος με την κάρτα ανεργίας, άρα ουσιαστικά λαμβάνεις μέρος σαν άνεργος. Όταν όμως κάποιος φορέας σου δώσει θέση πολλές φορές ο ίδιος ο φορέας για τη θέση που δίνει στον νόμο, ζητάει το άτομο να έχει προϋπηρεσία. Δηλαδή αυτός που θα έχει προϋπηρεσία στον

*συγκεκριμένο φορέα θα προηγείται από αυτόν που είναι άνεργος. Άρα στην ουσία σε αποκλείει»
Απόφοιτος ΑΕΙ με αναπηρία*

Άμεση διάκριση, που αναφέρθηκε από τα ίδια τα άτομα με αναπηρία, είναι και αυτή που αφορά στην απαγόρευση πρόσληψης στο δημόσιο για άτομα με ψυχική αναπηρία.

*«...πρέπει να σταματήσει να υπάρχει αυτός ο χαζός νόμος ότι τα άτομα με ψυχική αναπηρία απαγορεύεται να μπουν στο δημόσιο. Αυτό είναι απάνθρωπο. Μας διαχωρίζει από όλους τους άλλους που έχουν αναπηρία. Αυτό είναι απάνθρωπο γιατί ένα άτομο που έχει ψυχικά προβλήματα δεν σημαίνει ότι δεν μπορεί να διαχειριστεί την πραγματικότητα και τη ζωή του.
Απόφοιτος ΑΕΙ με αναπηρία*

Μια επιπλέον διάσταση που αναδείχθηκε στις ομάδες εστιασμένης συζήτησης σχετίζεται με την εφαρμογή του νόμου και την απουσία ελέγχου. Όπως αναφέρθηκε από άτομο με αναπηρία «...υπάρχει αδυναμία ελέγχου στην ουσία του τρόπου με τον οποίο γίνονται οι προκηρύξεις και της διαδικασίας των προκηρύξεων...».

Επιπλέον, το θέμα των προνοιακών επιδομάτων, που συνδέονται άμεσα με το αν ένα άτομο με αναπηρία μπορεί να δουλέψει ή όχι, με το αν ένα άτομο με αναπηρία δουλεύει ή όχι λειτουργεί ως ανασταλτικός παράγοντας στο να προσπαθήσει κάποιος να ενταχθεί στην αγορά εργασίας. Άποψη με την οποία διαφάνηκε να συμφωνούν όλοι οι άμεσα και έμμεσα εμπλεκόμενοι.

«Όσον αφορά στην εργασία, τα προγράμματα που βγαίνουν, είναι τα ίδια τα προγράμματα που σε ωθούν να μην πας να δουλέψεις. Εγώ θα δουλέψω πέντε μήνες να παίρνω και 350 ευρώ το μήνα και να χάσω το επίδομα μετά όλο τον χρόνο. Γιατί άμα πιάσεις δουλειά.. Δεν συμφέρει να δουλέψω... Και επειδή δεν είναι σταθερή εργασία συνήθως γι' αυτό. Δεν είναι μόνο αυτό, ότι θα χάσω εγώ το επίδομα για δυο χρόνια... Όταν τελειώσει το πεντάμηνο βλέπουν το κατάστιχο της εφορίας, που έχεις δουλέψει, έχεις εισόδημα και δεν μπορείς να πάρεις επίδομα, χάνεις το επίδομα για δυο χρόνια. Και ξαναπερνάς από την επιτροπή μετά.

*Όχι μόνο αυτό. Και κάποιοι που έχουν πάθει μια αναπηρία προ του 18ου έτους της ηλικίας, που δικαιούνται την σύνταξη, αν φανεί ότι εργάστηκαν έστω και ένα χρόνο -γιατί θεωρούν ακόμη τον अपαράδεκτο όρο ανικανότητα για εργασία ως δεδομένο- σου λένε, δούλεψες εσύ και είσαι ικανός. Και δεν σου δίνουν. Έστω για ένα χρόνο να έχεις δουλέψει και να είσαι άνεργος το υπόλοιπο της ζωής σου δεν θα σου δώσουν την σύνταξη που την δικαιούσαι γιατί εργάστηκες ένα χρόνο ή ένα πεντάμηνο. Δηλαδή είναι τόσο παρανοϊκά όλα..
Εκπρόσωπος οργάνωσης ατόμων με αναπηρία*

«... τα καθαρά προνοιακά επιδόματα, όχι τα εξωιδρυματικά, είναι και ένας αποτρεπτικός παράγοντας για να προσπαθήσει ένα άτομο να βρει δουλειά. Γιατί λέει το έχω αυτό το λίγο, αν βρω δουλειά και το χάσω μετά τέλειωσα... δεν θέλω να προσπαθήσω ουσιαστικά γιατί θα χάσω αυτό το δεδομένο που είναι σημαντικό...»

Απόφοιτος ΑΕΙ με αναπηρία

Μια άλλη πτυχή που συνδέεται άμεσα με την απασχόληση των ατόμων με αναπηρίες είναι η υποχρέωση των εργοδοτών να παρέχουν εύλογες προσαρμογές στο εργασιακό περιβάλλον και η άγνοια που συνδέεται με την εν λόγω υποχρέωση. Όπως αναφέρει μια σύμβουλος καριέρας:

«...Άλλο παράδειγμα που έχουμε: απόφοιτη πληροφορικής με κινητικά προβλήματα, εξαιρετικό βιογραφικό, πολυτάλαντη, πλούσιες δράσεις, είχε πρόβλημα να πάει στην δουλειά της, είχε να κάνει με σκάλες, ράμπες κλπ. Ήρθε σε μας να μας ρωτήσει τι μπορεί να κάνει. Δεν ήθελε να πει κάτι η ίδια στον εργοδότη, δεν ήθελε να βρεθεί στην θέση ότι είναι δακτυλοδεικτούμενη και να σκεφτεί ας πούμε ο εργοδότης ότι κοιτάξτε να δείτε αυτή έρχεται και μου ζητάει πράγματα ποιος ξέρει τι θα μου ζητήσει μετά, ίσως δεν είναι και πολύ καλή για την δουλειά της και να βρει ας πούμε μια αφορμή να την διώξει. Ήρθε λοιπόν να μας ρωτήσει για το τι να κάνει. Εκεί ήμασταν ξεκάθαροι στο ότι από την στιγμή που στην δουλειά της είναι καλή, πληροί όλες τις προϋποθέσεις που έχει η συγκεκριμένη θέση, είναι δικαίωμα της και υποχρέωση του εργοδότη να φροντίσει να πηγαίνει στο γραφείο της. Δηλαδή δεν ζητάει κάτι τρελό αλλά τα αυτονόητα, να μπορεί να πηγαίνει στο γραφείο της χωρίς να χρειάζεται να αγκομαχεί. Πήρε λοιπόν, του μιλήσαμε με θάρρος, μίλησε η ίδια στον εργοδότη και μάλιστα ο εργοδότης είχε όχι μόνο θετική στάση αλλά της ζήτησε και συγγνώμη που δεν το είχε σκεφτεί από μόνος του. Της εξήγησε μετά ότι δεν ήταν κάτι που το κάνω επίτηδες αλλά δεν είχε σκεφτεί ποτέ ότι αυτή η κοπέλα μπορεί να είχε αυτές τις δυσκολίες. Άρα υπάρχουν και θετικά, υπάρχουν βέβαια και αρνητικά»
Σύμβουλος γραφείου διασύνδεσης

Επικρατεί μια αντίληψη ότι οι εύλογες προσαρμογές έχουν μεγάλο κόστος χωρίς να αξιολογούνται τα θετικά τους αποτελέσματα. Όπως σημειώνει ένας εκπρόσωπος του αναπηρικού κινήματος:

«...η αντίληψη αυτή είναι ότι οι εύλογες προσαρμογές και οι προδιαγραφές προσβασιμότητας είναι κοστοβόρες, χωρίς να αναλογίζεται κανένας ότι αυτές οι προδιαγραφές, αυτή η μέριμνα, στην ουσία είναι επένδυση, σε σχέση με αυτό που κερδίζεις το κόστος είναι απειροελάχιστο..»
Εκπρόσωπος οργανώσεων ατόμων με αναπηρία

Στην αναμέτρησή τους με την αγορά εργασίας, τα άτομα με αναπηρία έχουν βασικό υποστηρικτή και αρωγό την οικογένεια. Όπως ανέφεραν τα άτομα με αναπηρία και οι εκπρόσωποι οργανώσεων γονέων ατόμων με αναπηρία:

«...σε υλικό και σε ψυχολογικό επίπεδο το κυριότερο υποστηρικτικό ρόλο και στην ένταξη στην αγορά εργασίας παίζει το κοινωνικό περιβάλλον, το οικογενειακό περιβάλλον...».

Μια επιπλέον πτυχή που αναδείχτηκε στις ομάδες εστιασμένης συζήτησης ήταν η έλλειψη στοιχείων για τα άτομα με αναπηρία στο εργασιακό περιβάλλον. Δεν υπάρχουν οργανωμένα στοιχεία για τα άτομα με αναπηρία που απασχολούνται, για τα άτομα με αναπηρία που είναι άνεργα, όπως διαπιστώθηκε από όλες τις ομάδες συμμετεχόντων.

*«... δεν έχει γίνει ποτέ και κάποια έρευνα για το ποσοστό ανεργίας για τα άτομα με αναπηρία νομίζω όλοι το φοβούνται αυτό. Δεν υπάρχει καταγραφή. Αν υπάρξει καταγραφή θα υπάρξει και κατακραυγή μετά...»
Εκπρόσωπος οργάνωσης ατόμων με αναπηρία*

Επιπλέον, δεν υπάρχουν στοιχεία που να αφορούν τις διακρίσεις σε βάρος των ενταγμένων στο εργασιακό περιβάλλον ατόμων με αναπηρία. Όπως ανέφερε εκπρόσωπος του ΣΕΠΕ, στοιχεία δεν υπάρχουν, διότι το Σώμα Επιθεωρητών Εργασίας δεν έχει εργαλεία για να μετρήσει τα δεδομένα που αφορούν στα άτομα με αναπηρία, δεν είναι τα άτομα με αναπηρία και οι εργασιακές τους συνθήκες σε αυτά που ελέγχει «...Στο ΣΕΠΕ... στις *check lists* που χρησιμοποιεί και έχει για τον έλεγχο δεν υπάρχει κάτι τέτοιο. Συνεπώς το στοιχείο αυτό δεν παρακολουθείται από πουθενά...».

«... Δυστυχώς όμως δεν υπάρχει αυτό το input δηλαδή σαν στατιστικό δεδομένο. Δεν υπάρχει όπως υπάρχει με την διάκριση λόγω φύλου, καταγραφή των καταγγελιών, των κυρώσεων, των ποινικών, ώστε να μπορεί να είναι σε θέση το ΣΕΠΕ να πει ότι είχαμε τόσες καταγγελίες, σε τόσες περιπτώσεις μεσολάβησε η υπηρεσία μας, είχαμε αυτές τις κυρώσεις, αυτά τα πρόστιμα, διοικητικά ποινικά και ούτω καθ' εξής.

*...
Να πω ότι το ΣΕΠΕ επιλαμβάνεται κυρίως αφού ξεκινήσει η εργασιακή σχέση δηλαδή αφού συναφθεί η σύμβαση εργασίας με συνέπεια να μην μπορεί να εντοπίσει τα προβλήματα που δημιουργούνται στον χώρο εργασίας πριν την έναρξη της εργασιακής σχέσης. Δηλαδή εκεί νομίζω είναι τα μεγαλύτερα προβλήματα των ατόμων με αναπηρία.
...*

στην πράξη ο επιθεωρητής εργασίας δεν γνωρίζει ακριβώς τι συνιστά διακριτή μεταχείριση λόγω αναπηρίας

Ένα άλλο στοιχείο ... είναι ότι υπάρχουν τόσο λίγες καταγγελίες στο ΣΕΠΕ, δηλαδή τα άτομα με αναπηρία ίσως δεν έχουν το βήμα να εκφραστούν κάπου, δηλαδή να πουν το πρόβλημα τους.»
Εκπρόσωπος ΣΕΠΕ

Αλλά ανάλογη παρακολούθηση δεν υπάρχει γενικότερα στο εργασιακό πλαίσιο.

«...Στο ΙΚΑ λοιπόν δεν πρόκειται να δεις πουθενά ότι υπάρχει εργατικό ατύχημα γιατί δεν υπήρχε ράμπα για να ανέβει η κυρία ..., θα δεις υπάρχει εργατικό ατύχημα, γιατί η κυρία ... ήταν ανάπηρη.»
Εκπρόσωπος οργάνωσης ατόμων με αναπηρία

Αναφορά έγινε επίσης και στην έλλειψη παρακολούθησης και τεκμηρίωσης των δράσεων που αφορούν σε άτομα με αναπηρία, ιδίως από τον ΟΑΕΔ. Όπως σημειώνει στέλεχος του αναπηρικού κινήματος:

«...ο ΟΑΕΔ κάνει προγράμματα γιατί πρέπει να κάνει προγράμματα. Δεν παρακολουθεί ούτε την χρησιμότητα, ούτε την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων αυτών, ούτε βέβαια κάνει ένα review για να διορθώσει ότι είναι να διορθωθεί και φτιάξει προγράμματα που θα είναι πιο στοχευμένα και με μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα»
Εκπρόσωπος οργάνωσης ατόμων με αναπηρία

Οι συμμετέχοντες ανέφεραν ότι τα εμπόδια και οι διακρίσεις που εντοπίστηκαν μπορούν να ξεπεραστούν ή να μειωθούν με τη λήψη στοχευμένων μέτρων και εστίασαν ιδίως σε μέτρα ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης που μπορούν να αντιστρέψουν τα στερεότυπα που επικρατούν. Η εκπαίδευση των πιθανών εργοδοτών μπορεί να βοηθήσει σε αυτή την κατεύθυνση και αναφέρθηκε ως απαραίτητη από την πλειοψηφία των συμμετεχόντων:

«... Χρειάζεται και μια εκπαίδευση στο επιχειρηματικό περιβάλλον αλλά και στο δημόσιο τομέα για το τι εστί προσβασιμότητα, τι εστί εύλογες προσαρμογές στον εργασιακό χώρο. Και προφανώς βέβαια επειδή λείπουν όλα αυτά, είναι και ένας αποτρεπτικός παράγοντας ακόμα τα άτομα με αναπηρία να διεκδικήσουν μια θέση εργασίας μετά την αποφοίτηση τους από το Πανεπιστήμιο»
Εκπρόσωπος οργάνωσης ατόμων με αναπηρία

«...θα πρέπει οι αναπηρικοί φορείς να έρθουν σε επαφή με τις επιχειρήσεις. Υπάρχει το δίκτυο κοινωνικής ευθύνης, υπάρχουν κάποιες εταιρίες οι οποίες διατείνονται περί εσωτερικής κοινωνικής ευθύνης, κάποιες το κάνουν έμπρακτα... Αυτό είναι ένα ήδη υφιστάμενο δίκτυο το οποίο θα μπορούσε να αξιοποιηθεί στα πλαίσια της προσέγγισης αυτής...

Γιατί ουσιαστικά οι εταιρίες που συμμετέχουν σε αυτό το δίκτυο είναι υποχρεωμένες, βάσει των κανόνων που υπάρχουν στο συγκεκριμένο δίκτυο, όχι μόνο να προσλαμβάνουν άτομα με αναπηρία, να μην κοιτάνε δηλαδή αν κάποιος έχει ή δεν έχει αναπηρία, αλλά θεωρητικά και φροντίζουν να υπάρχει πρόσβαση στους χώρους τους από όλους και όλες τις υπόλοιπες διαδικασίες που πρέπει να πληρούν. Αν δεν πληρούν αυτές τις διαδικασίες δεν μπορούν να είναι στο δίκτυο κοινωνικής ευθύνης. Τώρα το κατά πόσο το δίκτυο κοινωνικής ευθύνης φροντίζει να ελέγξει αν τα μέλη του εφαρμόζουν εμπράκτως τις αρχές, αυτό είναι ένα άλλο θέμα...»

Εκπρόσωπος γραφείου διασύνδεσης ΑΕΙ

Στη συνάντηση αναδείχτηκε επίσης ένα σημαντικό έλλειμμα γνώσης στις υπηρεσίες που είναι αρμόδιες να εκτοπίζουν και να καταπολεμούν τις διακρίσεις. Όπως ανέφερε επιθεωρητής εργασίας, οι διακρίσεις λόγω αναπηρίας δεν έχουν ενταχθεί στην καθημερινή πρακτική του Σώματος. Όπως αναφέρει:

«...Τώρα μέσω του ΙΝΕΠ, οι επιθεωρητές εργασίας κάνουν κάποια σεμινάρια για διακριτική μεταχείριση στα οποία συμμετέχουν άτομα από το ΣΕΠΕ, τον Συνήγορο του πολίτη και από άλλους φορείς προκειμένου να λάβουν επαρκή πληροφόρηση και να μπορούν να αντιμετωπίσουν στην πράξη αν χειριστούν με δύο λόγια καταγγελίες για διακριτική μεταχείριση λόγου φύλου. Κάτι αντίστοιχο ευελπιστούμε σιγά σιγά να θεσμοθετηθεί και για τα άτομα με αναπηρίες...»

Εκπρόσωπος ΣΕΠΕ

Πρόταση που διατυπώθηκε σχετικά με την άρση αντικινήτρων για την ένταξη των ατόμων με αναπηρία στην αγορά εργασίας αφορούσε τη δημιουργία θεσμικού πλαισίου που επιτρέπει στα άτομα με αναπηρία να εργαστούν χωρίς να χάσουν τις επιδοματικές και προνοιακές παροχές. Ως παράδειγμα αναφέρθηκε η περίπτωση των ΚΟΙΣΠΕ, όπου οι εργαζόμενοι με προβλήματα ψυχικής υγείας δεν στερούνται τα προνοιακά επιδόματα λόγω της εργασίας τους σε αυτές.

«...Πάντως κατά την γνώμη μου πρέπει να αλλάξει το νομικό πλαίσιο. Ο νόμος που έχει γίνει για τους ΚΟΙΣΠΕ ήταν μια πολύ καλή βάση να πατήσει όλο το αναπηρικό κίνημα, έτσι ώστε το κοινωνικό επίδομα να υπάρχει, γιατί χρειάζεται. Είναι δηλαδή τα 320 ευρώ του μήνα χρειάζονται για ένα άτομο με αναπηρία. Επίσης του εξασφαλίζουν και φαρμακευτική περίθαλψη, ενώ αν τον απολύσουν δεν θα έχει

Θα χάσει και το επίδομα και μέχρι να περάσει και από τις επιτροπές των ΚΕΠΑ μπορεί να περάσει πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα και μπορεί να τον απορρίψουν γιατί έχει αποδειχθεί ότι εργαζόταν. Γιατί λόγος διακοπής του επιδόματος του είναι η εργασία. Θα του πουν εργάζεσαι, άρα δεν έχεις πρόβλημα, άρα θα σου μειώσουμε το ποσοστό σε 20%. Γι αυτό ο νόμος των ΚΟΙΣΠΕ ήταν ένα πολύ καλό βήμα για το αναπηρικό κίνημα...»

Ενδιάμεσα συμπεράσματα

Όπως προκύπτει από τις εστιασμένες συζητήσεις οι συμμετέχοντες σε μεγάλο βαθμό επιβεβαίωσαν τα ευρήματα των προσωπικών συνεντεύξεων και ανέδειξαν επιπλέον πτυχές που εξηγούν τα αίτια των διακρίσεων και των εμποδίων.

Σε ό,τι αφορά την πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση αναδείχτηκαν οι περιορισμοί στην επιλογή αντικειμένου σπουδών από το άτομο με αναπηρία και η ανάγκη κοινής αντιμετώπισης από όλα τα Πανεπιστήμια της χώρας της πρόσβασης των ατόμων με αναπηρία σε κάθε αντικείμενο σπουδών αντί για τον αυθαίρετο αποκλεισμό τους από συγκεκριμένες σχολές.

Επιβεβαιώθηκαν οι ελλείψεις σε επίπεδο προσβασιμότητας, υποδομών και υποστήριξης και η ανάγκη υποστήριξης κατά τη διάρκεια των σπουδών και αναδείχτηκε η ανάγκη για μια συνολική πολιτική για την αναπηρία στα πανεπιστήμια που θα υπερβαίνει τις ατομικές πρωτοβουλίες και «λύσεις». Επιβεβαιώθηκε η έλλιπής υποστήριξη που παρέχεται από τις υπηρεσίες του πανεπιστημίου και αναδείχθηκαν τα στοιχεία που τις καθιστούν αδύναμες, μεταξύ άλλων ή έλλειψη δικτύωσης, ενημέρωσης και εξειδικευμένων εργαλείων. Αναδείχτηκε ο σημαντικός ρόλος που μπορεί να διαδραματίσουν κάποιοι από αυτούς τους θεσμούς όπως οι καθηγητές σύμβουλοι και τα γραφεία διασύνδεσης.

Σημαντική είναι η έλλειψη της απαραίτητης κατάρτισης του εκπαιδευτικού και διοικητικού προσωπικού του Πανεπιστημίου για το πώς να χειριστεί άτομα με αναπηρία. Και όπως διαπιστώνεται, χρειάζεται να ληφθούν απαραίτητες πρωτοβουλίες για την «εκπαίδευση» και την επιμόρφωση των εμπλεκόμενων.

Όσον αφορά στην αγορά εργασίας, επιβεβαιώθηκαν τα εμπόδια που καταγράφηκαν στις συνεντεύξεις και αναδείχτηκαν τα αίτια τους. Σε σχέση με

το θεσμικό πλαίσιο, οι εστιασμένες συζητήσεις ανέδειξαν τον ανασταλτικό παράγοντα που σχετίζεται με τα κενά, τις αστοχίες και τις αντιφάσεις της νομοθεσίας που αφορά την ένταξη των ατόμων στον εργασιακό χώρο.

Αναδείχτηκε ο σημαντικός ρόλος των στερεοτύπων που επικρατούν και σχετίζονται με την αντίληψη ότι το άτομο με αναπηρία είναι μη αποδοτικό ή μειωμένης αντίληψης και ικανότητας. Η ενημέρωση και η ευαισθητοποίηση κρίνονται απαραίτητες για να μπορέσει να ευοδωθεί η κάθε προσπάθεια βελτίωσης της υφιστάμενης κατάστασης.

5. Συμπεράσματα – Προτάσεις

Η έρευνα με τίτλο «*Διακρίσεις και εμπόδια στην επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων με αναπηρία αποφοίτων ΑΕΙ*» αποσκοπούσε να εντοπίσει τις διακρίσεις και εμπόδια που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία στην άσκηση δυο θεμελιωδών δικαιωμάτων τους: του δικαιώματος φοίτησης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και του δικαιώματος στην απασχόληση.

Καταγράφοντας τα εμπόδια και τις διακρίσεις με εμπειρικό τρόπο η έρευνα εμπλουτίζει την υφιστάμενη βιβλιογραφία που εξετάζει το θεσμικό και οργανωτικό πλαίσιο και αναδεικνύει μια «κρυφή» πτυχή του: την εφαρμογή στην πράξη των θεσμικών προβλέψεων και των ειδικών θεμάτων που διευκολύνουν ή δυσχεραίνουν την απόλαυση των σχετικών δικαιωμάτων από τα άτομα με αναπηρία. Με την καινοτομική αυτή προσέγγιση καταγράφηκαν, μέσα από τα βιώματα των ατόμων με αναπηρία, και με την άμεση συμμετοχή τους, τα πραγματικά εμπόδια και διακρίσεις που βίωσαν κατά τη φοίτησή τους και την προσπάθεια ένταξης και παραμονής στην αγορά εργασίας. Τα συμπεράσματα της έρευνας καλύπτουν μια σειρά από θέματα και παρουσιάζονται χωριστά σε σχέση με την εκπαίδευση και την εργασία.

5.1. Εμπόδια και διακρίσεις στην τριτοβάθμια εκπαίδευση

Σε ό,τι αφορά το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία για πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, σε θεσμικό επίπεδο, το δικαίωμα αυτό είναι κατοχυρωμένο, προβλέπει δε θετικά μέτρα για τα άτομα με αναπηρία, τα οποία αφορούν στην εισαγωγή στο πανεπιστήμιο χωρίς εξετάσεις καθ' υπέρβαση του αριθμού των εισακτέων (για συγκεκριμένες αναπηρίες και χρόνιες παθήσεις) και διευκολύνσεις ως προς τον τρόπο εξέτασης κλπ. Σε κανονιστικό επίπεδο δεν καταγράφονται αποκλίσεις από την παρ. 5 του άρθρου 27 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία που απαιτεί την ίση πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και τις απαιτούμενες εύλογες προσαρμογές.

Οι εμπειρίες των ατόμων με αναπηρία από την πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και τη φοίτηση σε αυτή αναδεικνύουν ωστόσο μια σειρά από εμπόδια στην ισότιμη απόλαυση του δικαιώματός τους στην εκπαίδευση. Όπως εύγλωττα ανέφερε μια φοιτήτρια 42 ετών με κινητική αναπηρία:

...έχω το ίδιο δικαίωμα όπως κι εσύ. Μπορεί να έχω μια διαφορετική εικόνα εξωτερική από την αναπηρία μου, αλλά η θέλησή μου και η όρεξη για μάθηση είναι ίδια με την δικιά σου...»

Η εικόνα της ανώτατης εκπαίδευσης στη χώρα μας μέσα από τα βιώματα των συμμετεχόντων στην έρευνα από την περίοδο των τελευταίων δεκαπέντε – είκοσι ετών (περίπου), δεν είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντική. Είναι η εικόνα πανεπιστημιακών ιδρυμάτων που δεν είναι προετοιμασμένα να υποδεχθούν φοιτητές με αναπηρία και υπολείπονται σε σχεδιασμό, σε προσβάσιμες υποδομές, σε τεχνολογική υποστήριξη, σε ευαισθητοποιημένο διδακτικό και διοικητικό προσωπικό, σε υποστηρικτικές δομές και διαθέτουν εν γένει περιορισμένη ετοιμότητα και δυνατότητα να παρέχουν ίσες ευκαιρίες και μεταχείριση. Με τον τρόπο που έχει σχεδιαστεί και λειτουργεί η τριτοβάθμια εκπαίδευση η αναπηρία αποτελεί παράγοντα που δυσχεραίνει την πρόσβαση, περιορίζει τις επιλογές του ατόμου και επηρεάζει, με αρνητικό πρόσημο, την εμπειρία της εκπαίδευσης. Οι αλλαγές που έχουν λάβει χώρα τα τελευταία χρόνια είναι αποσπασματικές μεμονωμένες, και συχνά οφείλονται στην πρωτοβουλία και κινητοποίηση των φοιτητών με αναπηρία και ευαισθητοποιημένων μελών ΔΕΠ, αλλά μαρτυρούν την έλλειψη συνολικού σχεδιασμού σε θέματα αναπηρίας και την μη ενσωμάτωση της διάστασης της αναπηρίας στις επιμέρους πτυχές της ανώτατης εκπαίδευσης. Η εμπειρία των συμμετεχόντων, όπως καταγράφεται μέσα από τις προσωπικές συνεντεύξεις και τις ομάδες εστιασμένης συζήτησης, αναδεικνύει τα ακόλουθα βασικά εμπόδια και διακρίσεις που βιώνουν τα άτομα με αναπηρία σε σχέση με το δικαίωμά τους για φοίτηση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση:

A) Εμπόδια πρόσβασης στο δομημένο περιβάλλον του πανεπιστημίου

Μια πρώτη, και ιδιαίτερα σημαντική, ομάδα εμποδίων που ανέδειξε η έρευνα είναι τα «φυσικά» εμπόδια πρόσβασης στο δομημένο περιβάλλον του πανεπιστημίου. Η εμπειρία των συμμετεχόντων στην έρευνα τα αναδεικνύει στο σημαντικότερο ίσως εμπόδιο που αντιμετώπισαν στη διάρκεια των σπουδών. Η προσβασιμότητα αποτελεί επίσης «διαρκές» και «επίμονο» εμπόδιο καθώς, ακόμη και αφού λαμβάνουν χώρα οι απαραίτητες προσαρμογές, άλλα εμπόδια εμφανίζονται. Τα εμπόδια αυτά αφορούν πρωτίστως την έλλειψη προσβασιμότητας σε κτιριακές υποδομές, βασικές υπηρεσίες του πανεπιστημίου (πχ γραμματείες), σε αίθουσες διδασκαλίας, τουαλέτες, ανελκυστήρες, και μη προσβάσιμους ή ελλιπώς προσβάσιμους χώρους βιβλιοθηκών, χώρων εστίασης, κυλικείων κλπ. Η εμπειρία των συμμετεχόντων στην έρευνα μαρτυρά ότι, παρά τις σταδιακές βελτιώσεις και προσαρμογές που καταγράφονται στην προσβασιμότητα και τις σημαντικές διαφοροποιήσεις που

καταγράφονται μεταξύ των ιδρυμάτων, το περιβάλλον των ΑΕΙ και ΑΤΕΙ δεν είναι τέτοιο που να επιτρέπει – πολλώ δεν μάλλον να διευκολύνει- την αυτόνομη μετακίνηση των ατόμων με όλες τις μορφές αναπηρίας σε αυτό. Οι βελτιώσεις που έχουν πραγματοποιηθεί είναι μεμονωμένες και δεν αφορούν σε όλες τις μορφές αναπηρίας, ώστε να διευκολύνεται η αυτονομία των ατόμων με αναπηρία εντός των χώρων του πανεπιστημίου.

Β) Εμπόδια πρόσβασης στη γνώση

Δεύτερη ομάδα εμποδίων που αναδεικνύεται μέσα από την εμπειρία των ατόμων με αναπηρία είναι «άυλα» εμπόδια που αφορούν την πρόσβαση στη γνώση. Τα εμπόδια αυτά σχετίζονται με τις δυσκολίες πρόσβασης στο εκπαιδευτικό υλικό, στην ύλη των μαθημάτων, στις σημειώσεις, στην παρακολούθηση των μαθημάτων, στην οργάνωση των εναλλακτικών τρόπων εξέτασης, στην πρόσβαση σε ψηφιακό υλικό των βιβλιοθηκών και εν γένει σε όλα αυτά που συνθέτουν την ακαδημαϊκή εμπειρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Γ) Εμπόδια συμπεριφοράς

Τρίτη ομάδα εμποδίων που αναδεικνύεται μέσα από την εμπειρία των ατόμων με αναπηρία είναι τα εμπόδια συμπεριφοράς. Τα εμπόδια συμπεριφοράς, ενώ δεν παρουσιάζονται ως τα επικρατέστερα ή τα σημαντικότερα μέσα από την εμπειρία των συμμετεχόντων στην έρευνα, έχουν άμεση επίπτωση στην ψυχολογία των φοιτητών. Επιπλέον, τα εμπόδια αυτά λειτουργούν σωρευτικά με τα υπόλοιπα (εμπόδια πρόσβασης στο περιβάλλον και πρόσβασης στη γνώση) και κάνουν ποιοτικά «χειρότερη» την εμπειρία των ατόμων με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση σε σχέση αυτή των φοιτητών χωρίς αναπηρία. Τα εμπόδια συμπεριφοράς που καταγράφονται σχετίζονται πρωτίστως με τη συμπεριφορά των μελών ΔΕΠ και του διδακτικού προσωπικού, του διοικητικού προσωπικού των ΑΕΙ και ΑΤΕΙ και δευτερευόντως με τη συμπεριφορά των λοιπών φοιτητών. Τα εμπόδια συμπεριφοράς οφείλονται σε μεγάλο βαθμό, σύμφωνα με τις απόψεις των συμμετεχόντων στην έρευνα, σε έλλειψη ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης σχετικά με τα θέματα της αναπηρίας αλλά και στην έλλειψη μιας συνολικής πολιτικής για τη διαφορετικότητα εντός των πανεπιστημίων. Παρά το γεγονός ότι είναι άυλα, τα εμπόδια συμπεριφοράς, στο βαθμό που απηχούν στερεότυπα και προκαταλήψεις, απαιτούν ειδικές δράσεις για την αντιμετώπισή τους.

Δ) Διευκολύνσεις που δεν εφαρμόζονται με ομοιόμορφο τρόπο και ελλειπίες ή ανενεργές υποστηρικτικές δομές

Επόμενη ομάδα εμποδίων που ανέδειξε η έρευνα αφορούσε την ανυπαρξία ουσιαστικών «λύσεων» στα εμπόδια που καταγράφονται. Η εμπειρία των συμμετεχόντων στην έρευνα δείχνει ότι, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις, διευκολύνσεις και εύλογες προσαρμογές που αποσκοπούν να εξισώσουν τις ευκαιρίες για τα άτομα με αναπηρία προβλέπονται, στην πράξη δεν εφαρμόζονται, δεν είναι αποτελεσματικές ή εφαρμόζονται ανομοιόμορφα και κατά περίπτωση, ενώ απουσιάζουν υποστηρικτικές δομές που παρεμβαίνουν σε οργανωμένο πλαίσιο και με σαφή στόχευση και εργαλεία. Παρά το γεγονός ότι υπηρεσίες και δομές που μπορούν να παρέχουν υπηρεσίες σε άτομα με αναπηρία υπάρχουν, και σε αρκετές περιπτώσεις επιτελούν σημαντικό έργο, η εμπειρία των συμμετεχόντων στην έρευνα αναδεικνύει ότι στην πλειονότητά τους είναι ανενεργές, με περιορισμένες δυνατότητες παρέμβασης και εν γένει αναποτελεσματικές. Οι παρεμβάσεις τους συνήθως εκ των υστέρων και αντιμετωπίζουν τα ζητήματα μεμονωμένα και όχι τα προβλήματα συνολικά.

ΣΤ) Έλλειψη ενσωμάτωσης της διάστασης της αναπηρίας στην τριτοβάθμια εκπαίδευση

Το ευρύτερο εμπόδιο που αναδεικνύεται από την έρευνα είναι η έλλειψη ενσωμάτωσης της διάστασης της αναπηρίας σε όλα τα στάδια εισαγωγής και φοίτησης στην ανώτατη εκπαίδευση. Η έρευνα αναδεικνύει ανάγλυφα ότι η ανώτατη εκπαίδευση στη χώρα μας δεν έχει σχεδιαστεί με τρόπο που να είναι έτοιμη να υποδεχτεί τους φοιτητές ανεξαρτήτως αναπηρίας. Ακόμη και τα θετικά μέτρα ή οι διευκολύνσεις που καταγράφονται, παρά το θετικό τους πρόσημο, έχουν περισσότερο το χαρακτήρα του «μπαλώματος» παρά της συνολικής αντιμετώπισης των θεμάτων με τρόπο που να μην δημιουργούν και να μην αναπαράγουν διακρίσεις. Όπως ανέφερε κάποιος συμμετέχων στην έρευνα μιλώντας για την προσβασιμότητα «όταν ένα κτίριο δεν είναι από την αρχή κατασκευασμένο για να είναι προσβάσιμο, ό,τι αλλαγές κάνεις μετά είναι λιγάκι ατσούμπαλες, γιατί δεν έχει μελετηθεί εξ αρχής μια υποδομή». Αντίστοιχες είναι και οι παρεμβάσεις που γίνονται σε όλα τα επίπεδα της ανώτατης εκπαίδευσης. Ως αποτέλεσμα, παραμένουν εμπόδια που οδηγούν (και αναπαράγουν) διακρίσεις σε όλα τα στάδια της εκπαιδευτικής διαδικασίας: στην επιλογή του τομέα σπουδών, στη φοίτηση, στην πρόσβαση στη γνώση και στις υπηρεσίες που παρέχει το πανεπιστήμιο στους φοιτητές.

Η έρευνα ανέδειξε και κάποια άλλα στοιχεία που σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με τον τρόπο καταγραφής, παρακολούθησης των διακρίσεων αλλά και το σχεδιασμό μέτρων και πολιτικών για την αντιμετώπισή τους:

Ένα πρώτο συμπέρασμα αποτελεί ότι η «εικόνα» που αφορά τους φοιτητές με αναπηρία είναι αποσπασματική και ασαφής: απουσιάζει η συστηματική καταγραφή, επεξεργασία και ανάλυση ακόμη και των λιγοστών δεδομένων που υπάρχουν (και αφορούν τους καθ' υπέρβαση εισαχθέντες φοιτητές) ή της εμπειρίας στη λειτουργία των υφιστάμενων δομών και υπηρεσιών. Η αναπηρία ως παράγων που συνδέεται με τις σπουδές δεν καταγράφεται και είναι «αόρατη» μέχρι τη στιγμή που κάποιος φοιτητής θα ζητήσει κάποια συγκεκριμένη υπηρεσία ή διευκόλυνση. Το γεγονός αυτό καθιστά τη συστηματική αξιολόγηση των χαρακτηριστικών και των αναγκών των φοιτητών με αναπηρία στο πλαίσιο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης αδύνατη.

Σε επίπεδο στατιστικής και αριθμητικής αποτύπωσης της παρουσίας των ατόμων με αναπηρία στα ΑΕΙ/ΤΕΙ και στο χώρο της εργασίας, η έρευνα επιβεβαιώνει το γεγονός ότι τα άτομα με αναπηρία είναι «αόρατα». Δεν υπάρχουν ποσοτικά ή ποιοτικά δεδομένα που να επιτρέπουν την τεκμηριωμένη διαμόρφωση προτάσεων πολιτικής. Τα διαθέσιμα στοιχεία είναι αποσπασματικά και δίνουν μια ατελή εικόνα της πραγματικότητας. Επιπλέον, η έλλειψη στοιχείων κάνει τη συστηματική καταγραφή του πραγματικού συνόλου των φοιτητών με αναπηρίες ή χρόνιες παθήσεις, των χαρακτηριστικών και των αναγκών τους αδύνατη. Αντίστοιχη έλλειψη καταγράφεται και σε ποιοτικά εμπειρικά δεδομένα. Τα χαρακτηριστικά, οι ανάγκες και οι απόψεις των ατόμων με αναπηρία στο πλαίσιο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης δεν αποτελούν, μέχρι στιγμής, εισερχόμενο στην προσπάθεια παροχής μιας εκπαιδευτικής εμπειρίας που είναι σχεδιασμένη για όλους.

Το θεσμικό πλαίσιο προβλέπει κάποια μέτρα που διευκολύνουν την εισαγωγή ατόμων με αναπηρία και χρόνιες παθήσεις στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Τα στοιχεία αυτά είναι διαθέσιμα αλλά δεν τυγχάνουν επεξεργασίας ώστε να αναδειχθούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αυτής της ομάδας φοιτητών. Από τα περιορισμένα στοιχεία που διέθεσαν κάποια ΑΕΙ, αναδείχτηκε για παράδειγμα ότι η ομάδα αυτή αφορά πρωτίστως άτομα με χρόνιες παθήσεις και δευτερευόντως άτομα με αναπηρία.

Τα τελευταία χρόνια καταγράφεται μια αυξημένη προσπάθεια υποστήριξης και άρσης των εμποδίων που αφορούν τους φοιτητές με αναπηρία. Το θεσμικό πλαίσιο προβλέπει διευκολύνσεις ενώ, σύμφωνα με τα δεδομένα που

συγκεντρώθηκαν κατά τη διενέργεια της έρευνας, ιδρύματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και παρέχουν υπηρεσίες για τη στήριξη των φοιτητών με αναπηρία. Ωστόσο, αυτό δεν διασφαλίζει την οργάνωση ή την αποτελεσματικότητα των υπηρεσιών αυτών. Οι υπηρεσίες αυτές είναι πρωτίστως προσανατολισμένες στην επίλυση των θεμάτων προσβασιμότητας στο χώρο του πανεπιστημίου και στη γνώση και δευτερευόντως στη διευκόλυνση της ένταξης των φοιτητών με αναπηρία στο πανεπιστημιακό περιβάλλον και στην απρόσκοπτη παρακολούθηση των σπουδών τους.

Χαρακτηριστική είναι η έλλειψη ομοιόμορφου πλαισίου λειτουργίας φορέων που παρέχουν υποστήριξη στα άτομα με αναπηρία. Οι φορείς αυτοί διαφέρουν μεταξύ των πανεπιστημίων και αντίστοιχα διαφέρουν και οι δραστηριότητές τους, οι υπηρεσίες που παρέχουν και η αποτελεσματικότητά τους. Η αξιολόγηση της λειτουργίας των υπηρεσιών αυτών απουσιάζει. Ειδικά σε ό,τι αφορά το θεσμό των γραφείων διασύνδεσης, και παρά το γεγονός ότι ο θεσμός καλύπτει ένα μεγάλο κενό στη σύνδεση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και της αγοράς εργασίας, δεν φαίνεται να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην επαγγελματική αποκατάσταση των φοιτητών με αναπηρία, καθώς στις περισσότερες περιπτώσεις, τα άτομα με αναπηρία δεν απευθύνονται σε αυτά. Το γεγονός αυτό προκύπτει τόσο από τα διαθέσιμα εμπειρικά δεδομένα και επιβεβαιώνεται από τις εμπειρίες των συμμετεχόντων στην έρευνα. Περιορισμένα είναι τα στοιχεία που αφορούν τους αποφοίτους με αναπηρία.

Σε ό,τι αφορά την πρόσβαση στην αγορά εργασίας και την προώθηση στην απασχόληση τα διαθέσιμα στοιχεία αφορούν αποκλειστικά τις τοποθετήσεις που έχουν πραγματοποιηθεί σε θέσεις του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα με βάση τις διατάξεις του νόμου 2643/1998. Τα στοιχεία σχετικά με προγράμματα επιχειρηματικότητας, αλλά και ποιοτικά δεδομένα σχετικά με τα εμπόδια που αντιμετώπισαν τα άτομα με αναπηρία απουσιάζουν ή είναι σποραδικά.

Συμπερασματικά, η έρευνα επιβεβαιώνει την εικόνα των ατόμων με αναπηρία ως «αόρατης» ομάδας τόσο εντός των πανεπιστημίων όσο και στην προσπάθεια πρόσβασης στην αγορά εργασίας, γεγονός που επηρεάζει την άσκηση και απόλαυση των δικαιωμάτων τους.

Προτάσεις βελτίωσης

Τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία δεν είναι πρωτίστως νομικής – θεσμικής φύσης αλλά εμπόδια που προκύπτουν από την έλλειψη προσβασιμότητας, καθολικού σχεδιασμού και τα στερεότυπα και την έλλειψη ευαισθητοποίησης (εμπόδια συμπεριφοράς). Τα εμπόδια αυτά αφορούν πρωτίστως τη φοίτηση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και δευτερευόντως, ή πολύ εστιασμένα, την πρόσβασή τους σε αυτή. Από την καταγραφή και ανάλυση των εμποδίων αυτών, προκύπτουν οι ακόλουθες προτάσεις βελτιωτικών μέτρων:

Διασφάλιση πλήρους προσβασιμότητας των πανεπιστημίων σε επίπεδο υποδομών, χώρων διδασκαλίας, εκπαιδευτικού υλικού κλπ. Βασική πρόταση αποτελεί η εξασφάλιση της πλήρους προσβασιμότητας όλων των χώρων και υποδομών των πανεπιστημίων για όλες τις μορφές αναπηρίας, συμπεριλαμβανομένου του εκπαιδευτικού και λοιπού υλικού αξιοποιώντας την υποστηρικτική χρήση της τεχνολογίας. Η προσβασιμότητα πρέπει να αφορά όλες τις μορφές αναπηρίας και να επιτρέπει την *αυτόνομη μετακίνηση* των ατόμων με αναπηρία στον ευρύτερο χώρο του πανεπιστημίου με τα απαραίτητα αναγνωριστικά στις αίθουσες σε μορφή Braille, ηχητικές αναφορές στους ανελκυστήρες, στο κυλικείο, στις γραμματείες και άτομα κατάλληλα εκπαιδευμένα να παρέχουν υποστήριξη και καθοδήγηση.

Ως προς το εκπαιδευτικό υλικό, αλλά και το συμπληρωματικό υλικό που διατίθεται από τους διδάσκοντες και δεν είναι σε προσβάσιμη μορφή, η μεγαλύτερη χρήση της τεχνολογίας μπορεί να διευκολύνει την ισότιμη πρόσβαση σε αυτό. Η διαθεσιμότητα των βιβλίων και του υλικού σε ηλεκτρονική μορφή είναι ιδιαίτερα σημαντική γιατί επιτρέπει στα άτομα με προβλήματα όρασης να είναι αυτόνομα καθώς μπορούν, αξιοποιώντας την τεχνολογία να τα ακούει χωρίς να έχει ανάγκη βοήθεια και υποστήριξη από τρίτους. Σημαντική είναι επίσης η πρόβλεψη για διερμηνείς νοηματικής γλώσσας αλλά και η σχετική ενημέρωση και ευαισθητοποίηση, ώστε το περιεχόμενο των πανεπιστημιακών παραδόσεων να είναι προσβάσιμο σε όλους τους φοιτητές.

Η ανάγκη οριστικής επίλυσης των θεμάτων προσβασιμότητας με τρόπο που να διασφαλίζει αφενός την αυτονομία των φοιτητών με αναπηρία στο χώρο του πανεπιστημίου και δευτερευόντως τη φοίτηση σε ίση βάση με τους φοιτητές χωρίς αναπηρία αποτελεί ένα από τα βασικά εμπόδια που πρέπει να αρθούν. Παρά τις βελτιώσεις των τελευταίων χρόνων η προσβασιμότητα παραμένει

οριζόντιο πρόβλημα που δυσχεραίνει και καθιστά ποιοτικά χειρότερη την εκπαιδευτική εμπειρία των ατόμων με αναπηρία.

Η ίση πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση απαιτεί την ολιστική προσέγγιση των ζητημάτων της αναπηρίας στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και το συνολικό ανασχεδιασμό του προγράμματος, της οργάνωσης και του τρόπου σπουδών που θα λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες, μεταξύ άλλων, και των φοιτητών με αναπηρία.

Σε θεσμικό επίπεδο, απαιτείται εξειδίκευση κριτηρίων σχετικά με τη δυνατότητα φοίτησης των ατόμων με αναπηρία σε σχέση με τη φύση κάθε επιστήμης. Με τον ορισμό συγκεκριμένων κριτηρίων και προϋποθέσεων τα άτομα με αναπηρία θα μπορούν να κάνουν συνειδητές επιλογές σε σχέση με τις σπουδές τους ενώ η επιλογή από την πλευρά των πανεπιστημίων δεν θα είναι αυθαίρετη.

Ενημέρωση και ευαισθητοποίηση του εκπαιδευτικού και διοικητικού προσωπικού του Πανεπιστημίου σε θέματα αναπηρίας ώστε να μπορεί να ανταποκριθεί στις ανάγκες των ατόμων με αναπηρία. Η ανάγκη ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης αποτελεί οριζόντιο μέτρο που αναδεικνύεται ως απαραίτητο για την αντιμετώπιση των στερεοτύπων και των εμποδίων συμπεριφοράς. Σχεδιασμός και οργάνωση ειδικών προγραμμάτων επιμόρφωσης και κατάρτισης για ειδικές ομάδες όπως είναι οι διοικητικοί υπάλληλοι, οι καθηγητές γενικά, οι καθηγητές σύμβουλοι, οι σύμβουλοι των γραφείων διασύνδεσης κλπ.

Ενίσχυση των υπηρεσιών υποστήριξης εντός του Πανεπιστημίου με καλύτερη οργάνωση, και με τη διαμόρφωση ειδικών υποστηρικτικών εργαλείων που μπορούν να διευκολύνουν το έργο τους. Η σωστή λειτουργία των υποστηρικτικών δομών που είναι ήδη σε λειτουργία που μπορεί να υποστηρίξει και να διευκολύνει τα άτομα με αναπηρία κρίνεται απαραίτητη για την ομαλή και ισότιμη ένταξή τους στο χώρο του πανεπιστημίου. Προτείνεται επίσης ο αναπροσανατολισμός των υπηρεσιών από διευκολύνσεις που αφορούν αποκλειστικά την προσβασιμότητα σε ευρύτερες υπηρεσίες που αφορούν τη διευκόλυνση της ένταξης των φοιτητών με αναπηρία και της διασφάλισης της αυτονομίας τους στο πλαίσιο των σπουδών, μειώνοντας την ανάγκη υποστήριξης από την οικογένεια ή τρίτους

Ενίσχυση του ρόλου των καθηγητών συμβούλων εντός των πανεπιστημίων. Ο θεσμός των καθηγητών συμβούλων έχει τη δυναμική να λειτουργήσει καταλυτικά στο περιβάλλον του πανεπιστημίου. Απαιτείται η ευαισθητοποίηση και ενημέρωση των καθηγητών –συμβούλων σε θέματα

αναπηρίας και στα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία στο χώρο του πανεπιστημίου, η δημιουργία εργαλείων υποστήριξης (σεμινάρια επιμόρφωσης, ενημερωτικό υλικό κλπ). Χρήσιμη θα ήταν και η διεύρυνση του ρόλου των καθηγητών – συμβούλων, ώστε να υποστηρίζουν και να συμβουλεύουν όχι μόνο τους φοιτητές με αναπηρία αλλά και το λοιπό εκπαιδευτικό και διοικητικό προσωπικό του πανεπιστημίου σε θέματα αναπηρίας.

Ενίσχυση του ρόλου των γραφείων διασύνδεσης και ανάπτυξη εργαλείων για την υποστήριξη ατόμων με αναπηρία. Τα γραφεία διασύνδεσης μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στη διευκόλυνση της προσπάθειας των ατόμων με αναπηρία για ένταξη στην αγορά εργασίας. Είναι απαραίτητη η στοχευμένη ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των συμβούλων διασύνδεσης για θέματα αναπηρίας, η συγκέντρωση και διάθεση σχετικού υλικού, η διαμόρφωση υποστηρικτικών εργαλείων και η εκπαίδευση συμβούλων. Πρώτο βήμα αποτελεί η συστηματική καταγραφή και επεξεργασία των προβλημάτων και των δυσκολιών που αφορούν τα γραφεία διασύνδεσης σε σχέση με τα άτομα με αναπηρία. Κρίσιμη είναι επίσης η διασύνδεση και ο συντονισμός των γραφείων με άλλους φορείς εντός του πανεπιστημίου.

Εκπροσώπηση των ατόμων με αναπηρία στα κέντρα λήψης αποφάσεων στο πλαίσιο του πανεπιστημίου. Τα εμπόδια που καταγράφονται οφείλονται σε μεγάλο βαθμό στην έλλειψη ενσωμάτωσης της διάστασης της αναπηρίας στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Η εκπροσώπηση των φοιτητών με αναπηρία, που εκφράζουν την οπτική αυτή και μεταφέρουν τα αιτήματα των φοιτητών στα κέντρα λήψης αποφάσεων του Πανεπιστημίου μπορεί να συμβάλει βραχυπρόθεσμα στην αμεσότερη άρση των εμποδίων που αφορούν τη φοίτηση στο Πανεπιστήμιο και μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα στη δημιουργία μιας διαφορετικής κουλτούρας απέναντι στην αναπηρία.

Δημιουργία παρατηρητηρίου για το φοιτητή με αναπηρία. Όπως φάνηκε από τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν οι φοιτητές με αναπηρία αποτελούν μια εν πολλοίς «αόρατη» ομάδα. Η συστηματική συγκέντρωση και επεξεργασία στοιχείων και δεδομένων, η εκπόνηση στοχευμένων ερευνών κλπ. αποτελεί προϋπόθεση για την αποτελεσματική καταγραφή των αναγκών τους και την άρση των εμποδίων που αντιμετωπίζουν.

5.2. Εμπόδια και διακρίσεις στην εργασία και στην απασχόληση

Η ανάλυση των συνεντεύξεων έφερε στο φως μια σειρά από διαστάσεις και σημαντικές παραμέτρους οι οποίες διαδραματίζουν κομβικό ρόλο στη δημιουργία και αναπαραγωγή των εμποδίων που συναντούν τα άτομα με αναπηρία κατά την πρόσβαση στην απασχόληση καθώς και ενόσω βρίσκονται σε αυτήν.

Ένα πρώτο γενικό συμπέρασμα το οποίο, ωστόσο, διαπερνά την υφιστάμενη κατάσταση στην αγορά εργασίας αφορά την κουλτούρα που αυτή καλλιεργεί απέναντι στα άτομα με αναπηρία. Το κυρίαρχο συστατικό στοιχείο της κουλτούρας αυτής συμπυκνώνεται στην αντίληψη ότι τα άτομα αυτά δεν είναι εξίσου παραγωγικά και αποδοτικά, όπως απαιτεί το ανταγωνιστικό περιβάλλον της αγοράς εργασίας και όπως προσπαθούν να είναι τα άτομα μη έχοντα αναπηρίες. Η αντίληψη αυτή δημιουργεί προϋποθέσεις διάκρισης και ανισότητας διότι δημιουργείται ως a priori συνθήκη η οποία συνοδεύει εμμονικά με τρόπο στιγματιστικό τα άτομα με αναπηρία. Έτσι, τα άτομα αυτά υστερούν κατά την πρόσβαση στην απασχόληση όχι επειδή έχουν αποδείξει κάτι τέτοιο αλλά επειδή το στερεότυπο εις βάρος τους, ότι δηλαδή το γεγονός της αναπηρίας είναι ένα μη επιλύσιμο ζήτημα, είναι δεδομένο, ωσάν αναμφίλεκτη αλήθεια. Ωστόσο, όπως έδειξαν τα εμπειρικά δεδομένα, κάτι τέτοιο όχι μονάχα δεν ισχύει αλλά έχει εν τοις πράγμασι καταλυθεί από τα ίδια τα άτομα με αναπηρία τα οποία ήδη απασχολούνται.

Αυτή η αντίληψη, όπως φανέρωσαν οι συνεντεύξεις, δεν παθητικοποιεί τα άτομα με αναπηρία αλλά τα κινητοποιεί στην κατεύθυνση της απόδειξης της αντίθετης συνθήκης, ότι δηλαδή με την κατάλληλη υποστήριξη και προσαρμογή των συνθηκών εργασίας στις ιδιαίτερες ανάγκες τους τα άτομα με αναπηρία μπορούν και προσφέρουν ίδιο όγκο παραγωγικής εργασίας όπως ακριβώς και κάθε δυνάμει εργαζόμενος. Το κυριότερο μέσο δια του οποίου τα άτομα με αναπηρία επιχειρούν να ανατρέψουν την εις βάρος τους στερεοτυπική εικόνα είναι η προσπάθεια περισσότερη μόρφωση, εκπαίδευση και κατάρτιση. Η πρακτική αυτή αποσκοπεί στην ενίσχυση της αυτοεικόνας και της αυτοπεποίθησης τους αφενός και αφετέρου στη δημιουργία εκείνων των προϋποθέσεων που τα καταστήσουν ικανά να διεκδικήσουν με αξιώσεις τη θέση που επιθυμούν και τους αξίζει στην αγορά εργασίας.

Την ίδια στιγμή, ο λόγος των ατόμων με αναπηρία ανέδειξε τη σχεδόν πλήρη απουσία πρόβλεψης για την εύλογη, όπως λέγεται, προσαρμογή της αγοράς

εργασίας στις ανάγκες αυτών των ατόμων. Σύμφωνα με το Λογαρά (2013) Η «προσαρμογή» θεωρείται «εύλογη» όταν: α) δικαιολογείται από την κατηγορία και το βαθμό βαρύτητας της αναπηρίας του συγκεκριμένου εργαζόμενου στον οποίο απευθύνεται, β) δεν δημιουργεί δυσανάλογο βάρος στον εργοδότη, δηλαδή το κόστος της δεν είναι τόσο υψηλό ώστε να δημιουργεί οικονομικό πρόβλημα στην επιχείρηση/υπηρεσία/Οργανισμό. Συνεχίζοντας ο Λογαράς (2013) υποστηρίζει ότι η διαφορά μεταξύ «προσβασιμότητας» και «εύλογων προσαρμογών» είναι πως η πρώτη αφορά στο σύνολο των ατόμων με αναπηρία ως ομάδα, ενώ η «εύλογη προσαρμογή» είναι εξατομικευμένη. Συνεπώς οι «εύλογες προσαρμογές» δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να θεωρούνται υποκατάστατο της προσβασιμότητας ή ακόμη και να ταυτίζονται με τα μέτρα που λαμβάνονται για τη διασφάλισή της, διότι ο εξατομικευμένος χαρακτήρας τους δεν διασφαλίζει την ικανοποίηση των αναγκών του συνόλου των ατόμων με αναπηρία. Μολονότι η εφαρμογή των εύλογων προσαρμογών είναι υποχρεωτική με το άρθρο 10 του ν.3304/2005 αυτή πόρρω απέχει από την πραγματικότητα την οποία βιώνουν τα άτομα με αναπηρίες γεγονός που εκβάλλει στην αναπαραγωγή τόσο του στερεότυπου περί μη παραγωγικότητας καθώς και στη δημιουργία ακόμα περισσότερων εμποδίων κατά την πρόσβαση στην απασχόληση.

Ως εκ τούτων και συνδυαστικά το σοβαρότερο εμπόδιο κατά την πρόσβαση στην απασχόληση είναι η άρνηση πρόσληψης την οποία τα άτομα με αναπηρία βιώνουν εξαιρετικά αρνητικά ως απόρριψη και περιθωριοποίηση. Οι δυνητικοί εργοδότες αρνούνται κατά βάση εκ των προτέρων την πρόσληψη ενός τέτοιου ατόμου δίχως να έχουν προηγούμενα ελέγξει ούτε τα προσόντα ούτε την αξιосύνη του.

Το αποτέλεσμα αυτής της συνθήκης εκβάλλει είτε σε μακροχρόνια ανεργία, είτε σε μεγάλα εργασιακά διαλλείματα. Δεν είναι τυχαίο ότι δεν υπάρχει μέχρι αυτή τη στιγμή μια επικαιροποιημένη εικόνα για την εργασιακή κατάσταση των ατόμων με αναπηρία από κάποιον επίσημο φορέα καθόσον επικρατεί η άποψη ότι το επίδομα το οποίο λαμβάνουν είναι «κάτι» σημαντικό. Όπως ανέδειξε ο λόγος των πληροφορητών το επίδομα είναι όντως ένα σημαντικό βοήθημα, δεν μπορεί, ωστόσο, να υποκαταστήσει τον κοινωνικοποιητικό ρόλο της εργασίας και της απασχόλησης ευρύτερα. Έτσι, τα άτομα με αναπηρία αναγκάζονται απασχολούνται κυρίως είτε σε εργασίες αναντίστοιχες των προσόντων τους είτε καθόλου. Μοιάζει να υφίσταται για αυτά μια συνθήκη υποχρεωτικής επιλογής, ωσάν να τιμωρούνται για μια κατάσταση την οποία, όμως, δεν επέλεξαν αυτά τα ίδια.

Από την άλλη οι πρόνοιες της σχετικής για αυτά νομοθεσίας και ιδιαίτερα του Ν. 2643 εκλαμβάνονται ως προβληματικές, μολονότι αναγνωρίζεται ότι από μόνος του αποτελεί μια σημαντική κατάκτηση του αναπηρικού κινήματος στη χώρα μας. Οι αφηγήσεις των πληροφορητών ανέδειξαν ότι ό εν λόγω νόμος κυριολεκτικά συσσωρεύει ανθρώπους στην κατηγορία των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων με αποτέλεσμα τα άτομα με αναπηρία να μην αντιμετωπίζονται ακριβώς ως τέτοια με συγκεκριμένες ιδιαιτερότητες τις οποίες δεν επέλεξαν αλλά ως μια ομογενοποιημένη ομάδα «αδυνάμων». Παράλληλα μολονότι είναι υποχρέωση της πολιτείας να προκηρύσσει θέσεις εργασίας για τα άτομα με αναπηρία, αυτό καταστρατηγείται στην πράξη ωθώντας τα άτομα αυτά να επιβιώνουν μέσω του επιδόματος ή μέσω της στήριξης του οικογενειακού τους περιβάλλοντος. Επιπλέον, απουσιάζουν διατάξεις που να προβλέπουν την παροχή προσωπικής βοήθειας κατά την απασχόληση καθώς και οι έλεγχοι αλλά και οι κυρώσεις για εκείνους τους εργοδότες οι οποίοι αναίτια, όπως προαναφέρθηκε, αρνούνται να προχωρήσουν στην πρόσληψη ατόμων με αναπηρία.

Η συνθήκη αυτή συμβαδίζει με το γεγονός ότι τα περισσότερα προγράμματα απασχόλησης αφορούν σε περιστασιακές μορφές της και είναι εξαιρετικά αποσπασματικά ανακυκλώνοντας στην ουσία το πρόβλημα και πολλαπλασιάζοντας το. Την ίδια στιγμή, η ως άνω αναφερόμενη συσσώρευση στην κατηγορία της ευάλωτης ομάδας αποκρύπτει τις σημαντικές διαφορές που υπάρχουν και μεταξύ των ατόμων με αναπηρία γεγονός που εκβάλλει σε μια παρασιτικού τύπου πρακτική από ορισμένες κατηγορίες ατόμων με αναπηρία αλλά και σε ένα είδος φιλανθρωπικού καθησυχασμού από την πολιτεία καθόσον θεωρεί ότι με τον τρόπο αυτό εξαντλεί το εύρος των υποχρεώσεων της απέναντι σε μια εξαιρετικά αδικημένη εργασιακά κοινωνική ομάδα.

Ταυτόχρονα εκείνα τα άτομα με αναπηρία που εργάζονται ήδη βιώνουν εμπόδια και διακρίσεις κατά την εργασία καθόσον δε θεωρούνται αποδοτικά. Έτσι τους ανατίθενται καθήκοντα ελάχιστης εξειδίκευσης ή δεν τους ανατίθενται τίποτε αναφορικά με το δημόσιο τομέα. Εν σχέση με τον ιδιωτικό, ο οποίος έχει εν γένει κλειστές τις πόρτες του σε αυτά τα άτομα, το άτομο με αναπηρία πρέπει να καταβάλει μεγάλη προσπάθεια για να μπορέσει να αποδείξει ότι μπορεί να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις μιας κατά τα άλλα σκληρής αγοράς εργασίας.

Ενδεικτικό της κατάστασης αποτελεί το γεγονός ότι οι νέες τεχνολογίες που θα μπορούσαν να γίνουν αντικείμενο χειρισμού από τα άτομα με αναπηρία δεν αξιοποιούνται καθόλου σε αυτή την προοπτική ενώ υπηρεσίες όπως ο ΟΑΕΔ δε

δημιουργούν τις προϋποθέσεις εργασιακής συνδρομής των ατόμων αυτών, όπως η επιχειρηματική τους στήριξη, λόγου χάριν.

Προκύπτει, συνεπώς ότι τα άτομα με αναπηρία βιώνουν εμπόδια κατά την πρόσβαση στην απασχόληση και ενόσω βρίσκονται σε αυτή. Πρόκειται για μια συνθήκη την οποία δεν έχουν επιλέξει αγωνιζόμενα την ίδια στιγμή να την υπερβούν όντας απροστάτευτα με μοναδική στήριξη την προσωπική τους θέληση και τον οικογενειακό τους περίγυρο. Και είναι σε αυτό το σημείο που χρειάζεται να αναρωτηθεί κανείς για το ποιος πραγματικά είναι ανάπηρος, τα άτομα αυτά ή η κοινωνία που τα αποκλείει;

Προτάσεις βελτίωσης

Τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία στην προσπάθεια ένταξης και παραμονής στην αγορά εργασίας περιλαμβάνουν τόσο νομικά-θεσμικά εμπόδια, εμπόδια που απορρέουν από στερεότυπα αλλά και την ελλιπή παρέμβαση του κράτους. Από την καταγραφή και ανάλυση των εμποδίων αυτών, προκύπτουν οι ακόλουθες προτάσεις βελτιωτικών μέτρων:

Σε νομικό – θεσμικό επίπεδο, προτείνεται **η αναθεώρηση του νόμου 2643/1998** ώστε να είναι σύμφωνος με τη δικαιωματική αντίληψη της αναπηρίας, να υποστηρίξει την παραγωγική ένταξη των ατόμων με αναπηρία στην αγορά εργασίας λαμβάνοντας υπόψη τα προβλήματα εφαρμογής και τις προτάσεις βελτίωσης που έχουν υποβάλλει μια σειρά από φορείς. Σημαντική είναι η παρακολούθηση της εφαρμογής του νόμου και η αξιολόγηση των αποτελεσμάτων του.

Διόρθωση αντιφάσεων στη νομοθεσία που αφορούν την ένταξη των ατόμων με αναπηρία στην εργασία. Συγκεκριμένα, η απώλεια του προνοιακού επιδόματος όταν τα άτομα με αναπηρία εργάζονται λειτουργεί ως αντικίνητρο στην εργασιακή τους ένταξη με δεδομένο το γεγονός ότι η εργασία τους είναι συχνά περιστασιακή ή διακεκομμένη. Η θεσμική ρύθμιση που αφορά τους ΚΟΙΣΠΕ που αποσυνδέει το προνοιακό επίδομα από την εργασία αποτελεί πρακτική που μπορεί να μελετηθεί ώστε να επεκταθεί η εφαρμογή της.

Βελτίωση των υπηρεσιών και των προγραμμάτων που παρέχει ο ΟΑΕΔ σε άτομα με αναπηρία ώστε να ανταποκρίνονται καλύτερα στις ανάγκες τους. Ειδικότερα, απαιτείται καλύτερη οργάνωση και αξιολόγηση των υπηρεσιών που προσφέρει και στοχευόμενη δράση.

Διάχυση των θεμάτων αναπηρίας στην καθημερινή πρακτική των αρμόδιων υπηρεσιών που ασχολούνται με τον εντοπισμό και την αντιμετώπιση των διακρίσεων στο χώρο εργασίας. Απαιτείται εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση των επιθεωρητών του Σώματος Επιθεώρησης Εργασίας σε θέματα αναπηρίας αλλά και στον εντοπισμό διακρίσεων λόγω αναπηρίας. Δημιουργία εργαλείων πχ. Λίστας ελέγχου για να διευκολύνεται ο εντοπισμός διακρίσεων λόγω αναπηρίας.

Τήρηση στοιχείων σχετικά με την απασχόληση των ατόμων με αναπηρία - παρατηρητήριο για την εργασία. Η συγκέντρωση, ανάλυση και επεξεργασία στοιχείων που αφορούν τα άτομα με αναπηρία αποτελεί προϋπόθεση για τη διαμόρφωση στοχευμένων πολιτικών και μέτρων.

Σε ό,τι αφορά τα εμπόδια συμπεριφοράς η έρευνα ανέδειξε ότι τα στερεότυπα, οι προκαταλήψεις, η αδιαφορία, καχυποψία και επιφυλακτικότητα και το στίγμα αποτελούν σημαντικά εμπόδια στην αποτελεσματική ένταξη και παραμονή των ατόμων με αναπηρία στην αγορά εργασίας. Είναι απαραίτητη η **συστηματική ενημέρωση, ευαισθητοποίηση και εκπαίδευση** όλων των φορέων της αγοράς εργασίας γύρω από τις δυνατότητες και ικανότητες των ατόμων με αναπηρία, τις ανάγκες τους στην αγορά εργασίας και τα δικαιώματα και υποχρεώσεις. Ειδικότερα, σημαντική είναι η εκπαίδευση για εργοδότες, εργαζόμενους στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα, επιχειρηματίες, στελέχη του υπουργείου, στελέχη του ΟΑΕΔ, κοινωνικούς εταίρους, επιστημονικούς φορείς κλπ.

Βιβλιογραφία

Αδάμ, Σ., 2012, *Κοινωνική Οικονομία και Ενεργητικές Πολιτικές Ένταξης*, Αθήνα, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ

Αλεξιάδου, Ν., 2005, «Κοινωνικός αποκλεισμός και εκπαίδευση. Η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης», στο, Τσομπάνογλου Γ., Κορρές, Γ., Γιαννοπούλου, Ι. (επιμ.), *Κοινωνικός αποκλεισμός και πολιτικές ενσωμάτωσης*, Αθήνα: Παπαζήσης.

Αλεξίου, Θ., 1999, *Περιθωριοποίηση και ενσωμάτωση. Η κοινωνική πολιτική ως μηχανισμός ελέγχου και κοινωνικής πειθάρχησης*, Αθήνα: Παπαζήσης.

ANED (2010) Country report on equality of educational and training opportunities for young disabled people

Ashton, D. N., 1986, *Unemployment under Capitalism. The Sociology of British and American Labour Markets*, Brighton: Harvester Press

Burchardt, T., Le Grand, J. and Piachaud, D., 2002, «Introduction», στο, Hills, J., Le Grand, J. and Piachaud, D., (eds.) *Understanding Social Exclusion*, Oxford: Oxford University Press.

Δεδουσόπουλος, Α., 2004, *Θεωρίες της Ανεργίας*, Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός

Edgell, S., 2006, *The Sociology of Work*, London: Sage

Εθνικό Θεματικό Δίκτυο Διαχείρισης της διαφορετικότητας στον εργασιακό χώρο, «Απόψεις, στάσεις, αντιλήψεις των εργοδοτών σχετικά με την απασχόληση ευπαθών κοινωνικά ομάδων και την υιοθέτηση της διαχείρισης της διαφορετικότητας στο χώρο εργασίας», Συνθετική μελέτη, Αθήνα, Ιούνιος 2008

ΕΣΑμεΑ (2005) «Επιχειρηματικότητα και άτομα με αναπηρία» ΕΣΑμεΑ, Πρόγραμμα Κοινωνικής Πρωτοβουλίας EQUAL, Έργο «Γραφεία Προώθησης στην Απασχόληση», Υπό-έργο 11 «Ολοκληρωμένες παρεμβάσεις στο χώρο της εκπαίδευσης και των εθελοντικών οργανώσεων για την προώθηση της επιχειρηματικότητας»

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Λευκή Βίβλος, COM(96) 57, Μάρτιος 1996.

European Community Household Panel, ECHP, Eurostat, 1997

Ζώνιου-Σιδέρη, Α., Ντεροπούλου Ε., Σπανδάγου, Η., 2006, *Επαγγελματική Αποκατάσταση Πτυχιούχων με Αναπηρίες των Παιδαγωγικών Τμημάτων του*

Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (II), στο CD-ROM των πρακτικών του ΙΧ Παγκύπριου Συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρείας Κύπρου σε συνεργασία με το Κ.Ο.Ε.Ε. και το Τμήμα Επιστημών της Αγωγής, *Η σύγχρονη εκπαιδευτική έρευνα στην Κύπρο: Προτεραιότητες και προοπτικές*, Λευκωσία.

Fassin, D., 1996, «*Exclusion, underclass, marginalidad. Figures contemporaines de la pauvreté urbaine en France, aux Etats –unis et en Amerique Latine*», REVUE Francaise se Sociologie , 1.

IDA, CRPD Forum, 2008, *Contribution to the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights' thematic study to enhance awareness and understanding of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, focusing on legal measures key for the ratification and effective implementation of the Convention*

Καβουνίδη, Τ., 1998, «*Κοινωνικός αποκλεισμός, Ιδιότητα του πολίτη και φύλο στο Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός*», 6^ο Επιστημονικό Συνέδριο, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα.

ΚΑΝΕΠ/ΓΣΕΕ, 2013, *2012-2013. Τα βασικά μεγέθη της εκπαίδευσης. Η ελληνική τριτοβάθμια εκπαίδευση*, Αθήνα.

Καντζάρα, Β., 2006, «*Εκπαίδευση, κοινωνικές ανισότητες και αποκλεισμός στην Ελλάδα*» στο, Οικονόμου, Χ - Φερώνας, Α, (επιμ), *Οι εκτός των τειχών, Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες*, Αθήνα, Διόνικος

Καράγιωργας Σ. et al., 1999, «*Διαστάσεις της φτώχειας στην Ελλάδα*», τομ.Β, Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Καραμεσίνη, Μ., 2008, *Η απορρόφηση των πτυχιούχων πανεπιστημίου στην αγορά εργασίας*, Αθήνα, Διόνικος

ΚΕΚ ΔΥΝΑΜΙΚΗ, (2006) «*Έρευνα αγοράς για την επιλογή επαγγελματιών που έχουν ζήτηση & ανταποκρίνονται στις δυνατότητες/ ικανότητες/ ιδιαίτερες ανάγκες των ΑΜΕΑ*», Έργο: «Ολοκληρωμένο Διαπεριφερειακό Δίκτυο Συμβουλευτικής και Προώθησης της Απασχόλησης των Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες», Δίκτυο ΗΦΑΙΣΤΟΣ - EQUAL, Φορέας υλοποίησης δράσης ΚΕΚ ΔΥΝΑΜΙΚΗ, Δεκέμβριος 2006

Κρητικού, Σ., Κουτσούμπα, Μ., 2011, «*Ανοιχτή και εξ αποστάσεως τριτοβάθμια εκπαίδευση και άτομα με αναπηρία. Η περίπτωση του ελληνικού ανοιχτού πανεπιστημίου*» *Open Education - The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology Volume 7, Number 2.*

Κυριαζή, Ν. (2005) *Η Κοινωνιολογική Έρευνα. Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Λαφαζάνη, Δ., 1997, «Χώρος και Κοινωνικές Σχέσεις-Χώρος και Κοινωνικός Αποκλεισμός», στο, Σ. Δημητρίου, (επιμ), *Μορφές Κοινωνικού Αποκλεισμού και Μηχανισμοί Παραγωγής του*, Αθήνα: Ιδεοκίνηση-Κέντρο Έρευνας και Τεκμηρίωσης, Ομάδα Ανθρωπολογίας.

Λογαράς, Δ., 2013, *Εργασία, απασχόληση και αναπηρία*, Αθήνα, ΕΣΑΜΕΑ

Mason, J. (2003) *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.

Μητσοπούλου, Χ., Ευκλείδη, Α., Κούρτης, Σ., Χρηστίδης, Δ. 2009, *Έρευνα για την καταγραφή των προβλημάτων ένταξης και προσαρμογής των φοιτητών με αναπηρίες ή παθήσεις του Α.Π.Θ. στην πανεπιστημιακή κοινότητα και γενικότερα στην ελληνική κοινωνία»* Τμήμα Ψυχολογίας Α.Π.Θ. & Επιτροπή Κοινωνικής Πολιτικής Α.Π.Θ.

Μοσχονάς Α. ,1998, «Τάξεις και στρώματα στις σύγχρονες κοινωνίες», τομ.Α, Αθήνα: Οδυσσέας,

Μυλωνάς Θ., Μάνεσης Ν., 2001, «Ο κοινωνικός αποκλεισμός αρχίζει από το σχολείο», στο Πάκος Θ. (επιμ), Διεθνές συνέδριο : *Κοινωνία των 2/3. Διαστάσεις του σύγχρονου κοινωνικού προβλήματος*, Πάντειο Παν/μιο.

Ναζάκης, Χ., 1997, *Η Φτώχεια των Εθνών. Κοινωνία των δύο τρίτων ή ριζική μείωση του χρόνου εργασίας;* Αθήνα, Εναλλακτικές Εκδόσεις.

Οικονόμου, Χ - Φερώνας, Α. (επιμ) (2006) *Οι εκτός των τειχών. Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες*, Αθήνα: Διόνικος.

Oliver, M., 2009, *Understanding Disability*, Palgrave

ΟΟΣΑ, 2001, *Έκθεση του ΟΟΣΑ για την εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα*

O'Reilly, K. (2005) *Ethnographic Methods*, London: Routledge.

Παπαδοπούλου, Δ., 2002, *Από την κοινωνική ευπάθεια στον κοινωνικό αποκλεισμό*, Αθήνα, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ.

Πετράκη Γ., 1998, «Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός» 6^ο Επιστημονικό Συνέδριο, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Ίδρυμα Σακη Καραγιωργα.

Procoli, A., 2005, «Introduction», στο, A. Procoli (ed), *Workers and narratives of Survival in Europe. The Management of Precariousness at the End of the Twentieth Century*, New York: State University of New York Press

Σοφιανίδου, Ε., Μπακομήτρου, Φ., Καλαντζή-Αζίζι, Α., (επιμ), 2005, *Πανεπιστήμιο για Όλους Όροι και προϋποθέσεις πλήρους ένταξης των φοιτητών με αναπηρία στην ακαδημαϊκή ζωή*, Αθήνα, Εκδόσεις: Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Spyridakis, M., 2006, «The political economy of labor relations in the context of Greek shipbuilding: An ethnographic account», *History and Anthropology*, Vol.17, No2, June.

Σπυριδάκης, Μ., 2013, «Εργασιακή ανασφάλεια. Ιστορικές διαδρομές και κοινωνικές διαστάσεις», στο, Μ.Σπυριδάκης (επιμ), *Ανεργία και εργασιακή ανασφάλεια. Όψεις ενός εμμένοντος κινδύνου*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια.

Τσαούση, Α., 2006, <http://old.phs.uoa.gr/~ahatzis/SGH11.pdf>

Χρυσόγονος, Κ., 2006, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, Νομική Βιβλιοθήκη,

Yates, M. D., 2003, *Naming the System. Inequality and Work in the Global Economy*, New York: Monthly Review Press

Ψύλλα, Μ., Μαυριγιαννάκη, Κ., Βαζαίου, Α., (επιμ).2003, *Άτομα με αναπηρίες στην τριτοβάθμια εκπαίδευση*, Αθήνα, Κριτική

Willis, P., 1977, *Learning to Labor. How Working Class Kids get Working Class Jobs*, Hampshire, Ashgate